چیرۆکی مەزنە رۆژنامەنووسێکی کوردی لەبیرکراو

مەولان زادە ریفعەت بەگ

خاوەنی سەربەستی و عاشقی ئازادیی و سەربەخۆیی کوردستان

پرۆفیسۆر دکتۆر یاسین سەردەشتیی

سلێمانی ٢٠٢٣

خوێنەری ئازیز: ئەم کتێبەی بەردەست، لێکۆڵینەوەیەکی بەڵگەنامەیی زانستییە سەبارەت بە مەزنە ڕۆژنامەنووسێکی لەبیرکراو و پشتگوێخراوی کورد "مەولان زادە ریفعەت بەگ" کە یەکێکە لە بەناوبانگترین کەسایەتیی و ڕۆژنامەنووسەکانی دەوڵەتی عوسمانیی لە قۆناغی مەشرووتییەتی دووەمداو ڕۆڵێکی دیارو مێژوویی لەڕووداوە سیاسی و فەرهەنگییەکانی ئەو قۆناغەدا هەبووەو ژیانێکی پڕ چالاکیی و کاریگەریی لە بواری بەرهەڵستیی ستەمکاریی و بەرەی نارەزایەتییدا لە سەردەمی سوڵتان عەبدولحەمیدی دووەم و هەروەها لە دژی دەسەڵاتی پاوانخوازی کۆمیتەی ئیتیحادو تەرەقی و پاشان مستەفا کەمالیشدا هەبووە.

مەولان زادە، وەک کوردێک، کە خێزانەکەی لە ناوچەی سلێمانییەوە چووبوونە ئەستەمبوڵ و خۆیان بە نەوەی مەولانا خالیدی نەقشبەندیی زانیوە، بەهۆی ئەندامبوونی لە ڕێکخراوی نهێنیی تورکە لاوەکان، تێکەڵ بە کاری سیاسیی بوو. ئەو هەر لە سەرەتاوە تاکو کۆتایی خۆی بە کەسێکی ئازادیخوازو لیبراڵ دەزانی و تاوەکو رووخانی ئیمپراتۆرییەکە بڕوای بە عوسمانیزم هەبوو، لەو پێناوەشدا ئامادە بوو لەهەر هێزو کەسایەتییەک نزیکبێتەوەو دۆستایەتیی بکات کە لە دژی ستەمکاریی و پاوانخوازیی تێبکۆشێت، هەروەها لەدژی هەر لایەک و کەسایەتییەکیش بوەستێتەوە کە پێی وابێت لەو ئامانجە لایداوە. هەربۆیە وتراوە کە مەولان زادە ریفعەت لەگەڵ هەمووان بووەو پاشان لە دژی هەمووانیش وەستاوەتەوە. بەو هۆیەشەوە لە لایەن نەیارانییەوە تۆمەتی زۆری ئاراستەکراوەو کەوتۆتە بەر پلارەکانیان، کە هەندێک بێ کۆڵینەوەو بوونی هیچ بەڵگەیەک دەیجوونەوە .

شایەنە باسە، مەولان زادە، بەهۆی ژیانی بەرهەڵستکاریی، بەتایبەت دوژمنایەتیی سەختی بۆ شەخسی مستەفا کەمال و کەمالیزم و بەشداریی لە خەباتی نەتەوایەتیی کوردیی و هەڵوێستی لە کێشەی ئەرمەنییەوە ، لەلایەن دەسەڵاتدارانی چەندین ساڵەی تورکیاوە، هەموو کارو بەرهەم و مێژووی سانسۆر کراوەو ڕێگە بە کۆڵینەوە لە ڕۆڵ و چالاکییەکانی نەدراوە. ئەوە تەنیا ماوەیەکی کەمە، بەهۆی کاڵبوونەوەی هەژموونی کەمالیزمەوە، ئەو سانسۆرەی سەر ناو و ژیانی کەمێک لابراوەو بەرهەمەکانی چاپکراونەتەوە. هەروەها لەلایەن ئەرمەنیشەوە، بەهۆی قسەکردنی وردی لە جینۆسایدی ئەرمەن لە لایەن ئیتحادییەکانەوە، لابەلا ئاوڕی لێدراوەتەوەو

لەو نووسین و کۆڵینەوانەی کراون سەبارەت بە کۆمەڵکوژیی ئەرمەنییەکان، ناوی خۆی و کتێبەکەیان هێناوە، بەڵام هێشتا سەبارەت بە پێگەو ناساندنی خودی مەولان زادە، زۆربەیان کەوتونەتە هەڵەوەو خەڵکی تریشیان بە هەڵەدا بردووە وەک دواتر ئاماژەی بۆ دەکەین.

دیارە عەرەبەکانیش، بەهۆی چوونی مەولان زادە بۆ میسرو چالاکییەکانی لەویّ لە سەرەتای دەیەی دووەمی سەدەی بیستەم و هەروەها وەرگێرانی کتێبێکی لە سەرەتای نەوەتاکانی سەدەی بیستەم بۆ عەرەبیی و هەڵوێستی مەولان زادە سەبارەت بە باسی رۆڵی زایۆنیزم لە رووداوەکانی سەرەتای سەدەی بیستەم و بابەتی فەلەستین کە پاشان باسی دەکەین، بەناوی مەولان زادە کەمێک ئاشنان. ئەوەی هەیە تەنیا کوردانە، بە تایبەت لە باشوورو رۆژهەڵات، کە ئاگاداربیەکی ئەوتۆیان، یان هەر هیچ ئاگاداریان، لەبارەی مەولانزادە ریفعەت و ژیان و رۆڵ و چالاکییەکانییەوە نییە، وێڕای ئەوەی ناوبراو رێک دەیەیەکی تەمەنی بۆ جوڵانەوەی نەتەوایەتیی و رزگاریی کوردو لە پێناوی خەبات بۆ سەربەخۆیی کوردستان بەختکردووە.

ئەم کۆڵینەوەیە بەڵگەنامەییە لە پێناوی ئەو ئامانجەدایە، ئەوەی زادەی کارو ماندووبونێکی زۆرەو پشت بە کۆمەڵێک سەرچاوەی زانستیی رەسەن و ژمارەیەکی بەرچاو رۆژنامەو بڵاوکراوەی ئینگلیزیی و ئەمریکیی و سویدیی و ئەڵمانیی و تورکیی و ئوستورالیی و بیانیی دیکە دەبەستێت کە یەکەمین جارە لە کۆڵینەوەیەکی لەم شێوەیەدا بەکارهێنرابن و بەوەش ئەم کارە یەکەمین کۆڵینەوەو بەرهەمی زانستییە لەم بوارەدا بەم شێوە بەرفراونە ئەنجامدرابێت، دڵنیاشم شوێنی شیاوی خۆی لە نێو کتێبخانەی کوردییدا دەگرێت و کەلێنێکی گەورە پڕدەکاتەوە. هەر بژین

پرۆفیسۆر. دکتۆر یاسین سەردەشتی

٢٢ ی نیسانی ٢٠٢٣

سەرەتای ژیانی مەولان زادەو ساڵانی دەربەدەری لەقۆناغی ستەمکاریی سوڵتان عەبدولحەمیدی دووەم

لە رۆژێکی ناوەڕاستی مانگی حوزەیرانی ساڵی ١٨٦٩دا، خێزانیکی کوردی سلێمانی و دانیشتووی بەشی ئەورووپیی شاری ئەستەمبوڵ لە گەڕەکی " کوچک چەکمەجە "مژدەی لەدایکبوونی کوڕێکیان پێدرا. بەو هیوایەی کە کوڕەکەیان لەئایندەدا پایەیەکی بەرزی هەبێت، خێزانەکەی ناویان لێنا " ریفعەت". باوکی ریفعەت، ناوی عەبدولڕەحمان نەجیم بەگی کوڕی محەمەد بەگ بوو، محەمەد بەگ خۆی بە نەوەی مەولانا خالیدی نەقشبەندی گەورەشێخی تەریقەتی نەقشبەندیی زانیوە و بە خەڵکی شارەزوورو بە یەکێک لە کەسایەتییەکانی ناوچەی سلێمانی پایتەختی میرنشینی بابان لەباشووری کوردستان دادەنرێت. عەبدولڕەحمان بەگی باوکی ریفعەت، لە ٢١ی ئایاری ساڵی ١٨٣٣دا، لەناوچەی شارەزووری سلێمانی لەدایکبووە، ئەو قۆناغەکانی سەرەتایی لە شاری سلێمانی خوێندووەو پاشان رووی کردۆتە شاری بەغدا بۆ خوێندن. پاشان لەساڵی ١٨٦٢دا، عەبدولڕەحمان بەگ بەموچەی ٤٠٠ قرۆش وەک پشکنەری کتێبخانەکانی دەرسەعادەت لەئەستەمبوڵ دامەزراو لەماوەی ٣٠ ساڵی کارکردنی وەک کارمەندی دەوڵەتیی، لە دەزگای جۆراوجۆری حکومەتی عوسمانییدا، وەک عیلمییە و موڵکییە، پۆستی گرنگی هەبووەو دەوترێت لەو خوێندنگا عوسمانییەش کاری کردووە کە لەپاریسی پایتەختی فەرەنسا بۆ خوێندکارە عوسمانییەکان لەساڵی ١٨٥٧دا، لەلایەن محەمەد جەمیل پاشای کوڕی مستەفا رەشید پاشا ، بە هاوکاریی فەرەنسییەکان، کرابۆوە بەمەبەستی پەروەردەکردنی کادرانی سەربازیی و مەدەنیی و تەکنیکی کە خاوەنی زانیاریی هاوچەرخ بن.

هەروەها عەبدولڕەحمان بەگ، لەساڵی ١٨٨٨دا، وەک سەرۆکی دادگای " بیدایەت / بەرایی" لەپاریزگای دیاربەکر دەستبەکار بووە. پاشان بۆ ماوەیەک لەو پۆستەی دووخراوەتەوە و دوای دووساڵ، واتە لە ساڵی ١٨٩٠دا، وەک سەرۆکی داواکاری گشتی دادگای تێهەڵچوونەوەی شاری دیاربەکر دەستبەکار بووە. دوا پۆستی عەبدولڕەحمان نەجیم بەگ بریتیبووە لە سەرۆکی بەشی دادگای تێهەڵچوونەوەی تاوانەکان لە " مەعمورەتولعەزیز/ ئاڵازیک". ناوبراو جگە لە کوردیی، فارسیی و تورکیی و عەرەبیشی زانیوەو جگە لە کاری فەرمانبەری دەوڵەتیی، خولیای خوێندنەوەو فەرهەنگ بووەو بە شیعرەکانی لەناوەندی ئەدەبی عوسمانیی ناسراوە. ئەو لەتەمەنی ٦٢ساڵیدا و لەشاری خەرپوتی باکووری کوردستان لەساڵی ١٨٩٥دا، کۆچی دوایی کردووە.

سەبارەت بە ریفعەتیش، کە دواتر لە نێو کایەی ئیداریی و رۆژنامەوانیی و سیاسیی و فەرهەنگییدا، بە مەولان زادە ریفعەت بەگ ناسراوە، زانیاریی وردو بەرفراوان لەبەردەستدا نییە. لەو رووەوە تەنیا ئەوەندە هەیە کە ناوبراو خویندنی سەرەتایی و ناوەندیی لەئەستەمبوڵ تەواو کردووەو پاشان مەکتەبی حقوقی شاهانەی خوێندووە، پاش ئەویش لە قەڵەمی " مەتوبعاتی ئەجنبیە/ چاپەمەنی بیانیی " کاریکردووە. دواتر بەهۆی شایستەیی و سەرکەوتنەکانییەوە نیردراوە بۆ قەڵەمی تەحریرات لە موتەسەریفیەتی " بەیئۆغڵو" کە نزیک ئەستەمبوڵ دامەزراوە. پاشان بەموچەی ١٥٠٠ قرۆش وەک بەڕێوەبەری زیندانی شاری " سینۆپ" لە هەرە سەروی ناوچەی ئەنەدۆڵ لەلای دەریای رەشەوە.

شایەنی باسە، سەرەتای نەهامەتییەکانی ژیانی مەولان زادە ریفعەت بەگ و کەوتنەبەر فشارو گرتن و سزادانی لەلایەن دەسەڵاتدارانی عوسمانییەوە لەم قۆناغەدا دەسپێدەکات کە بە قۆناغی ئیستیبدادی سوڵتان عەبدولحەمیدی دووەم (١٨٧٦-١٩٠٨) دادەنرێت، ئەوەش بەهۆی ئەو داوایەی کە لەلایەن "فازیل بەگ"ی موستەریفی

سینۆپەوە لە ٢٢ی ئۆگۆستی ١٨٩٥دا، لەدژی مەولان زادە بۆ دەسەڵاتدارانی حکومەتی عوسمانیی بەرزکرایەوە و ناوبراو لەو داوایەدا مەولان زادە ریفعەتی بە کارو هەڵسوکەوتی ناشایستەو نافەرمانیی و ئۆپۆزسیۆنبوون و نەیاری نیزام تۆمەتبارکرد. هەربۆیە مەولان زادە سەرەتا لەکارەکەی دەرکراو لە زیندانی سینۆپ زیندانییکرا، دواتریش بەبڕیارێکی نوێ بۆ شاری " جوروم " لەباکوری ئەنەدۆڵ و پاشان بۆ شاری " قەیسەریە " لە ناوەڕاستی ئەنەدۆڵ، دوورخرایەوە.

زانیارییەک کە لەم ماوەیەدا لەبارەی مەولان زادەوە بیستراوە ئەوەیە کە لەساڵی ١٨٩٦دا، لە لایەن خەلیل خالید بەگی والی شاری " قەستمۆنیە " لەباکووری ئەنەدۆڵ لەسەر دەریاری رەش، بانگیشتکراوەو کردویەتی بە سکرتیری تایبەتی خۆی. پێدەچێت ئەم کارەی خەلیل خالید بەگ لەوەوە سەرچاوەی گرتبێ کە ئەو بۆخۆی کوردبووەو بە ریشەش خەڵکی سلێمانی بوون و ویستویەتی لەو رێگەیەوە چاکەیەک لەگەڵ مەولان زادە ریفعەت بەگ بکات و هەروەها لەوەش بترازێ خەلیل خالید بەگ هاوسۆزیی بۆ تورکە لاوەکان هەبوو، لەوەش زیاتر ویستویەتی سوود لە تواناو شایستەییەکانی وەربگرێت. دیارە خالید بەگ کە لەنێوان (١٢ی ئەیلولی ١٨٩٤- ٣ی حوزەیرانی ١٨٩٦) والی ئەو شارە بووە،[1] بەڵام پێدەچێت دواتریش هەتاوەکو ساڵی ١٩٠١ کە ساڵی مردنێتی، مەولان زادەی لەلای خۆی هێشتبێتەوە، بەڵام دواتر وەک دەستبەسەر ناردبێتیانەوە بۆ شاری قەیسەری.

بەگوێرەی نووسینە فەرمییەکان، مەولان زادە ریفعەت هەتاوەکو مانگی مارسی ١٩٠٥ لەشاری قەیسەرییە دەستبەسەر بووە، پاشان بەتۆمەتی ئۆپۆزسیۆنبوون و نزیکایەتی لە وەلی عەهد محەمەد

1 Tülay ERCOŞKUN: SALNAMELERE GÖRE KASTAMONU VALİLERİ LİSTESİ , Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi 54, 2 (2014), 388.

رەشادی (١٨٤٤- ١٩١٨) کوڕی عەبدولمەجیدی یەکەم سزای ١٢ ساڵ زیندانیی بۆ بڕایەوەو بەفەرمانێک بڕیاری دوورخستنەوەی درا بۆ زیندانی سەنعا لە یەمەن کە ئەو کاتە " ئەحمەد فەیزی پاشا " لەوێ والی عوسمانی بوو. لە راستییدا، مەولان زادە بۆ خۆی لە نامەیەکیدا لە پاریسەوە، وەک دواتر باسی دەکەین، دەڵێت کە ماوەی حەوت ساڵی دوورخراوەیی و زیندانیی لە یەمەن چەشتووە، واتە لە ساڵی ١٩٠٢ەوە بۆ یەمەن دوورخراوەتەوەو ئەوەش بە ناخۆشترین قۆناغی ژیانی و یەکەمین قۆناغی ژیانی دەربەدەریی ئەو دادەنرێت، چونکە پاش ئەوەی لە ٢٣ جوڵای ساڵی ١٩٠٨دا، لەئەستەمبوڵ کودەتا کرا و دەستوور گەڕێندرایەوە، دەرفەت رەخسا تاکو مەولان زادەش یەمەنی جێبهێڵێت و بەرەو ئەستەمبوڵ بگەڕێتەوە.

زیندانی سینۆپ

سوڵتان محەمەد رەشاد (١٨٤٤-١٩١٨)

ئەحمەد فەیزی پاشا والی عوسمانیی لەیەمەن

گەڕانەوەی مەولان زادە بۆ ئەستەمبوڵ تاوەکو دامەزراندنی ڕۆژنامەی " سەربەستی "

مەولان زادە، هەواڵی کودەتای جوڵای ١٩٠٨ وەک خۆشترین مژدەی تەمەنی پێگەیشت و پێی وابوو کە ئەو ڕووداوە دەستپێکی قۆناغێکی نویّ دەبێت لەمێژووی ئیمپراتۆریی عوسمانییدا. پاش ئەوەی حکومەتی نویّ لە ئەستەمبوڵ فەرمانی لێخۆشبوونی بۆ سەرجەم زیندانە سیاسییەکان و نەیارو ڕاوەدونراوانی قۆناغی پێشووی ستەمکاریی حەمیدیی دەرکرد، مەولان زادە لەگەڵ دوو لە هاوڕێکانی بەناوی " قاسیدچیزادە زیا مەولابەگ و هەروەها کەمال پاشازادە سەعید بەگ " بڕیاری گەڕانەوەیاندا بۆ ئەستەمبوڵ. ئەوان سەرەتا چوونە عەدەن و لەوێوە بەکشتی بەرەو میسر ڕۆیشتن. هەر لەرێگای گەڕانەوەدا، مەولان زادە، چاوی بە هاوڕێیەکی کەوت کە حوسێن کەنعان پاشای کوڕی بەدرخان پاشای گەورە بوو، کە ئەویش لە تائیف دوورخراوە بووو بەرەو ئەستەمبول دەگەڕایەوە، ئەوان لەکەشتییەکەدا پێکەوە گفتوگۆیان لەبارەی نەهامەتییەکانی قۆناغی ڕابردووکردو ئۆمێدی ئایندەیەکی گەشیان بۆ خەڵک و وڵاتەکە خواست.

لەو وتارەی کە لەژمارە ٣ی گۆڤاری " ڕۆژ کرد" لە بەرواری ١ی ئۆگۆستی ١٣٢٩ بەرامبەر ١٤ی ئۆگۆستی ١٩١٣دا، لەژێر ناونیشانی " بەدرخانی حوسێن پاشا" بڵاوکراوەتەوە، هاتووە: " حوسێن پاشا لەدوای شۆڕش دەیویست ئاشتی لەنێوان حکومەت و گەلدا بکات، بۆیە دەیوست لاوانی دڵسۆزی کورد بگەڕێنێتەوە تا بەئەرکی نیشتیمانی و ئاینی خۆیان هەستن".

شۆڕشی جوڵای ١٩٠٨، پەرۆشییەکی زۆری لەلای مەولان زادە بۆ لابردنی عەبدولحەمید و هیوای چەسپاندنی دەسەڵاتێکی دەستووریی هێنایەئارا کە کار بۆ هێنانەدی ئازادیی و دادپەروەریی بۆ سەرجەم

گەلانی نێو ئیمپراتۆرییەتەکە بکات. هەربۆیە پاش ئەوەی گەیشتەوە ئەستەمبوڵ و بەدایکی شادبۆوە، ڕۆژانە چاوی بە هاوڕێ و دۆستان و هاوبیران و کەسایەتیە ناسراوەکانی ئەستەمبوڵ دەکەوت، بەتایبەت، ئەوانەی کە لەسەردەمی ئیستیبدادی حەمیدییدا هەڵاتبوونە دەرەوەی وڵات یان دوورخرابوونەوەو پاش کودەتای ١٩٠٨ گەڕابوونەوە ئەستەمبوڵ. هەروەها جگە لە کوڕانی بەدرخانیی، چاوی بە سەید عەبدولقادری شێخ عوبەیدوڵڵای نەهریی سەرۆکی یانەی کوردیی لە ئەستەمبوڵ کەوت.

شایەنی باسە، مەولان زادە ریفعەت بەگ، لەقۆناغی دووەمی دەستوورییدا (١٩٠٨- ١٩١٤) وەک یەکێک لە رۆژنامەنووسە ئازادیخوازو بەرهەڵستکارە هەرە ناودارەکانی ئیمپراتۆریی عوسمانیی لەدژی پاشماوەی رژێمە کۆنەکەو هەروەها خواستی دەسەڵاتخوازیی و خۆسەپێنیی تاکلایەنەی رێکخراوی ئیتحادو تەرەقی، دەرکەوت. ئەو یەکێک بوو وەک زۆربەی نەوەی بنەماڵە کوردە نیشتەجێبووەکانی ئەستەمبوڵ کە لەنێو دامودەزگا پەروەردەیی و ئیدارییەکانی حکومەتی عوسمانییدا لەسەردەمی سوڵتان عەبدولحەمیدی دووەم پەروەردە ببوون و کاریان کردبوو. ئەوانەی کاریگەریی ئەو رەوتە فیکریی و سیاسی و ریفۆرمخوازییەی نێو کایەی ململانێی سیاسی دەسەڵاتدارێتیی عوسمانییان بەسەرەوە بوو کە بە عوسمانییە لاوەکان یان عوسمانییە نوێیەکان و دواتریش بە " ژون تورک/ تورکانی گەنج" دەناسران کە یەکێکیش لە پایەهەرە سەرەکییە فیکرییەکانیان "عوسمانیزم " بوو.

عوسمانیزم ئەو هزرو بڕوایە بوو کە هەموو رەعییەتەکانی نێو ئیمپراتۆریی عوسمانیی، بێ جیاوازیی لەرووی بڕوا و ئاین و رەگەزو زمانیان، هاوڵاتیی وەفادار دەبن و مافی یەکسانیان لە دەوڵەتی نوێی دەستوورییدا ببێت. مەولان زادەو هاوبیرانی بڕوایان بە نوێگەرایی و هێنانەدی دەسەڵاتێکی پاشایی دەستووریی بەشێوە رۆژئاواییە لیبراڵەکەی هەبوو کە هەوڵی چەسپاندن و پاراستنی

ئازادییەکان و دادپەروەریی و ئاراستەکردنی وڵات بەرەو شارستانییەت بدات و پەیوەندیی دۆستانەی ئابووری و سیاسی لەگەڵ وڵاتانی رۆژئاوای ئەوروپا هاوشێوەی فەرەنسا و ئینگلتەرا هەبێت. ئەوان نەوەیەک بوون بە ریفۆرمخوازە عوسمانییەکانی هاوشێوەی میدحەت پاشا سەرسامبوون و دژی ئۆتۆکراتیی سوڵتان و خولیای گێڕانەوەی دەستوورو کارکردنبوون بە سیستمێکی دیموکراتی دەستووریی و پارلەمانی و تاڕادەیەکی زۆریش لەژێر کاریگەریی بیرو تێڕوانییەکانی " میر سەباحەدین "دا بوون، کە لەسەر بنەمای ناناوەندگەرایی ئیداریی و دەسەڵاتی خۆجێی هەرێمەکان و دژایەتیی پاوانکاریی سیاسی و جیاکردنەوەی دین لەدەوڵەت و بەدیهێنانی یەکسانی و دادپەروەریی، دامەزرابوو. [2]

مەولان زادە، کە پێشتر بەتاوانی نەیارێتیی رژێمی حەمیدیی و پەیوەندیی بە نەیارانییەوە قۆڵبەستکرابوو بۆ سەنعا لەیەمەن دوورخرابۆوەو وەک ئەندامێکی تورکە لاوەکان ناسێنرابوو، ئەو بەهۆی بیری ئازادیخوازانەو دژەستەمکارییەوە خۆی بەدۆستی هەموو ئەو کەسایەتیی و ئازادیخوازانە دەزانی کە لەسەردەمی پێشوودا نەیاری ستەمکاریی حەمیدیی بوون و پاش کودەتاکەی ساڵی ١٩٠٨، کاریان بۆ هێنانەدی سیتمیکی لیبرال و دیموکرات و دادپەروەر لە ئیمپراتۆرییەتەکەدا دەکرد. ئەوان پەیڕەوییان بیروبۆچوونەکانی میر سەباحەدین دەکرد و بەهەمان نەفەسی دژایەتی ستەمکاریی حەمیدیی دژایەتیی هەوڵەکانی رێکخراوی ئیتحادو تەرەقی بوون و ئەڵقە سەربازییەکەی بوون و دەسەڵاتخوازیی ئەو رێکخراوەو هەوڵەکانیان بۆ پیلانگێڕیی و سەرکوت و سەپاندنی ناوەندگەرایی و میلیتاریزم و دواتریش تورککگەرایی ریسوا دەکردو هاوکاریشیان لەگەڵ کۆمیتە ئەرمەنییەکاندا دەکرد. سەرەتا بەشێکی زۆر لەوانە پێکەوە لەدەوری " فدارکاران عوسمانی فرقەسی /

[2] بڕوانە : ئێریک جەی زوچەر: مێژووی هاوچەرخی تورکیا، وەرگێڕانی لە ئینگلیزییەوە: پرۆفیسۆر.ی. دکتۆر یاسین سەردەشتی، چاپی دووەم، سلێمانی ،ل١٩٨-١٩٩.

کۆمەڵەی فیداکارانی عوسمانیی" کۆببوونەوە کە پاش کودەتاکە لە ئۆگۆستی ۱۹۰۸دا، لە لایەن ئەسعد بەگ عەلی وەفا و دکتۆر عەلی سائیب و عەبدولقادر قادری و حاجی جەمال بەهجەتی ئەستانەلی دایانمەزرێنرابوو، سەرۆکەکەشی " عەبدوڵڵا ئەلکازم " بوو.[3]

هەربۆیە، یەکەمین بەرپرسیارێتیی مەولان زادە ریفعەت بەگ لەپاش گەڕانەوەی بۆ ئەستەمبوڵ، بەشداریی لە دەستەی نووسەران و بەڕێوەبردنی گۆڤاری " حقوق عمومیە / مافە گشتییەکان" بوو کە وەک زمانحاڵی کۆمەڵەی فیداکارانی عوسمانیی بوو، ئەو لەکتێبێکی خۆیدا کە لەساڵی ۱۹۱۲دا بڵاویکردۆتەوە، نووسیویەتی : "لەگەڵ حەزرەتی سەید عەبدولقادر ئەفەندی کوڕی خوالێخۆشبوو شێخ عوبەیدوڵڵاشدا، کە ئەو کات سەرۆکی گڵۆپی کوردیی بوو، هەندێک وتووێژمان کرد. لەکۆتاییدا ئەرکی بەڕێوەبەردنی رۆژنامەی "حوقووقی عومومییە"شمان وەرگرت."[4] یەکەمین ژمارەی ئەم گۆڤارە لە ١٦ی سێپتەمبەری ۱۹۰۸دا، بڵاوکرایەوەو یەکەمین بەڕێوەبەری "نەجیب نادربەگ"ی فەرمانداری پێشووی ناوچەی "کاربینار"و یەکێکبوو لە نیشتیمانپەروەرە ئازادیخوازەکان، کەسانی وەک شیروانزادە مەحمود تاهیرو قادری قادری و ئبنول مەحمود عاسیم لەدەستەی نووسەرانیدا بوون و وتارەکانی کەسانی وەک حەسەن فەهمی بەگ و شەریفەددین مەغمومی و دکتۆر فوئاد تەمۆی تێدا بڵاودەکرایەوە و بەتوندی رەخنەی لە رێکخراوی ئیتحادو تەرەقی و بەرپرسەکانی دەگرت. پاشان مەولان زادە ریفعەت بەگ لە ٩ی ئۆکتۆبەری ۱۹۰۸دا، بووە بەڕێوەبەری گۆڤاریەکە تاوەکو ژمارە ٦٠ کە لە ١٤ی نۆڤەمبەری ۱۹۰۸ دەرچوو، بەردەوامبوو.

---

[3] شەریف پاشای خەندان: بیرەوەرییەکانی بەرهەڵستێک، بەربەرەکانی ی کۆمەڵەی ئیتحادو تەرەقی، وەرگێڕانی لە تورکییەوە: زریان رۆژهەڵاتی ، بنکەی ژین، سلێمانی ، ۲۰۰٦، ل ٥٠.

[4] مالمیسانژ، جەمعیەتی تەعاون و تەرەقی کورد، لەتورکییەوە وەرگێڕانی : زریان رۆژهەڵاتی، پێداچوونەوەی : سدیق ساڵح، بنگەی ژین، سلیمانی، ل١٣.

کامیل پاشای سەدری ئەعزەم کە لە رەخنەو وتارەکانی گۆڤارەکە و نووسەرانی بێزاربوو، ناردی بەدوای مەولان زادە ریفعەت و پێی وت : ئەری ئێوە چی دەکەن؟ چۆنتان بویٚ ئاوا رەخنە لەوەکیلەکان دەگرن! پاشان   هەڕەشەی ئەوەی لێکرد کە ئەگەر بەو شێوەیە بەردەوامبن خراپتان بەسەردێت. [5]

مەولان زادە لەبری پاشەکشە، زیاتر لەگۆڤارەکەیدا پەلاماری رەفتارەکانی حکومەتیان دەداو پشتگیریی ئەو رۆژنامانەشیان دەکرد کە لەدژی حکومەت بەتوندیی دەیانووسی و فشاریان دەرکرایەسەر، هەروەها بۆخۆشی لە وتارێکدا بەناوینشانی "" دکتاتۆریی" لە ژمارە ۲۷ی گۆڤاری حقوقی عمومیەدا ، کە لە ۱۲ی ئۆکتۆبەری ۱۹۰۸دا، چاپ و بڵاوکراوەتەوە، پشتگیریی لەو خۆپێشاندانەش کرد کە دژی ئەو پرۆژە یاسایەی چاپەمەنیی بەڕێوەچوو، کە حکومەتەکەی کامیل پاشا دەیوست لەپارلەمان دەنگی بۆ کۆبکاتەوەو هێرشێکی توندیی کردە سەر هەوڵدانەکانی ریکخراوی ئیتحادو تەرەقی بۆ کپکردنی دەنگی ئازاد.

هەروەها مەولان زادە لە لاپەڕەی یەکەمی ژمارە ۳۹ی گۆڤارەدا، کە لە ٢٤ی ئۆکتۆبەری ۱۹۰۸دا، چاپ و بڵاوکراوەتەوە، لەژێر ناونیشانی " تەنسیقات و ئیسلاحات عمومیە دایر پرۆژە"   وتارێکی سەبارەت بە دیدو پرۆژەی خۆی بۆ چاکسازیی لە ئیمپراتۆرییەتەکەدا خستەڕوو، بەتایبەت لەماوەی   ساڵی حوکمی ئیستبدادی حەمیدیی کەسانێکی زۆر ناشایستە کرابوونە دەسەڵاتدارو موچەش بۆ زۆرکەس بڕادرابۆوە بێئەوەی بچنە سەرکارو هیچ خزمەتێک بکەن، هەروەها کەسانێک دەربەدەرکرابوون و راوەدوونرابوون کە خاوەنی تواناو لێهاتوویی بوون .[6]

---

[5] Hasan Taner KERİMOĞLU: MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE GENEL HAKLAR SAVUNUSU YAPAN BİR GAZETE: *HUKUK-IUMUMİYE, ÇTTAD, VIII/18-19, (2009/Bahar-Güz), s 23-24*

[6] هەمان سەرچاوە، ل ۳۲.

پێویستە بوترێت کە ئەستەمبوڵ لەپاش کودەتاکەی جوڵای ١٩٠٨دا، ببووە ناوەندێکی پڕ چالاکی و جوڵانەوەو ململانێی توندی پێکهاتە سیاسی و فیکریی و رێکخراوەیی و کۆمەڵایەتییەکان و چاپەمەنییەکانیان و تادەهات هێزە جیاوازەکان بەرەو جەمسەرگیریی دەرۆیشتن و دوو رەوتی سەرەکیی لەسەر شانۆی سیاسی وڵات دەرکەوتن، کە عوسمانیستە لیبراڵە ئازادیخوازەکان و رەوتی دەسەڵاتخوازە هەژمونگەراکەی کۆمیتەی ئیتحادو تەرەقی بوو، ئەوەی بەتەواوی کەوتبووە ژێر رێحەزو ئاراستەی کەسایەتییە سەربازییە باڵاکانی سوپای عوسمانییەوە، ئەوانەی توانیبوویان چەند رۆژنامەی ناوداری وەک " طەنین و شورای ئوممەت" بخەنە ژێر رکێفی خۆیانەوەو بیانکەنە ئامرازێکی میدیایی پرۆپاگەندەیی بۆ بڵاوکردنەوەی بیروبڕوا تەنگەتیلەو پاوانخوازەکانی خۆیان و لێدانی نەیارەکانیان و چەواشەکردنی رای گشتیی. ئا لەم کاتە هەستیارەدا، مەولان زادە ریفعەت بەگ، لەگەڵ هاوڕێیەکی ئازادییخوازی نزیکی خۆی کە ناوی حەسەن فەهمی بەگ (١٨٧٤-١٩٠٩) بوو، کار بۆ دامەزراندن و بڵاوکردنەوەی رۆژنامەیەک بکەن.

مەولان زادە ریفعەت بەگ ١٨٦٩-١٩٣٠

حسێن کەنعان پاشا بەدرخان

حقوق عمومیه
۱۳۲۶
سیاسی
تلغرافلر

مەولان زادە ریفعەت خاوەنی رۆژنامەی "سەربەستی"

وەک وترا، حەسەن فەهمی بەگ و مەولان زادە بڕیاریاندا پێکەوە رۆژنامەیەک دەربکەن کە ببێتە سەکۆو پلاتفۆرمێک بۆ بەرگریی لە ئازادیی و دادپەورەریی و بانگەشە بۆ حکومەتی یاسا و بکەونە وێزەی هەموو ئەو کەسایەتیی و هێزو لایەنانەی کە سیمبولی ستەمکاریی کۆن بوون و ئەوانەشی کە خوازیاربوون ستەمکارییەکی نوێ لەئیمپراتۆرییەکەدا دابمەزرێنن و دژی سەروەریی گەل بوەستنەوە. لەراستییدا دروشمەکانی شۆڕشەکەی ١٩٠٨ کە خۆی لە "ئازادی، دادپەروەریی، برایەتیی و یەکسانی "دەبینەوە لەلایەن هەندێک لە کەسایەتییە سیاسیی و دەسەڵاتدارەکانی رژێمی حەمیدیی پێشووەو بەهەمان شێوەش لەلایەن دەسەڵاتدارو کەسایەتییە سەربازییەکانی کۆمیتەی ئیتحادو تەرەقییەوە تادەهات زیاتر تەنگی پێ هەڵدەچنرا.

حەسەن فەهمی بەگ بۆخۆی تورک نەبوو، بەڵکو ئەلبانییەکی عوسمانیی بوو، ئەو خوێندنی دبلۆمی زانستی بەڕێوەبەرایەتیی بەپلەی یەکەم و دواتریش کۆلێجی حقوقی خوێندبوو، بایەخی بە کتێبە پەروەردەییەکان دەداوە دەیخوێندنەوە، هەروەها وەک مەولان زادە لەسەردەمی دەسەڵاتی رەهای حەمیدیی نەیارو دژ بەستەمکاریی بوو، ئەویش لەو قۆناغەدا دەربەدەری بینبوو، سەرەتا هەڵاتبوو بۆ پاریس و سەردانی زانکۆی سۆربۆنی دەکردو دواتریش چووە لەندەنی پایتەختی بریتانیاو پاشان گەڕایەوە پاریس و لەوەێوە چووبووە میسرو پەیوەندی بە تورکە لاوەکانەوە کردبوو، کەسێکی لیبراڵ بوو، زمانی فەرەنسیی و ئینگلیزیی بەباشی دەزانی و یەکێک بوو لە چالاکوانە بەرهەڵستکارەکانی دەسەڵاتی عەبدولحەمیدو ئەو موچەیەی رەتکردبۆوە کە رژێمی حەمیدیی دەیویست بۆی ببڕێتەوەو دەیویست لە میسر خوێندنگایەکی تورکیی دابمەزرێنێت. لەپاش گەڕانەوەی بۆ ئەستەمبوڵ لەرۆژنامەی حقوق عمومیە وتارەکانی بڵاودەکرایەوەو

دواتریش لە گەڵ مەولان زادە یاداشتێکیان دابووە لایەنە پەیوەندییدارەکان و ڕێوشوێنە یاساییەکانیان بۆ دامەزراندنی ڕۆژنامەکە گرتەبەرو پاش ئەوە لەرۆژی ١٦ی ئۆکتۆبەری ١٩٠٨دا، یەکەمین ژمارەی ڕۆژنامەکەیان بەناوی "سەربەستی" یەوە بڵاوکردەوە. ئەوەی مەولان زادە خاوەن ئیمتیازو حەسەن فەهمی بەگیش سەرنووسەری بوو.

شایەنی باسە، هێندەی ئاگاداربین هەتاوەکو ئێستا هیچ لێکۆڵینەویەکی ئەکادیمی و سەربەخۆ لەسەر ڕۆژنامەی سەربەستی نەکراوەو هەموو ژمارەکانی کە ٧٢٢ ژمارەیە لەماوەی ١٢ ساڵی تەمەنییدا لەساڵی ١٩٠٨وە بۆ ١٩٢٠، بە پێنج قۆناغی جیاواز، لەبەرگێکی تەواودا کۆنەکراوەتەوە. دیارە بەو هۆیەی کە مێژووی ئەم ڕۆژنامەیە بەستراوەتەوە بە مێژووی ژیانی مەولان زادەی خاوەنییەوە، هەربۆیە بەهۆی ئەو ناجێگیریی و فشارو ڕاوەدونانەی کراونەتە سەر مەولان زادەو تووشی بوون، ژیانی ڕۆژنامەکەش هەورازو نشێوی بەخۆیەوە بینوە.

سەربەستی، بەزمانی تورکیی بڵاوکراوەتەوە و لەچوار لاپەرە پێکهاتووەو ڕۆژانە بووەو هەینیش دەرچووە، لەژێر ناوەکەیدا کە سەربەستییە، نووسراوە: " خزمەت بە مافی عوسمانییەکان دەکات بەبێ جیاوازیی ڕەگەزو مەزهەب ". هەر لاپەڕەیەکی لە پێنج ستون پێکهاتووە و بەوتاری سەرنووسەر دەستپێکردووەو ناونیشانی جیاوازیش بەگوێرەی ناوەرۆکی بابەتەکان دانراوەو هەواڵە نێوخۆیی و دەرەکییەکانی تێدا جیاکراوەتەوە. هەروەها لەلاپەرەی کۆتاییشدا، نامەی خوێنەرانی تێدا بڵاوکراوەتەوە. پەیامی ڕۆژنامەکە لە ژمارەی یەکەمیدا لەژێر ناونیشانی " مسلک / مەبەست "بڵاوکراوەتەوەو نووسراوە:

"سەربەستی" بەهەموو مانایەک ئازادە، پاشایەتی دەستووری خۆنابوێرێ لەوەی خۆبەخت بکات لەپێناو ئیدارەکەمان، لەرێگەی

کارکردن لەپێناوی رۆشنکردنەوەی خەڵک بەگشتی و یەکێتی تەواوی رەگەزەکانی عوسمانیی...

"سەربەستی" هەمیشە ئەو بەرپرسانەی حکومەت دەبێزرێنێت و رەخنەیان دەکات کە پێچەوانەی بەژەوەندی میلەتەکەمان هەڵدەسوڕێن و لەڕوانگەی میلەتەوە دەڕوانێتە بەرژەوەندییەکانیان و پارێزەری مافی رۆڵەکانی میلەتە و پشت بە یاسا دەبەستێت.

"سەربەستی" ئازادی و شەرەف و کەرامەتی پیشەکە دەپارێزێت و خزمەتی ئامانج و بەرژەوەندییەکی سیاسی هیچ شەخسێک ناکات.

"سەربەستی" تەنیا راستیی دەڵێت و بیر لەو رێگایانە دەکاتەوە کە میلەتی لێوە بڕواتە نێو جوغزی مەدەنیەت.

"سەربەستی" دەبێتە بەرگریکارێک و دەربڕی بیرو بۆچونی هاوڵاتییەکانمان کە بەگشتی چەوسێنراونەتەوە، بەدەر لە هەر ئاین و رەگەزی خەڵکانی میلەتەکەمان، ئەوەش ئەرکەکەیەتی."

شایەنی باسە، مستەفا جۆشکون، لەو لێکۆڵینەوە زانستییەی کە لە بەشی میژووی زانستە کۆمەڵایەتییەکانی زانکۆی ئەستەمبوڵ ئەنجامیداوە، لەم قۆناغەی کارو چالاکی مەولان زادە ریفعەت و رۆژنامەی سەربەستی یدا، جگە لەوەی ئاماژەی بە ئەندامبوونی ناوبراو لە کۆمەڵەی تەعاون و تەرەقی کورد داوە، لەژێر ناونیشانی "بەدرخانزادەکان"دا، بەرِوونی ئاماژەی بە پەیوەندی مەولان زادەو رۆژنامەی سەربەستی لەگەڵ بنەماڵەی بەدرخانییەکان، داوە و نووسیویەتی کە مەولان زادە چ لەرۆژنامەی "حقوق عمومیە" و چ دواتریش لە "سەربەستی" دا هەواڵەکانی تایبەت بە بنەماڵەی بەدرخانییەکان و ئەندامەکانی بڵاوکردۆتەوە و بەشێوەیەک بایەخی پێداون کە سەربەستی وەک دەزگایەکی میدیایی بنەماڵەی بەدرخانی لێکردووەو چالاکییەکانیانی تێدا بڵاوکردۆتەوە. لەوەش زیاتر، سەربەستی پەیامنێری تایبەتی خۆی رەوانەی تەڕابلوس کردووە بۆئەوەی ئاگاداری هەواڵی ئەو بەدرخانییانەی وەک : حەسەن بەگ،

میدحەت بەگ، عەبدولڕەحمان بەگ بێت کە ۳۰ مانگ پێشتر و پاش کوشتنی ریزوان پاشای پارێزگاری ئەستەمبوڵ، بەکۆمەڵ قۆڵبەستکران و لەئەستەمبوڵ دوورخرانەوەو رەوانەی زیندانەکانی ئەوێ و شوێنی تر کرابوون. ئەوانەی کە وێڕای فەرمانی لێخۆشبوون لەگیراوانی قۆناغی پێشوو، هێشتا لەزیندانەکاندا هێڵرابوونەوەو ئازاد نەکرابوون.

هەر لەم سەربەنەوە، لەژمارە ۱۲ی رۆژنامەی سەربەستی، کە لەرۆژی ۲٦ی ئۆکتۆبەری ۱۹۰۸دا، چاپ و بڵاوکراوەتەوە، پەیامنێری سەربەستی باسی لەو زیندانە کردووە کە بەردخانییەکانی لەتەرابلوس تێدا بەندکراون، ئەو زیندانەی کە درێژێکەی شەش مەترو بەرزییەکەی دوو مەترەو تیشکی خۆر لە پەنجەرەی کراوەی بنمیچەکەیەوە دەچێتە ژوورەوە کە پەنجا سەنتیمەترە، زیندانێک دەرگایەکی ئاسنینی پتەوی هەیەو لەدوای ئەویشەوە دەرگایەکی تەختە بە ئەستوری پازدە سانتیمەترە کە لەبەردەم دەروازەیەکی بەردینە کە پاسەوان چاودێریی دەکەن، ئەوانەی کە نێزەیان هەڵگرتووەو لەبەردەم هەردەرگایەکی زیندانییەکاندا وەستاون و لەسەرەوەش لەبەردەم پەنجەرەکان پاسەوان هەیە.

رۆژنامەکە، داوای لە حکومەت کردووەکە چاو بەدۆسیەی بەدرخانییەکاندا بخشێنێتەوەو یەک لەوانەش عەبدولڕەحمان بەدرخانە، کە تۆمەتی درۆینەی سیخوڕیی خراوەتەپاڵ، لەکاتێکدا ئەو بۆ ماوەی ۱۰ ساڵ لە ئەوروپا بووەو زۆر دڵسۆزانە بۆ تێکۆشاوە کۆتایی بەو کارە دوژمنکارانانە بهێنێت کە لەماوەی توندترین کاتی کۆمەڵکوژییەکاندا لە نێوان ئەرمەن و کورددا لەکوردستان روویداوە.

هەروەها سەربەستی بەردەوام بەدواداچوونی بۆ دۆخی زیندانییانی بەدرخانیی کردووەو هەروەها پاش هەفتەیەکیش لە هەواڵەکەی پێشوو، بڕیاری وەزارەتی ناوخۆی بۆ خوێنەران سەبارەت بە ئازادکردنی بەدرخانییەکان –جگە لە عەبدولڕەزاق و عەلی شامل- بڵاوکردۆتەوە

و رایگەیاندووە کە ئەوان بەسواری کەشتییەکی سەر بە کۆمپانیایەکی ئیتالی بەڕێوەن بەرەو ئەستەمبوڵ.[7]

لەراستییدا، پاش گەڕانەوەی بەدرخانییەکان بۆ ئەستەمبوڵ، پەیوەندییەکی بەهێز لەنێوان ئەندامانی ئەو بنەماڵەیە بەتایبەت: عەبدولڕەحمان و دواتریش ئەمین بەگ و جەلادەت و کامەران و سورەیا، لەگەڵ مەولان زادە ریفعەتدا هەبووەو لەم قۆناغەدا وتارەکانی عەبدولڕەحمان بەگ لە بۆنە جیاوازەکاندا، وەک کۆبوونەوە بۆ پشتگیریی ئازادیی چاپەمەنیی و هەروەها ئەو کۆبوونەوانەی کە بۆ چەسپاندنی برایەتیی کوردیی-ئەرمەنیی لە کڵێسای هاسکوی ئەرمەنی لە ئەستەمبوڵ کرا. هەموو ئەوانە دەکرانە هەواڵ و لە سەربەستییدا بڵاودەکرانەوە. [8]

---

[7] Mustafa COŞKUN, MEVLANZADE RIFAT BEY'İN GAZETECİLİK HAYATI VE SİYASİ FAALİYETLERİ , İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ, SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ, TARİH ANABİLİM DALI, İSTANBUL – 2019, S 52-53.

[8] هەروەها رۆژنامەی (STAMBOULİ) کە لە ١٢ی نۆڤەمبەری ١٩٠٨دا، بڵاوکراوەتەوە، لە لاپەڕە ٣ی خۆیدا بابەتێکی لەژێر ناوینشانی " برایەتی کوردو ئەرمەن. کۆنفرانسێک بەزمانی کوردیی" هەواڵی بەستنی کۆنفرانسێکی بەزمانی کوردیی لە گەرەکی هاکسۆی ئەستەمبوڵ بڵاوکردۆتەوە، بەگوێرەی رۆژنامەکە لەو کۆنفرانسەدا کوڕانی بەدرخان پاشا: عوسمان پاشا و ئەمین بەگ و سورەیا بەگ ئامادەبوون، هەروەها دوو ئەندامی کۆمیتەی ئەرمەنی "تاشناکسیۆن"ئامادەبوون بەناوەکانی : ڤاهاکین و بابایان. کاتێک ئەو بەرێزانە روویان لە گەڕەکی هاسکۆی کرد لەلایەن لاوانی چەکداری گەرەکەکەوە پێشوازییەکی گەرمییان لێکرا. کۆنفرانسەکە لەباخچە فراوانەکەی خوێندنگای ئەندازیاری سەربازیی بەستراوە. هەروەها کەسانی ناسراو و ئەشرافی گەڕەکەکەی لە ئەرمەنیی و یۆنانیی و کوردی تێدا ئامادەبوون.
کۆنفرانسەکە لەلایەن بەڕێز بابایانەوە کرایەوەو لەباسی ئازادیی و رەوایەتیی بۆ گەل دوا، پاشان، ئەمین بەگی کوڕی بەدرخان پاشا، قسەیکردو پاش ئەوەی تیشکی خستەسەر سوودەکانی برایەتیی و یەکێتیی، داوای لە کوردان کرد لەگەڵ ئەرمەندا بەهەماهەنگییەکی باش بژین. لەم سەربەنەشەوە، یەک لەسەرکردەکانی کورد لەبەڕیز بابایان نزیکبۆوەو دەستی بۆ درێژکردو یەکتریان ماچ و لەباوەش کرد. ئەوەش بەواتای ئەوەی کە هیچ دوژمنایەتییەک لەنێوان ئەو دوو رەگەزەدا نەماو گەیشتنە رێکەوتنی تەواو. ئەوەش چەپڵە توندی بەدوادا هات. بڕوانە:
پ.دکتۆر یاسین سەردەشتی، هەواڵی بەدرخانییەکان لەرۆژنامەی STAMBOUL و چەن رۆژنامەیەکی فەرەنسییدا، سلێمانی، ٢٠٢٢، ل ٢٤.

هەر سەبارەت بەهەوڵەکان بۆ رەتکردنەوەی ئەو رەشنووسی یاسای چاپەمەنییەی کە حکومەتەکەی کامیل پاشا دەیویست بەپێداگریی حسێن حیلمی پاشای وەزیری ناوخۆ لە پارەلەمان عوسمانییدا بیسەپێنێت و هەموو ئەوانەی لایەنگریی ئازادیی چاپەمەنیی بوون بەکۆتوبەندیان دەزانی و بەرهەڵستییان دەکرد، مەولان زادە ریفعەت و رۆژنامەی سەربەستی بووە مەکۆی کۆبوونەوەی کەسایەتیی و لایەنە ئازادیخوازەکان و لەوێ بڕیاریاندا کۆبوونەوەو خۆپێشاندان ئەنجام بدەن و بۆ ئەو مەبەستەش کاتژمێری ٦ی رۆژی ٧ی فێبرایەریان دیاریکرد و داواشیان کرد هەرکەس خوازیارە بەشداریی بکات بۆ پشتگیریی لە ئازادیی چاپەمەنیی و دژایەتی ئەو رەشنووسە لەئۆفێسی سەربەستی ناوی خۆی بنووسێت. هەروەها بڕیاردار لەو کۆبوونەوەیەدا، هەریەک لە : مەولان زادە، عەبدولڕەحمان بەدرخان، دکتۆر ئیبراهیم تیمۆ، حەسەن فەهمی بەگ، ئارامباس ئەفەندی نوێنەری رێکخراوی "هانچاک"ی ئەرمەنی، عارف ئەفەندی برنجی زادە نوێنەری دیاربەکر، موفتی ناجی بەگی نوێنەری ئارگیری، ناجی بەگی نوێنەری بەڕێوەبەری رۆژنامەی ئێراندین ئازادی و حوسێن کازم بەگی سەرنووسەری رۆژنامەی حەقیقەت، وتاری خۆیان لەو بارەیەوە پێشکەش بکەن.

کۆبوونەوەکە بەئامادەبوونی شەش بۆ حەوت هەزارکەس لەمەیدانی سوڵتان ئەحمەد ئەنجامدراو شازادە محەمەد رەشاد ئەفەندیش ئامادەی بوو. لەوێ یەکەمین کەس وتاری خوێندەوە مەولان زادە بوو، ئەو سوپاسی ئامادەبووانی کردو ئاماژەی بەوەدا کە ئەم کۆبوونەوەیە لەپیناو ئازادیی و بۆ رەتکردنەوەی رەشنووسی یاسای چاپەمەنییە کە ئەرێکردنی گورزێکی مەزن دەبێت بۆ ئازادیی رۆژنامەوانیی و چاپەمەنیی.

پاش ئەوەی ئەوانی دیکەش وتاری خۆیان خوێندەوە، ئامادەبووان بەرەو تەلاری پارلەمانی عوسمانیی رۆیشتن و لەوێ چاویان بە ئەحمەد رەزای سەرۆکی پارلەمان کەوت و ناوبراو رایگەیاند کە

پشتگیریی لە ئازادیی چاپەمەنیی دەکات و لەوێ کۆبوونەوەیەکی تایبەتی لەگەڵ مەولان زادە و چەند کەسیکی دیکە کرد. پاشان مەولان زادە هاتە دەرەوەو لەبەردەم جەماوەرەکە روونیکردەوە کە سەرۆکی پارلەمان و بەشێک لە ئەندامانی مەجلیس پشتگیریی داواکارییەکانیان دەکەن. نوێنەری رێکخراوی "داشناکسیۆن" ئەرمەنیی رایگەیاند : ئەگەر پارلەمان ئەم رەشنووسە پەسەند بکات ئەو بە نێزەو بۆمبەکانمان دەیڕوخێنین و ئاڵای حەقیقەت لە وڵاتەکەماندا بەرز دەکەینەوە. عەبدولڕەحمان بەدرخانیش رایگەیاند : من و هەموو بەدرخانییەکان، تەنانەت شەست هەزار کوردی ئەستەمبوڵیش، تا دوا تنۆکی خوێنمان ئەم رەشنووسەمان قبوڵ نییە. هەموو ئەم وتەو راگەیاندنانە لە رۆژنامەی سەربەستیدا چاپ و بڵاوکراونەتەوە.[9]

هەموو ئەو کۆبوونەوەو رەخنەو چالاکییانەی دژی هەوڵە قۆرخکارییەکانی حکومەت کران، وایکرد حکومەت کار بۆ دەرکردنی یاسایەک بکات بۆ رێگریی لە گردبوونەوەو خۆپێشاندان. ئەوەش وایکرد مەولان زادەو سەربەستی دەست بە هەڵمەتێکی گەورە بکەن بۆ دژایەتی ئەو هەوڵەی حکومەت، مەولان زادە رایگەیاند کە سنووردارکردنی مافی گردبوونەوە پێچەوانەی دەستوورەو دژی مافەکانی گەلە، لەو پێناوەش سەربەستی تەلەگرافێکی ئاراستەی پارلەمانی عوسمانیی کردو داوایکرد دژی ئەم هەوڵە بوەستنەوەو بیدەنگیی بشکێنن. هەروەها دواکرا کە لەساحەی سوڵتان ئەحمەد گردبوونەوەیەکی گەورەبکرێت داواش لە هاوڵاتیانی کوردو ئەنەدۆل کردووە بەشداربن. گردبوونەوەکە لەلایەن رێکخراوی کۆڵهەڵگرەکانی ئەستەمبوڵەوە رێکخرا کە زۆرینەی ئەندامەکانی کورد بوون، هەروەها رۆژی ٢٨ی مارتی ١٩٠٩ بۆ ئەنجامدانی دیارییکرا. شایەنی باسە، لەم گردبوونەوەیەدا، مەولان زادە ریفعەت وەک رێکخەری گردبوونەوەی رۆژنامە لیبراڵەکان ئامادەبوو، هەروەها

---

9 Mustafa COŞKUN, MEVLANZADE RIFAT BEY’İN GAZETECİLİK HAYATI VE SİYASİ FAALİYETLERİ, S 66-68.

وتارێکیشی پێشکەش کرد. هەروەها حوسێن پاشا بەدرخانیش بەزمانی کوردیی وتارێکی پێشکەشکرد، بۆناپارتیان ئەفەندیش کە ئەندامی کۆمیتەی (تاشناکسیۆن) ی ئەرمەنیی بوو، وتارێکی دا.

حکومەت پاش سێ مانگ، بێ گوێدانە نارەزایەتییەکان، یاسای چاپەمەنیی سەپاند، ئەوەش ئازادییخوازان و نەیارانی کۆمیتەی ئیتحادو تەرەقی و حکومەتی بەتەواویی توڕەکردو مەولان زادە نامەی بۆ تەواوی رۆژنامە لیبرالّەکان و کەسایەتیی بەرهەڵستکارەکانی ئیتحادو تەرەقی نارد بۆ پرۆتێستۆکردنی ئەو بڕیارەی حکومەت لەرۆژی ٧ی ئەبریلی ١٩٠٩ لەمەیدانی سوڵتان ئەحمەد گردببنەوە.[10]

وەک دەردەکەوێت، لەم قۆناغەدا، وێڕای ئەوەی مەولان زادە ریفعەت ئەندامی رێبەریی رێکخراوێکی سیاسی دیارییکراو نەبوو، بەڵام وەک رۆژنامەنووسێک و خاوەنی سەربەستی، کاریگەرییەکی زۆری لەسەر رای گشتیی و جەماوەریی هەبوو. ئەو لەدەرەوە پاڵپشتیی فیرقەی ئەحراری عوسمانیی دەکردو هەروەها لەرێگەی بەشداریی و رێکخستنی کۆبوونەوەو رێپێوانەکان بەشداریی بەرچاو و کارایی لە رووداوە سیاسییەکاندا هەبوو. ئەو بۆ چەندین جار بەهۆی نووسین و رەخنە توندەکانییەوە لەکەسایەتیی و بەرپرسانی حکومەتی وەک کامیل پاشا و عارف پاشای وەزیری بەحریە و جەمالەدین ئەفەندی شێخولئیسلام، کەیسی لەدادگا بۆ کرایەوەو لەنێوان ١٨ی نۆڤەمبەری ١٩٠٨ تاکو ٢٤ی فێبرایەری ١٩٠٩، سێ جار بانگێشتی دادگا کراو هەر جارێک سزای زیندان و غەرامەی مادیی و داخستنی چاپخانەکەی، بەسەردا سەپێنرا، بەڵام لەدوو جاری یەکەم بەهۆی پارێزەرەکەیەوە کە ئەرمەنییەک بوو بەناوی "بۆغۆس یەڵدیزجیان" لەدادگای پێداچوونەوە لەتۆمەتەکانی بێتاوان راگەیەندراو ئەوەی سێیەمیشیان مایەوە هەتاوەکو ئەو کارەساتەی لە ئەبریلدا بەسەر سەربەستیدا هات.

---

[10] هەمان سەرچاوە ، ل ٧٠-٧٢.

کامیل پاشای سەدری ئەعزەم ١٨٣٣-١٩١٣

حەسەن فەهمی بەگ ١٨٧٤-١٩٠٩

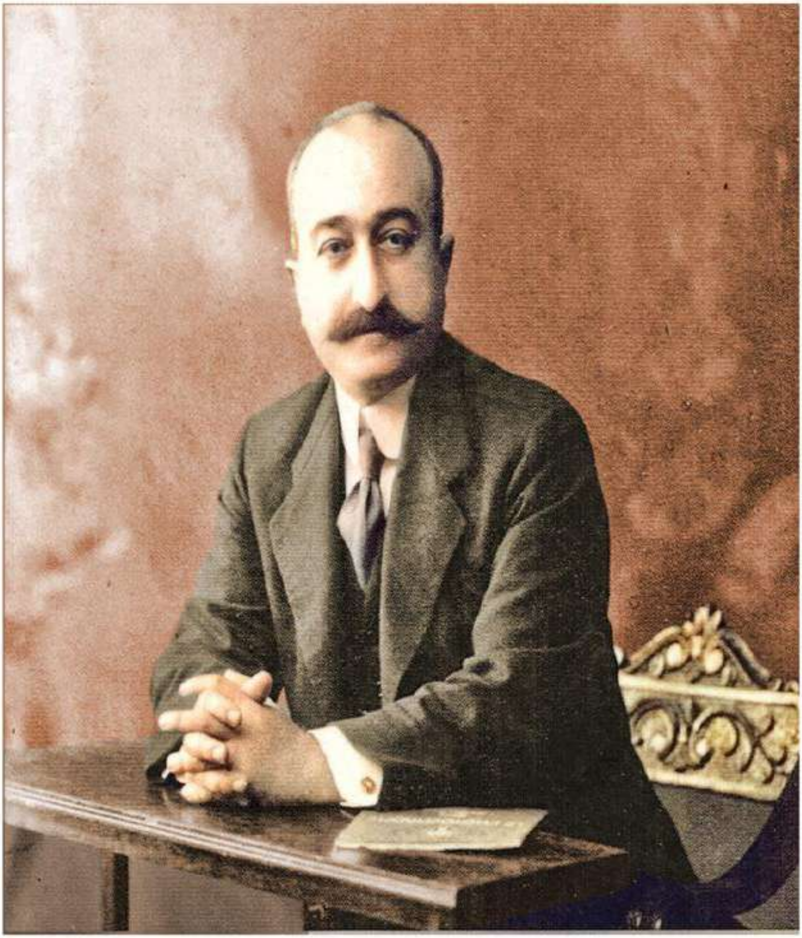

عەبدولڕەحمان بەدرخان بەگ

پازار ایرتسی ٣ تشرین ثانی ١٣٢٤

نسخه‌سی ١٠ پاره

سربستی ١٣٢٦

SERBESTI - CONSTANTINOPLE

آبونه شرائطی

صاحب و مدیری :

آدرس :

اعلانات ایچون آیروجه مقاوله ایدیلیر .

مشروطیت اداره‌یه و بلا تفریق جنس و مذهب عثمانلیلرک حقوقنه خادم یومی غزته

BELEDİYE KÜTÜPHANESİ No. 37

[illegible]

سیاسی

خلاصه

[illegible]

BELEDİYE KÜTÜPHANESİ

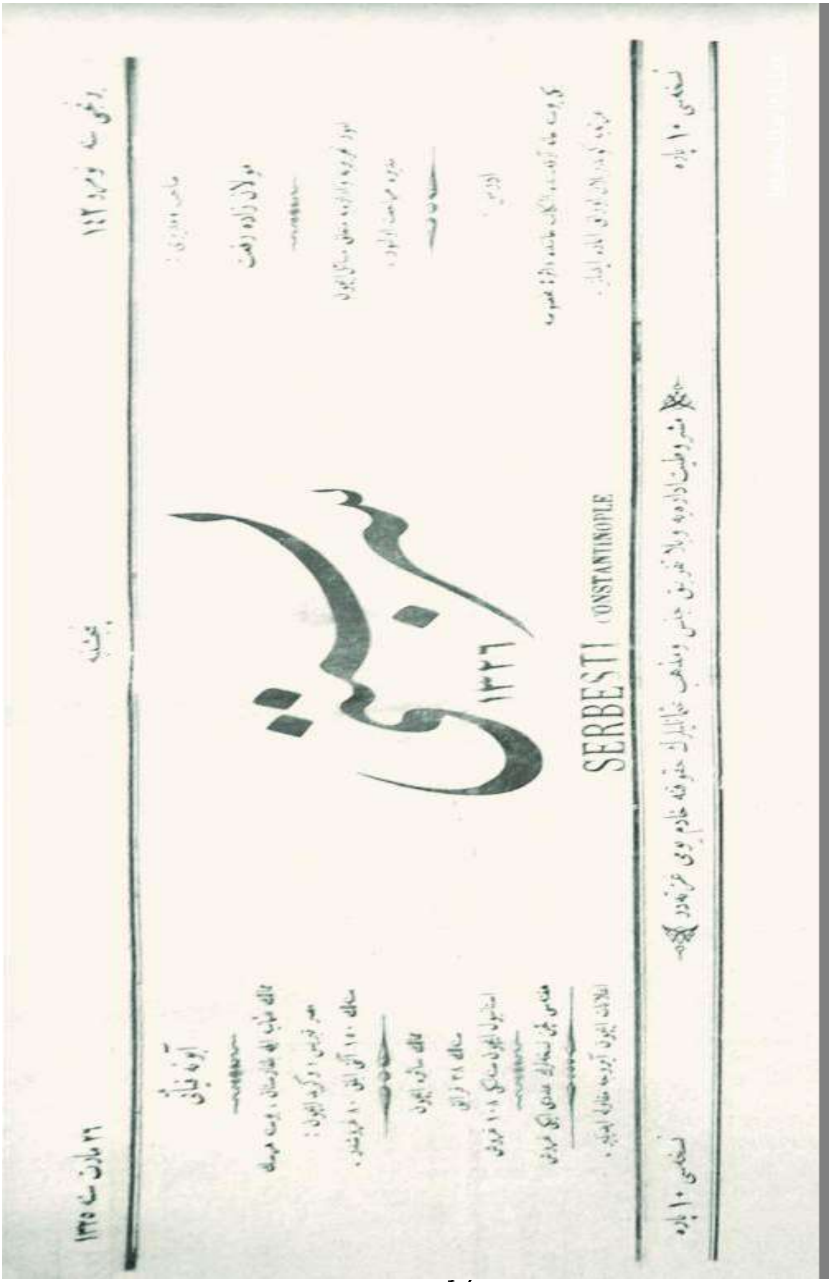
برنجی سنه نومرو ۱۴۲

پنجشنبه

۲۶ مارت سنه ۱۳۲۵

صاحب امتیازی :

مولان زاده رفعت

آبونه فیاتی

ممالک عثمانیه ایله بلغارستان ، بوسنه هرسک

مصر ، قبرس ، وگرید ایچون :

سنه‌لک ۱۵۰ آلتی آیلق ۸۰ غروشدر .

ممالک سائره ایچون

سنه‌لک ۲۸ فرانق

استانبول ایچون سنه‌لکی ۱۰۸ غروش

سربستی

۱۳۲۶

SERBESTI CONSTANTINOPLE

نسخه‌سی ۱۰ پاره

مشروطیت اداره‌یه و بلا تفریق جنس و مذهب عثمانیلرک حقوقنه خادم یومی غزته‌در

نسخه‌سی ۱۰ پاره

لەراستییدا، ئاراستەی رووداوەکان و ململانێی توندی هێزە جیاوازەکانی سەرشانۆی سیاسی وڵات لە ئەستەمبوڵی پایتەخدا، بەتایبەت لەنێوان پیاوانی شۆڕشی چەواشەی سەربەرژێمە کۆنەکەو باڵی راستڕەوی دەسەڵاتخوازی قۆرخکاری کۆمیتەی ئیتحادو تەرەقی پشتبەستوو بە سوپا و دواتریش ئازادیخوازانی لیبراڵی دەستوریخوازی مەدەنی کە خۆیان لە کۆمەڵەکانی فیداکارانی میلەت و ئەحرار عوسمانی فیرقەسی / پارتی ئازادیخوازانی عوسمانی" دەبینەوە، هەتا دەهات رووی لە ئاڵۆزیی و دژوارییەکی سەخت دەکردو قەیراناویتر دەبوو. شایەنی باسە، رەگەزە ئیتنییە غەیرە تورکەکانی دانیشتووی ئەستەمبوڵ، هەر بە یۆنانیی و کورد و ئەلبانیی و عەرەبی سوریی و تەنانەت بەشێکی بەرچاوی ئەرمەنەکانیش، جگە لە جولەکەکان، پشتگیریی هێزە لیبرالەکان و فیرقەی ئەحراریان یان دەکرد لەدژی کۆمیتەی ئیتحادو تەرەقی.[11]

دۆخی سیاسی ئاڵۆزو پڕ ململانێی وڵات، بەتایبەتی لەشاری ئەستەمبوڵ، فەزایەکی توندو دژوارو گرژی لەسەر ئاستی رەوشی چاپەمەنیی و رۆژنامەکانی ئەستەمبوڵ هێنابووەئاراو بەزمانی زۆر زبرو توند بابەتەکانیان لەرۆژنامەکانەوە دژ بەیەک پەخشدەکرد، بەتایبەت لەلای ئەو رۆژنامانەی کە نوێنەری رەوتە ئایدۆلۆژییە جیاوازەکانی سەر شانۆی سیاسی وڵات و ئەستەمبوڵی پایتەخت بوون، وەک "ڤۆڵکان"ی دەروێش وەحدەتی ئیسلامچیی و "طنین"ی حسێن جاهیدی سەر بە ئیتحادوتەرەقی و "سەربەستی" مەولان زادە ریفعەتی لیبراڵ و ئازادیخواز.[12] شایەنی باسە، رۆژنامەی سەربەستی، وەک

[11] Revue du monde musulman, December 1912, p193-194.

[12] TALHA MURAT, THE POLITICAL IDEAS OF DERVIS VAHDETI AS REFLECTED IN VOLKAN NEWSPAPER (1908-1909), Sabancı University, AUGUST 2020, p72.

مینەبەرێکی ئازادیخوازانی مەدەنی دژ بە ستەمکاریی کۆن و هەوڵە بێوچانەکانی باڵی سەربازیی کۆمیتەی ئیتحادو تەرەقی و لایەنگرانی بۆ قۆرخکردنی دەسەڵات و گۆڕینی دەوڵەت بۆ ئامرازێک لەپێناوی سەپاندنی ستەمکارییەکی نویدا، لەرێگەی وتارەکانییەوە تادەهات زیاتر بەرەی بەرژەوەندیخوازانی کۆنەپەرست و دەسەڵاتخوازە ئیتحادییەکانی دەکوتا و تاوان و چەواشەکارییەکانیانی بۆ رای گشتی ئاشکرا دەکرد. هەربۆیە "سەربەرستی" لەرۆژانی یەکەمی بڵاوبوونەوەیدا رق و کینەی ئەو بەرەیەی ستەمکاریی و قۆرخکاریی و دژە ئازادیی لەخۆی ورووژان، بەتایبەتی باڵی راستی کۆمیتەی ئیتحادو تەرەقی، ئەوانەی سەربەستیان بە لەمپەرو هەڕەشەیەکی گەورە لەسەر خۆیان و هەوڵەکانیان دەبینی و بۆ رێگریی لە دەرچوون و نووسینە رەخنەییەکانی و چەند جارێک مەولان زادەیان ئاگادارکردەوەو بەچەندین شێوە هەڕەشەیان لێکردو چەندین جار لەدادگا سکاڵایان لەسەر تۆمارکرد، بەڵام کاتێک زانیان مەولان زادەو حەسەن فەهمی سەرنووسەر گوێ بەهیچ هەڕەشەو فشاریک نادەن و کەوتنە دانانی پیلانێک بۆ تیرۆرکردنیان.

حەسەن فەهمی بەگ رۆژێک بەر لەتیرۆرکردنی واتە لە ٥ی ئەبریلی ١٩٠٩دا، لە رۆژنامەی سەربەستییدا وتارێکی توندی لەسەر هەوڵەکانی ئیتحادو تەرەقی نووسیبوو کە لەرێگەی ئیستغلالکردنی نەفامی خەڵک و نەبوونی دەسەڵاتێکی بەهێزی دەستوورییەوە دەیانەوێت لەشوێنی ستەمکارییە کۆنەکە ستەمکارییەکی خراپتر دابمەزرێنن و بەشێکیش لە نوێنەرانی مەجلیس بەهۆی هەڵخەڵەتاندنایەوە بە گوتەکانی کامل پاشا بێئاگان لەو هەوڵە نهێنییانەی ئیتحادو تەرەقی و ئەوە کۆمەڵێک پارلەمانتاری کەمن کە ئازایانە دژی ئەو پشێویی و دزیی و فەسادە وەستاونەتەوە...[13]

[13] YOUSSOUF FEHMI : LA RVOLUTION OTTOMANE (1908 - 1910),Paris , 1911, p 188.

شایەنی باسە، پیلانی تیرۆرکردنی خاوەن و سەرنووسەری سەربەستی لەکاتژمێر پێنجی ئێوارەی شەوی چوارشەممەی رێکەوتی٦ی ئەبریلی ١٩٠٩دا، لەسەر پردی گەلاتە لەئەستەمبوڵ لەلایەن بکوژێکەوە کە وتراوە کەسێکی بەهێزی کەڵەگەت بووەو پۆشاکی ئەفسەریی و پاڵتۆیەکی رەشی لەبەردابووە، جێبەجێکرا.[14] کاتێک حەسەن فەهمی و شاکیربەگی هاورێی لەماڵیک بوون بۆ کۆبوونەوە، لەکاتی گەڕانەوە، بکوژەکە لەسەر پردەکە بەدەمانچە تەقەی لێکردوون و پاش حەسەن فەهمی، وایزانیوە شاکیربەگ، مەولان زادە ریفعەتەو تەقەشی لەو کردووە بەڵام برینداربووەو نەمردووە.

پێویستە بوترێت کە تیرۆرکردنی رۆژنامەوانی لاو و سەرنووسەری سەربەستی، حەسەن فەهمی بەگ، یەکەمین تیرۆری قەڵەمە لەپێناو سەرکوتی ئازادیی رۆژنامەوانیی لەمێژووی

14 "محمد ابراهیم مبروک" و هەندێک نووسەری دیکەش کە باسیان لەم کوشتنە کردووەهۆکارەکەیان بۆ ئەوە گەڕاندۆتەوە گوایە حەسەن فەهمی لەسەربەستیدا وتاریکی بڵاوکردۆتەوەو وتویەتی تورکان دەبێت شەبقە لەسەر بکەن کە ئەوەش واتای ئەوەیە کە تورکان دەبێت لە بەرگپۆشیندا لاسایی کافرەکان بکەنەوە : لماذا نقول لا للنموذج التركي و التونسي . البحث عن الخيار الاصلح للثورات العربية،٢٠١٢، ص ٦٥. لەکاتێکدا نووسەر "قيس جواد العزاوي" لەژێر ناونیشانی "سەرەتای کودەتا. تیرۆری حەسەن فەهمی بەگ" دەڵێت کە کوشتنی سەرنووسەری رۆژنامەی سەربەستی گەورە دوژمنی ئیتحادو تەرەقی کە بۆتە هۆی تەقاندنەوەی دۆخەکەی ئەستەمبوڵ و ئمپراتۆرییەکە بەو هۆیەوە بووە کە ناوبراو زۆر رازو نهێنی لەرۆژنامەکەیدا سەبارەت بە پەیوەندیی گوماناویی ئیتحادییەکان بەدەرەوە بڵاوکردۆتەوە، پازدە رۆژ پێش کوشتنەکەی بەڵگەیەکی لەسەر پەیوەندیی کۆمیتەی ئیتحادییەکان بە باڵیۆزی فەرەنساوە بڵاوکردۆتەوە. ئەو دەڵێت کە رۆژنامە عەرەبییەکانیش سەبارەت بەو تیرۆرە وتویانە کە حەسەن فەهمی لەبیری چووە کە ئیتحادییەکان و هاوڕێ ماسۆنییەکانیان توانی بەرگەگرتنی ئەم جۆرە شتانەیان نییە. بڕوانە: الدولة العثمانية من الخلافة الى الانقلابات، ترجمة: عاصم عبد ربه، القاهرة، ٢٠١٧، ص ١٣١. شایەنی باسە، "يوسف حسين" یش لەنامەی ماستەرەکەی هۆکاری تیرۆرەکەی حەسەن فەهمی بەهۆی بڵاوکردنەوەی نهێنییەکانی کۆمیتەی ئیتحادییەکان بووە. بڕوانە: اسباب خلع السلطان عبدالحميد الثاني ١٨٧٦-١٩٠٩، رسالة ماجستير غير منشورة، جامعوة الاردن ، ٢٠٠٠، ص ١٨٣. هۆکاری ئەم دیدە جیاوازانەش بەهۆی رووادوەکانی پاشترو رۆڵی لایەنەکانی لایەنگری سوڵتان عەبدوحەمیدو ئیتحادییەکانەو هەرکامیان ئەوی تری تاوانبار دەکرد بەو تیرۆرە. لەکاتێکدا درێژیکردنی دەستی تاوان بۆ ئیتحادییەکان زۆر لەپێشترە و ئەگەرێکی زیاترەو نزیکە لە راستی.

هاوچەرخی تورکیادا، وێڕای نادیاری و نەدۆزینەوەی بکوژەکەش، هێشتا هەموو ئاماژەکان بەشێوەیەک بوون کە پەنجەی تاوان بۆ ڕێکخراوی ئیتحادو تەرەقی درێژبکرێت، چونکە ئەوان هەرچەندە نکۆڵیشیان لەو کارەدەکرد، بەڵام زیاتر لە هەر لایەنێکی دیکە سوودیان لەو ڕووداوە وەرگرت، ئەو ڕووداوەی چ لەناوەوەو چ لەدەرەوەی ئیمپراتۆری عوسمانییدا، دەنگدانەوەو کاردانەوەی گەورەی لێکەوتەوە و لەکاتی خۆیدا بووە سەرباسی زۆربەی ڕۆژنامەو چاپەمەنییەکانی جیهان هەر لە ئەمریکاوە هەتاوەکو ئوستralیا. جگە لەوەی ئەم ڕووداوی تیرۆرە زنجیرەک ڕووداو و لێکەوتەی بەدوای خۆیدا هێنا کە هاوکێشەی سیاسی و دەسەڵاتدارێتیی دەوڵەتەکەی بەدژی ژیانی دەستووری و ئامانج و دروشمە بنەڕەتییەکانی کودەتاکەی ساڵی ١٩٠٨گۆڕی.

تیرۆری سەرنووسەری سەربەستی ئەو پریشکە بوو کە پوشی ململانێی دۆخەکەی ئەستەمبوڵ و ئیمپراتورییەکەی گڕدا، تاوانێکی بەو چەشنە نارەزایەتییەکی قووڵی لەهەناوی کۆمەڵگای ئەستەمبوڵییدا جۆشدا، بەچەشنێک وروژان و ئاڵۆزیی لێکەوتەوەو خۆپێشاندان لەتەواوی ئەستەمبوڵدا دەستیپێکرد و داوای دۆزینەوەو سزادانی بکوژو ئەوانەیان دەکرد کە لەپشتی تاوانی تیرۆرەکەوە بوون. ئەو تاوانە، تەواوی ئازادیخوازانی عوسمانیی توڕە کرد بەهەموو ڕەگەزە جیاوازەکانیانەوە، بەتایبەت لەشاری ئەستەمبوڵ، ڕای گشتی بەتوندی وروژا. خوێندکارەکانی خوێندنی ناوەندی و باڵا، بەتایبەت ئەوانەی لەکۆلێجی حقوق و هەروەها پزیشکی دەیانخوێند، گردبوونەوەیەکی گەورەیان کردو خەڵکێکی زۆریان لەگەڵ کەوتن. ئەوان چوونە بەردەم بابی عالی و حیلمی پاشای سەدری ئەعزەم پێی ڕاگەیاندن کە بەدڵسۆزییەوە هاوسۆزتانم و ئەمە تاوانێکی نائاساییەو نەفرەت لەبکوژ و هەموو هەوڵێک دەدەین بۆ دۆزینەوەی بکوژەکە لەماوەی ٢٤ کاتژمێردا. پاشان خوێندکارەکان بەرەو تەلاری پارلەمانی عوسمانیی ڕۆیشتن و لەوێش چاویان بە ڕەزابەگی سەرۆکی پارلەمان

کەوت، ئەویش بەڵێنی دۆزینەوەو بەسزاگەیشتنی بکوژەکەی پێدابوون.بەڵام ئەوە هەتاوەکو ئێستا نزیکەی ١١٥ ساڵ بەسەر کوشتنەکەدا تێدەپەڕێت و هێشتا بکوژ نەدۆزراوەتەوە!!

شایەنی باسە، رۆژێکیش پێش ئەوە، مەولان زادە ریفعەت بۆخۆی چووبووە لای رەزابەگ تاوەکو پشتگیریی بکات بۆ دۆزینەوەو سزادانی بکوژەکەی سەرنووسەری سەربەستی، بەڵام رەزابەگ پێی وتبوو :" ئەم چارەنووسە بۆ کەسانێک چاوەڕوان دەکرێت کە هەندێک پرس دەورووژێنن کە نابێت بزانرێت."[15]

هەرلەویّ، مەولان زادە ریفعەت، بەیاننامەیەکی ئامادە کردبوو تاکو پارلەمانتاران واژۆی بکەن، بەڵام تەنیا ژمارەیەکی کەمی پارلەمانتاران واژۆیان کردبوو کە ئەمانەن: ئیسماعیل حەقی بەگ نوێنەری ئەماسیا، زوهراب بەگی نوێنەری ئەستەمبوڵ، موفید بەگی نوێنەری ئارگیری، رەزا نوربەگی نوێنەری سینۆپ، راسیم زەینەڵ بەگ نوێنەری جیداد، هامپارتسۆم نوێنەری کۆزام، م. کۆسیمدی نوێنەری ئەستەمبوڵ. [16]

خۆپێشاندان و ئاڵۆزییەکانی ئەستەمبوڵ زەمینەیەکی گونجاوی بۆ تەقینەوەی دۆخەکە رەخساندو رۆژ لەدوای رۆژ توندترو ئاڵۆزتر دەبوو. بەگوێرەی سەرچاوەکان، فیرقەی ئەحرارو شازادە سەباحەدین رۆڵیان لە تەقاندنەوەی بارودۆخەکەدا هەبوو بەمەبەستی لاوازکردنی پێگەی حکومەتی ئیتحادو تەرەقی. سەرەتا بەتالیۆنی پیادەی سوکی لەشکری سێیەمی سوپا "آوچی طابورلەر" کە لە "طاشقشلە"بوون لەشەوی ١٢ی ئەبریل یاخیبوون و ژمارەیەک لە تەلەبە ئاینییەکان "سۆفتە" و هەروەها ئیمامەکانیان لەگەڵ کەوت. بەشێوەیەک رووداوی

---

[15] Mecheroutiette: constitutionnel ottoman : organe du Parti radical ottoman,N:51, Fevrier 1914, p 57.

[16] هەمان سەرچاوە.

کوشتن لێرەو لەوێ دەستیپێکرد.[17] ئەوەش هانی پیاوانی رژێمە کۆنەکەو لایەنگرانی سوڵتان عەبدولحەمیدی دووەمی دا، هەوڵبدەن ئەو دەرفەتە بۆ قازانجی خۆیان بقۆزنەوەو لەجوڵانەوەیەکی دژەشۆڕشدا هەوڵی گێڕانەوەی دەسەڵات بدەن و لە١٣ی ئەبریلی ١٩٠٩دا، لە ئەستەمبوڵ کەوتنە وێزەی بەرپرسانی کۆمیتەی ئیتحادو تەرەقی و لەشارەکە راویان نان.

رۆژنامەی" ترجمان حقیقت " لەرۆژی یەکشەممەی رێکەوتی ١٧ی نیسانی ١٩٠٩دا، چاپ و بڵاوکراوەتەوە، لەژێر ناونیشانی "هئیت متفقەء عثمانیە بیانیەسی در/ بەیاننامەی دەستەی هاوپەیمانی عوسمانیی "هەواڵی کۆبوونەوەی بەشێکی زۆری رێکخراوە سیاسییە دەستووریخوازەکانی وڵاتی لەئەستەمبوڵ لە هەیئەتێکدا راگەیاندووە بۆ پاراستنی دەستوورو رژێمی مەشروتییەت و هەروەها ئاسایشی سەرو ماڵی هاوڵاتیان و هاندانی تەواوی رێکخراوو کۆمەڵە سیاسییەکانی دژ بە نوێبوونەوەی ستەمکاریی حەمیدیی، هەیئەتەکە دەڵێت کە حیزب و کۆمەڵەو دەستە سیاسییەکانی مەملەکەتەکەمان لەپێناو رێگرتن لە بەهیلاکچوونی نیشتیمان و مەشروتییەت بڕیاری بەلاوەنانی ناکۆکییەکانی خۆیان و دانانی ناوی بەرزی عوسمانیی لەسەر هەیئەتەکەیان داوەو ئەم هەیئەتە یەکگرتووە عوسمانییەش ئەم کۆمەڵە سیاسی و زانستییانە لەخۆی دەگرێت ".
دیارە جگە لە ئیتحادو تەرەقی و فیرقەی ئەحرارو تاشناکە ئەرمەنییەکان و کۆمەڵەی سیاسی یۆنانی و ئەلبانییەکان و چەرکەسەکان، یانەی تەعاونی کوردیشی لەخۆگرتووە کە ئەو کات لە کوردە ناسراوەکانی دانیشتووی ئەستەمبوڵ و بەدرخانیزادەکان و نەهریزادەکان و بابانزادەکان و چەندین کوردی ناسراوی دیکەی ئەو پاتەختەی دەوڵەتی عوسمانیی پێکدەهاتن. هەروەها رۆژنامەی

[17] TALHA MURAT, THE POLITICAL IDEAS OF DERVIS VAHDETI, p39.

سەربەستی مەولان زادە ریفعەتیش بەشێک بووە لە واژۆکەرانی ئەو بەیاننامەیە.

شایەنی باسە، ئەو شەوەی یاخیبوونەکە روویدا، مەولان زادە ریفعەت لەماڵی دایکی بوو، ئەو بەیانی بەپەلە چووە ئیدارەخانەی سەربەستی و لەوێوە بۆ لای عەساف بەگ بۆ وەرگرتنی زانیاریی، لەوێوە لەلایەن بەرپرسانی فیرقەی ئەحرارەوە بانگگرابوو بۆ بنینی میر سەباحەدین. مەولان زادە پاش ئەوەی زانیبووی ئەوان لەپشتی رووداوەکانەوەن، تێگەشتبوو کە هەنگاوێکی هەڵەیان ناوەو دۆخەکە بەرەوئاقارێکی مەترسیدار دەڕوات. ئەو پێی وابوو کە ئاڵۆزتربوونی دۆخەکە زیانی بۆ ژیانی دەستووریی و ئازادییەکان هەیە و نەیاران سوودی لێ دەبینن. [18]

پاش زیاتر ئاڵۆزبوونی دۆخەکەی ئەستەمبوڵ، بەرپرسە سەربازییەکانی ئیتحادو تەرەقیش بڕیاریاندا، ئەو جوڵانەوەیەی پیاوانی رژێمە کۆنەکە و ئاڵۆزیی ئەستەمبوڵ بۆخۆیان بقۆزنەوەو لەدەرەوە شارەکە کۆبوونەوە، ئەوان بڕیاریاندا بەوهێزە سەربازییەی لە سێ لەشکر لەسالۆنیک کۆیانکردۆبۆوەو ناویان لێنابوو " سوپای پاکسازیی" هێرشبکەنە سەر ئەستەمبوڵ، ئەوەشیان لە ٢٤ی ئەبریلی ١٩٠٩دا ئەنجامداو پایەختی ئیمپراتۆرییەتەکە کەوتە بندەستی هێزەکانی ئیتحادو تەرەقی و کەوتنە راوەدونانی نەیارانی خۆیان، چ ئەوانەی خوازیاری گەڕانەوەی دەسەڵاتی رەهای سوڵتان عەلدولحەمید بوون و چ لیبراڵەکان و نەیارانی دەسەڵاتخوازی باڵی سەربازیی کۆمیتەی ئیتحادو تەرەقی.

---

[18] Mustafa COŞKUN, MEVLANZADE RIFAT BEY'İN GAZETECİLİK HAYATI VE SİYASİ FAALİYETLERİ, S 94-95.

حەسەن فەهمی سەرنووسەری تیرۆرکراوی سەربەستی

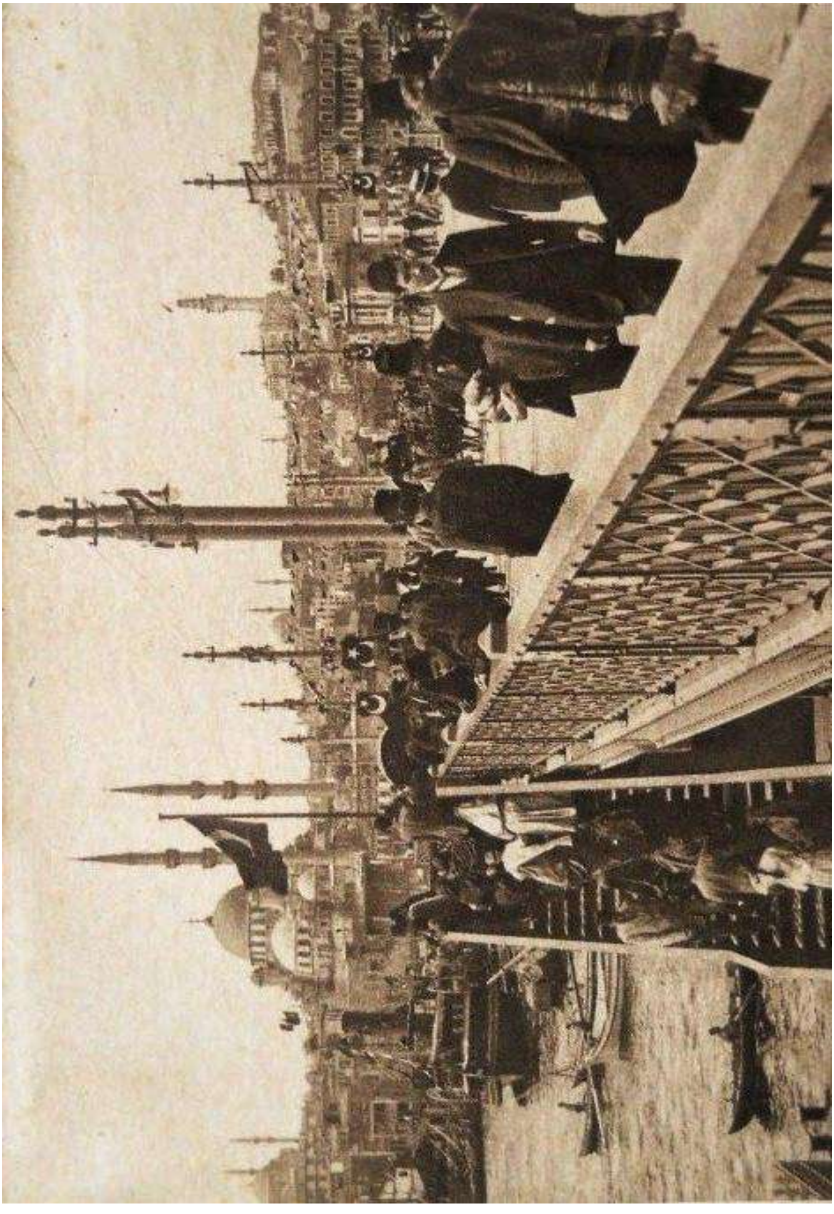

ناڕەزایەتی و خۆپیشاندانی خوێننگاکانی ئەستەمبوڵ دژی تیرۆری سەرنووسەری سەربەستی

دیمەنی بەڕێکردنی تەرمی حەسەن فەهمی

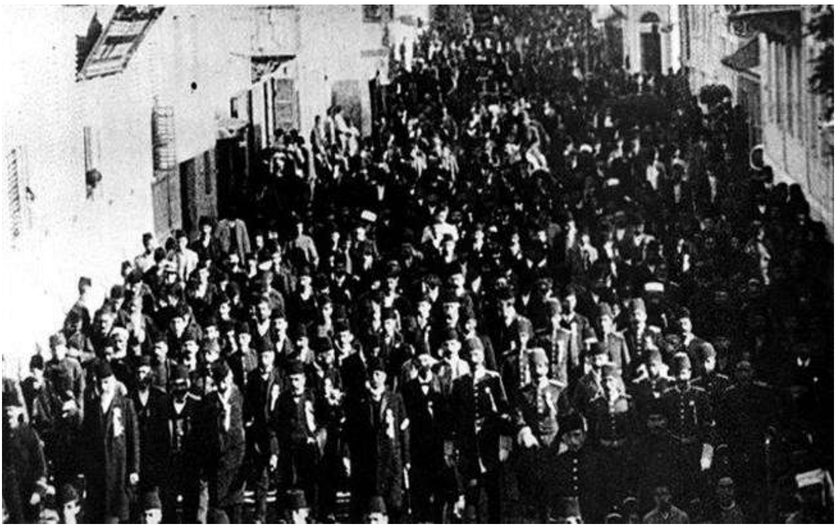

خۆپێشاندانی رۆشنبیران و رۆژنامەنووسانی ئەستەمبوڵ دژی تیرۆری حەسەن فەهمی

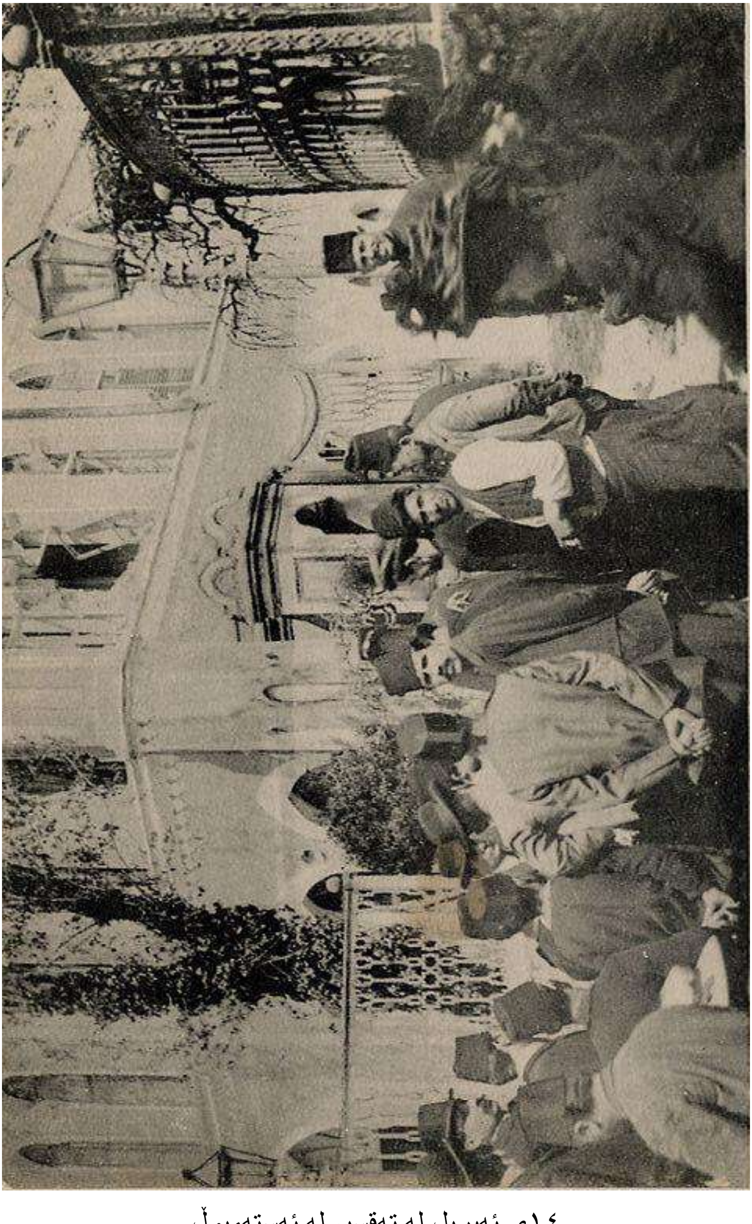

١٤ ی ئەبریل لە تەقسیم لە ئەستەمبوڵ

... لريله استانبول بوليس مديريتنه اشعار ايدلديكي بيان اولنور .

«هيئت متفقۀ عثمانيه» نك بياننامه‌سيدر

مملكتمزده موجود بالجمله سياسى فرقه ، جمعيت وهيئتلر حال تهلكه‌ده بولنان وطن ومشروطيتك تأمين سلامتى ايچون كافۀ اختلافاتى برطرف ايده‌رك نام عالئ عثمانى آلتنده برجمعيت متفقه تشكيل ايتمشلردر. بوهيئت متفقۀ عثمانيه‌يه داخل اولان جمعيات علميه وسياسيه بروجه آتيدر :

عثمانلى اتحاد وترقى جمعيتى ـ عثمانلى احرار فرقه‌سى ـ ارمنى طاشناقسوتيون ـ روم جمعيت سياسيه‌سى ـ فرقۀ عباد (دەموقرات) ـ آرناوودباشقيم مركز قلوبى ـ كردتعاون قلوبى ـ چركس تعاون قلوبى ـ بلغار قلوبى ـ ملكيه مأذونين قلوبى ـ جمعيت طبيۀ عثمانيه وسائر قلوب وهيئتلر ايله زيرده واضع الامضا جرائد عثمانيه .

اشبو هيئت متفقۀ عثمانيه‌نك اساس تشكلى بروجه آتيدر :

اولا : وطنى ومشروطيت مشروعه‌يى تهديد ايدن احواله قارشى فرقه‌لر بيننده‌كى مناقشات ومنازعات اونوتيله‌رق متحداً وال برلكيله ادارۀ مشروطۀ مشروعه‌نك بقاسنى مدافعه‌يه ساعى اولمغى تعهد ايدرلر .

ثانياً : هيئت متفقۀ عثمانيه ، غزته‌لرك بوامل مقدسه‌يه نوره نشرياتنى توحيد ايليه‌رك مشروطيت مشروعه‌نك يالكز هردرلو تهلكه‌دن مصونيتى دكل ، فقط مملكتمزك الى ماشاءالله تعالى صورت مشروعه‌ده فيض واقبالنى حاضرلمغه وقف مساعى ايلمكده مكلفدر .

ثالثاً : شرائط اساسيه ومشروطيت شرعيه‌يه توفيقاً حكومت عثمانيه‌نك يگانه مراقبى مجلس

بالجمله صنوف اهالينك ومسالك مختلف اربابنك متحداً ومتفقا اشتراك ايده‌جكلرينه اميندر .

سلامت وطن هروقتدن زياده آسايش وعدالتك ادامه‌سنه واخوت ومساواتك تمامئ موجوديتنه متوقف بولنمسى حسبيله بوخصوصده بتون عثمانليلرى ال برلكيله چالشمغه دعوت ايدر .

فى ٤ نيسان سنه ٣٢٥

عثمانلى اتحاد وترقى جمعيتى ، عثمانلى احرار فرقه‌سى ، ارمنى طاشناقسوتيون ، روم جمعيت سياسيه‌سى ، فرقۀ عباد (دەموقرات) ، آرناوود باشقيم قلوبى ، كردتعاون قلوبى ، اكين تعاون قلوبى ، بلغار قلوبى ، ملكيه مأذونين قلوبى ، جمعيت طبيۀ عثمانيه ، صباح ، اقدام ، ترجمان حقيقت ، ميزان ، يكى غزته ، عثمانلى ، سربستى

عيناً ورقه

شجاعت وبسالتيله مشهور اولان عساكر عثمانيه برقاچدها اعلاى شان عسكريلرينه دلالت ايده‌جك يكى بر اثر دها كوسترمشلردر :

دونكى كون طاش قشله‌ده صلاة ظهرى ادادن صكره خاصه ايدنجى الاى امفتيسى فضيلتلو ابراهيم حقى افندى طرفندن اجرا ايديلان مواعظده مافوقلرينه اطاعت وانقياد ايتملرينك مقتضاى امر ربانى وفرمان جنان پيغمبرى اولديغنى بر لسان فاضلانه ايله تفهيم ايتمش وعساكر عثمانيه‌نك سلاح استعمالى انجق اعداى دين ووطنه‌در يوقسه بروطن اولادينه دكلدر . نته‌كيم جناب پيغمبر اعلاى كلمة الله ايچون احد غزاسنده وجه مباركلرينه [ذره] باطوب قانلر سيلان ايتديكنى تفهيم ايله غزاى مذكورده واقع اولان مغلوبيتك اسبابى عساكر اسلامك آمرلرينه اطاعت ايتمدكلرندن ايلرى كلديكنى اكلاتمشدر . [ولاتحسبن...] آيت كريمه‌سندن دخى بحث ايدوب جهاد فى سبيل

دەنگدانەوەی تیرۆری سەرنووسەری "سەربەستی" و ڕووداوەکانی ئەستەمبوڵ لەهەندێک ڕۆژنامە و چاپەمەنییە جۆرەبەجۆرەکاندا

وەک وترا، ڕووداوی تیرۆرکردنی حەسەن فەهمی سەرنووسەری سەربەستی، چ لەناوەوەو چ لەدەرەوەی ئیمپراتۆری عوسمانییدا، دەنگدانەوەو کاردانەوەی گەورەی لێکەوتەوە و لەکاتی خۆیدا بووە سەرباسی زۆربەی ڕۆژنامەو چاپەمەنییەکانی جیهان هەر لە ئەمریکاوە هەتاوەکو ئوسترالیا.

لەم ڕووەوە، ڕۆژنامەی ئەمریکی "THE DAILY MEWS" کە لەرۆژی پێنج شەممەی ڕێکەوتی ٨ی ئەبریلی ١٩٠٩دا، چاپ و بڵاوکراوەتەوە، لەلاپەڕەی دووەمی و لەژێر ناونیشانی "هەواڵەکانی بەیانی"یدا، نووسیویەتی : " دوێنێ لەئەستەمبوڵ حەسەن فەهمی سەرنووسەری ڕۆژنامەی سەربەستی لەکاتێکدا خەریکبووە دەچووە ئۆفیسەکەی لەلایەن پیاوێکی نەناسراوەوە تەقەی لێکراو کوژرا"

ڕۆژنامەی یۆنانیی"LE BUZANTIN" یش لە ١٢ی ئەبریلی ١٩٠٩دا، نووسیبووی :" پێویستە ئەو هێزە بشکێنین کە لەرێگەی تیرۆرەوە دەیەوێت ئازادیی بۆ نووسین تێکبشکێنێت."

"MANIFEST TACHNAKIZOUNIOU"'یش لەهەمان بەرواردا، نووسیبووی : " لەسایەی ڕژێمی دەستووریدا، لەدایکبوون و بوونی پارتە سیاسییە جیاوازەکان یاسایەکی سروشتییە و نابی پێشێلبکرێت و لێی هەڵبێین. لەبەرئەوە، وێڕای ئەوەی کە ئامانجی هەموو هاونیشتیمانان بەختەوەری وڵاتە، بەڵام لەهەمووی گرنگتر، ئەستەمە کە دان بەوەدا بنێین کە دەبێت هەموو هاوڵاتیان دان بەهەمان ئەو بیروبۆچوونانەدا بنێن کە پەیوەستە بەو ئامرازانەی بەو ئامانجەی دەگەیەنن. "

هەروەها رۆژنامەی فەرەنسی " Le Lorrian" کە لەرۆژی یەک شەممەی رێکەوتی ١١ی ئەبریلی ١٩٠٩دا، چاپ و بڵاوکراوەتەوە، لەژێر خانەی هەواڵە سیاسییەکانی رۆژدا نووسیویەتی کە " لیژنەی ئیتحادو تەرەقی بەیانێکی بڵاوکردۆتەوە تیایدا هەموو ئەو گومان و ئاماژانە رەتدەکاتەوە کە لەلایەن رۆژنامە جیاوازەکانەوە بڵاودەکرێنەوە بەدوای ئامانجی سیاسی کەوتوون".

هەر لە لاپەڕەی دووەمی ئەم رۆژنامەیە، هەواڵێکی لەژێر ناونیشانی "تورکیا سەبارەت بە کوشتنی سەرنووسەری رۆژنامەی سەربەستی، ئەوانەی. تیرۆرکردنی رۆژنامەنووسێک" بڵاوکردۆتەوە کە لەرۆژی ٨ی ئەبریل لە ئەستەمبوڵەوە هاتووە. بەگوێرەی ئەم هەواڵە ٤٠٠٠٠ کەس بەشداری بەڕێکردنی تەرمی حەسەن فەهمییان سەرنووسەری رۆژنامەی سەربەستیان کردووە کە بەشێک لەوانە پارلەمانتارە لیبراڵەکان بوون. لەو کاتەدا ئۆتۆمبیلەکەی حیلمی پاشای سەدری ئەعزەم بەلای قەرەباڵغییەکەدا بەرەو بابی عالی تیپەڕیوە، خەڵکەکەش خۆیان پێنەگیراوەو رێگریان کردووەو پەلاماری سەیارەکەیان داوەو سوکایەتیان بە حیلمی پاشا کردووەو ویستویانە سەیارەکەی بشکێنن بەڵام ئیسماعیل کەمال و هەندێک لە نوێنەرەکانی دیکەی پارلەمان حیلمی پاشایان رزگارکردووەو خەڵکەکەیان هێمن کردۆتەوە. حیلمی پاشاش ناچار لەو رێگەیە گەڕاوەتەوە.

هەروەها هەواڵەکە دەڵێت کە یەکێتی هێزە لیبراڵەکان و پارتە نەیارەکانی کۆمیتەی ئیتحادو تەرەقی، تیرۆرکردنی سەرنووسەری سەربەستیان بۆ هەڵمەتکردن دژی ئیتحادو تەرەقی قۆزتۆتەوە.

هەروەها چونکە حەسەن فەهمی سەرنووسەری سەربەستی بۆخۆی لە رەگەزی ئەلبانی بووە، ئەلبانیەکان رۆڵێکی گەورەیان لەو هەڵمەتەدا بینوەو و بەشدارییان لەخۆپێشاندان کردووە.

رۆژنامەی ئوسترالیش (The Ovens and Murray Advertiser) کە لەرۆژی یەک شەمەی رێکەوتی ١٠ی ئەبیرلی

١٩٠٩دا، چاپ و بڵاوکراوەتەوە، لەلاپەڕەی یەکەمیدا و لەژێر ناونیشانی " کوشتنی سیاسی . کوشتنی سەرنووسەرێک لەسەر شەقام نووسیویەتی : " ئەمڕۆ تەلەگرافێک لە ئەستەمبوڵەوە گەیشتووە کە دەڵێت سەرنووسەری سەربەستی ئەم بەیانییە زوو کوژراوە. پێدەچێت کوژراوەکە بەسەر شەقامێکی شارەکەدا رۆیشتبن لەگەڵ شاکیربەگ، کاتێک پیاوێک لێیان نزیکبۆتەوەو دەمانچەی دەرهێناوەو تەقەی لێکردووەو کوشتویەتی."

لەلاپەڕەی چوارەمی مولحەقی رۆژنامەی نیوزلەندی " GISBONE TIMES" کە لەرۆژی شەممەی رێکەوتی ٢٠ی نۆڤەمبەری ١٩٠٩دا، چاپ و بڵاوکراوەتەوە، لە وتارێکیدا بەناونیشانی " پۆخڵەوتی عەبدولحەمید" بابەتیکی لەسەر کۆشکی یەڵدزو کەلوپەلەکانی ناوی نووسیوە پاش لابردنی عەبدولحەمید لەسەر تەخت لەلایەن ئیتحادییەکانەوە. لەوتارەکەدا باس لەوە دەکات کە پێشتر زۆر باس لە گەورەیی و رەفاهییەت و شکۆی ئەو کۆشکە سوڵتانییە کراوە بەڵام سادەیی کەلوپەلەکانی و شێوەو پێکهاتەی دەرگاو پەنجەرەو شوێنی حەوانەوەو حەمام و ئەو دەرمانانەی بۆ چارەسەری دڵ و دەمار خواردوونی، تەنانەت ژووری نووستنەکەی سوڵتانیش شتێکی وانییە شکۆو گەورەیی بنوێنی! ئەم وتارە کاتێک باس لە چوونە سەر کۆشکەکە دەکات، دەڵێت :" ئاشکرایە ئەو کاتە سوڵتان خەریکبوو لەسەر جێگەکەی بۆ پشوو راکشابوو، کاغەزەکانی هێشتا لەسەر زەوییەکە بوون - رۆژنامەی سەربەستی، رۆژنامە حەزپێکەرەکەی سوڵتان، لەسەر مێزەکەی بوو، سەرنووسەرەکەی لەو کاتەوە خنکێنرابوو."

رۆژنامەی " Journal de Salonique" کە لە رۆژی یەک شەممەی رێکەوتی ١١ی ئەبریلی ١٩٠٩دا، لە شاری سالۆنیک بەفەرنسی دەرچووە، لە لاپەڕەی پێنجی خۆیدا لەژێر ناونیشانی " ئەستەمبوڵ "نووسیویەتی : " وێرای هەوڵەکانی پۆلیس دۆزینەوەی بکوژی حەسەن فەهمی ئەفەندی سەرنووسەری سەربەستی زەحمەت

بووەو ئەوانەشی باسی لێوەکردنیشی بەشێوەیەکە بۆتە دەنهەڵبڕینێکی توند لە رۆژنامەکانەوە."

رۆژنامەی ئەمریکی "The Evening Star" کە لەرۆژی سێشەممەی ریکەوتی ١٣ی ئەبریلی ١٩٠٩دا، چاپ و بڵاوکراوەتەوە، ستونی کۆتایی لاپەڕەی یەکەمی رۆژنامەکەی بۆ باسوخواسی رووداوەکانی ئەستەمبوڵ و کوشتنی سەرنووسەری سەربەستی تەرخانکردووەو نووسیویەتی :

" ئەستەمبوڵ ١٣ی ئەبریل – ئاڵۆزییەکی جددیی کە کارەکتەرێکی شۆڕشگێڕانەی هەیە لێرە سەریهەڵداوە.

دۆخەکە مەترسیدارە، سەربازە یاخیبووەکان لەدژی تەلاری پارلەمان خۆپێشاندان دەکەن.

ترس و دڵەراوکێ خەڵکی ئەستەمبوڵی داگرتووەو تەواوی دوکانەکانی شارەکە داخراون.

یاخیبوون دژی تورکە لاوەکان

فرانکفۆرت ١٣ی ئەبریل – لەبەیانی ئەمڕۆوە ئەستەمبول لە شۆڕشکێکی بەردەوامدایە، پەیامنێری ئەستەمبوڵی (فرانکفۆرت زویتنگ) رایگەیاند، لەپەیامێکەوە لە پایتەختی تورکییەوە کە بەرواری ئەمڕۆی بەسەرەوەیە. دوو بەتالیۆنی سەربازیی سەر بە وەزارەتی جەنگ کەلەلایەن ئەفسەرەکانیانەوە فەرماندەیی دەکران، لە کازیوەی بەیانییەوە بەشەقامی دیوان و جۆلۆ دەکشێن بەرەو مزگەوتی ئەیاسۆفیا، لەوێشەوە بەرەو تەلاری پارلەمان. ئەوان دوای دەست لەکارکێشانەوەی سەدری ئەعزەم و سەرۆکی مەجلیس و وەزیری جەنگ دەکەن.

پێدەچێت وەزیری جەنگ هەڵاتبێت

ڤیننا /١٣ی ئەبریل- دەنگۆ بڵاوەکان کە ئێستاکە لێرە زاڵە ئەوەیە کە ئەستەمبوڵ ئەمڕۆ لەسەروبەندی جوڵانەوەیەکی شۆڕشگێڕیی گەورەدایە . زانیارییەکان کە تاوەکو ئێستاکە گەیشتوون لاوازن. دەوترێت کە چەند هەزار سەربازێکی کۆبۆوە دەوری تەلاری پارلەمانیان داوە، بەوەش تەواوی پایتەخت لەحاڵەتی ورووژانێکی مەترسییداردایە. راپۆرتێکی تر دەڵێت کە یاخیبووەکان دەستیان بەسەر وەزارەتی جەنگدا گرتووەو وەزیری جەنگ هەڵاتووە.

دۆخەکە مەترسییدارە

تەنیا هەوال کە هەتاکو کاتژمێر ١٢:٣٠ خولەکی ئەمڕۆ گەیشتۆتە لەندەن، کە لەتەلەگرافێکدا گەیشتووەو باس لە هەڵگیرساندنی ئاڵۆزییەکی مەترسییداردەکات و دۆخەکە دژوارە. ئەم پەیامە لێرە وەک وەیشومەی ئاڵۆزییەکی مەترسییدار وەرگیراوە. نە وەزارەتی دەرەو نە بالێۆزخانەی تورکیی و نە بانکەکانی کە لەگەڵ ئەستەمبوڵدا لەپەیوەندییدان، هیچ زانیارییەکیان لا نییە. لە رابردوودا دۆخەکە لەنێوان کۆمیتەی ئیتحادو تەرەقی و لیبراڵەکاندا زۆر دژواربووە. لیبراڵەکان زۆر لە هەوڵەکانی ئیتحادو تەرەقی بێزاربوون بۆ کۆنترۆڵکردنی کاروباری گشتی.

لوتکەی ناکۆکیی سیاسی

کوشتنی حەسەن فەهمی ئەفەندی، سەرنووسەری رۆژنامەی لیبرالی سەربەستی، لە ٧ی ئەبریل لێرە بڕوا وایە کە لوتکەی ناکۆکی سیاسی بووە. سەرنووسەرەکە لەلایەن کەسێکی نەناسراوەوە تەقەی لێکراوەو کوژراوە، لەکاتێکدا دەچووە نێو ئۆفیسەکەیەوەو بەرپرسێکی حکومیشی لەگەڵدا بووە کە ئەویش بریندار کراوە.

سەربەستی، هەڵمەتێکی دژ بە کۆمیتەی ئیتحادو تەرەقی بەڕێوەدەبرد. خۆپێشاندانی توندوتیژانە چ لەنێو پارلەمان و چ لە شەقامەکانی دەوروبەری بەدوای کوشتنی سەرنووسەرەکەدا دەستپێکرد. سەدری ئەعزەم و سەرۆکی مەجلیس ناچاربوون بەدەم قەرەباڵغییەکەوە بچنە دەرەوەو دڵنیایان بکەنەوە کە دادپەروەریی ڕێرەوی خۆی دەگرێت.

دۆخەکە لە تورکیا

سەدری ئەعزەمی ئێستاکەی تورکیا حیلمی پاشایە، کە لە١٤ی فێبرایەردا لەپاش کامیل پاشا دامەزرا. حیلمی پاشا پێشتر وەزیری ناوخۆ بووەو پێش ئەوەی ئەم پۆستەشی وەربگرێت وەک پشکنەری گشتی لە مەکەدۆنیا راژەی دەکرد. عەلی رەزاپاش وەزیری جەنگ و هێزی دەریاوانیو ئەو دەرچووی بەشی تۆپخانە بوو. ئەمەو ئەو گۆڕانکارییانەی دیکە کە لەفێبرایەر لە کابینەدا روویاندا، دەسەڵاتی ڕەهای کۆمیتەی ئیتحادو تەرەقی بەشێوەیەکی کرداریی سەپاندو کابینەیەکی وزارییان بەسەر سوڵتاندا سەپاند کە دەننیشانکراوی خۆیان بوو.

کۆمیتەکە لە ١٤ی فێبرایەردا، بە ئاشکرا هەر نیەتێکی خۆی بۆ قڵپکردنەوەی سوڵتان سەپاندنی دکتاتۆریەتێکی سەربازیی رەتکردەوە. بەڵام قەیرانەکەو ئاکامەکانی دەبینرێت کە مژدەی شتی باشیان لێ ناکەوێتەوە چ سەبارەت بە چەسپاندنی تەختی سوڵتان یان سەرکەوتنی حکومەتێکی پارلەمانی.

لێرەدا، پرسیارەکە ئەوەیە کە چۆن ڕەگەزە میانڕەوەکانی ئیمپراتۆرییەتەکە ئەم گریمانەیەی دەسەڵاتی ڕەهای کۆمیتەی نابەرپرسیاری ئیتحادییەکان لەبەرچاودەگرن؟!!"

رۆژنامەی ئەمریکی "The New Herald" کە لەرۆژی هەینی ڕێکەوتی ٩ی ئەبریلی ١٩٠٩دا، چاپ و بڵاوکراوەتەوە، لەژێر ناونیشانی " ١٠٠,٠٠٠ کەس لە پرسەی سەرنووسەرە کوژراوەکەدا. ئەستەمبوڵ هێمنە، بەڵام جەماوەرێکی گەورە ڕێز لەیادی حەسەن فەهمی دەنێت" نووسیویەتی :

" ئەستەمبوڵ سێشەممە- پرسەی حەسەن فەهمی سەرنووسەری ئەستەمبوڵ کە دوێنێ تیرۆرکرا، لەلایەن نزیک بە سەد هەزار کەسێکەوە کە ئامادەی بوون بەڕێوەچوو. بۆنەکە بێ ڕووداو تیپەڕی و هیچ ئەسەرێکیش لە کەسی بکوژ نەبینراوەتەوە. "

هەر ئەم رۆژنامەیە، چوار رۆژ پێش داگیرکردنی ئەستەمبوڵ لەلایەن هێزە سەربازییەکانی ئیتحادە تەرەقیەوە، لەرۆژی سێ شەممەی ڕێکەوتی ٢٠ی ئەبریلی ١٩٠٩دا، نزیکەی تەواوی لاپەڕەی یەکەمی خۆی بۆ بۆ ڕووداوەکانی پایتەختی دەوڵەتی عوسمانیی تەرخانکردووەو لەنێو ئەو باسانە، لەژێر ناونیشانی : مردنی سەرنووسەری سەربەستی بەفەرمانی کۆمیتەی ئیتحادو تەرەقی بووە؟ باس لە پەیامێکی تایبەت دەکات کە لە تەلەگرافێکی سیستمی کۆمپانیای بازرگانی گەیشتۆتە رۆژنامەکەو باس لەوە دەکات کە قەرەەباڵغییەک لەئەستەمبوڵ بەرابەری خۆجە بەنیازی تاڵانیکردن و وێرانکردن رووی لەو رۆژنامەی وەک : تەنین و شورای ئومەت کردووە کە سەر بە کۆمیتەی ئیتحادییەکان و لەوێ هەموو دەرگاو پەنجەرەکانیان شکاندوون و کەلوپەلەکانیان تاڵانکردوون و فڕیانداونەتە سەر شەقام. پاش لەکاتێکدا باس لەو پەلامارە دەکات بۆ سەر رۆژنامەی شورای ئومەت، باس لە دۆزینەوەی بەلگەی ئەوتۆش دەکرێ کە فەرمانی کوشتنی ژێنراڵێکی ئەلبانی سوپایە بەناوی "ئیسماعیل ماهیر پاشا" و بڕی چل و پێنج لیرەی تورکیان داوەتە بکوژەکە. هەر پاش ئەوەش لەو بەڵگە دۆزراوانەدا فەرمانی کۆمیتەی ئیتحادییەکان بینراوەتەوە بۆ کوشتنی حەسەن فەهمی سەرنووسەری سەربەستی.

"THE LEVANT HERALD" یش هەر لەمبارەیەوە نووسیبووی :" دوو ڕێگا هەیە بۆ دەم داخستنی ڕۆژنامەکان، یەکێکیان ئەوەیە کە بەیارمەتی یاسایەکی چاپەمەنیی توندوتیژ کە دەمانگیرێتەوە بۆ سەردەمی ئیستیبداد لەڕێگەی سەرکوتی ڕۆژنامەکانەوە، ئەوەی دووەمیش لەرێگەی سەرکوت و تیرۆری خودی ڕۆژنامەوانەکانەوەیە... ئەوەش دادگا نهێنییەکەیە. "

هەروەها، ڕۆژنامەی (STAMBOUL) کە ٨ی ئەبریلی ١٩٠٩دا، چاپ و بڵاوکراوەتەوە، لەژێر ناونیشانی "کوشتنی سیاسی حەسەن فەهمی سەرنووسەری سەربەستی "و لەلاپەڕەی یەکەمیدا، ئاماژەی بەو هەڵچوونە دەرونییە گەورەیە داوە کە ڕۆژی پێشتر بەهۆی کوشتنی حەسەن فەهمییەوە لەوبەری پردی گەڵاتە، لەنێو خەڵکی ئەستەمبوڵدا ڕوویداوەو جەختی لەهێورکردنەوەی هەڵچوونەکە کردووە چونکە پێی وایە کە وڵات پێویستی بەئاشتی و ئارامییەو توندوتیژیی توندوتیژیی زیاتر بەدوای خۆیدا دێنێت و دۆخەکە دەکەوێتە خزمەتی دیسپۆتیزمەوە. ئەو دەڵێت :"ئێمە لە توڕەیی هاوڕییانی قوربانییەکە تێدەگەین، بەڵام دەبیت پەنا بەعەقڵ ببرێت و خۆشەویستی بەرژەوەندیی گشتیی لەسەرو هاندەری تۆڵە سەندنەوە بێ."

ستامبوڵ دەڵێت کە ڕۆژنامە ئۆپۆزسیۆنەکان بەئاشکرا حیزبی دەسەڵاتدار (مەبەستی ئیتحادو تەرەقییە/س) بەهاندەری پشت ئەم تاوانە تۆمەتباردەکەن. هەروەها راپۆرتی سامی بەگی راگواستوە کە باس لە چۆنێتی ڕووداوەکەو بەدەمەوە چونی ٨-٩ پاسەوان دەکات بەدەم ڕووداوەکەوەو پاش هەڵگرتنەوەی برینداره‌کان کە حەسەن فەهمی لەرێگا مردووە، گەڕان لە سەرپردەکەو ژێرەوە دەستپێکردووەو بکوژ نەدۆزراوەتەوە. پاشان گێڕانەوەی شاکیربەگی هاوڕێی حەسەن فەهمی رادەگوێزێت کە بۆ سەردانی هادی پاشای والی حیجاز ڕۆیشتوون کە لەگەل موفیدبەگدا لە ئوتێلێک بووەو نیوەی شەو گەڕاونەتەوە.

پاشان باسی لە خۆپێشاندانی خوێندکاران کردووە کە چوونەتە بەردەم ئۆفیس ڕۆژنامەکانی سەربەستی و ئیقدام و عوسمانلی و یەنی غەزەتەو لەوێوە چوون بۆ بابی عالی و حسێن حیلمی پاشای سەدری ئەعزەم بەڵێنی دۆزینەوەو هەڵواسینی بکوژەکەی پێداون!!

هەروەها ڕۆژنامەی ستامبول، بەیاننامەیەکی ڕۆژنامەی یەنی غەزەتەی بڵاوکردۆتەوەو باس لەوە دەکات کاتێک خوێندکارە خۆپێشاندەرەکان چوونەتە تەلاری پارلەمانی عوسمانیی، ئەحمەد ڕەزای سەرۆکی پارلەمان داوی هاتنی هێزێکی پۆلیسی چل نەفەری کردووەو بەساردیی لەگەڵ خوێندکارەکان دواوە، بەیاننامەکە دەڵێت:

"ئەگەر ئەحمەد ڕەزا بۆ پاراستنی گیانی ئازادییخوازان داوای ئەو هێزەی بکردایە، ئا بەم شێوەیەی ئەمڕۆ برین لە دڵی ئومەتدا دروست نەدەبوو."

پاشان، ستامبول نامەیەکی عەلی کەمال بەگی سەرنووسەری ڕۆژنامەی ئیقدامی بڵاوکردۆتەوە کە باسی پێشنیارێکی ڕەحمی بەگی نوێنەرو دکتۆر بەهادینی ئەندامانی کۆمیتەی ئیتحادو تەرەقی دەکات لەسالۆنێک بەرزیان کردۆتەوە بۆ تیرۆرکردنی هەریەک لە ئیسماعیل کەمال بەگ و عەلی کەمال و مەولان زادە ریفعەت. هەروەها وتەیەکی شاکیربەگی ڕاگواستووە لەکاتێکدا کە چۆتە بنکەی پۆلیس و وتیویەتی کە : "من بریندارکراوم چونکە پێیان وابووە مەولانزادە ریفعەتم. من چەندین جار ئەوانم سەبارەت بەو شتە توندانەی کە نووسیویانە ئاگادار کردوونەتەوە."

بێگومان ڕۆژنامە تورکییەکانیش سەبارەت بە تیرۆری سەرنووسەری سەربەستی، لەکاتی خۆیدا زۆریان نووسیوە، بەڵام بەداخەوە کەمێکی ئەو ڕۆژنامانە ئەرشیفکراون یان دەستی لێکۆڵەریان دەگاتێ، چونکە بەشێکی ئەوانە بەئەنقەست لەدوای داگیرکردنی ئەستەمبوڵ لە ٢٤ی ئەبریلی ١٩٠٩و هەندێکیشیان دواتر لەسەردەمی کۆمارییدا، پشتگوێخراون یان فەوتێنراون و

شاردراونەتەوە. بەگوێرەی ئەو بڕە کەمەی لەبەردەستدان، هەڵوێستی ئەو رۆژنامانە بەگوێرەی ئاراستەی فیکریی و سیاسیی و لایەنگرییان بووە بۆ هێزو رێکخراو و لایەنە سیاسییەکانی دەسەڵاتدار یان ئۆپۆزسیۆن، جیاواز بووە. بەشێوەیەکی گشتی، وادەردەکەوێت کە ئەو رۆژنامانەی لە ئیتحادییەکانەوە نزیکبوون وەک "طنین" و"صباح" وەک تاوانێکی کوشتن نەک تیرۆری سیاسی لەپەراوێزدا بەشێوەیەکی لاوەکیی باسیان لە رووداوەکە کردووەو ئەوانەشی سەر بەلیبراڵەکان بوون وەک خودی"سەربەستی" و "ئیقدام" و "میزان" و "ترجمان حقیقت" و "ینی غزتە" زیاتر رووداوەکەیان وەک تیرۆری سیاسی پێشانداوەو بەدرێژیی هەر لەلاپەڕەی یەکەمی رۆژنامەکەیانەوە بابەتی هەواڵی جۆراوجۆریان لەبارەی رووداوەکەو لێکۆڵینەوەکان و خۆپێشاندانەکان و ناڕەزایەتییەکان خستۆتەبەرچاو و فەسادو بەدکاریی دەسەڵاتدارنیشیان بە هۆکاری دۆخەکە زانیوە، بەتایبەت بەرپرسانی ئیداری و سەربازیی کۆمیتەی ئیتحادو تەرەقی.

رۆژنامەی "طنین" کە سەرنووسەرەکەی حسێن جاهید بەگی لایەنگری ئیتحادییەکان بوو، لە لاپەڕەی دووەمی ژمارەی ٢٤٧ی خۆیدا کە لەرۆژی پێنجشەممەی رێکەوتی ٨ ی ئەبریلی ١٩٠٩، چاپ و بڵاوکراوەتەوە، لەژێر ناونیشانی "ولکی گیجەگی جنایت/ تاوانی پێریٚ شەو"دا، باسی لەکوشتنی حەسەن فەهمی و بریندابوونی شاکر بەگ کردووەو پاشان بەچەند دێڕێک ژیاننامەی هەردووکیانی نووسیوەو هەندێک زانیاریی لەسەر لێکۆڵینەوەکەش راگەیاندووە کە بەشێکی قسەی شاکیر بەگ بووە. پاشان لەلاپەڕەی سێیەمدا هەواڵی خۆپێشاندانی خوێندکارانی بۆ بابی عالی و بەردەم تەلاری پارلەمانی عوسمانیی راگواستووە کە داوای دۆزینەوەی بکوژەکەو سزادانیان کردووە. هەروەها چاوپێکەوتنێکی پەیامنێری رۆژنامەکەشیانی لەگەڵ شاکیربەگ بڵاوکردۆتەوە، ناوبراو باسی لەوە کردووە کە چۆن حەسەن فەهمی بینوەو پێکەوە والی حیجاز هادی بەگیان بینوەو دواتر چونەتە لای مەولان زادە رفعەت کە هەندێک ناساغ بووەو پاشان

لەوێ هەڵساون رۆیشتوون. دواتر باسی لە پەیوەندیی هەندێک لە کەسایەتییەکان و ناسیاوی پێشتری حەسەن فەهمی لەگەڵ عەلی کەمال ونەجمەدین عارف و کەسانێکی دیکە لەئەسکەندەریە لە میسر دەکات و دواتر چۆن لە رۆژنامەی "حقوق عمومیە" کاریان کردووە هەتا باسکردنی لە کوشتنەکە.

هەروەها لەژێر ناونیشانی "بیوک متینغ/ گردبوونەوەیەکی گەورە" داوایەکی رێکخراوی تاشناکسیۆنی ئەرمەنیی بڵاودەکاتەوە بۆ گردبوونەوەیەکی گشتی بێ جیاوازی زمان و رەگەزو ئاین لە رۆژی ٢٧ی مارت/ ٩ی ئەبریلی ١٩٠٩ کاتژمیر هەشت لەمەیدانی سوڵتان ئەحمەد لە ئەستەمبوڵ و دەڵێت کە رێکخراوو کۆمەڵە سیاسییەکان و هەیئەتی رۆژنامەکانیش ئامادەدەبن و وتارخوێندنەوە بە زمانەکانی : تورکیی و ئەرمەنیی و رۆمیی و کوردیی دەبێت.

هەروەها "طنین" لەرۆژی ١٣ی ئەبرلیدا (٣١ مارت) کە رۆژی جوڵانەوەی دژە شۆڕشییەکەی حەمدیییەکانە، هەواڵێکی رۆژنامەی سەربەستی بەدرۆ دەخاتەوە کە سەبارەت بە کۆبوونەوەی ئەحمەد رەزای سەرۆک پارلەمان و تەلعەت بەگ لەوەزارەتی ناوخۆ کراوەو دەڵێت ئەم هەواڵە ئەسڵ و ئەساسی نییە. جگە لەوەی رۆژنامەی سەربەستی بەوە تۆمەتباردەکات کە دەستکاری ئەو بەیاننامانەی کردووە کە مەکتەبی پزیشکی و موڵکیە بەبۆنەی رووداوی کوشتنی حەسەن فەهمی بڵاویان کردۆتەوە.

هەروەها رۆژنامەی "تقویم وقایع" کە لە ٨ی ئەبیرلی ١٩٠٩دا، چاپ و بڵاوکراوەتەوە، لەلاپەرەی حەوتەمدا، لەژێر ناونیشانی "مواد عمومیە/ بابەتی گشتی" راپۆرتێکی بەڕێوەبەری پۆلیسی بڵاوکردۆتەوە سەبارەت بە رووداوی کوشتنەکە لەسەر پردە نوێیەکەی گەلاتە و چۆنێتی بەدەمەوە چوونی پۆلیسەکانی مەرکەزی ئەوێ بەدەم تەقەکانەوەو هەڵگرتنەوەی برینداەرەکان و وەرگرتنی قسەکانی شاکیربەگ و پاشان گەڕان بەدوای بکوژە هەڵاتووەکەدا.

رۆژنامەی "یەنی غەزەتە"ش هەر لەو مێژووەدا نووسیویەتی: " تیرۆرکردنی ئەم نیشتیمان پەروەرە تەنیا کارێکی تۆڵەسێنانە نەبوو، بەڵکو دەستدرێژییەک بوو بۆ سەر ئازادیی گەل سەبارەت بە دەربڕین و بیرکردنەوە"

رۆژنامەی "ترجمان حقیقت" کە موختار سەید بەڕێوەبەرەکەی بوو، لە ژمارە ١٠,٠٥٣ی خۆیدا، کە لەرۆژی پێنجشەممەی رێکەوتی ٨ی ئەبریلی ١٩٠٩٩دا، چاپ و بڵاوکراوەتەوە، هەر لەلاپەرەی یەکەمەوە هەتا دوا لاپەڕەی، هەواڵ و زانیاریی لەسەر رووداوی تیرۆرکردنی حەسەن فەهمی سەرنووسەری سەربەستی بڵاوکردۆتەوە. لەلاپەڕەی یەکەم و لەژێر ناونیشانی "تأثیر جنایت/ کاریگەریی تاوان" خەم و پەژارەی خۆی بۆ رووداوەکە دەربڕیوەو بۆ هۆکاری سیاسی و شەخسیی گەڕاندۆتەوەو دەڵێت کە حەسەن فەهمی ئۆپۆزسیۆنێکی کاراو چالاک بووەو لەپاش شۆڕشی ١٩٠٨یش چەندین دوژمنی بۆ دروستبووە کە هەڕەشەیان لێکردووە. پاشان لەلاپەڕەی دووەمیدا، جگە لەو راگەیاندن و خۆمخۆرییانەی بۆ لەدەستدانی ئەو روژنامەنووسە وەک شەهیدی رۆژنامەوانی ئازاد بڵاوکردۆتەوە، باسی لەو هەژانە گەورەیەش کردووە کە رووداوەکە لەنێو کۆمەڵگاو خەڵکانی ئەستەمبوڵ بەگشتی خولقاندوویەتی و پێی وایە ئەگەر بەزوویی هەوڵی دۆزینەوەو سزادانی بکوژ نەدرێت، جا هەرکەسێک بێت، ئەوا دۆخەکە بەرەو رووداوی نەخوازراو ملدەنێت.! پاشان، لەژێر ناونیشانی "جنازە مراسمی" باسی لە چۆنێتی بردن و بەخاکسپاردنی تەرمی حەسەن فەهمی بەگی کردووەو کە لەبەر دەم ئیدارەخانەی رۆژنامەی سەربەستییەوە و بەکۆبوونەوەی هەزارەها کەس لە خەڵکی رۆژنامەوان و سیاسی و خوێندکارانی دەستپێکردووەو موشیر فوئاد پاشاو بەرپرسانی فیرقەی ئەحرارو ئەندامانی کۆمیتە ئەرمەنییەکان بەشداربوون، هەروەها پاش نوێژکردن لەسەر تەرمەکە لەمزگەوتی ئەیاسۆفیا، لە گۆڕستانی سوڵتان مەحمود ناشتوویانە. لەلاپەڕەی سێیەمیشی لێکۆڵینەوەیەکی لەو بارەیەوە بڵاوکردۆتەوە.

r the best
who can
to write
o cannot,
f the sub-
money.

atic har-
revious to
is to be
of party
ast, have
The ex-
ith inter-

osed the
in the
had the
in their
hed shirt-
e deprived
so dear to
making a

journals
stes of the
on account
ed. There
nlookers—
be beaten,
on whom
rry off the

eo except.
There are
tes, flying
ven flying
ve the na-
, but as it
th animals
a stroll in
panied by

along upon
road and
the grass,
bread and
e!"
ditch and
h or two
bread;
hers these,
ue.
he holds a
, a wrinkle

did not sleep for seven nights at one time, was nearly crazy. Thought I would surely die, as did my friends, who became very anxious about my condition. I tried all kinds of treatment to no purpose. Finally I tried Wheeler's Nerve Vitalizer, which gave me the first wink of sleep I have had for seven nights, and made me feel like a new man. I wish every one to know how much benefit can be derived from Wheeler's Nerve Vitalizer.

B. P. THOMAS, Sand Creek, Mich.

Sold at $1.00 in drug stores or by express prepaid by J. W. Brant Co., Albion, Mich.

publican line. They have had ample warning. They have fought Governor Hughes at every turn, impugned his sincerity, belittled his ideals and showered him with abuse, yet the people repose such confidence in him as has been given to few in public life.

THIS MORNING'S NEWS.

Fire wholly destroyed the repair shop of the Interborough Metropolitan railroad in New York last night. The loss is about $250,000.

Over a dozen passengers were hurt in a collision between a filled trolley car and an empty runaway car in Boston, Mass., yesterday afternoon.

Nearly 10,000 lake sailors tentatively struck in Chicago last night, because of a dispute with lake vessel owners over recognition of the union.

Judge Meyer Sulzberger of Philadelphia, an eminent Oriental scholar, has declined the ambassadorship to Turkey, preferring to remain on the bench.

Constant Hassan Effendi, general editor of the newspaper Serbesti, was shot dead by an unknown man as he was entering his office in Constantinople yesterday.

Miss Mary A. Smith, the oldest school teacher in Orange county, is dead from pneumonia. She was for 57 years a teacher in the public schools of Newburg.

David Scanlon died at his home in Newburg yesterday, 98 years old. He raised and drove trotters. He drove his own horses up to three years ago. His wife died on Monday night.

President Taft tendered yesterday to former Senator Fulton of Oregon the post of minister to China to succeed W. W. Rockhill. Senator Fulton requested ten days in which to decide.

Nearly every night som
guests had been robbed of
ey or jewels or both. Af
disappearance he had enj
them to be careful to lock
and had bolts put on ever
a few nights after this th
robberies, but then they
again. The Britisher's (L
leigh) lady had been robb
superb jewels. The singu
was that after the valuabl
en, though the thief could
caped by the door, it rema
While all were at di
shown the rooms, exami
proaches, the connections
rooms, the windows and
locks and bolts. This don
the host.
"Mr. Van Vliet," I said,
there are times when you
out of doors amusing them
"Yes, both morning and
"The maids get through
rooms in order in the mo
pose, and in the afternoon
is deserted?"
"Yes."
"Some one at such time
rooms to be entered."
"Then it must be one
ants."
"The thief is not one of
I suspect one of your gue
"You are mistaken."
"Very well. I will accu
must either catch the rog
or the case goes by defa
has yet seen me. Tonigh
in the village, and tomorr
rive as one of your guests
evening dress with me a
a presentable appearance
a trifle brusque in manne
hail from the far west.
will be my principal ch
friendship. I will be Jo
mine owner."
As Mr. Rogers I arriv
afternoon, went to my
moved the bed so that by
my hand I could switch o
lights. Then I dressed an
to dinner. At table I t
deal of my mines and
jewels. Speaking of the
that I had a great fancy
and was making up a lo
have made into a neck
back west to my wife fo

une gageure contre la raison, elle est impossible, elle est une maison suspendue dans le vide.

La Journée Politique

Le Roi d'Italie partira le 14 avril pour Venise. On assure que la rencontre du **Roi** et de l'**Empereur d'Allemagne** n'aura pas lieu à Venise, mais à Bari ou à Brindisi, quand l'Empereur reviendra de Corfou.

M. Barthou a reçu hier, une délégation des P. T. T. On craint de nouveaux incidents.

M. Clemenceau a reçu hier matin MM. Jules Cambon, ambassadeur de France à Berlin, et Barrère, ambassadeur de France à Rome.

La commission parlementaire continue à Toulon son **enquête sur la marine.** Le directeur de l'artillerie navale a déclaré que les magasins n'étaient pas pourvus d'approvisionnements.

On publie le texte des notes d'accord échangées entre l'**Autriche** et le **Montenegro.**

D'après les plus récentes nouvelles de Djibouti, l'**empereur Ménélick** serait réellement malade.

Un communiqué du **Comité Jeune-turc** repousse formellement les soupçons et les allusions formulés au sujet du meurtre du rédacteur en chef du *Serbesti* par divers journaux, qui poursuivent en cela un but politique.

Une forte explosion de dynamite — cachée, assure-t-on, en vue de la pêche — s'est produite à Rome, à 500 mètres du Vatican. Il y a trois victimes.

Castro est **expulsé** de la Martinique où il venait de débarquer.

La mesure d'expulsion contre Castro a été adoptée après accord avec les gouvernements de Grande-Bretagne et les Etats-Unis qui ont pris eux-mêmes des mesures semblables dans les territoires de leur juridiction situés dans les parages du Venezuela.

Chronique Générale

ALLEMAGNE

L'entrevue de Guillaume II avec Victor-Emmanuel.

gin avait été placé au-dessous de la porte de l'établissement Esteban, alors presque désert. Les dégâts matériels sont importants. Plusieurs vitres sont brisées. Il y a trois blessés, tous garçons de café sans occupation, qui ont été atteints aux bras et aux jambes.

Les blessés, dont le plus gravement atteint est un garçon de café récemment arrivé de Paris, ont reçu les secours puis sont restés à la disposition des autorités.

Les restes de la bombe qui ont été retrouvés font supposer qu'elle consistait en un tube chargé de capsules de revolver.

TURQUIE

Assassinat d'un journaliste libéral.

Constantinople, 8 avril. — 40,000 personnes parmi lesquelles de nombreux députés libéraux, ont assisté aux funérailles d'Hassen Fehmi, rédacteur dn chef du *Serbesti*.

A un certain moment, la voiture d'Hilmi Pacha se rendant à la Sublime-Porte, a rencontré le cortège qu'elle a voulu traverser. La foule, menaçante, a conspué le grand-vizir et a tenté de dételer la voiture. Il a fallu l'intervention d'Ismaïl Kemal, et des autres députés pour rétablir le calme. La voiture d'Hilmi Pacha a dû rebrousser chemin.

L'Union libérale et en général les partis hostiles aux Jeunes-Turcs profitent du meurtre du rédacteur en chef du *Serbesti* pour mener une campagne sérieuse contre le comité jeune-turc. Beaucoup d'Albanais prennent part à la campagne parce que la victime était d'origine albanaise. L'enterrement du rédacteur en chef du *Serbesti* a pris la tournure d'une grande démonstration.

LES EVENEMENTS D'ORIENT

Le Montenegro et l'Autriche-Hongrie.

Vienne, 8 avril. — Le gouvernement monténégrin a adressé aux ministres austro-hongrois

WON'T HAVE CASTRO.

HE WOULD VISIT TRINIDAD.

THE LANDING FORBIDDEN.

General Castro, who was recently deposed from his position as President of Venezuela, and has been in Europe for some months recruiting his health, recently arranged to go to Trinidad, in the West Indies.

It was his intention, as it has been announced that he will not be allowed to land in Venezuela, to remain at Trinidad, which is only a few miles from the Venezuelan coast.

At the instance of the United States Government, however, the British authorities have issued an order that he is not to be allowed to land at Trinidad.

General Castro recently underwent an operation in Berlin, and is now anxious to return to Venezuela. A telegram from Caraccas recently stated that should he attempt to return to Venezuela he would face the possibility of being arrested by the Government on a charge of having conspired to assassinate General Gomez, the present head of the Executive. Senor Castro's presence, moreover, would be likely to cause a dangerous adverse demonstration, which the troops would find difficulty in suppressing. On the other hand, Senor Castro's entire fortune in Venezuela would be lost unless he returned to that country. It was subsequently announced that the Venezuelan Government would not allow him to land in the country, and steamship owners were warned that they would be prosecuted if they carried him to Venezuela.

ASSASSINATED.

EDITOR SHOT IN THE STREET.

A telegram received from Constantinople to-day states that the editor of the "Serbesti" was assassinated there early this morning.

It appears that the deceased was walking along one of the city's streets with Shakir Bey, when a man approached him and, drawing a revolver, shot him dead.

The State Treasurer says that as the Government was committed to grants amounting to £9600 before the present Ministry came into office, he has been unable to find money for building grants (under the charities vote) other than those allotted by the previous Ministry. He has been unable to give the full amounts to institutions which would in ordinary circumstances have been allotted.

Mr. P. K. Ritchie, of Corowa, was on Friday night presented with a cheque for £80, a gold watch, and other souvenirs in recognition of his services as captain of the fire brigade for the past 33 years, and his continuous work on all public bodies for the welfare of the town. Mrs. Ritchie received a gold bracelet.

PRICE

Wins Every Time.

Not merely because the price of

WARD BROS. PRIZE A.N.A.

is Pounds lower than that of Sewing Machines sold by door to door hawkers but because the Machines themselves are the best the world produces, it is to your interest to purchase one of them in preference to any other make.

£3 10s. to £9 15s.

Freight Paid. Easy Terms.

Every Machine is guaranteed for 25 years. Thousands in use. Names and addresses of several users supplied, if desired. Write and ask them what they think of WARD BROS. A.N.A. Write for Illustrated Catalog "A."

Ward Bros.

224 Chapel Street, Prahran, 36-38 Errol St., Nth. Melbourne.

of your literature on the feed-
f children. My child is three
old and has so far been fed on
s," as the doctors call soft
and milk. We want to know
opinion upon the feeding of
en of this age, and I will gladly
or literature, etc., upon receipt
ne.

ND BAY writes:—

ave read with much interest the
n on mastication in Saturday
's "Post." For some time I
had the same ideas about so
soft food being given to child-
out I find it hard to think of a
or my boy of 20 months—that
diet that demands a fair amount
stication.

REPLY.

problem how to provide the mo-
man being with food that will
full mastication is a very diffi-
e. The crux of the difficulty
"Biter" says, in bringing a
masticate properly who has not
ained to do so from the begin-
nd who has not reached the age
he will can be invoked to bring
he chewing of food when it is
a character which necessitates
tion prior to swallowing.

; Miss the Golden Opportunity—
fail to satisfy a baby's natu-
re for something hard to masti-
, the time when this instinct
serts itself—say, at about six or
onths of age, when a bone may
n to munch at, followed by hard
few months later—the instinct
die out, and there is great di-
in re-establishing it; but it
be re-established if we wish our
to have strong, serviceable
d teeth, and if we wish them to
the modern tendency to ade-
swollen tonsils, and the chain of
vils which follow on "pap" feed-

e habit of merely swallowing
s been formed, not only is the
to chew lost, but if an effort is
o masticate properly the jaws
come weary, and refuse to do
ork completely. In adults the
f proper mastication can be de-
by gradually and persistently
he jaws and teeth. If this is
e task becomes less irksome day
and soon passes into a natural
ious, routine habit, no longer
to be actuated by the will.
r, for a long time vigilance
ot be relaxed, because of the
y to fall back again into lazi-
d the swallowing of half-chewed

e Food That Needs Work.—
great aid in this matter is to
each meal a fair proportion of
at can scarcely be swallowed
a considerable amount of chew-
l insalivation. It is true that
exercise of a strong will one
ce one's self to chew a meal of
ishy food, but the task is much
nd the results are much better
d to the proper pouring out of
e juices if a fair proportion of
d is more or less dry, and of
texture as to offer sufficient re-
to the jaws and teeth. This is
y the case in early childhood.
he food given is more or less
l moist a baby cannot be train-
ew thoroughly, and the glands
be induced to fully insalivate.
od. On the other hand, if the
e properly exercised from the

hard. They do not like hard crusts of bread or tough bread made without lard. You would almost think they had false teeth and were afraid of breaking them by eating anything hard or tough. Gums would do as well as teeth for the food they eat. They do not use their teeth, so the teeth decay, and are taken away from them.

Abdul Hamid's Shoddy.

"VULGARITY" AND "BAD TASTE" OF PALACE FURNITURE.

The legendary luxury and splendour of Yildiz Kiosk, the palace of the ex-Sultan of Turkey, Abdul Hamid, are declared by a Constantinople correspondent of the "Cabinet Maker," to have been grossly exaggerated.

Through the part he took in organising a gala at Yildiz, on behalf of the Adana Fund, the correspondent had remarkable opportunities for exploring the palace.

"The whole place looked mean," he states. "The passages are small. Cupboards seem to be a mania. With a very few exceptions, the private apartments contain nothing of value. The general idea of the furniture was that it was not only poor but in exceedingly bad taste."

The ex-Sultan's apartments were exactly as they were left on the night he was taken as a prisoner to Salonica. "The Sultan was at the time evidently trying to get some rest on a couch. His papers were still on the floor—the 'Serbesti,' his favorite newspaper, on the table. The editor has since been hanged.

"The room adjoining contained another couch, on which was sleeping Abdul Raham, one of his sons. The quilts and slippers—the quilts thrown back and partly on the floor—show the hurried way he left his couch. On the table are two bottles, one a cordial and the other some 'heart and nerve tonic' the Sultan used to take. The Sultan's bathroom is quite a small apartment. Some of the cabinets look as though they had come from a barber's shop. His study was one mass of desks and cupboards.

"The windows are not properly painted. One of the carpets has a large hole in it. His quarters were not only small and mean, but so stuffy and hot we were glad to get out.

"Adjoining his bathroom is another small room in which he worked as a carpenter. Inlay of various colored woods, also pearl, and some five or six panels in his study are said to be his work. They look like it. The drawing is bad and the mixture of colored woods quite vulgar. The workmanship, however, is neat and accurate."

The ex-Sultan's "shirt room" is described as lined with "selves all round covered with plush. He has a few hundred plush boxes of shirts and vests of all kinds. Some two thousand waistcoats show his mania for new things, which he never wore. Perhaps the most interesting articles are the bullet-proof waistcoats. He had three of them."

Secret Diamond Fields.

MYSTERY OF SMUGGLED GEMS.

altogether lacking. A new city
Vancouver, equally with an old c
like Montreal, is sad in its lack of ga
cary.

Along the English countryside
gardens are delicious, from the winso
cottage plots to the nobly sweep
landscape surrounding a typical ma
house, blending a hundred individ
beauties of lawn, rosery, herb bord
walled garden, wild garden into one
chanting mosaic.

It is good to see that so much of
love of nature has still survived
sordidness of the industrial era.
rural immigrant to the great cent
who, in a crowded city, aspires t
bit of garden, has left in him some
the healthy earth tang. He can be
back to the soil—when the nation
wise enough to try.

LOVE OF TREES.

The affectionate regard for trees
England was a pleasing thing to
Australian who in his own country
often to protest against a sort of r
against trees as if they were enemie
the human race. (The pioneer who
had to clear a forest for the sake of
crop and pasture gets into an unha
state afterwards of tree-murder out
sheer wantonness.) At Ampthill P
(an old Henry VIII. hunting seat
was shown oaks which in Cromwe
time were recorded as "too old to
cut down for the building of shi
They are still carefully preserved, s
of them enjoying old-age pensions
the shape of props to keep up their
erable limbs.

Having noted that the Englishm
home is, whenever possible, ador
with a little bit of green garden,
over its threshold and consider its
mestic economy: This must be done
classes.

In the wealthiest class the hous
perfectly managed. It seems to run
the fabled machine of perpetual mot
There is no sign of the driving pov
no racket, no effort. Breakfast i
meal of charming informality, wh
I think, illustrates best the dome
ideals of the Englishman. Self-l
from amply furnished sideboards
from tea and coffee urns, is the r
There is no fixed moment for com
down to breakfast, and, since you l
yourself, no servants need be in atte
ance. How pleasantly thought out
this idea! You have not the urging
an inconvenient punctuality of
thought that you are keeping serva
awaiting. Dinner is a ceremony of
ual. It is the social crown of the d
You are expected to treat it with
considerateness due to its importan
To be asked to dinner is the sign of
Englishman's complete acceptance
you as a desirable person. (He r
ask you to lunch without admitt
quite so much.) To be asked, casua
"to eat something with us" at din
shows an actual friendliness which
willing to allow some familiarity.

REFINED LUXURY.

It is because the luxury of up
class life in England is so suave and
refined that it seems so right and p
per. It does not challenge antagon
as does the arrogant wealth of a typ
American millionaire. Nevertheless
contrast between West End and E
End is too terrible to be just. I al
that one class is willing to bridge
gap, that the other class is patient;
still would urge haste to the social
former—haste to reduce the ranks
the workless, to increase the reward
the worker.

Edition Gratuite

SERVICE TÉLÉGRAPHIQUE
du
Journal de Salonique

PARIS

Le gouvernement français a expulsé du territoire de la République le Président Castro qui voulait, à la tête d'une armée mercenaire, aller reconquérir par la force le Venezuela.

CONSTANTINOPLE

L'assassin de Hassan Fehmi efendi rédacteur en chef du *Serbesti* reste introuvable malgré les efforts de la police. Les commentaires vont leur train et les polémiques de presse prennent un ton violent.

VIENNE

La déclaration que le gouvernement princier du Monténégro a faite au sujet de l'annexion a produit ici, une vive satisfaction. Cet accord austro-monténégrin hâtera la reconnaissance par toutes les puissances de fait de l'annexion.

TRIESTE

Le gouvernement austro-hongrois a décidé la construction de quatre puissants vaisseaux de guerre du type anglais Dreadnought. Ces uni-

la bastonna
et les autr
Or mit
de la bast
52

Or s'att
d'une amni
qui se sont
nistratifs,
sation de l

L'«Agen
bourg» est
dénué de f
quelques jo
vant lequel
ces dernier

Hier, tr
rive serbe
gendarmes
Petos. La
se sont ent
sonne n'a

The Evening Star.

No. 17,732. WASHINGTON, D. C., TUESDAY, APRIL 13, 1909—EIGHTEEN PAGES. TWO CENTS.

Weather.

Showers and cooler tonight. Wednesday fair and much cooler.

ROCHESTER SWEPT BY RAGING FLAMES

Two Big Fires in Different Sections of City.

FIERCE GALE IS BLOWING

ELLIS IN CONFERENCE

President Consults Him on Ohio Appointments.

DEAD ON EVE OF TRIAL

Clerk Finds Body of Arthur W. T. Bock in Office.

ACCUSED OF EMBEZZLING

SNOWED UP AND WITHOUT FOOD

FATAL ERROR OF DR. WM. JONES

TRINITY CHURCH SPLIT

Ancient New York Corporation in Vestry Contest.

FIRST IN OVER 200 YEARS

REVOLT BREAKS OUT IN CONSTANTINOPLE

Troops, Opposing Young Turks' Ministry, Threaten Parliament Building.

DEMAND DISMISSAL OF THE GRAND VIZIER

tive days, to-day that of Prince Albert, to- is full of people.

100,000 AT SLAIN EDITOR'S FUNERAL

Constantinople Quiet, but a Vast Throng Honors Memory of Hassan Fehmi.

MISSION OF M. LIAPTCHEFF

Rifaat Pacha Accepts the Bulgarian Delegate's Proposal Regarding the Mohammedan Church.

[SPECIAL DESPATCH TO THE HERALD VIA COMMERCIAL CABLE COMPANY'S SYSTEM.]

CONSTANTINOPLE, Thursday.—The funeral of Hassan Fehmi, editor of the Serbesti, who was assassinated yesterday, was attended to-day by a crowd estimated at one hundred thousand. The ceremony passed without incident. No trace of the assassin has been found.

M. Liaptcheff, the Bulgarian Delegate to

RIFAAT PACHA

the Porte, informs me that he hopes shortly to conclude negotiations concerning the vakoufs, or property of the Mohammedan Church, for Bulgaria will refuse to make any payment for it, but leave the administration in the hands of the representatives of the Mohammedan religion under control of the government. Rifaat Pacha,

ROOSEVELT FACES MOMBASA REVOLT

Hunting Preparations Go on, Despite Unrest Among the Somalis, Always To Be Watched.

EVERY SAFETY PRECAUTION

Arrangements for Hunting Trip Nearing Completion and Guide Obtained for Kermit.

MOMBASA, British East Africa, Thursday.—According to native reports received here the Mullahs of the Somalis, inhabiting the desert country north of the Protectorate, are showing further signs of unrest and are massing on the northern boundary of Kenya Province.

This restlessness first became evident some six months ago and there has been apprehension of trouble in the dry season, when travel over the trails is easier.

This northern district always has been a territory to watch closely. When the natives do go out for trouble they generally bear to the westward in the direction of the settled districts and the good hunting grounds. There is to-day some local anxiety, particularly as a majority of the Protectorate groups are at Berbera, in British Somaliland.

It is said here that the Colonial Office in London has issued instructions to the Governor of the Protectorate to surround Mr. Theodore Roosevelt on his hunting trips with every possible precaution for his safety.

Sir H. Hesketh-Bell, Governor and Commander in Chief of Uganda, will leave Uganda April 28 for England. Mr. Roosevelt and his party will be received in Uganda by Mr. S. C. Tomkins, one of the provincial commissioners.

The plans for the hunting trips of the Roosevelt party are reaching completion. It has been decided that Kermit Roosevelt is to make a number of short separate hunting trips with a Portuguese Indian guide named Silva, who is famous as an elephant hunter. For the first fortnight of their stay the Roosevelt party will be the guests at Athi River of Sir Alfred Pease, a well known hunter, who has a large estate at Kilipa Theki. The second fortnight they will be the guests of George McMillan at the Ju Ja ranch.

Mr. F. J. Jackson, Lieutenant Governor of the Protectorate, is at present at Mombasa arranging the details of the reception to the Roosevelt party.

NEW YORK HERALD.

K, TUESDAY, APRIL 20, 1909.—TWENTY-TWO PAGES.—[COPYRIGHT, 1909, BY THE NEW YORK HERALD COMPANY.]

YOUNG TURK ULTIMATUM ASKS SULTAN'S ABDICATION; 30,000 TROOPS ENCAMP NEAR GATES OF HIS CAPITAL

Calling Monarch "Perjurer," Committee Invites Him to Give Up Throne.

IN FEAR OF WORST, SOVEREIGN YIELDS

Vienna Hears That the Ottoman Ruler Already Has Abandoned Power.

ARMY TEN MILES AWAY

Ultimatum to Sultan.

The Committee of Union and Progress, whose army is within striking distance of Constantinople, telegraphed to the Sultan the following ultimatum yesterday:—"You are a perjurer, for, having sworn to respect the constitution, you organized its abolition. We invite you to abdicate and await your reply."

YILDIZ PALACE AND SURROUNDINGS

PRINCE MEHMED RECHAD EFFENDI.

[Copyright, 1909, by the New York Herald Company—All Rights Reserved.]
(Special Despatch to the Herald via Commercial Cable Company's System.)

CONSTANTINOPLE, Monday.—The psychological moment is approaching, but no one can foresee the issue of events.

The committee telegraphed the Sultan from Tchataldja in the form of an ultimatum the following despatch:—"You are a perjurer, for, having sworn to respect the constitution, you organized its abolition. We invite you to abdicate and await your reply." The Sultan last night called his ministers into council at the Yildiz Kiosk. It is believed his abdication was the subject of the conference.

According to one of the habitues of the Yildiz Kiosk the Sultan has astonished every one by his courage and sang froid, inspiring great hope among his entourage.

Everything will depend on the decision of the Sultan. If he decides to defend his throne blood will flow and the combat between his partisans and the troops advancing against the capital may have disastrous consequences for the European population.

If the Sultan submits without resistance or if he succeeds in convincing his adversaries that it was not he who organized the revolution on Tuesday last and can persuade them that the constitution is not menaced a peaceful arrangement is still possible.

CONDITIONS ARE HARSH.

At present negotiations are going on between San Stefano, which was occupied this morning by General Husni Pacha and the troops of the Third Army Corps, and the Yildiz Kiosk.

The conditions are very severe for the Sultan. Husni Pacha, in the name of the Young Turks committee and the army, demands that the Sultan abdicate and place in the hands of the committee Prince Burhan Edin, the Sultan's favorite son, who is regarded as the organizer of the reactionary movement.

If the Sultan refuses it is probable that the Yildiz Kiosk will be surrounded during the night. If this is done, it is possible the occupants of the palace will be massacred, for flight seems at present impossible.

SURROUND YILDIZ KIOSK.

The forward movement of the troops, who number 30,000, continues. They are surrounding the European side of Constantinople, their lines extending from San Stefano to the Black Sea, thus including the Yildiz Kiosk, which is the principal objective of the forward movement.

the sensational despatch to the Neue Freie Presse, but a news agency states that Rechad Effendi is at the Yildiz Kiosk.

The opinion here is that the Sultan is preparing for the worst and is pushing his nephew into the foreground.

DEATH OF SERBESTI EDITOR DECREED BY COMMITTEE OF UNION AND PROGRESS

Constantinople, Monday.—I paid a visit to-day to the offices of various newspapers and to those of the Young Turk committee which had been sacked. From what I was told this is what happened:—

The mob, led by Hodja, arrived on Wednesday at the offices of the committee and rained stones on the building, breaking all the windows. Hodja, who was armed with a hatchet, demolished the entrance door, and the crowd, with shouts of triumph, poured into the building, hoping to find some members of the committee, who would certainly have been massacred.

After vainly searching for them the mob appeared at the windows. A young soldier who had torn the telephone connection between the bureaux and the Sublime Porte from the wall threw it into the street. The crowd trampled it into a thousand pieces.

In the building itself everything was wrecked. Then the mob proceeded to the bureaux of Choural Umuwet and Tanin, two of the principal organs of the Young Turk party. Here they wrecked everything, throwing the furniture and the supply of paper out of the windows and smashing the machinery.

It was stated that in the office of Choural Umuwet documents were found showing that the committee had voted forty-five Turkish pounds for the assassination of Ismail Maher Pacha, an Albanian general, and a minute showing that the committee had decreed the death of Hassan Fehmi, editor in chief of Serbesti. These allegations are, however, difficult to confirm.

Yildiz Kiosk, Where Imperial Palace Is, Is Encircled by Advancing Forces.

SOVEREIGN, BRAVE, CALLS COUNCIL

Ministers Confer on Messag[e] Received by Telegraph from Tchataldja.

PREPARING FOR WORS[T]

practically no preparations, so far as c[an] be observed, to resist the advance of th[e] Salonica troops.

Izzet Pacha and other government del[e]gates who were sent to confer with th[e] Salonica troops returned here to-day. Izzet Pacha had a long conference wit[h] the Grand Vizier. All that is known a[s] the result of the negotiations is that th[e] troops reiterated the demands alread[y] made and threatened to send five batta[l]ions into the city for the purpose of as[s]isting the authorities in maintainin[g] order.

At eleven o'clock to-night the Counc[il] of Ministers were still deliberating a[t] the Porte. Business of all kinds is pra[c]tically suspended, and the civil and mil[i]tary officials appear paralyzed, waiting f[or] the outcome of events. There is much sa[t]isfaction at the signing of the protoc[ol] with Bulgaria, which excludes apprehe[n]sions with regard to the intervention o[f] that country to add to the difficulties o[f] the crisis.

Suspense at the Palace.

Throughout last night there was gre[at] suspense at the Yildiz Kiosk. Everybody r[e]mained awake, and many attendants fle[d,] fearing an attack upon the palace, whic[h] is situated on the heights outside the cit[y] and is exposed to a coup de main.

The consensus of opinion is that if th[e] abdication of the Sultan is brought abo[ut] his overthrow and the proclamation of h[is] successor will be accomplished peacefull[y.] Many Turkish families in the Stambo[ul] quarter are removing to abodes of grea[ter] safety, but in general the people, thoug[h] fearful of coming events, are awaiting the[m] philosophically and with resignation.

At a secret sitting of the Chamber t[o]day the Grand Vizier, Tewfik Pacha, re[ad] a declaration explaining that he ha[d] assumed office from patriotic motives [at] the moment of a crisis, in order to sa[ve] the country and constitution, whi[ch] everybody believed to be endangered b[y] recent events. He had been unable [to] prepare a programme, he said, but wa[s] doing his utmost to cope with the situa[tion.] He counted upon the support o[f] the Deputies and was ready to withdra[w] if their confidence was withheld.

The city appears very quiet, and Euro[pean] and American women are drivin[g] about the streets as usual. Rear Admir[al] and Mrs. C. M. Chester and Mr. and Mr[s.] Arthur Chester, of New York, arrive[d] here yesterday from Palestine.

GERMANY SENDS FIVE WAR SHIPS TO SCEN[E]

Cruiser Squadron Leaves Home W[a]ters for Constantinople, Where

Le Numéro : 10 Paras

Jeudi, 8 Avril 1909

[S]TAMBOUL

[Q]uotidien, Politique et Littéraire

Directeur et Rédacteur en Chef : RÉGIS DELBEUF

L'Assassinat de Hassan Fehmi bey

Rédacteur en chef du "SERBESTI"

Le rapport de la police

Les manifestations

Une lettre ouverte d'Ali Kémal bey

L'opinion de la presse

La déposition de Chakir bey le compagnon de la victime

Biographie de la victime

Une version

Les obsèques de la victime

Le rapport médical

"L'AFFAIRE" A LA CHAMBRE

LA BOURSE DE PARIS

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale

ادملری اوقدر بیوك خدمت ایتمشلردر كه بونك منافعی ایلریده دها زیاده مشهود اوله جقدر .

احوال حاضره وقره طاغ

جتینه ، ٦ نیسان — مسائل معلقه نك حلی ایچون دول ایتالیا سفیری قره طاغ حكومته تحریری بر تكلیف اعطا ایلمشدر . حكومت طرفندن ویریلن جوابی توطه ده آنتیواری نك بر تجاری لیمان ماهیتی محافظه ایده جكی وحكومتك آوستریا ایله مناسبات حسنه ادامه سنه سعی ایلیه جكی بیان اولندیغی كبی یكرمی بشنجی ماده حقنده ده دول معظمه قرارینه اتباع اوله جغی علاوه اولنمشدر .

بو توطه نك بر صورت مستخرجه سی برلین عهدنامه سنی امضا ایدن دول معظمه سفراسنه تقدیم اوله جقدر .

دول معظمه نك آرزوسنه بو صورتله موافقت ایدلدیكندن طولایی اختلافك حل اولندیغی وآوستریا ایله قره طاغ مناسباتنك بر ماهیت دوستانه اخذ ایتمه سی ایچون آرتق بر مانع قالمدیغی سویلنیور .

ثروت

بوغازلر مسئله سی

بوغازلر مسئله سی حقنده بو صوك كونلرده دولتلر آراسنده تعاطی مطالعات ایدلدیكنه دائر بعض روس غزته لریله سائر بر طاقم جرائد طرفندن وقوع بولان نشریاتك تكذیب ایدلكده اولدیغی پترسبورغدن كلن بر تلغرافنامه ده بیلدیریلیور .

صربستان ایله آوستریا آراسنده

حدود حادثه سی

سره یره نیقا ، ٧ نیسان — دوزدریتا نهرینك صرب ساحلندن بوباقوویق یاتوق قربنده آوستریا و مجارستان ژاندارمه قولی اوزرینه اوچ ال سلاح آتلمشدر . قول افرادی مقابله ایتمش ، مهاجملر قاچمشدر . بر بارگیر تلف اولمشدر . مجروح یوقدر .

لوندره سفارتی

لوندره سفارتنه خارجیه ناظر سابق توفیق پاشانك تعیینی ارادهیه اقتران ایتمشدر .

عموم اركان حربیه دائره سندن :

بعض غزته لرده حربیه ناظری رضا پاشا حضرتلرینك و اركان حربیه هیئتنك حربدن مجتنب اولدیغی و ایكنجی اردو قوماندانلغنك حربده یأس كورمدیكی یولنده بعض نشریات كورلمش ایسه ده محتاج ایضاح اولدیغی اوزره اساساً حرب پلانلرینه متعلق مقررات وسرائر [illegible]

معلوماتی استكتام ایدنلردن نظامنامه مذكور حكمنه توفیقاً جزای نقدی النه جق و بونلر غزته لرده تشهیر ایدیله جك كبی خسته خانه لرده تحت تداوی یه آلنوب ده معلومات ویرلیان امراض مجبوره مصابیندن دولایی خسته خانه لر هیئت اطباسنك ده مسؤل طوتلمسی قرارگیر اولمشدر .

اوّلكی كیجه كی جنایت

اولكی كیجه ساعت بش بچق رادهلرنده كوپری باشنده سربستی غزته سی سر محرری حسن فهمی افندینك رووالور قورشونیله قتل ایدلدیكی ورفاقتنده بولنان قائممقام معزوللرندن شاكر افندینك دخی رووالور قورشونیله جرح ایدلدیكی دونكی كون اوراق حوادثده نشر اولندی .

مقتولك ترجمهٔ حالی :

حسن فهمی افندی تقریباً اوتوز بش یاشلرنده بر كنج ایدی . مكتب اعدادیده تحصیل ایتدكدن صوكره اوروپایه فرار و بر مدت مصرده تمكن ایدرك اوراده محمود مختار پاشانك چفتلكنده استخدام اولنمش و دور حریتی متعاقب درسعادته عودت ایتمش ایدی .

دون مجلس مبعوثان اعضاسندن بری طرفندن ادعا ایدلدیكی وجهله آرناوود دكل بكشهرلی ایدی .

مجروحك ترجمهٔ حالی :

رفیقی شاكر افندی یه كلنجه بوده مكتب ملكیه ده تحصیل ایدرك حتی رفقاسی میاننده یالوقه عنوانیله یاد ایدلكده ایدی . استانبولده مناسب بر مأموریت بوله میه جغندن بر قائممقاملغه تعیین اولنمش وسیاسیات ایله مناسبتی اولیان اسباب وتأثیراته تبعاً مصره فرار ایتمش ایدی . اوده دور حریتی متعاقب استانبوله عودت ایتمش ومتنوع فرقه لرله توحید حركات ایدرك مأموریت استحصالی ایچون چالیشمشدر . تقریبا قرق یاشلرنده در .

تفصیلات :

تحقیقاته نظراً قاتل حسن فهمی افندی ایله رفیقنی كوپرینك تام اورته سنده قتل وجرح ایتمشدر . شاكر افندی مجروح اولدقدن صوكره فراره باشلامش و فراری كورن ضابطه مأمورلرندن بری قاتل شاكر افندی ظنیله دردست ایتمشدر . شاكر افندی ایسه قتلك باشقه سی طرفندن ارتكاب و مقتولك محل وقعه ده یاتقده اولدیغی بیان ایتمش وحقیقت تبین ایتدكدن صوكره آكلاشیله بیلمشدر . انجق بو تحقیقات متقدمه پایانچه یه قدر اصل قاتلك ایزی غائب اولمشدر . مأمورین ضابطه نك بو تكاسلی شایان حیرتدر .

استانبول غزته سی دیور :

استانبول غزته سی بو جنایتدن بحث ایلدكدن صوكرا دیوركه : « بو جنایت حقنده معلومات مفقوددر . فقط اسبابی كشف [illegible]

اوغراشلرو تحملرینی اظهار ایتمشلردر. مكتب
طلبه‌سنك امور سیاسیه‌یه قارشملری و تعایش
ایتملری و مجلس مبعوثانه قدر كیدرك استیضاحاتده
بولونكز دیه اخطاراتده بولنملری جداً موجب
تأسف آثار شیلردندر. شاكردانك اك مهم
وظیفهٔ وطنپرورانه‌سی استقبال وطنی تأمینه
معطوف مساعیٔ جدیه و علمیه‌در. سیاسیات
روز مره كبی تهلكه‌لی بر آتش ایله اذهان
نورستهٔ شاكردانك عادتا اشغال ایدلمسی وطن
ایچون ناقابل تلافی بر ضیاع اولور. شبابمزه
نصیحتمز فعلاً سیاسیاته عدم مداخله‌لریدر.
والا بو مملكت فلاح بولماز.

مجروح شاكر بكله ملاقات :

مجروح شاكر بكله ملاقات ایتمك اوزره
دون اقشام محررلرمزدن برینی كوندردك. شاكر
بك متدر اوزرنده آرقه‌سنده پانطالون و ژاكت
اولدیغی حالده اوزانمش، اوتوریوردی.
محررمزه شو یولده تفصیلات ویرمشدر:
دون صباح حسن فهمی بكی كورمشدم. حجاز
والیسی هادی پاشایه بر یكه كیتمك ایسته‌یورسه‌مده
هوانك فنالغی مانع اولدیغنی سویلدم. اوده اركری
مبعوثی مفید بكی كورمك ایچون اقشامه كیده-
جكم. هادی پاشا ایله بر اوتلده اوطوریورلر
ساعت بر بچقده سربستی‌یه كل برابر كیده‌لم دیدی.
بن ده بارده كیتدم. مولان زاده رفعت بك
براز خسته اولدیغندن یاننده براز اوطوردم.
صوكره حسن بك ایله برابر ساعت ایكی‌یی
یكه اداره‌خانه‌دن چیقدق. كوپری‌یی كچدك.
غلطه‌دن تراموایه بیندك. پره‌پالاس یاننده
ایندك. بوراده هادی پاشانك سوقاقه چیقدیغنی
و مفید بكك خسته اولوب یاتدیغنی اوكرندك.
هوا صوغوق اولدیغندن بر چای ایچمك ایچون
توقاتلیانه كیدیوردق. انكلیز سفارتخانه‌سنك
قارشوسنده‌كی خرابه‌جیدن حسن بك اوچ
جیقاره ماتن آلدی. صوكره پوطینلرمزی
بویاتمق اوزره بویا صالونه كیردك. اوراده
احرار كاتب عمومیسی نورالدین فرخ بك ایله
جلال ساهر بكه و برده طانیمادیغمز بر ذاته
تصادف ایلدك.
حسن بك هم قوندره‌سنی بویاتیور همده
آنلرله قونوشیوردی، علی كمال بكك علیهنده
بولونوردی. صوكره توقاتلیانه كتدك. اوراده
… احمد جلال …

ساعت اون ایكیده یایا اوله‌رق اوه كلدم.
محرر — فهمی و رفعت بكلری نه‌كیدن
بری طانیرمیدیكز؟
فهمی بكی آلتی سنه‌دنبری طانورم. یمنه كیدركن
مصره اوغرادم. اسكندریه‌ده حسن فهمی بك ایله
كورشدم، كیزلیجه مصره كیتدم. علی كمال،
نجم الدین عارف، درسم مبعوثی لطفی فكری
بكلر وسائر احرار ایله كوروشدم. فهمی بك
بكا یمنه كیزلی كیزلی اوراق و غزته‌لر كوندریردی.
مصره عودتمده دوستلغی دها زیاده آرتدیردم.
درسعادته اعلان حریتدن صوكره برابرجه كلدك.
سربستی غزته‌سنه دوام ایتدیكندن كندیسنی
صیق كوره‌مدم. رفعت بكی ده حقوق عمومیه‌ده
برابر بولندیغمز ایچون طانورم.
§ یرلی و اجنبی برچوق غزته محرر و مخابرلری
شاكر بكی دون زیارت ایتمشلردر.

تحقیقات :

وقعهٔ جنائیه‌دن خبردار ایدیلن مدعی
عمومی معاونی توفیق بك اولكی كیجه ضبطیه
نظارتنه عزیمت ایده‌رك مجروح شاكر بكی
استنطاق ایتمشدر. دون ایسه بدایت مدعی
عمومیسی صدرالدین، معاون توفیق و مستنطق
نهاد و ثریا بكلر جسر جدید سرقومیسرلك
موقعنده طوپلانه‌رق عریض و عمیق تحقیقاتده
بولنمشلردر. كوپری اوزرنده پولیس و قومیسرلر
و نوبتچیلر و محل وقعه‌یه قوشان ضابطه مأمورلری
كوپری باره تحصیل مأمورلری دكنكجیلر
وسائر ایجاب ایدنلرك آیری آیری معلوماتلرینه
مراجعت اوله‌رق ضبط و قید ایدلمشدر.
دون معاون توفیق و مستنطق ثریا بكلر سربستی
غزته‌سی اداره‌سنه كیده‌رك رفعت بكك معلو-
ماتنه مراجعت ایتمشلردر. رفعت بك «وطنمك
سلامتی ایچون برشی سویلیه‌مم» دیمش.
دون اقشام توفیق و ثریا بكلر مجروح شاكر
بكك اقامت ایتمكده اولدیغی بایزیده حسن پاشا قره-
غولی جوارنده‌كی خانه‌یه كیده‌رك مومی الیهی
اوزون مدت استجواب ایله وقعهٔ جنائیه‌یی
مصوراً تنظیم و تحریر ایلدكلری ورقهٔ استجوابیه‌یی
علی الاصول كندیسنه امضا ایتدیرمشلردر.
بو كون كوپری تحصیل مأمورلرندن دیكر-
لریله ایجاب ایدنلری استجواب ایده‌رك تعمیق
… تحقیقات ایده‌جكدر. … عداء

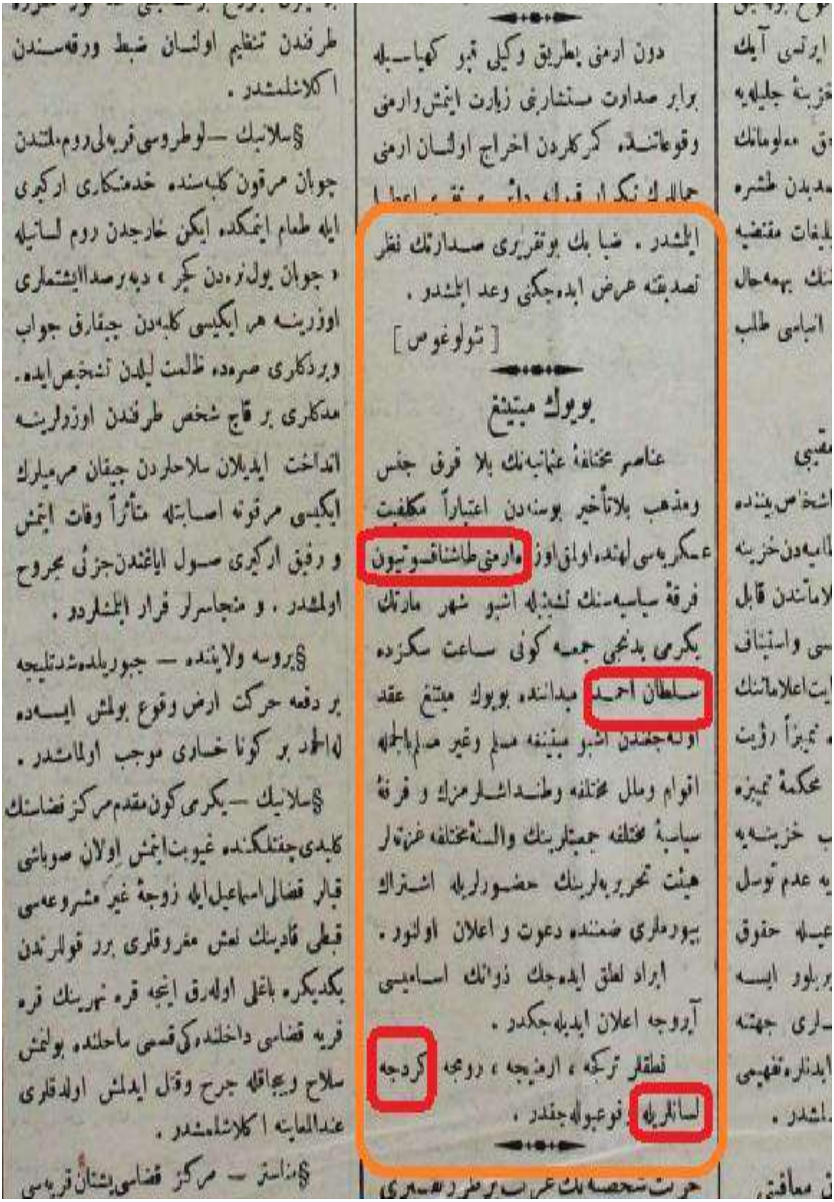

طرفندن تنظیم اولنان ضبط ورقه‌سندن
اکلاشلمشدر .
§سلانیك — لوطروسی قریه‌لی دوم ملتندن
چوبان مرقون کلبه‌سنده خدمتکاری ارکیری
ایله طعام ایتمکده ایکن خارجدن دوم لسانیله
« چوبان یول ویره‌دن بکر » دیه بر صدا ایشتمکلری
اوزرینه هر ایکیسی کلبه‌دن چیقارق جواب
ویردکلری صره‌ده ظلمت لیلدن تشخیص ایدیله‌
مدکلری بر قاچ شخص طرفندن اوزرلرینه
انداخت ایدیلان سلاحلردن چیقان مرمیلرك
ایکیسی مرقونه اصابتله متأثراً وفات ایتمش
و رفیق ارکیری صول اپاغندن جزئی مجروح
اولمشدر . و متجاسرلر فرار ایتمشلردر .
§بروسه ولایتنده — جبوریلده شدتلیجه
بر دفعه حرکت ارض وقوع بولمش ایسه‌ده
لله الحمد بر گونا خساری موجب اولمامشدر .
§سلانیك — یکرمی کون مقدم مرکز قضاسنك
کلیدی جفتلکنده غیوبت ایتمش اولان صوباشی
قبالر قضالی اسماعیل ایله زوجهٔ غیر مشروعه‌سی
قبطی قادینك نعش معروفلری برر قوللرندن
بکدیکره باغلی اوله‌رق اینجه قره نهرینك قره
فریه قضاسی داخلنده کی قسمی ساحلنده بولنمش
سلاح وبچاقله جرح وقتل ایدلمش اولدقلری
عندالمعاینه اکلاشلمشدر .
§مناستر — مرکز قضاسی پشتان قریه‌سی

دون ارمنی بطریق وکیلی قیو کهیاسیله
برابر صدارت مستشارینی زیارت ایتمش وارمنی
وقوعاتنده کرکلردن اخراج اولنان ارمنی
...
ایتمشدر . ضیا بك بو تقریری صدارتك نظر
تصدیقنه عرض ایده‌جکنی وعد ایتمشدر .
[تشولوغوس]

بیوك میتینغ

عناصر مختلفهٔ عثمانیه‌نك بلا فرق جنس
ومذهب بلاتأخیر بوسنه‌دن اعتباراً مکلفیت
عسکریه‌سی لهنده اولمق اوزره ارمنی طاشناقسوتیون
فرقهٔ سیاسیه‌سنك تشبثیله اشبو شهر مارتك
یکرمی بدنجی جمعه کونی ساعت سکزده
سلطان احمد میداننده بیوك میتینغ عقد
اولنه‌جقدن اشبو میتینغه مسلم وغیر مسلم بالجمله
اقوام وملل مختلفه وطنداشلرمزك و فرقهٔ
سیاسیهٔ مختلفه جمعیتلرینك والسنهٔ مختلفه غزته‌لر
هیئت تحریریه‌لرینك حضورلریله اشتراك
بیورملری ضمننده دعوت و اعلان اولنور .
ایراد نطق ایده‌جك ذواتك اسامیسی
آیروجه اعلان ایدیله‌جکدر .
نطقلر ترکجه ، ارمنیجه ، رومجه کردجه
لسانلریله ایراد اولنه‌جقدر .

حریت شخصیه‌نك عرب برطرز ...

بوشو افندی — اوقونسون افندم .

(کاتب سیدبك بروجه آتی تقریری اوقودی :)

مجلس مبعوثان ریاست جلیله‌سنه

بودجه‌نك تدقیقنه اساس اولان تشکیلات وتنسیقاته دائر قانون لایحه‌لرینك بر هفته مدتله کوندرلمه‌سی مجلس عمومی قراریله تبلیغ ایدلدیکی حالده صدارت وداخلیه نظارتجه بوسنه اشبو تکلیف قانوننك اجراسی مشکلات عظیمه ظهورینه بادی اوله‌جغندن تأخیری ضروری بولندیغی مقام صدارتدن جواباً تبلیغ بیورلمش وشو صورتله مجملاً بیان ایدیلان ضرورتك حسین حلمی پاشا حضرتلرندن استیضاحی درجهٔ وجوبده کورلمش اولمسنه بناءً مقام مشارالیهادن استیضاحی تکلیف ایلر وهیئت محترمهٔ مبعوثانك شدتله نظر دقتلرینی جلب ایلرز . ۲۱ مارت سنه ۳۲۵

قره‌سی مبعوثی ابراهیم وصفی افندی ورفقاسی

رئیس — نظر اعتباره آلیورمیسکز .

آلمغی آرزو ایدنلر الی قالدیرسون (الار قالقار) قبول ایدلدی افندم . دیمك كه صدارتدن استیضاح ایده‌جکسکز بو ماده حقنده . او حالده مذاکره‌یه لزوم یوقدر .. دیمك كه کله‌جك جمعه ایرتسی کونی مذاکره‌یه قویه‌جغز بونی .

(های های صدالری) رسماً تنفس افندم .

ایکنجی جلسه

۸ ساعت ۱۰ دقیقه

رئیس — اکثریت حاصل اولدی . مذا .

ماعداسنك طبنجه‌لری‌یه چیقملری اوزرینه مذاکرات خفیه‌یه مباشرت ایدلمشدر .)

مواد عمومیه

مقام سامیٔ جناب صدارتپناهی‌یه ضبطیه نظارت علیه‌سندن وارد اولان تذکره‌نك صورتیدر :

حضور سامیٔ جناب صدارتپناهی‌یه

معروض چاکر کمینه‌لریدرکه

دون کیجه ساعت بش بچق رادهلرنده جسر جدید اوزرنده سرایلی غزته‌سی سر محرری حسن فهمی بکك قتل وملکیه قائممقاملرندن شاکر بکك جرح ایدلمش اولمسندن طولایی اورانك منطقه مأموری ایله جسر جدید مرکزی مستخدمیندن اولوب سلاح صداسنك ایشیدلمسی اوزرینه تعقیبات وتحریاتده بولنان مأمورین طرفندن ویریلان راپورده وقت مذکورده کوپرینك غلطه جهتندن یکدیکرینی متعاقب بش التی ال سلاح صداسی ایشیدرك صدانك کلدیکی طرفه طوغری شتاب ایدن منطقه مأموری شرکت خیریه‌نك اوچنجی سیاب کیشه‌سی اوکنده قوشه‌رق برذاتك کمکده اولدیغی کورمسیله طوتمش وسلاحك الك طرفندن آتلمش اولدیغی ذهابیله سؤال ایلدیکنده بو ضابط طرفندن آرقداشنك اورلدیغی وکندوسی‌ده مجروح اولدیغی سویلیوب اوصره‌ده سلاح صداسنی ایشیدن کوپری باشی پولیس مأمورینندن سکز اون اندیبنك یانلرنده عسکری

یکی غزته

YENI GAZETTA

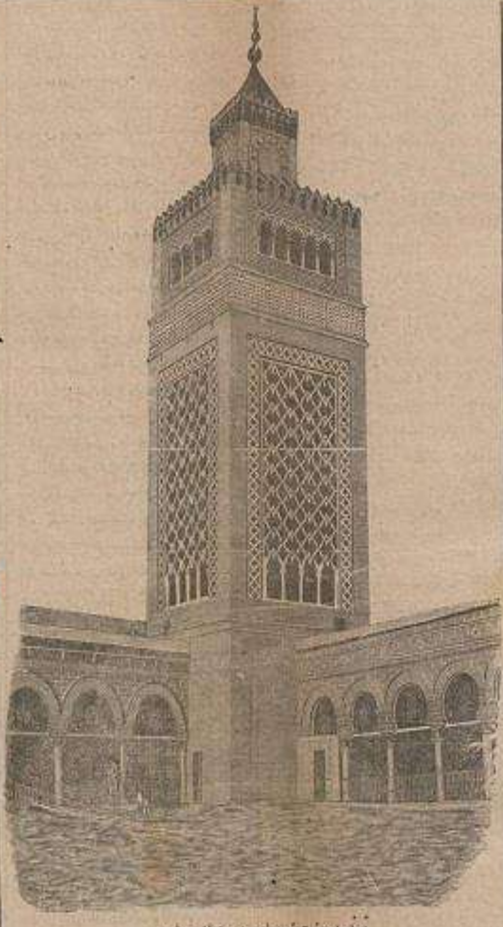

حقیقت

ولایات عثمانیه ایچون سنه‌لکی ۱۲۰ آلتی آیلغی ۶۵ بر آیلغی ۱۴ غروشدر،
ممالک اجنبیه ایچون سنه‌لکی ۱۶۵ آلتی آیلغی ۸۵ غروشدر.

کونی کچمش نسخه‌لرک بهر عددی ۴۰ پاره‌در. اعلانات ایچون
اداره‌یه مراجعت لازمدر.

8 avril 1909

خادم حریت ومدافع حقوق ملتدر.

هر کون اقشاملری نشر اولنور

نسخه‌سی ۱۰ پاره‌در

تأثیر جنایت

اولکی کیجه کیچ وقت شهرک آفاق عمومیه‌سنده بر روایت دوران ایدیوردی. «کوپری اوزرنده سرابلق غزته‌جی سیرجوردی (؟) ا[illegible]مشلر...» بو روایت اغزدن اغزه کزیوردی، هرکس دیکر کیمسه‌یه صوریوردی. کوپری اوزرنده بر غزته‌جینک قتلی طبیعی بیوک بر حادثه‌ایدی. هرکس صباحه غزته‌لرک انتشارینی بکلیوردی. وقت کچمش اولمسی حسبیله غزته‌لرده بر کرمیش، نظرده تفصیلات یوقدی. بو قدرکی معلومات افکاری بیتون تهییج ایتدی، تفسیرات چوغالدی، باب عالی و مجلس مبعوثان اوکنده تظاهرات یاپیلدی. محلنده بعض شدتلی نطقلر ایدلدی. هیچ غزته‌جی اولدیغمز حالده شو غرض نام کاغددن تأثر طبیعیدر. حسبات متأثره‌نک نشرندن اول جنایتی بر قاچ نقطهٔ نظردن توضیح ایده‌لم:

۱ — بر غزته‌جینک قتلی بر حادثهٔ الیمه‌در. بوکا شهادتک عاکنده وجدان، حسیات ملیه هیچ بر علاقه کوسترمه‌مک دیمکدر. بو جنایت ایکی سببه حمل اولنه‌بیلیر: «سیاسی»، «شخصی». شیمدی بو ایکی نقطهٔ نظردن تدقیقه لایق کوریورز.

زیرا: مرحوم بر مسلک معارضه مالک ایدی. نشریات واقعه‌سنک اذهان خلق اوزرنده‌کی درجهٔ تأثیرندن قورقانلر بویله بر جنایت قبیحه‌یه تشبثله حاصل اوله‌جق غلیان افکاری دوشونه‌میه‌جک عقلسز اولمازلر.

شخصی: اعلان حریتدن بری شدتلی بر قلم غزته‌جیلک نامنه کم تهدیدن مصون قالدی. بو دائمی بو صاحله اشتغال ایدنلرک جمله‌سی بیلیر. اک اوفاق بر فقرهٔ حوادث علیهنه تحریر ایدن مطبعه‌لره کلدی. قولا تهدیدنامه یوللندی. بو قولی فعلا اجرا ایدنلر بولنمق احتمالنده هیچ بر زمان اولونوتلمامیدر.

بر [illegible] بکا ایدبا آچیرز شو سطرلری

تونسده زیتونه جامع شریفنک مناره‌سی

فی ۱٦ ربیع الاول ۱۳۲۷ و فی ۲۵ مارت ۳۲۵

سامی

حسن فهمی بك بگلشهر اشرافندن حسن افندینك اوغلیدر . ۱۳۱۰ سنهٔ رومیه‌سنده علی الاعلی درجه‌سنده شهادتنامه ایله دارسعادت ملکیه اعدادیسندن چیقارق پاریسه گیتمش ، اوراده کندی پاره‌سیله علوم سیاسیه مکتبنده اکمال تحصیل ایلمشدر .

آنگلوساقسون عنصرینك طرز حیات ومعیشتلرینی یاقیندن تدقیق مقصدیله لوندره‌یه گیتمش ، انگلیزجه‌یی سهولتله تکلم واولدقجه محرر آثار اجتماعیه‌دن استفاده ایده‌جك صورتده اوگرنمشدر . اورادن پاریسه وصکره مصره گیدرك برمطبعه تأسیس ، ومدت قانون اساسینك اعلانندن صکره دارسعادته گلنجه‌یه قدر [illegible] نامنده بر غزته نشر ایلمشدر .

طلبهٔ مکاتب

بیان تأثر

برمطالعهٔ بی طرفانه

استکمالنه
اولنان‌شو
عرض
البابده اس

۳۲۵ سنه
ری

دن حسن
ده علی‌الا
ت ملکیه
؛ اوراده
ده اکمال

رز حیات
لوندره‌یه
واولنانله
جك صو.
وصکره
ت قانون
ك[اول]

حقوق

بحق تقدیر ایتدکاری جهتله کندیلرندن بوکبی مداخلات صادراولمدی‌واولمیه‌جقدر.

امضالر: احمدشکری، علی‌رضا، احمد ضیا، یحیی ناجی محی‌الدین، احمدشکری، فؤاد، محمد فطین، محمود ندیم، صلاح‌الدین‌عالی، اسماعیل حقی، احمد شکری، محمد امین، محمد بهاءالدین، شوکت، احمد، عثمان، مختار، احمدفائق، حسین‌رمزی، ابراهیم عزت، احمدجودت، نوری، احمدنوری، مصطفی صافی، اسماعیل حقی، حسین حسنی، علی کمال، عارف، احمد جزمی، علی جمال، حقی، احمد، حقی، محی‌الدین، احمدسعدی، سید هاشم، سعدی، سلیمان، ثروت، صفوت، صلاح‌الدین، حقی، شکری، علاءالدین جمیل، محمدعلی، رضوان، صالح سعدالدین، رأفت بکر فخری، احمد فهمی، احمدصبری، احمد جودت، علی کمال، صفوت، علی‌رضا، جلال، رفیق، نورالدین، عاصم، اسماعیل حقی، علی‌شفیق، احمدهادی، احمد، مصطفی نوری محمدشفیق، اسماعیل ذکی، عمر، سودی، عطا، ابراهیم علاءالدین، صالح، محمد علی، محمد ضیاءالدین، احمد ناجی اسماعیل حقی، محمد اشرف، محمود، احمد، حسام‌الدین، ضیاء الدین، محمدعلی، مصطفی شمسی، ثروت حافظ‌محمد، مصطفی سوزی، احمد رمزی

ترجمان حقیقت

بو ورقه‌یی مکتب حقوقك منور الفکر شاکردانندن برقاچ افندی کتیردی.. و شفاهاً‌ده کافه‌سی شویله بر جنایتك تأثراتی آلتنده بولنمقله برابر - بابانه قطعاً مداخله فکرنده بولنمدقلرینی، یالکز درسلرینه حصر

دائره‌سی بیشکاهندن ایاصوفیه جامع شریفنك میت قپوسنده‌کی مصلایه کتیرلمشدر. جنازه نمازی جامع مذکورده ادا ایدیله‌رك سلطان محمود تربه‌سی خطیره‌سنه نقل ایدلمش و مرحوم اوراده متواری تراب رحمت رحمن قالمشدر.

رحمه‌الله

∴

تحقیقات متممه

حسن فهمی بکك قاتلنك تحریسی ایچون ضبطیه نظارتنجه اولکی اخشامدن بری کمال کرمی ایله تحقیقاته دوام اولنمقده‌در. مجروح اولان شاکر بکك افاده‌سی ضبط اولنمش و کوپری پولیس موقعنده بولنان مأمورین ضابطه وسائره‌نك استجوابلری اجرا قلنمقده بولنمشدر.

بدایت مدعی عمومی معاونلرندن صدرالدین بك ایله نهاد بك بو تحقیقاته مأمور ایدلمشدر. بوکون غزته‌مزی ماکنه‌یه ویره‌جکمز ساعته قدر استجوابه دوام ایدلمکده ایدی.

اثنای ظهور وقعه‌ده کوپریده بولنان قومیسر ثانی اشرف افندی پولیس مقیدی علی رضا وقول مأموری شکری و جسر جدیدك غلطه جهتنده‌کی کیفیتنه مأمور عساکر بحریه یوزباشیلرندن علی رضا افندیلر ایله کاخلی رستم اغانك افاده‌لری ضبط اولنمش و مأمورین موی‌الیهم یالکز سلاح سسی ایشتدکلرینی وفقط قاتلی کورمدکلرینی و بوندن بشقه معلوماتلری دخی اولمدیغنی بیان ایتمشلردر.

شؤون داخلیه

هەواڵی مەولان زادە و تاوانبارکردنی لەرۆژنامەکان پاش داگیرکردنی ئەستەمبوڵ لەلایەن سوپاوە

وەک وترا، پاش داگیرکردنی ئەستەمبول لەلایەن سوپاوە، کۆمیتەی ئیتحادو تەرەقی، دەسەڵاتی تاک لایەنەی سەپاند، بەناوی سەرکوتی کۆنەپەرستان کەوتە سەپاندنی ئەحکامی عورفی و دامەزراندنی دادگای عورفی سەربازیی دامەزران و راوەدونانی هەموو ئەوانەی پێشتر دژایەتییان دەکرد، کە بەشێکیان لەترسی گیانی خۆیان و هەستنەکردن بە ئەمان هەڵاتبوون. هەربۆیە زنجیرەیەک راونان و گرتن و ئیعدام و دەستبەسەرداگرتنی موڵک وماڵی نەیاران و پرۆسەی پاوکتاوکردن، کە بەشێکی دیار لەوانە خاوەن ئیمتیازو سەرنووسەری رۆژنامە و رۆژنامەوانەکان بوون، لەلایەن ئیتحادییەکان و سوپاوە دەستپێکرد.[19]

لەراستییدا، هێشتا رۆژێکی مابوو کە سوپای لایەنگری کۆمیتەی ئیتحادو تەرەقی پەلاماری ئەستەمبول بدەن و داگیری بکەن، رۆژنامەی (ستامبوڵ/ STAMBUOL) کە لە رۆژی هەینی رێکەوتی ٢٣ی ئەبریلی ١٩٠٩دا، چاپ و بڵاوکرایەوە، لەژێر ناونیشانی "کۆنەپەرستان" نووسیویەتی کە سوڵتان ناوی هەموو ئەنجامدەرانی ئاژاوەکەی راگەیاندووەو دوێنێ ئێوارەش لەلایەن داگاوە لیستێک لەو ناوانە بڵاوکراوەتەوە کە سەربازییەکانیان : موشیر شاکرپاشا، ئەیدمیرال سەعید پاشا، سەدری ئەعزەمی پێشوو کامیل پاشا، راوێژکاری دووەم ئەمین بەگ و ئیلیاس بەگ و خالیص ئەفەندین. لیستی سیڤیلەکانیش جگە لە ئیسماعیل کەمال بەگ و نادرئاغا، مورادبەگی بەڕێوەبەری رۆژنامەی میزان و مەولان زادە ئەفەندی بەڕێوەبەری سەربەستی و عەلی کەمال بەگی سەرنووسەری

---

[19] Revue du monde musulman, Mai 1909 , p 247.

ئیقدام و دەروێش وەحدەتی بەڕێوەبەری رۆژنامەی ڤۆڵکان و دکتۆر نورەدین پاشای پزیشکی تایبەتی سوڵتانن.

هەروەها پاش پێنج رۆژ پاش داگیرکردنی ئەستەمبوڵ، هەمان رۆژنامە لە ٢٩ی ئەبریلی ١٩٠٩دا، لەژێر ناونیشانی "هەڵاتن و قۆڵبەستکردنی کۆنەپەرستان"دا، باسی هەوڵی میر بورهانەدینی لەگەڵ یەکێک لە خوشکەکانی کردووەو هەروەها گرتنی میرسەباحەدینی راگەیاندووە بەتۆمەتی پەیوەندیی بە فیرقەی ئەحرارەوەو ئازادکردنی ناوبراو پاش ئەوەی چەسپاوە کە پەیوەندیی بە پیلانگێڕییەکەی حەمدییەوە نەبووە. هەروەها باسی لە گرتنی نەزیرئاغاو موسا ئەفەندی و تەقەکردنی لە موختاربەگیش راگەیاندووە لەمەیدانی بایەزید، لەگەڵ کوشتنی ژمارەیەک سەربازی یاخیی کە خۆیان بەدەستەوە نەداوە. ئەمەو جگە لە قۆڵبەستکردنی بەشێک لە ئەفسەرانی وەک رائید فکری بەگ و کازم بەگ و مولازم یوسف بە تۆمەتی هاندان سەربازەکان لە ئەستەمبوڵ. سەبارەت بە مەولان زادە ریفعەتیش راگەینەدراوە کە: "مەولان زادە ریفعەت بەگ بەڕێوەبەری رۆژنامەی پێشووی سەربەستی، شەوی پێشوو لە ئەرکەنکۆی قۆڵبەست کراوەو براوەتە بنکەی سەربازیی."

دواتر رۆژنامەی STAMBUOL کە لەرۆژی ٦ی مایۆی ١٩٠٩دا، چاپ و بڵاوکراوەتەوە، لەژێر ناونیشانی "هەڵاتنی رەزا نوربەگ" باسی لەوە کردووە " کە پزیشکی سەربازیی و نوێنەری شاری سینۆپ کە کەمتەمەنترین ئەندامی مەجلیسە، ئەوەی پێش چەند مانگێک دوو پێشنیاری پێشکەش کردووە دژی جیاوگەکانی سوڵتان عەبدولحەمید و هەروەها دواتریش لە رۆژنامەی "ئیقدام" دا، هێرشی توندی کردۆتە سەر تورکە لاوەکان و خۆی سەر بە پارتی ئەحرار بووەو هاوبیری موورادبەگ بووە، رووداوەکان هانیانداوە کە کۆچ بکات. بەڵام دوێنێ دکتۆر عارف عیسمەت بەگ راپۆرتێکی پێشکەش کردووەو تیایدا هاتووە کە رۆژنامەکان بوونی رەزا نوربەگیان لەقاهیرە بڵاوکردۆتەوەو ناوبراو لەگەڵ مەولان زادە دایە."

هەروەها ئەم رۆژنامەیە دوو رۆژ دوای ئەمە، واتە لە رۆژی ٨ی مایۆی ١٩٠٩دا، بابەتێکی بەناونیشانی "کاریگەریی رۆژنامە" تێدا هاتووەو پاش ئەوەی دەیەوێت باسی لەکاریگەریی رۆڵی رۆژنامەو چاپەمەنییەکان لە رووداوەکانی ئەستەمبوڵ و جوڵانەوەکەی ٣١ی مارت بکات، ئاماژەی بەوەداوە کە کۆمەڵێک تۆمەت دراوەتە پاڵ مەولان زادە ریفعەتی خاوەنی رۆژنامەنی سەربەستی و بەپێی رووداوەکان پێدەچێت کەسانێک خۆیان بۆ ئەوە تەرخان کردبێت کە لەپێناو قازانجی خۆیان سوود لە کاری رۆژنامەگەریی بکەن و مستەفا عاسم ئەفەندیش کە نوێنەری ئەستەمبوڵە لەمەجلیس، باسی لەوە کردووە کە " زێڕ کاری خۆی کردووە". ئەوەش واتای ئەوەیە کە هەندێک لە رۆژنامەکان بەرتیلیان پێ دراوە!!

(Les Vepres Cilicennes) کە ساڵی ١٩٠٩کە لە ئەسکەندەرییە بەفەرنسیی دەرچووە، لەلاپەرە ٥٣ی خۆیدا، لەرۆژنامەی "طنین"ی عوسمانیی وەرگرتووەو نووسیویەتی : "عەبدولحەمید ویستوویەتی رێکخراوی فیداکارانی میللەت و پارتەکەی مەولان زادە و حیزبی ئەحرار و هەروەها ئیتحادولموحەمەدین بخاتە خزمەتی ئامانجەکانییەوە. هەر ئەوەندە زانیویەتی کە ساتی پێویست هاتۆتەپێش، فەرمانی کردووە دەست بە کوشتوبڕ بکرێت. بەسایەی سوپاوە دەستوور پارێزراوە، بەڵام ئەرمەنە هەژارەکانی ئەدەنە قوربانی ئەم پلانگێڕییە قێزەونە بوون."

لە ١٢ی مایۆدا، رۆژنامەی عوسمانیی فەرەنسیی (LA TURQUIE) لەژێر ناونیشانی "کۆنەپەرستان. ئاگادارییەکی فەرمی" نووسیویەتی:

" هەریەک لە دەروێش وەحدەتی خاوەن و بەرێوەبەری رۆژنامەی ڤۆڵکان و دامەزرێنەری یەکێتی موحەمەدییەکان، لەگەڵ حاجی مەولان زادە ریفعەت بەگ، خاوەنی سەربەستی، تۆمەتبارکراون بە نانەوەی ئاڵۆزیی کۆنەپەرستی و سەرکردەیی جوڵانەوەی ٣١ی مارت. ئەو دوو کەسە لەلایەن دادگای سەربازییەوە تاوانبارکراون و

شوێنی نیشتەجێبوونیان ونە، ئاگاداریی بۆ هەموو ئەوانەی کە دەبێت ئەمانە بگرن لەهەر شوێنێک بێت، ئەگەر کەسێکیش شوێنیان دەزانێت لەوە بەرپرسیارە کە دەستنیشانیان بکات."

لە٢٠ی مایۆی ١٩٠٩شدا، STAMBUOL لەلاپەڕەی دووەمییداو لەژێر ناونیشانی "یاداشتەکانی رۆژانە"دا، نووسیویەتی :

" ئەو یاداشتە رۆژانەییانەی لەکۆشکێ یەڵدز دۆزراونەتەوە، تیشک دەخەنە سەر ئەو پیلانگێڕییە قێزەون و مەترسییدارانەی کە یەڵدزی قێزەون ناوەندەکەی بووە، ئەو یاداشتە رۆژانەییانەی کە تەییاربەگی راوێژکاری پێشووی دەوڵەت پێشکەشی کردن، ئەوەی ئێستاکە لەلایەن دادگای سەربازییەوە لێکۆڵینەوەی لێوەدەکرێت و بەم شێوەیەیە:

سەربازخانەی ئەستەمبوڵ رازی دەبێت کە لەپایتەخت دەست بەشۆڕشکردن بکات.

ئێمە هەموو بەڵگەکان لەوبارەیەوە دەسەلمێنین کە خوازیارین.

لەژێر فەرماندەیی مەولان زادە ریفعەتدا هێرش دەکەینە سەر کۆمیتەی ئیتحادو تەرەقی لەماوەی چەند رۆژێکی کەمدا. لەهەردوو حاڵەتەکەدا خوێن دەڕژێت. بەسیفەتی خۆم کە خزمەتکاری دڵسۆزی خاوەنشکۆم جەخت دەکەمەوە کە لەسەرفکردن بۆ ئەم مەبەستە لەم کاتەدا دەست نەگێڕدرێتەوە." دیارە ئەم هەواڵە دواتر لە بڵاوکراوە عەرەبییەکانی وەک "المقتطف"دا وەک تۆمەتبارکردنێک دژی سوڵتان عەبدولحەمیدو رۆڵی مەولان زادە لە راپەڕاندنی سەربازخانەکەی ئەستەمبوڵدا بڵاوکراوەتەوە[20]

هەروەها STAMBUOL لەرۆژی ٢٢ی مایۆی ١٩٠٩داو لە لاپەڕەی دووەمی خۆیدا، لەژێر ناونیشانی "چاپەمەنیی عوسمانیی" هەواڵێکی لە رۆژنامەی (صباح) ەوە وەرگرتووەو نووسیویەتی کە

[20] المقتطف، الجزء الثاني من المجلد الاربعون ، ١ فبراير ١٩١٢، ص ١٥٨ .

سوڵتان عەبدولحەمید دۆخەکەی ورووژانی ئەستەمبوڵی قۆزتۆتەوەو پارەی بە رۆژنامەی قۆڵکان و یەکێتی محەمەدین داوە دۆخەکە ئاڵۆزتربکەن. هەروەها هەندێک لە ئەندامانی فیداکاران و فیرقەی ئەحراریشی بەکارهێناوە. ئنجا دەڵێت کە سوڵتان ئەو شۆڕشەی قۆزتۆتەوە کە مەولان زادە ئامادەکاریی بۆ کردووەو یەک لەوانەش کە هاوکارییان کردووە ئەدمیرال سەعید پاشا بووە. کاری سەرەکی ئەوانیش راپەڕاندنی سەربازەکانی سەربازخانەی ئەستەمبول بووە."

STAMBUOL لەلاپەڕەی یەکەمی ژمارە ١٣٣ی خۆیدا کە لە ٣ی جونی ١٩٠٩دا، چاپ و بڵاوکراوەتەوە، لەژێر ناونیشانی "پاشماوەی ئیستیبداد"دا، نووسیویەتی: "مەولان زادە ریفعەت ئەفەندی خاوەنی رۆژنامەی سەربەستی کە هەڵاتووەو شوێنی ونە، داواکراوە لەرۆژی ١٦ی جوندا بچێتە بەردەم دادگای بازرگانی، بۆئەوەی چاپخانەکەی رادەستبکات و دەستی بەسەردا بگیرێت. ئەگەر بێتو هەتا ئەو کاتە دەنگی نەبێ، حوکمەکەی بەغیابی بەسەردا جێبەجێ دەکرێت."

هەروەها لە لاپەڕەی دووەمی هەمان ژمارەدا، چاوپێکەوتنێکی دوورودرێژی رۆژنامەی (سەباح) تورکیی عوسمانیی لەگەڵ نوێنەری هەڵاتوو دکتۆر رەزا نوربەگ بڵاوکردۆتەوە، ئەوەی لە ئەسکەندەرییەوە گەڕاوەتەوە بۆ ئەستەمبوڵ. لەیەکێک لە پرسیارەکاندا پێی وتراوە:

- ئایا هیچ هەواڵێکت سەبارەت بە مەولانزادە خاوەنی سەربەستی هەیە؟

- ئەو چۆتە ئەسکەندەرییەو لەوێ نەخۆش کەوتووە، لەوێشەوە چۆتە ئەسیناو هێشتا هەر نەخۆشەو لەجێدا کەوتووە. من بینیم.

- چی دەوت؟

- ئەو دەڵێت کە گوایە هیچ رۆڵێکی لە جوڵانەوە کۆنەپەرستانەکەدا نەبووە. ئەو دەڵێت کە عەبدولحەمید ئەوی بە یەکێک لە دوژمنە سەرسەختەکانی خۆی لەقەڵەمداوە.

- لە یەکێک لە رۆژنامەی تەیاری نەزیر فەوزی کە بەو دواییە دەرچووە، لە یەڵدز باس لە پیلانێک کراوە لە لایەن مەولان زادەوە چنراوە، کە باس لە پێویستیی پێدانی بەرتیل دەکات بۆ ئەم پلانە و بۆ سەرپێخستنی جوڵانەوە کۆنەپەرستانەکە بووە، هیچی پی نەوتی لەم بارەیەوە؟

- پێی وتم ئەو پلانێکی بۆ لابردنی عەبدولحەمید هەبووە و عەونوڵڵا ئەلکازمیش پێشنیاری هاوکاریی خۆی کردووە،بەڵام ئەم پەسەندی نەکردووە چونکە متمانەی پێی نەبووەو هەستیکردووە کە عەونوڵڵا سیخوڕی یەڵدزە."

لە ١١ی جونی ١٩٠٩شدا، رۆژنامەی (LA TURQUIE) لە لاپەڕەی دووەمی خۆی و ستامبوڵ لەلاپەڕەی یەکەمی خۆیدا، ئاگادارییەکی فەرمییان بڵاوکردۆتەوەو کە ئەمە دەقەکەیەتی: " لەبەرئەوەی ئەحمەد جەودەتی خاوەنی رۆژنامەی ئیقدام و عەلی کەمالی سەرنووسەرو هەروەها مەولان زادە ریفعەتی خاوەنی سەربەستی، نەچوونەتە بەردەم دادگای سەربازیی، هەربۆیە بڕیار لەبارەیانەوە دەدرێت کە ئەوان یاسایان پێشێل کردووەو بەغیابی حوکم دەدرێن و داوای پێویست لەوانە کراوە کە بایەخ بەمە دەدەن دەست بەسەر موڵک وماڵەکانیاندا بگرن."

هەروەها لەرۆژی سێشەممەی رێکەوتی ١٥ی جونی ١٩٠٩دا، رۆژنامەی "STAMBOUL " لە لاپەڕەی دووەمی خۆیدا هەواڵێکی لەژێر ناونیشانی "مەولان زادە" بڵاوکردۆتەوەو نووسیویەتی: "رۆژنامەی ئەسینا رۆیشتنی بەو زووانەی مەولان زادەی بەڕێوەبەری سەربەستی پێشوویان بۆ ئەمریکا راگەیاند. مەولان زادە لەلایەن عوسمانییە سورییەکانەوە لە ئەرکانساس بانگێشتکراوە،

دەچێت بۆئەوەی چەند وانەیەک لەو وڵاتە پێشکەش بکات. ئافەرینیان لێ بێت!"

لە ڕۆژی ٢٢ی جوڵای ١٩٠٩شدا، "STAMBOUL"لە لاپەڕەی دووەمییدا و لەژێر ناونیشانی "کۆنەپەرستان"دا، نووسیویەتی : "دوێنێ دادگای سەربازیی بەغیابیی مەولان زادە ریفعەتی خاوەنی سەربەستی بە ١٠ساڵ دوورخستنەوە و داخستنی چاپخانەکەی سزادا. هەروەها میرزادە عومەر لوتفی بەگ کە بە دەروێش وەحدەتییەوە پەیوەستبووەو ڕۆژنامەی ڤۆڵکانیان دامەزراندووەو لەپاش هاتنەناوەوەی هێزە سەربازییە هەڵسوڕاوەکانەوە دیارنەماوە، بەشێوەیەکی غیابیی سزای زیندانی هەتاهەتایی لەزیندانی قەڵاکاندا بۆ بڕایەوە. "

que les bataillons d'infanterie de marine et des pupilles ont prêté le serment de coopérer entièrement avec l'armée de la liberté pour le maintien de la Constitution.

L'amirauté vient de communiquer au même département les documents portant les signatures apposées à cet effet par les officiers et les hommes précités.

D'autre part les officiers de marine publient dans les journaux des lettres déclarant, au nom des marins sous leurs ordres, qu'ils agiront d'accord avec l'armée constitutionnelle pour assurer le maintien de la Constitution.

Les Réactionnaires

Les fauteurs de la sédition

Le Sultan aurait livré les noms de tous les meneurs de la sédition. Voici cette liste publiée hier soir par le *Courrier d'Orient* :

Le maréchal Chakir pacha, premier aide de camp du Sultan ;

Le contre-amiral Saïd pacha, fils de S. A. l'ex-grand-vézir Kiamil pacha ;

Le second chambellan Emine bey ;

L'« esvabdji bachi » Ilias bey ;

Haliss effendi, ex-mustéchar du ministère de la Liste Civile ;

Nadir agha, 3e mussahib ;

Ismaïl Kémal bey, député de Bérat ;

Mourad bey, directeur du *Mizan* ;

Mevlanzadé effendi, directeur du *Serbesti* ;

Nazif Sourouri bey, ex-conseiller d'Etat ;

Ali Kémal bey, rédacteur en chef de l'*Ikdam* ;

Derviche Vahdéti, directeur du *Volcan* ;

Dr Noureddin pacha, médecin particulier du Sultan.

ARRÈSTATIONS, RELAXATIONS.

Le prince Burhaneddine serait parti. On continue à le dire ; mais la nouvelle semble douteuse. Il paraît au contraire que le prince s'est réfugié simplement auprès d'une de ses sœurs ; mais ceci encore demande confirmation.

*** Le prince Sabaheddine, qui était détenu au Séraskérat à propos de ses rapports avec l'Ahrar, dont quelques-uns de ses membres ont été compromis dans cette affaire, a été remis en liberté, l'enquête ayant prouvé qu'il n'avait pas trempé dans la machination hamidienne. C'est ce qui ressort d'une communication officielle.

*** Par contre, l'un des instigateurs de la rébeillon, Nadir agha, du palais, aurait été condamné.

*** Moussa effendi, ancien président de la municipalité du 9e cercle, a été arrêté, de même que l'ancien mutessarif de Scutari, Hamdi. Mais celui-ci s'est jété à la mer du bord du vapeur qui le conduisait en ville et s'est noyé. Son cadavre a été repêché hier et conduit au cimetière dans un tombereau.

*** Le commandant d'artillerie Férid bey, le capitaine Kiazim bey et deux autres officiers de Sélimié, ont été arrêtés comme instigateurs de la mutinerie de Sélimié.

*** A Péra, une cinquantaine de personnes ont été arrêtées.

*** L'*Ikdam* dit que l'ex-chambellan Raghib pacha a été arrêté à Bostandji et conduit au Séraskérat.

*** On annonce que Mevlanzadé Rifaat bey, directeur du *Serbesti*, a été arrêté, avant-hier soir, à Erenkeuy et conduit au Séraskérat.

*** Nous avons annoncé hier l'arrestation à San-Stéfano, de Chukri effendi, *defterdar* en disponibilité et propriétaire d'une imprimerie à Stamboul. Le *Servet* annonce que Chukri effendi s'est adressé par un billet à Emroullah effendi, député de Kirk-Kilissé, le sollicitant d'intervenir en sa faveur et lui promettant de lui céder la moitié de son établissement. Emroullah effendi a fait parvenir ce billet à la police.

*** Les fameux mouchards Tcherkez Mehmed et Kénan pachas, qui avaient été exilés le lendemain de la proclamation de la Constitution le premier à Etrénos (Brousse) et le second à Yalova, seraient amenés ici pour être jugés par devant la Cour martiale.

mal (Bérat) et
qui se sont
commencé à y
va-t-on enta-
égard aussi-
Chambre lui
sera décidé à

lecture, dit
ge, plusieurs
sont rappor-

djina) répond
rté, mais que
Constitution
appliquées. Il
de sa dé-

e, déclarant
une partie de
rimée. Le rè-
lire deux ar-
tement consi-
ractère légal,
verait foulée
décision gou-
que est d'une
faut tenir

uldjina) fait
tion du gé-
ouve au con-
ns statutaires

c'est à la
evient l'ini-
du régime
députés se
dispersés. La
être abso-
une démar-
ne si, lui, se
quelqu'un,
de de levée
re, il faut
commande-
elle du par-

re qu'il n'y
en l'occur-
e prononcer
ours qui ne
onstitution.
violer le
erté de la

semblée a su persévérer dans sa tâche. Le gouvernement ne lui a rien transmis et elle a su faire d'elle-même. Ce n'est pas se montrer courtois que de l'accuser de la sorte. Les absences peuvent être motivées par des causes multiples. Il serait inadmissible que l'on livre à la publicité les noms de représentants qui en ont eu deux ou trois.

Le président déclare que l'on se contentera de faire l'appel à 4 heures du matin et à 10 heures du soir.

La fugue de Riza Noûr bey

Le médecin militaire Riza Noûr bey député de Sinope, est le plus jeune des membres de la Chambre. On se rappelle qu'il y a quelques mois, il présenta deux motions par lesquelles il s'en prenait aux privilèges d'Abdul-Hamid. Plus tard, publiant dans l'*Ikdam* des attaques virulentes contre Jeunes-Turcs, il eut l'honneur de voir sa prose reproduite dans le *Times*. Il faisait partie de l'Ahrar et semblait partager les idées de Mourad bey lorsque la tournure prise par les événements l'obligea à s'expatrier.

Or, le docteur Arif Ismète bey a présenté hier un takrir dans lequel il est dit que les journaux ayant signalé sa présence au Caire avec Mevlanzadé, il convenait de l'inviter, par le canal du commissariat, à rentrer à Constantinople, le rétablissement de la tranquillité dans la capitale n'excusant plus son éloignement.

Invité à expliquer sa proposition, Ismète bey dit que cette absence constitue une faute, puisqu'il n'a pas demandé de congé, et que, si on lui notifiait la décision prise à son égard, il voudrait peut-être fournir des explications. —

Artas effendi et Eumer Feïzi effendi s'y opposent, la lecture des journaux ayant dû permettre à l'absent de constater que rien ne met plus obstacle à son retour.

Arif bey (Kirk-Kilissé) ajoute que le règlement prévoit une peine disciplinaire pour tous ceux qui sont ainsi en contravention.

Rahmi bey fait observer qu'il s'agit d'une situation exceptionnelle.

Néanmoins, l'assemblée décide d'ap-

qu'en
verain
Haladj
trop long
lequel c
place le
gouverné
confiance
çon de
éligible
formé d
décisions
de loi, et
qui résu
organiqu
aux décis
statuant
Hakki
tion, se r
bilité au
conseil de
possibilit
autremen
(Kirk-kili
voit la r
cas extrao
Repous
La con
Daltche
que le pa
avec des
leurs et p
tions).
Haladjia
6 à 8 mo
le vote no
est exami
commissio
autres pa
aurait de
quie (8 m
8 mois en
La com
a accepté
Quant a
parer à l'i
iradé imp
accepter u
l'ouvertur
date norm
par le disc
C'est tr
tout le mo
Dans le
sident Riza

le gouvernement ottoman que tout retard mis à solutionner cette question d'une façon satisfaisante déterminerait les puissances à des mesures directes et immédiates.

(Ag. de C.)

LES EFFETS DU « DJOURNAL »

En disant hier ce que nous pensions du *djournalisme*, nous étions amené à établir la différence qui existait entre un *djournal* de *djournaldji* professionnel, et la délation manuscrite d'une personnalité lettrée, notoire ou même simplement considérée comme incapable de se livrer à un acte pareil.

Sans relever ici les accusations portées contre Mèvlanzadé, directeur du *Serbesti*, au sujet de ses rapports avec Yildiz, — rapports qui, au dire de nos confrères, en faisaient un instrument entre les mains de ceux qui s'appliquaient à semer la division pour en tirer ensuite parti au plus grand profit de la réaction, — nous ne pouvons nous baser que sur le *djournal* d'Ali Kémal dont la plupart des journaux ont publié le texte intégral, et sur ce qui a été écrit par d'autres au sujet du rôle de Mourad bey, directeur du *Mizan*.

Loin de nous l'idée de chercher à établir quelque analogie entre la valeur morale ou littéraire de ces trois personnes, mais le but de leur campagne étant le même, on tolérera que nous les associons dans un groupement impartial, chacun poursuivant dans un journal différent la réalisation d'une idée unique : rétablir l'absolutisme.

Etait-ce par conviction ? Tout porte à croire que ce fut par intérêt. Nous sommes dans un milieu particulièrement sensible aux considérations matérielles et Moustapha Assim effendi, le vénérable député de Constantinople, faisait l'autre jour à la Chambre allusion aux essais de réaction au moyen de pièces d'or toutes reluisantes.

L'or a fait faire des choses étonnantes, et les journaux grecs avouent maintenant avoir été trompés par tant de cynisme et un aplomb qu'on ne rencontre d'ordinaire que chez les gens qui sont guidés par les indications de leur conscience. Un pareil aveu est bien fait pour nous être agréable, mais là n'est pas la question.

La question, c'est de relever ce que peut le talent mis en service d'une cause déplorable. Les tristes événements de ces derniers temps sont là pour indiquer l'étendue du mal dont ce talent est capable.

LES

VÊPRES CILICIENNES

BIBLIOTHÈQUE NATIONALE BF IMPRIMÉS

DON 126488

LES RESPONSABILITÉS

FAITS ET DOCUMENTS

PAR

Mgr MOUCHEGH

Archévêque des Arméniens

D'ADANA

O^e a 455

ALEXANDRIE

TYPO-LITHOGRAPHIE CENTRALE I. DELLA ROCCA

1909

proclamée par la Constitution, n'était qu'un grand mot dont eux, les Jeunes-Turcs, n'entendaient pas faire une réalité. Le chauvinisme turc sonnait le glas lugubre de la fraternité et de l'égalité naissantes des races, le glas de toutes les belles espérances que la Constitution avait fait naître dans le cœur des Chrétiens, trop longtemps opprimés et persécutés au nom et pour l'amour de ce même principe inhumain de *l'hégémonie de la race dominante.*

Lorsque, par l'entrée à Constantinople de l'armée victorieuse de Chevket Pacha, le Comité reconquit le pouvoir, il ne put ou ne voulut pas, pendant quelque temps, s'occuper de la tragique situation de la Cilicie qui, là-bas, payait du meilleur de son sang la rançon de la Constitution.

Les journaux turcs furent unanimes à déplorer les atrocités d'Adana et à en attribuer la monstrueuse paternité à Abdul Hamid. Cette attitude de la presse jeune-turque autorisait les Arméniens à penser que la sympathie de la *minorité influente* des Turcs leur était acquise en cette tragique occurrence et que le Gouvernement constitutionnel régenté par elle ferait son devoir en châtiant sévèrement les coupables et en indemnisant les victimes.

Voici, à titre documentaire, quelques extraits de la presse turque de l'époque :

Du *Tanine.* — « Abdul Hamid a voulu faire servir à ses « fins l'association des Fédakiaran, le parti de Meylanzade, « celui de l'*Akrar* ainsi que l'*Ittihadi Mouhammédié*, et, aussitôt « qu'il a jugé que le moment propice était venu pour agir, il a « donné l'ordre des massacres. Grâce à l'armée la Constitution « fut sauvée ; mais les pauvres Arméniens du vilayet d'Adana « furent les victimes de cette monstrueuse machination. »

Du *Servet-Funoun.* — « La tuerie d'Adana est l'œuvre des « réactionnaires, et le Gouvernement local *est responsable de* « *l'incendie* qu'il n'a pas empêché. »

Discours prononcé à Tarsous par un officier turc, membre du Comité. — « C'est le monstre Abdul Hamid qui est l'auteur et « l'instigateur de ces massacres ; mais je suis heureux de vous « annoncer qu'à l'heure qu'il est ce brigand est détrôné. C'est « cet assassin qui semait la haine et la discorde entre les divers « éléments de la nation ottomane. Le sort des Arméniens « d'Adana est maintenant confié à la Commission d'enquête « envoyée de Constantinople. Si les individus suspects sont

Reconciliation de journalistes

Sur l'initiative de quelques notable[s] arméniens, les directeurs des quatre jour[-] naux arméniens se sont réunis, l'autr[e] jour, chez Tokatlian, pour préparer l[e] terrain de leur reconciliation. Après u[n] long échange de vues, ils ont déclaré pa[r] écrit qu'ils s'abstiendront dorénavant d[e] toute publication ayant un caractère person[-] nel pour ne s'occuper que des intérêts réel[s] de la patrie.

Les réactionnaires

AVIS OFFICIEL

Le nommé Derviche Vahdetti, di[-] recteur-propriétaire du journal Volcan et fondateur de l'Association des Mou[-] hammédis, et Hadji Movlanzadé Rifa[t] bey, propriétaire du journal Serbes[t] sont accusés d'avoir fomenté les trou[-] bles réactionnaires et d'avoir pris l[a] tête du mouvement du 31 mars 132[5]. Ces individus sont recherchés par l[a] cour martiale et leur domicile est in[-] connu. Avis est donné à la gendar[-] merie de se saisir de leurs personne[s] là où il se trouveront, et si quelqu'u[n] dans la population connaît l'endroi[t] où ils se trouvent, il lui est enjoin[t] de l'indiquer.

28/10 mai 1325/1909.

Avis aux pharmaciens

Le ministère de la police nous pri[e] d'annoncer que, par une circulaire a pré[-] venu toutes les pharmacies de la capital[e] qu'il leur est interdite, sous les peine[s] les plus sévères édictées par la loi, d[e] délivrer des médicaments à base de poi[-] son, sans une ordonnance de médecin.

Le ministère de la police a été amené [à] prendre cette mesure à la suite de la cons[-] tatation que des individus cherchaient à s[e] procurer du poison, dans un but criminel.

Poids et mesures

de m'atteler à la besogne, je demandai qu'on me laisse la bride sur le cou et que l'on me mette au vert.

Le Fifre

Les Réactionnaires

Les débris de l'absolutisme

Mevlan zadé Rifaat effendi, directeur du *Serbesti*, en fuite et de domicile inconnu, est cité à comparaître le 16 juin prochain devant le tribunal de commerce, où il est assigné par l'Œsterorientalische Handelsgeselchaft pour s'entendre condamner à la restitution de presses et à la confirmation de la saisie. Il pourrait au besoin, se faire représenter. Sinon, il sera procédé par défaut.

Enquêtes et interrogatoires

Les 1re, 2me et 3me commissions d'enquête ont continué hier encore leurs enquêtes. Quelques dossiers ont été transmis à la cour martiale.

Un témoin à décharge a été entendu en faveur d'Abdul Véhab effendi, professeur au Lycée de Galata-Séraï.

L'interrogatoire du capitaine Mahmoud Nédim effendi, des Dardanelles, a été clos. Les dossiers ont été envoyés à la cour martiale.

L'interrogatoire de Derviche Vahdéti, du *Volcan*, a encore occupé la 1re commission durant la plus grande partie de la journée. Des confrontations ont eu

خلع عبد الحميد

اسباب الفتنة العسكرية

قال صاحب كتاب سقوط عبد الحميد ان تمرُّد الجنود الذي حدث في الاستانة في ١٣ ابريل سنة ١٩٠٩ ودعا الى خلع عبد الحميد هو اهم الحوادث التي حدثت في المملكة العثمانية واغربها فانهُ لولا ذلك التمرُّد لما ساد حزب الارتجاع ولو برهة وجيزة ولا حدثت مذابح اطنه ولا زحفت الجنود من مكدونية على الاستانة ولا خُلع عبد الحميد . لكن سبب ذلك التمرُّد غير معروف تماماً او ان الذين يعرفونهُ لا يريدون ان يبوحوا بهِ او انهم قُتلوا او نفوا او دهشوا بتعاقب الحوادث التي تلت ذلك حتى تعذَّر عليهم الكلام . ومن رأي الكاتب ان للتمرُّد اكثر من سبب واحد وان من اسبابهِ الاموال التي رشا بها عبد الحميد الجنود . لكن اثبات ذلك اثباتاً ينفي كل ريب متعذر لان المجلس الحربي لم يعلن ما اكتشفهُ من هذا القبيل ولو ان الامور التي ذاعت تثبت التهمة اثباتاً يكاد ينفي كل ريب فقد اعترف نادر آغا انهُ رشا الجنود لكي يجاهروا بالعصيان وايَّد الباش آغا اعترافهُ هذا . ووُجدت في يلدز تقارير (جرنالات) كثيرة تثبت ذلك مثالهُ ان طيار بك المستشار السابق كتب في تقريره الى عبد الحميد ما ترجمتهُ « ان اكثر الجنود في حامية الاستانة وافقوا على التمرُّد برئاسة مولان زاده رفعت ويمكننا ان نثبت ذلك لشوكتكم اذا اردتم وسينقضون بعد قليل على الجمعية فعبوديتي لشوكتكم تضطرني الى القول بان لا بدَّ لكم من الانفاق بسخاء »

وقد ورد طلب المال في تقريرهِ او جرنالهِ مراراً كقولهِ « اذا اردتم ان تنجحوا وتعرفوا كل ما هو جارٍ فلا بدَّ لكم من انفاق المال بكثرة » وكقوله « ان عون الله وفتح الله لا يتفقان بجلالتكم اذا لم ترسلوا خادمكم غالب بك بخمس مئة ليرة » وكقولهِ « اذا لم تنفقوا فيستحيل على هذا العبد ان يتحمَّل المسؤولية ويبقى في الخدمة » . وكقولهِ « اذا لم تساعدوا بالمال هذه الجمعية (الجمعية المحمدية) كانت العاقبة وخيمة جدًّا وكونوا على ثقة ان لا احد يعلم ان المال منكم »

وقال توفيق بك في تقرير (جرنال) لهُ ما ترجمتهُ « ان المبوعثان الذين ظهروا بمظهر المدوان لشوكتكم سيستأصلون قريباً وقد علمت ذلك الآن بعد البحث فلتطمئن ذاتكم المقدسة »

لكن وجود هذه التقارير لا يثبت ان الفتنة كانت من تدبير عبد الحميد اذ يحتمل انها

dit :

« Le premier incident qui mit à profit le sultan Hamid fut la faute du Comité de dévoiler ses batteries. Il l'exploita avec avantage. D'ailleurs les interrogatoires établissent que depuis le 12 juillet, il recourut à des moyens de délation plus bas et quand il eut confiance en eux, il oublia ses serments et ses déclarations. »

4° — En outre, les questions des Fédakiarans et des Ahrars, les publications et les attaques contre le Comité accrurent encore ses espérances qui lui laissaient entrevoir deux faces : l'une, les résultats de la première Douma russe ; l'autre, le succès absolutiste du chah de Perse. Il résolut dès lors de les imiter. Car il n'y a pas de doute que quelques jours après la proclamation de la Constitution il s'était

5° — Ce qui prouve clairement les rapports du sultan Hamid avec la réaction, c'est l'assassinat de Hassan Fehmi bey. Les djournals remis par Tayar bey, membre du conseil d'Etat, ainsi que son interrogatoire ont établi cette vérité. Le sultan Hamid, qui était très heureux des attaques du *Serbesti* contre le comité et le ministère, était irrité des critiques de ce journal à son égard. Aussi désirait-il vivement la disparition de Mevlan Zadé. Il est patent aujourd'hui qu'en présence du tutundji Moustapha et par l'intermédiaire du moussahib Halil bey il fit proposer à Tayar bey de supprimer Mevlan Zadé ; mais que celui-ci ayant demandé une somme de trois mille livres, il résolut d'avoir recours à un autre moyen. Telle fut la cause du meurtre de Hassan Fehmi. D'ailleurs Mevlan Zadé lui-même, dans un des derniers numéros du *Serbesti* avoue que le meurtre fut perpétré par le palais et non par le comité. Cependant, les rumeurs qui circulèrent autour de ce meurtre servirent encore la cause de Hamid. Car l'attribution de l'assassinat au comité indisposa contre ses membres l'opinion publique.

dent Abdul Hamid versa de l'argent au *Volcan* et s'attacha ainsi l'*Union mahométane*, en même temps qu'il subventionna quelques-uns des *Fédakiarans*. Il était également convaincu que le 2e et le 3e corps ne marcheraient pas.

en majorité. C'est un principe adm
dans tous les pays jouissant dep
de notre nouveau régime.

C'est à cette seule condition
membres de l'assemblée nation
consentir à leur nomination
secrétaires d'Etat et à participe
du conseil, responsables comme

. . . .

Pourquoi ne met-on pas en ap
création qui consoliderait si bri
espoirs d'avenir. Pourquoi s'y
C'est la réponse à ces questio
croyons, cause quelque embar
et le fait ajourner indéfiniment l'
connaître son programme. »

CONSULAT
DE FR
A CONSTAN

Liquidation Judiciaire « JOSEP

Le créanciers de la liquidati
« JOSEPH GIRAUD » vérifiés ou affir
par provision, sont informés qu'e
jugement en date du 28 avril 190
vités à se présenter en personne
de pouvoirs dans la salle des
Tribunal consulaire de France
mardi 25 mai courant, à 10 heure
l'effet d'entendre les propositions
du Sieur JOSEPH GIRAUD leur d
délibérer.

Constantinople, le 29 avril 1909

LE G

SOCIÉTÉ DES MINES DE K

Avis aux actionna

Le conseil d'administration a l'

pas de l'hôtel. Ainsi, que pouvait-il faire ?

Je ne sais.

— Comment, que pouvait-il faire !On affirme qu'il se procurait des fusils Gras et des munitions et qu'il les expédiait en Roumélie. Que dites-vous à cela ? Cela ne vous paraît pas suspect ?

—Je ne puis rien dire. Tous les députés et les autres personnages politiques que j'ai vus à Athènes démentaient unanimement ces bruits.

— Pourquoi avez-vous vu des député là-bas?

Je fréquentais les députés pour me renseigner. J'ai eu des relations avec un grand nombre pour diverses questions.

— Que fait Ali Kémal ?... N'est-il pas à l'hôtel ?

— D'après ce que j'ai entendu, il n'a même pas mis le pied en Grèce. On ne sait où il est allé.

— N'avez-vous pas parlé avec Ismaïl Kémal bey des djournals qu'envoyait Ali Kémal à Yildiz ? Qu'en dit-il ?

— Il en a été question. Il le critiquait sévèrement.

—Si vous le permettez, je vous poserai encore quelques questions : pendant votre séjour en Egypte, n'avez-vous pas rencontré Noureddine Farouh bey ?

— D'abord, il était au Caire. Puis à Alexandrie, dit-on. Ensuite je l'ai vu à Athènes. Il parlait même de revenir ici.

— N'avez-vous aucune nouvelle sur le propriétaire du *Serbesti*, Mevlanzadé ?

— Il est allé à Alexandrie. Il y est tombé malade. Puis il s'est rendu à Athènes, encore souffrant. Il gardait le lit. Je l'ai vu.

— Que dit-il ?

— Il prétend qu'il n'a nullement participé au mouvement réactionnaire. Il dit même qu'Abdul-Hamid le considérait comme son plus violent ennemi. Depuis longtemps il aurait travaillé à son détrônement.

— Dans un des *djournals* de Tayar ou de Nadiri Fevzi, saisis à Yildiz et publiés récemment, on parle d'un plan ourdi par Mevlan Zadé et de la nécessité de l'acheter. Ce plan concernait la perpétration du mouvement réactionnaire. Ne vous en a-t-il pas parlé ?

— Il m'a dit qu'il avait conçu un plan pour détrôner Abdul-Hamid ; que le fameux Avnoullah et Kazmi lui avait même offert sa coopération, mais qu'il ne l'avait pas acceptée, parce qu'il n'avait pas confiance en lui. Il sentait qu'Avnoullah était un intermédiaire de Yildiz.

— Encore une question, je vous prie : vous apparteniez au parti de l'*Ahrar*. Qu'est devenu ce parti ? Quel est son rôle ? s'est-il dissous ?

— Je ne sais ce qu'il est devenu.

— On dit qu'Izzet ourdit en Egypte une insurrection sur une vaste échelle. En savez-vous quelque chose ? Est-ce sérieux ?

— Izzet était venu et reparti avant mon arrivée. Son fils aussi y serait venu. Izzet avait acheté la majeure partie des actions de l'*El Moayad*. Mais ce journal a beaucoup baissé.

pera de cette demande.

— S. A. le Khédive Abbas Hilmy pacha s'est rendu à Eyoub, visiter la mosquée et le turbé du porte-étendard du Prophète.

— Aujourd'hui, l'amiral Gambel pacha sera présenté au Souverain par le ministre de la marine Aarif Hikmet pacha, au cours d'une audience qui leur sera accordée à 5 heures à la turque.

— Artin effendi Mustédjian, inspecteur judiciaire de Monastir, a été transféré en la même qualité à Salonique, et remplacé par Arthin effendi, inspecteur à Sivas.

— Un télégramme annonce que Moussa qui sous le nom de Mehmed avait accompagné Derviche Vahdéti à Smyrne et était parvenu à se sauver, vient d'être arrêté au village de Ghazi, dans le sandjak d'Erthogrul.

— La cour martiale vient de donner un nouveau délai à Djevdet bey, directeur, Ali Kémal bey, rédacteur en chef de l'*Ikdam*, et Mevlanzadé Rifaat bey, directeur propriétaire du *Serbesti* pour se présenter devant cette cour.

— Le grand vézirat, a, par une circulaire à tous les services de l'Etat dans la capitale et en province, prescrit de toujours donner la préférence sur les produits similaires à acheter à ceux de production indigène.

— L'ambassadeur d'Angleterre, le chargé d'affaires de France, le ministre de Serbie, l'ambassadeur de Perse, le chargé d'affaires d'Allemagne, ont conféré hier, avec le grand vézir et le ministre des affaires étrangères.

TRIBUNE LIBRE

ville.

Les « djournals »

Les *djournals* découverts à Yildiz viennent de mettre en lumière les ignobles et dangereuses intrigues dont l'Yildiz abhorré était le centre.

Les *djournals* présentés par Taïar bey, ex-conseiller d'Etat, examinés actuellement par la Cour martiale, sont ainsi conçus :

La plus grande partie de la garnison de Constantinople est d'accord pour faire éclater une révolution dans la capitale.

On apportera de cela toutes les preuves que l'on pourra désirer.

Sous la conduite de Mevlanzade Rifaat bey, on attaquera l'Union et Progrès dans quelques jours. En tous cas le sang coulera.

En ma qualité de fidèle serviteur de Sa Majesté, j'insiste qu'il ne faut pas qu'elle épargne en ce moment-ci l'argent nécessaire.

(Extrait d'un autre « djournal » dudit Taïar bey)

... Maintenant que S. M. a pris connaissance de toutes ces menées avec leur programme, qu'elle sache qu'Avnoullah et Fethoullah beys, peuvent rendre secrètement de très grands services. S. M. s'en convaincra

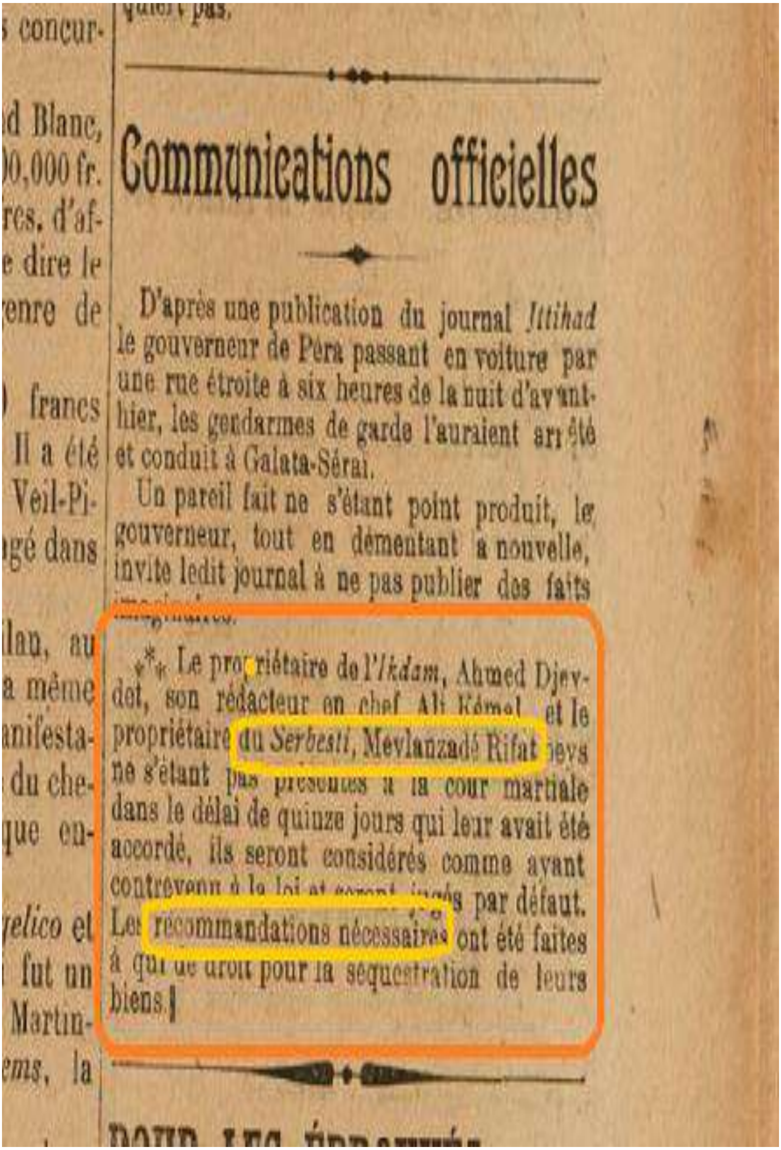

quiert pas.

Communications officielles

D'après une publication du journal *Ittihad* le gouverneur de Péra passant en voiture par une rue étroite à six heures de la nuit d'avant-hier, les gendarmes de garde l'auraient arrêté et conduit à Galata-Séraï.

Un pareil fait ne s'étant point produit, le gouverneur, tout en démentant la nouvelle, invite ledit journal à ne pas publier des faits imaginaires.

*** Le propriétaire de l'*Ikdam*, Ahmed Djevdet, son rédacteur en chef Ali Kémal et le propriétaire du *Serbesti*, Mevlanzadé Rifat beys ne s'étant pas présentés à la cour martiale dans le délai de quinze jours qui leur avait été accordé, ils seront considérés comme ayant contrevenu à la loi et seront jugés par défaut. Les recommandations nécessaires ont été faites à qui de droit pour la séquestration de leurs biens.

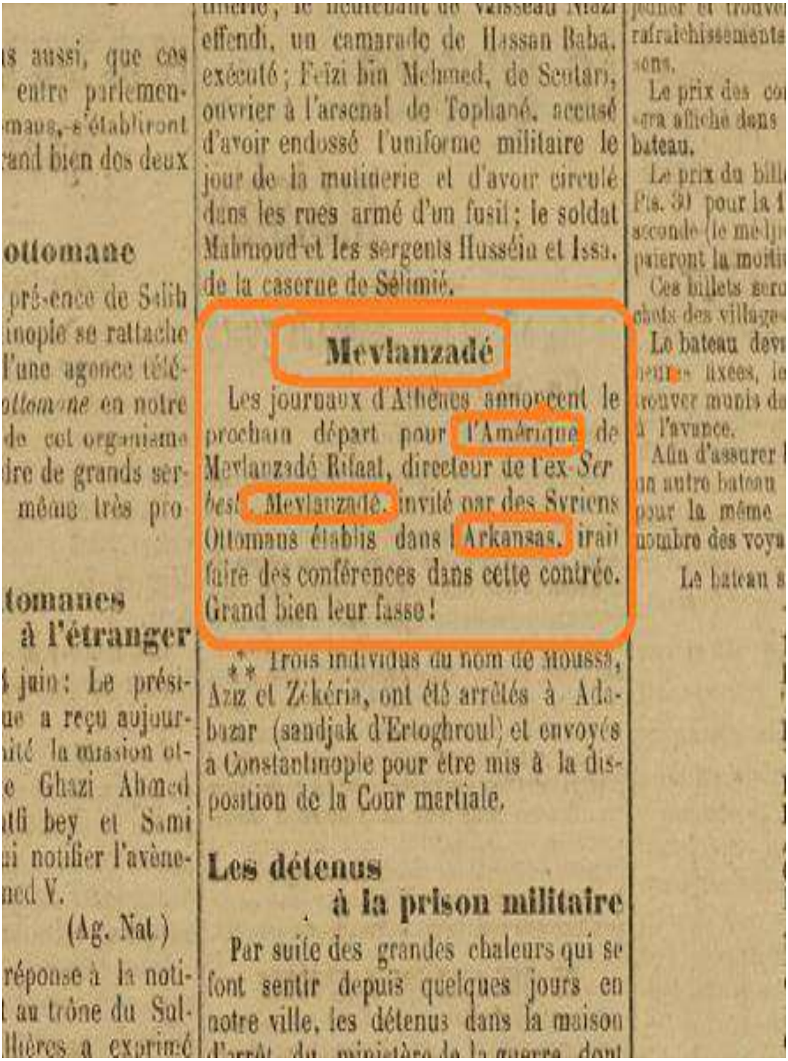

…s aussi, que ces … entre parlemen- …maus, s'établiront …and bien des deux

ottomane

… présence de Salih …inople se rattache …l'une agence télé- …ottomane en notre …de cet organisme …ire de grands ser- … même très pro-

…tomanes à l'étranger

…juin : Le prési- …ue a reçu aujour- …ité la mission ot- …e Ghazi Ahmed …tfi bey et Sami …i notifier l'avène- …ned V.

(Ag. Nat.)

…réponse à la noti- … au trône du Sul- …lières a exprimé

…tinerie, le lieutenant de vaisseau Niazi effendi, un camarade de Hassan Baba, exécuté ; Feizi bin Mehmed, de Scutari, ouvrier à l'arsenal de Tophané, accusé d'avoir endossé l'uniforme militaire le jour de la mutinerie et d'avoir circulé dans les rues armé d'un fusil ; le soldat Mahmoud et les sergents Husséin et Issa, de la caserne de Sélimié.

Mevlanzadé

Les journaux d'Athènes annoncent le prochain départ pour l'Amérique de Mevlanzadé Rifaat, directeur de l'ex-*Serbesti* Mevlanzadé, invité par des Syriens Ottomans établis dans l'Arkansas, irait faire des conférences dans cette contrée. Grand bien leur fasse !

** Trois individus du nom de Moussa, Aziz et Zékéria, ont été arrêtés à Adabazar (sandjak d'Ertoghroul) et envoyés à Constantinople pour être mis à la disposition de la Cour martiale.

Les détenus à la prison militaire

Par suite des grandes chaleurs qui se font sentir depuis quelques jours en notre ville, les détenus dans la maison d'arrêt du ministère de la guerre dont

…rafraîchissements …sons.

Le prix des co… sera affiché dans … bateau.

Le prix du bill… Pts. 30 pour la 1… seconde (le medji… paieront la moiti…

Ces billets sero… chets des villages…

Le bateau dev… heures fixées, le… trouver munis de… à l'avance.

Afin d'assurer … un autre bateau … pour la même … nombre des voya…

Le bateau s…

... 636,001 livres turques pour la confection de 343,482 décorations ou médailles.

La Ville

Ambassade de Russie

M. Tcharikow, nouvel ambassadeur de Russie à Constantinople, est arrivé, hier, par le bateau russe. Le bateau s'est arrêté à Buyukdéré pour permettre à l'ambassadeur de débarquer.

Memdouh bey, adjoint à l'introducteur des ambassadeurs, est allé à l'ambassade et a présenté à M. Tcharikow les souhaits de bienvenue de S. M. I. le Sultan.

De leur côté Moukhtar bey, secrétaire-interprète du grand-vézirat et Saadeddine bey, secrétaire-interprète du ministère des affaires étrangères, sont allés saluer le nouvel ambassadeur de la part de Husséin Hilmy pacha et de Rifaat pacha.

Les réactionnaires

La cour martiale a condamné, hier, par contumace, Mevlanzadé Rifaat bey, propriétaire du *Serbesti*, à 10 ans d'exil et à la fermeture de son imprimerie.

Emirizadé Eumer Loutfi bey, qui s'était associé à Derviche Vahdéti pour la fondation du *Volcan* et qui a disparu depuis l'entrée de l'armée d'opérations ici, a été également jugé hier, par défaut. Il a été condamné à la détention perpétuelle dans une enceinte fortifiée.

Distribution de prix

La distribution solennelle des prix aux élèves de l'école gréco-française de jeunes filles de Cadikeuy que dirige avec tant de zèle Mlle T. Varidhou, aura lieu dimanche prochain, le 25 juillet à 4 h. p. m., au Club grec de Cadikeuy.

Le prochain Grand Cirque

Il nous revient que l'actif impresario M. Arditty, directeur de la troupe de comédie de l'Amphithéâtre, a obtenu des autorités militaires la concession d'une bonne partie du Champ de Mars, au Taxim, pour y ériger un cirque.

Les travaux commenceront incessamment. Le choix de la troupe n'est pas encore fait, mais il parait que c'est une troupe actuellement à Paris qui viendra inaugurer en septembre la nouvelle construction.

Nous souhaitons à M. Arditty plein succès.

قۆناغێکی تری دەربەدەری مەولان زادە ریفعەت و چالاکییە ڕۆژنامەوانیی و سیاسییەکانی لە تاراوگە

مەولان زادە ریفعەت، پاش گەڕانەوەی بۆ ئەستەمبوڵ و مانەوەی هەژدە مانگ لەو شارەو ئەنجامدانی کاروچالاکیی ڕۆژنامەوانیی، لە کاتێکدا سوپا گەیشتبووە دەروبەری ئەستەمبوڵ، دووبارە لە ڕۆژی پێنجشەممەی ڕێکەوتی ٢١ی ئەبریلی ١٩٠٩دا، وڵاتی بەرەو مەنفا جێهێشتەوەو ژیانی دەربەدەریی دەستپێکردەوەو ڕۆژنامەکەشی لەبڵاوکردنەوە وەستاو دواتر دەست بەسەر چاپخانەکەشی لە ئەستەمبوڵدا، گیرا. ئەو سەرەتا خۆی گەیاندە چانقەڵاو لەوێوە بۆ ئزمیرو لەرێگای دەرەیاوە لەگەڵ مابەینچی فایەق بەگ، ڕوویان لەمیسر کردو لە ٢٦ی ئەبریلی ١٩٠٩، لەبەندەری ئەسکەندەریە دابەزین و هەر ئەو ڕۆژە گەیشتنە قاهیرە. ئەو لە ئوتێلی عەدەن پاڵاس جێگیربوو، لەوێ ژمارەیەک لەبەرپرس و ئەندامانی فیرقەی ئەحراریش وەک : نورەدین فەروحی ئەمینداری گشتی و و دکتۆر رەزانوربەگ نوێنەری سینۆپ و ئیسماعیل بەگ لەوێ بوون. ئەوان لەوێ گفتوگۆیان لەبارەی ڕێکخستنەوەی فیرقەی ئەحرارو هەوڵدان بۆپەیداکردنی سەرچاوەی دارایی بۆ بەرێوەبردنی کارەکانی ئەو ڕێکخراوە کرد. مەولان زادە زۆر لە قاهیرە نەمایەوەو پاش چەند ڕۆژێکی کەم گەڕایەوە بۆ ئەسکەندەرییە.[21]

ڕۆژنامەی (الاهرام)ی میسریی کە لەرۆژی ٢ی جوڵای ١٩٠٩دا، چاپ و بڵاوکراوەتەوە، لە کۆتا هەواڵی دواستونی لاپەڕەی سێیەمیدا، هەواڵی ئەوەی بڵاوکردۆتەوە گوایە پەیوەندیی بە ڕۆژنامەی (ئیجبشن مۆرنینگ) کراوەو پاگەندەی ئەوە هەیە کە "عیزەت پاشا ئەلعابید" کە لە ئەسکەندەرییە نیشتەجێیە، خانوویەکی بە بڕی ١٢ هەزار فرەنگ لەساڵەکەدا بەکرێ گرتووەو مەولان زادە ریفعەتی خاوەنی ڕۆژنامەی سەربەستییش کە بەو دواییە فەرمانی داخستنی دراوە، لەلای ئەو لەو

---

[21] Mustafa COŞKUN, MEVLANZADE RIFAT BEY’İN GAZETECİLİK HAYATI VE SİYASİ FAALİYETLERİ, S 101-102.

خانووه میوانه."شایەنی باسه، ئەحمەد عیزەت پاشا (١٨٥٥-١٩٢٤) سکرتێرو راوێژکاری یەکەمی سوڵتان عەبدولحەمیدی دووەم بوو، دەسەڵاتێکی گەورەشی لە ئەستەمبول هەبوو، پێشتر سەرنووسەری رۆژنامەی "سوریا" و دواتریش رۆژنامەی "دیمەشق' بوو، پاشان لە ئەستەمبوڵ بووه موفەتتشی عەدلیەو پاشان قازی دادگای بازرگانی و زمانی ئینگلیزیی و فەرەنسی و عەرەبیی و تورکیی دەزانی، ئەو کوڕی هەلو پاشای کوڕی عومەر ئاغا بوو، هەندێک دەڵێن لەخێزانیکی کوردیی دەوڵەمەندی دیمەشقه کە بە بەخێوکردنی مەڕوماڵات و بازرگانیەوه خەریکبوون، پاش کودەتاکەی ئیتحادو تەرەقی، لە کار لابراو تۆمەتی زۆری درایە پاڵ، ئەو ئەستەمبوڵی بەجێهێشت و رووی کردە ئەوروپاو لەم ماوەیە هاتبووە میسر.

شایەنی باسه، مەولان زادە، زۆر لەمیسر نەمایەوە، بەڵکو لەگەڵ دکتۆر رەزا نوربەگ بەمەبەستی بینینی میر سەباحەدین و رێکخستنەوەو چالاککردنەوەی ئۆپۆزسیۆنی عوسمانیی سەرەتا چوونە ئەسینای پایتەختی یۆنان و لەوێشەوە بەبانگێشتی میرسەباحەدین چوونە پاریس. لەوێ مەولان زادە زۆری هەوڵدا میرسەباحەیدن ببینێت بەڵام نەیدۆزییەوە. دواتر لەسەر پێشنیاری نورەدین فەروح سەردانی شەریف پاشای خەندانی کردو شەریف پاشاش داوای لێکرد کە پێکەوە دانیشن سەبارەت بەدۆخی وڵات و ئۆپۆزسیۆن و پێکەوە کارکردن قسەبکەن. لێرەوە چیرۆکی کارکردنی نزیکی ئەو دووانەو هەوڵدان بۆ چاپکردنەوەی رۆژنامەی سەربەستی لەپاریس دەستپێکرد.

شەریف پاشا، لەبیرەوەرییەکانیدا بەدرێژیی پەیمان و رێکەوتنی هەردووکیانی گێڕاوەتەوەو لەژێر ناونیشانی "گرفتی سەربەستی"دا نووسیویەتی:" کۆمەڵەی ئیتحادو تەرەقی، لەڕێ ی پراکتیزەکردنی دووبارەی زوڵم و ستەمەکانی دنیای عوسمانی و، بەتایبەت دروستکردنی تراژیدیای ٣١ی مارت و رووداوەکانی ترەوە، بەتەواوەتی خۆی لەوڵاتی عوسمانییدا سەپاندو، ئیدی لەبەر ئەوەی

مەیدانی بۆ چۆڵ بوو و رووبەڕووی هیچ نارەزایەتییەک نەدەبوەوە، بەئاشکرا کاری بۆ بەدیهاتنی ئامانج و ئارەزووی بەرژەوەندپەرستانەی خۆی دەکردو، هەموو ناوەرۆکێکی خۆی دەخستە مەیدان.

منیش، بە ڕەچاوکردنی ئەم بارودۆخە، بۆ پارستنی مەشروتییەت و ، بەتایبەت بۆ ڕوونکردنەوەی مێشک و بیری خەڵک، بەرنامەی دەرکردن و بڵاوکردنەوەی رۆژنامەیەکم لەگەڵ ئازادیخوازانی تردا دارشت. ئەو کاتانە " مەولان زادەش لەمیسرەوە هاتبوو بۆ پاریس. لەگەڵ ئەودا خەرجی بڵاوکردنەوەی رۆژنامەی "سەربەستی" مان کردو، پەیمانێکمان لەسەر ئەو بابەتە بەست. ئێمە لەم مەسەلەیەدا، بەرامبەر بە هەموو مرۆڤە بیرئازادەکانی قۆناغی رابردوو کە وادیاربوو کاریان بۆ ئازادی و مەشروتییەت کردووە، خاکیبوون و سادەیی خۆمان نواندو، رێگامان بۆ کردنەوە. هەر لەبەر ئەمەش، بۆ ئەو مەسەلەیە، سەربەخۆییەکی تەواومان بە مەولان زادە دابوو.

پەیمان

ئەم پەیمانە، سەبارەت بە دەرکردن و بڵاوکردنەوەی رۆژنامەی سەربەستی، بەپێی ئەم مەرجانەی خوارەوە لەنێوان شەریف پاشای کوڕی خوالێخۆشبوو سەعید پاشای سەرۆکی شورای دەوڵەتی پێشوو و مەولان زادە ڕفعەت بەگی خاوەن ئیمتیازی رۆژنامەی "سەربەستی" دا، لەدەرەوەی وڵاتی عوسمانی مۆرکراوە:

١- شەریف پاشا تا ئەو کاتەی بەناچاری لەدەرەوەی وڵاتی عوسمانی دەمینێتەوە، بەڵێنی دەدات مانگانە بڕی (٢٥٠٠) فرانکی فەڕەنسی بۆ پێویستیەکانی رۆژنامە دابین بکات و، بەرامبەر بەمە، داوای تاقیکرنەوەو جێبەجێکردنی ئەم بەرنامانەی خوارەوە لەرۆژنامەکەدا دەکات.

٢- رۆژنامەی "سەربەستی" هەفتەی جارێک لەپاریس دەربچێ.

٣-پاراستنی هەمیشەیی ی مەشروتییەت و ناساندنی بنەماکانی مەشروتییەت بەخەڵک، ئەرکی رۆژنامەکە بن.

٤-رۆژنامەکە، داوای قەدەغەکردنی سەربازو سوپا لەکاروباری سیاسیدا بکات و ، لەو بارەیەوە خەڵک ئاگادار بکاتەوە.

٥-رۆژنامە، دەبێ پێک نەهێنانی کۆمەڵەی نهێنی و دەست تێوەرنەدانی ئەم جۆرە کۆمەڵانە لەکاروباری حکومەت بپارێزێ.

٦- پێویستی و چاکی ی بوونی پارتە سیاسیەکان، بەمەرجی دەست تێوەرنەدانیان لەکاروباری حکومەتدا، بۆ خەڵک شی بکاتەوە.

٧- لەبەر ئەوەی دەست وەردراوەتە هەڵبژاردنی ئەنجومەنی نوێنەرانی خەڵک و فێڵی تێدا کراوە، داوای نەمانی ئەم ئەنجومەنەی ئێستا و سازکردنی هەڵبژاردنێکی تر بکات.

٨- هەروەها پێویستە داوابکات سەربازو سوپا، بە پێ ی یاساکانی ئەوروپا، مافی هەڵبژاردنیان نەبێ.

٩- دەبێ لە یاساییکردنی وازهێنانی کەسێکی سوپایی لە پۆستەکەی، لەکاتی هەڵبژاردندا بۆ نوێنەرایەتی پارلەمان، بدوێ.

١٠- دەبی بەرامبەر بەو ماف و دەسەڵاتەی کە مەشروتییەت بە بەڕێوەبەرێکی دەدات، مافی پاشایەتیش بپارێزرێ.

١١- دەبی کۆمەکی پارەو نووسینەکانی کەسێک بۆ رۆژنامەکە کە گومانی بی ناموسی لێ دەکرێ، وەرنەگیردرێن.

١٢- پێویستە هەردوولا ئاگایان لە بڕی ئەو پارانە بێ کە وەک یارمەتی لەدەرەوە دێت.

هەردوولا سوێند بەشەرەفی خۆیان دەخۆن کە مەرجەکانی ئەم پەیماننامەیە بەجێ بهێنن و، دوای مۆرکرانی پێکەوە دەست بەکار دەبن.

پاریس ٢٢ی تەموزی ١٩٠٩

شەریف " [22]

---

[22] شەریف پاشای خەندان، سەرچاوەی پێشوو، ل ٩٠-٩٣.

بەم شێوەیە ، خولی دووهەمی رۆژنامەی سەربەستی بەپاڵپشتی مادیی شەریف پاشا لەپاریسەوە دەستی بە چاپ و بڵاوکردنەوەکرد. ئەوەی کە لەسەر هەمان رێبازی پێشووی خۆی سەبارەت بە بەرگریی لە ئازادیی و مافەکانی گەل و کوتینی دەسەڵاتخوازیی و شەڕەنگێزیی ئیتحادو تەرەقی و ئەو تاوانانەی کە لەماوەی دەسەڵاتداریێتییان لە دەستپێکی قۆناغی دووەمی مەشروتییتەوە لە ئیمپراتۆریی عوسمانیدا ئەنجامیانداوە.

دەبێت بوترێت کە بڵاوکردنەوەی سەربەستی و کاریگەریی وتارە رەخنەییەکانی هەر لە پاریس و لە دەرەوەی ئمپراتۆرییەکە نەوەستا، بەڵکو وێڕای هەموو ئەو هەوڵە چڕوپڕو رێگایانەی کە دەسەڵاتدارانی ئیتحادو تەرەقیی بۆ رێگرتن لەدزەکردنی سەربەستی بۆ نێوخۆی وڵات گرتبوویانەبەر، بەڵام هێشتا نەیاندەتوانی بەتەواوەتیی هاتنی سەربەستی بۆ نێوخۆ راگرن. بەڵکو هێشتا ئەو رۆژنامەیە بەچەندین شێوەی رێگەی خۆی بۆ نێو وڵات تەی دەکردو دەگەیشتە دەست خوێنەرانی. جا چ لە رێگەی پۆستەوە بێت کە لەپاریسەوە لە زەرفی داخراودا رەوانە دەکرا کە پۆلیس نەیدەتوانی بیکاتەوە یان تێکەڵاوی رۆژنامە فەرەنسییەکان دەکراو رەوانەی ئەستەمبوڵ و شارەکانی دیکە دەکراو دەگەیشتە دەستی کتێبخانەکانی بەیئۆغڵو یان کتێبخانە فەرەنسییەکان و دەفرۆشرا. ئەوەی کە دڵەڕاوکێی لەلای دەسەڵاتداران و دەزگای ئیستخباراتی عوسمانیی دروستکردبوو کە نەیاندەویست وتارە رەخنەییەکانی سەربەستی لەپاش کودەتاکەی ٢٤ی ئەبریلەوە رای گشتییان لێ بوروژێنێ و ئارامییان لێ تێکبدات. لەبەرئەوە بڕیاریاندا رێگەی توندترو شێوازی دیکە بۆ رێگرتن لەهاتن و خوێندنەوەی سەربەستی بگرنەبەر.

هەر لەژێر ناونیشانی "رۆژنامەی سەربەستی"، رۆژنامەی ستامبوڵ/ STAMBUOL لەلاپەڕەی سێیەمی خۆیداو لەرۆژی ١٣ی ئۆگۆستی ١٩٠٩دا، نووسیویەتی :

" رۆژنامەی سەربەستی کەپێشتر مەولان زادە ریفعەت لە ئەستەمبوڵ دەریدەکرد، پاش رووداوەکانی ١٣ی ئەبریل لەدەرچوون وەستا. ئەم رۆژنامەیە لەم رۆژانەدا لەپاریس دەستی بە بە بڵاوکردنەوە کردۆتەوەو وتاری زۆر توندی دژی ئەم حکومەتە دەستوورییەی ئێستا تێدایە. هەر بۆیە ئەنجومەنی وەزیران بڕیارییدا بەگوێرەی مادەی ٣٥ لەیاسای نوێی رۆژنامەوانیی، رێگە لە بڵاوکردنەوەی ئەم رۆژنامەیە بگرێت و لەسەر هەرکەسێک بچەسپێت کە ئەم رۆژنامەیە هەڵدەگرێت بەبڕی ٢ بۆ ١٥ لیرە سزا دەدرێت. "

رۆژنامەی فەرەنسی "Les Nouvelles"یش کە لە رۆژی چوارشەممەی رێکەوتی ٢٥ی ئۆگۆستی ١٩٠٩دا، چاپ و بڵاوکراوەتەوە، لە ستونی یەکەمی لاپەڕەی یەکەمییدا باسی لە رووداوەکانی دەوڵەتی عوسمانیی و چالاکی ئەوانە کردووە کە لەدەرەوە دژی دەسەڵاتدارانی ئەودەمی ئیتحادوتەرەقی هەڵسوڕاون و نووسیویەتی: " ئێستاکە رۆژنامە بەناوبانگی سەربەستی هەیە کە لەپێش رووداوەکانی ئەبریل لە قوستەنتینیە دەردەچوو، ئەو رۆژنامەیەی بۆتە پنتی کۆکردنەوەی هێزەکان و پاساوی کودەتای یەڵدزییەکان، بەو هێرشە توندەی دەیکردە سەر کۆمیتەی ئیتحادو تەرەقی. ئێستاکە کاتی ئەوە هاتووە کە سەربەستی شانە جەنگاوەرەکانی خۆی لەکەناری رووباری سینەوە چاندووەو لەهەڵمەتێکی سەرسەختانەی بێسنوور لەدژی پیاوانی دەوڵەت لەتورکیای نوێدا بەڕێوەدەبات."

سەبارەت بە سزادانی خوێنەرانی سەربەستی لەلایەن دەزگا ئەمنییەکانی حکومەتی ئیتحادو تەرەقییەوە، رۆژنامەی STAMBUOL کە لە رۆژی چوارشەممەی رێکەوتی ٢٢ی سێپتەمبەری ١٩٠٩دا، چاپ و بڵاوکراوەتەوە، لەژێر ناونیشانی "قۆڵبەستکردنی کۆنەپەرستان"دا، نووسیویەتی :

" کاپتن عەبدوڵلا بەگ، دوێنێ ئێوارە کەسێکی قۆڵبەستکردووە بەناوی حوسێن حیلمی ئەفەندی. ناوبراو بەڕێوەبەری رۆژنامەی سەربەستی ئیزمیری تورکیە کە لە سەمیرنا دەردەکەوێت. ساڵی رابردوو ئەم ئەفسەرە دەریاییە جاروبار چاوی بە حوسێن حیلمی ئەفەندی کەوتووە کاتێک بە سەمیرنادا تێپەڕیوە. ئەم رۆژنامەوانەی سەمیرنا کە بۆ چەند رۆژێک لەئەستەمبوڵ بووە، لەباخی تەپەباشی چاوی بە عەبدوڵلا ئەفەندی کەوتووە. ئێوارەی دووشەممە لەو ماوەیەی لەوێ بوون، ئەو دووانە لەبارەی رەوشی سیاسی وڵاتەکەوە قسەیان کردووە و حسێن حیلمی بێزاریی خۆی نەشاردۆتەوەو رایگەیاندووە "کە رژێمە کۆنەکە هێشتا باشتر بووە" کاتێکیش حوسێن حیلمی کە زیاتر گەرم بووە بەجۆرێک نیوەپەردەی لەسەر ئەو خواستە تاوانکارییانە هەڵماڵیوە کە دەبوو نەخشەی بۆ بکێشێت.

هاوڕێیەکەی کە لەو جۆرە قسانە بێزاربووە، دوو پۆلیسی سەربازیی بانگکردووە، رۆژنامەنووسەکەی سەمیرنایان دەستگیرکردووەو بۆ لێکۆڵینەوە بردوویانە بۆ غەڵەتەسەرای. دانپێدانانەکانی گواستراوەتەوە بۆ هێزە ئۆپەراسیۆنەکان کە رەوانەی دادگای سەربازییان کردووە. لەکاتی پشکنینی ئەو داواکراوەدا، ژمارەیەکی زۆر رۆژنامەی سەربەستی، ئەوەکەی مەولان زادەی پێبووە کە لەپاریس چاپ و بڵاوکراوەتەوە. بڕوا وایە کە ئەو لەگەڵ ئەو رۆژنامەیە پەیوەندیی هەیەو پەیامیان لەنێواندایە."

پارکی تەپەباشی لە ئەستەمبوڵ لەساڵی ١٩٠٩

دیارە راپۆرتە ئیستخباراتیەکانیش، هەواڵی جۆراوجۆریان سەبارەت بە دەستاودەستکردنی رۆژنامەی سەربەستی و خوێنەرانی گەیاندووە، لەو رووەوە ئاماژە بە کۆمەڵێک کراوە لەماڵێکدا لەنێو باخی سوڵتان ئەحمەد کە رۆژنامەی سەربەستیان خوێندۆتەوە. لەراپۆرتێکی دیکەدا، باس لەمنداڵێکی یۆنانیی کراوە کە لەکەناری شەقامیکی قازیکۆی رۆژنامەی سەربەستی دابەشکردووە. لەیەکێکی دیکەدان باس لەناردنی پۆستێک کراوە بۆ دایکی عیرفان بەگی سەرۆکی پاسەوانەکانی دەستەی ئەرکانی گشتی و رۆژنامەی سەربەستی تێدابووە، ئەوەی وایکردووە پۆلیس هەڵکوتێتە سەر ماڵی عیرفان بەگ و بیپشکنن. هەروەها لە خویندنگایەکی ئامادەیی لە دەوربەری گەڕەکی سلێمانی لە ئەستەمبوڵ سەربەستی بەدەست هەندێک لەخوێندکارەکانەوە بووە، کە گومان دەکرێت لەرێگەی کتێبخانە فەرەنسییەکان یان باڵیۆزخانەی ئێرانەوە گەیشتبێتە دەستیان و

داواکراوە کە بەڕێوبەرایەتیی خوێندنگاکە سزای ئەو خوێندکارانە بدات.[23]

هەروەها مەولان زادە ریفعەت، وەک وەڵامدانەوەیەک بەو تۆمەتی "کۆنەپەرستی" کە رۆژنامەکانی سەربە ئیتحادییەکان دەیانخستەپاڵی و هەروەها ئەو سزایەشی کە دادگای عورفی سەربازیی بەغیابی دژی ئەو و هەروەها دەستبەسەرداگرتنی ماڵ و چاپخانەکەی دەریکردبوو، لە لاپەڕەی چوارەمی یەکەمین ژمارەی رۆژنامەی (مەشروتییەت /Mècheroutiette) دا، کە لەلایەن شەریف پاشای خەندانەوە وەک ئۆرگانی پارتی ریفۆرمی دەستووریی عوسمانیی لەپاریس لە ١٥ی ئۆکتۆبەری ١٩٠٩دا، بڵاوکراوەتەوە، نامەیەکی ئاراستەی شەوکەت پاشای سەرۆکی دادگای سەربازیی حکومەتی کودەتایی ئیتحادییەکان لە ئەستەمبول کردووە. مەولان زادە، لەنامەکەیدا دەڵێت کە پێشتر داوای کردووە نامەکەی لە رۆژنامەکانی ئەستەمبوڵیشدا بڵاوبکرێتەوە، بەڵام جگە لە رۆژنامەی (طنین) کە ئەویش پەرەگرافێکی لێ لابردووە، هیچ رۆژنامەیەکی دیکەی ئەستەمبوڵ بڵاوی نەکردۆتەوە. وەک وترا، نامەکەی مەولان زادە وەک پرۆتستۆیەک نووسراوە لەدژی بڕیاری ئاگادارکردنەوەو دەرکردنی بڕیاری دەستگیرکردنی کە لەلایەن دادگای عورفی و مەجلیسی حەربیەوە دەکراوە. ئەو بڕیارەی کە ئەمە دەقەکەیەتی :

" سەرنجی هەموو پیاوەکانی پۆلیس رادەکێشین کە داواکراو دەروێش وەحدەتی، دامەزرێنەری رێکخراوی ئیتحادولموسلمین/ یەکێتی موسوڵمانان و خاوەنی رۆژنامەی "ڤۆڵکان"، هەروەها ناوبراو مەولان زادە ریفعەت بەگ، خاوەنی رۆژنامەی "سەربەستی" تۆمەتبار بە هاندان و وروژاندن لەجوڵانەوە کۆنەپەرستییەکەی لە ئەستەمبوڵ لە ١٣ی مارتی ١٣٢٥ (١٣ی ئەبریلی ١٩٠٩) روویدا، ئەوانەی وێرای فەرمانی مەجلیسی حەربیە بۆ گەڕان بەدوایاندا، هێشتا

---

[23] Mustafa COŞKUN, MEVLANZADE RIFAT BEY'İN GAZETECİLİK HAYATI VE SİYASİ FAALİYETLERİ, S 106-108.

نەبینراونەتەوە و نازانرێت ئێستاکە لەکوێن. پیاوانی پۆلیس لەوە بەرپرسیارن کە ئەوان لەهەر کوێ بن کە بینیاننەوە دەستگیریان بکەن. پێویستە ئەوانەش کە شوێنیان پێ دەزانن هەرزوو دەسەڵاتدارانیان لێ ئاگادار بکەنەوە."

مەولان زادە، سەرەتا داخ و کەسەری خۆی لەوە دەردەبڕێت کە لەو بڕیاردەدا ناوی خراوەتە پاڵ ناوی دەروێش وەحدەتی سەرنووسەری ڤۆڵکان و دەڵێت :

" جەنابی مەعالیتان دەزانن کە من وەک قوربانییەکی رژێمە کۆنەکە و بە تۆمەتی لایەنگریی لە شازادە محەمەد رەشاد کە ئەو کاتە شازادەی جێگرەو ئێستاکە خاوەن شکۆیە لە تورکیا، حەوت ساڵم بە دوور خراوەیی لە یەمەن بەسەر بردووە.

دەمەوێت لەو بارەیەوە قسە بکەم کە پێشتر نەمکردووەو نەمدەویست بیگەێنمە ئەو ئاستە، ئەگەر بۆ خۆتان ئەو ئەرکە بکێشن و چاوێک بە دۆسیەکەمدا لە بابی عالی بخشێنن، ئەو کاتە ژمارەیەکی زۆر پەیام دەبینن کە من بۆ فەرید پاشای سەدری ئەعزەمی ئەو کاتم رەوانە کردووەو ئەوانەش بە روونی ئاکاری منتان لەسایەی رژێمە کۆنەکەدا پێدەڵێن.

کاتێک گەڕامەوە ئەستەمبوڵ، تێبینیمکرد کە دۆخەکە زۆر خراپ بەڕێوەدەچێت، لەلایەکەوە خەڵکە حەماسییەکە بە جۆش و خۆشییەوە خەریکی خۆپێشاندان بوون و لەلایەکەی تریشەوە کۆمیتەی ئیتحادو تەرەقی خەریکی کۆکردنەوەی ئەندامبوون بەنووسینی ناویان لە لیستێکدا لەبەرامبەر موچەدا! ئەو پیاوەش بیری دەکردەوە کە پیاوەکانی کۆمیتەکە بەشێوەیەکی راستەوخۆ بەلای خۆیدا رابکێشێت.

ئەو دیاری و بەرتیلانەی دەدران بە ئەحمەد رەزا بەگی سەرۆکی مەجلیس، هەروەها بۆ خوشکەکەی و لەگەڵ هاوڕێکانیشی. ئەوانە زەمینەیان بۆ حەمیدییەکان خۆشکرد. ئەوە سەربەستی بوو، رۆژنامەکەی من، کە بۆ یەکەمین جار سەرنجی گشتی بۆ ئەم

بەدکارییە راکێشاو جەختی لە هەڵسوڕان بەشێوەی دروست و دادپەروەرانە کردەوە. بەڵام رەخنەو ئامۆژگارییەکانمان لەرووی ململانێ و حەسادەتەوە لۆمە کرا.

رێگەم پێبدەن جارێکی دیکە بۆتانی روون بکەمەوەو ئاماژە بەوە بدەم کە، ئەوە سەربەستی بوو، رۆژنامەکەی من، کە بۆ یەکەمین جار رایگەیاند کە عەبدولحەمید دوو ملیۆن پاوەندی بەقاچاخ لە بانکە بیانییەکان بردووە. هەروەها بە ئاشکرا ئەو راستییەی راگەیاند بۆ راکیشانی سەرنجی گشتی بۆ ئەو بەکارهێنانانەی کە سوڵتان ئەم برِەی بۆ تەرخان دەکات.

هەمیشە رۆژنامەکەی من بوو کە هەواڵی سەبارەت بەو پاداشتانە بڵاودەکردەوە کە سوڵتانی پێشوو دەیدا بە پیاوەکانی، لەنێو ئەوانەدا: مەلا عوریانی زیدەی سیخوڕی بەناوبانگ. بۆ وریایی لەو مەترسییەی لە سەر دەستوور هەیە، ئەم پاسەوانانە لوتبەرزیی چاوی کوێرکردبوون. ئەوان ئاگادرییەکانی ئێمەیان بە بایەخ وەرنەگرت و بەشێوەیەکی قووڵ لەگوێ پێنەدانەکانیاندا نغرۆبوون.

تەنانەت ئەوان لەوەش نەسڵەمینەوە کە بەدەمانچە وەڵامی ئەو رەخنانە بدەنەوە کە بە قەڵەمەکانمان ئاراستەیان دەکرا. بەو شێوەیە، یەکێک لە هاوکارەکانمان کە حەسەن فەهمی بوو، گیانی خۆی لەپێناوی ئەم ئەرکە نیشتیمانییەدا بەخشی.

لەلایەکی دیکەوە، بەڵگەی سەلمێنەرو رەتنەکەرەوە بۆئەوەی کە ئێمە لەگەڵ جوڵانەوە کۆنەپەرستییەکەدا نەبووین ئەوەیە کە ، سوڵتانی پێشوو بۆ چەندین جار لە دژمان وەستایەوەو قسەیکرد، چونکە رۆژنامەکەمان ئەوی بێزارکردبوو. من دوو مانگ زیندانی کرام بە تۆمەتی تەشهیر بە شیخولئیسلامی پێشوو. هەموو ئەو داوایانەش لەدژی من بەرزکرابوونەوە، زادەی کارو هەڵسوڕانی هاوشێوەن لەلایەن منەوە.

من کۆکراوەی هەموو رۆژنامەکەم لەبەردەستەو تەحەدات دەکەم کە لەتەواوی رابردوو و ئێستادا، یەک وشەش ببینیتەوە بیسەلمێنێت یان پێشانیبدات کە من کۆنەپەرست بووبم یان کۆنەپەرستم!!

هۆکاری راستەقینەی شۆڕشی ئەبریل بەدکاریی و سکاندالەکانی کۆمیتەی ئیتحادو تەرەقی بوو لە ئەستەمبوڵ و لەوە زیاتر نییە. من ئازادیخوازم و بەرگرییکارێکی سەرسەختی مافی گەلم. ئەوە من بووم یەکەمین گردبوونەوەی پرۆتێستۆییم دژی رەشنووسی ئەو یاسایە کرد کە بەهاندانی کۆمیتەی ئیتحادوتەرەقی ئامادەکرابوو بۆ سنووردارکردن و کۆتوبەندکردنی دەربڕینی چاپەمەنیی و ئەو رۆژنامانەی کە فێڵە گڵاوەکانیانی ئاشکرا دەکرد. لەو سەربەنەشەوە، لەو بڕوایەدام مافی ئەوەم هەبێت کە بڵێم ئەو تۆمەتەی ئاراستەی من کراوە چروک و شەرمەزارییە.

سەبارەت بە چوونەدەرەوەم لە ئەستەمبوڵ، ئەوەیە کە : من دەمەوێت یاسا لەسەرو هەموو هێزیکەوە بێت ، بەوەش کە یاسای سەربازیی هەر بەناو یاسایەو بڕیارەکان زیاتر پشت بە حەزو ئارەزوو دەبەستێت تاوەکو ئەوەی خەمخۆریی بێت بۆ دادپەروەریی. پێم باش بوو کە بۆ ئازادکردنی خۆم، ماوەیەک بڵاوکردنەوەی رۆژنامەکەم هەڵپەسێرم و لە ئەستەمبوڵ دووربم. بەتایبەت، رۆژێک پێش رۆیشتنم زانیم کە ئەندامانی کۆمیتەی ئیتحادو تەرەقی بڕیاریانداوە رێوشوێنی فرە توند دەرحەق بەمن بگرنەبەر، ئەوەش رێوشوێنێکە کە لە ئیعدامکردن کەمتر نییە.

وا بیر ناکەمەوە کە ئەم رۆیشتنە شتێک بێنێتەئارا، یان ببێتە سوکایەتییەک، هەروەها تکام وایە رێگەم پێ بدەی بەوە کۆتایی بهێنم کە لێت بپاڕێمەوە کە بیکەی ئەویش ئەوەیە : هەر تۆمەتێک کە دەشێت لەبارەی منەوە بێت بڵاوی بکەرەوە. من ئامادەم بۆ وەڵامدانەوە."

وادیاره، پێکەوه کارکردنی شەریف پاشاو مەولان زادەو هەروەها بەردەوامبوونی چاپ و بڵاوکردنەوەی سەربەستی لەپاریس، بەهۆی کێشەی داراییەوە و نەمانی متمانەوە لەنێوان ئەو دووکەسە، بەردەوام نەبووبێت و بووبێتە هۆی دابڕان و وەستانی سەربەستی لە پاریس. وەک لەبیرەوەرییەکانی شەریف پاشادا دەردەکەوێ کە ناوبراو تەنیا ئەرکی مادیی چاپکردنی رۆژنامەی گرتۆتەئەستۆو نە بۆ خۆی خەرجی ژیانی ستافی بەرێوەبەردنەکەی گرتۆتەئەستۆو نە پێشی خۆشبووە هاوکاریی دەرەکیی لەلایەکی دیکەوە وەربگرن. ئەو سەرنجی خۆی سەبارەت بە کێشەی دارایی نێوان خۆی و مەولان زادە نوسیووەو دەڵێت:

" بەپێ ی ئەو مەرجانەی کە لەسەرەوە باسیان کراوە، بڕی پارەی داواکراو درا بە مەولان زادە. ئیتر لەوە بەدوا خەرجی بەکرێگرتنی خانوویەک و پێویستیەکانی نیشتەجێبوون و نەخۆشی و قەرزو گەشتەکان، لەخەرجیەکانی تر زیاتر بوون.

مەولان زادە، ۲۳ی ئابی ۱۹۰۹ لەنامەیەکی خۆیدا، دوای هەندێک خوێندنەوەی خۆی بۆ رووداوەکان، دێتە سەر باسی ئەمانە : " بڕی ئەو پارەیەی کە پێمان درابوو، لەبەر گواستنەوەی ئاپارتمان و خەرجی ی هوتێل و ئەو کۆمەکانەی دراونەتە هەندێک کەس کەوا گومان لە هاوڕێیەتییان دەکرێ، تەواو بوو (!!!) لەبەر ئەمەش، بۆ پاراستنی ئابڕوی رۆژنامەکەو، بۆئەوەی بتوانین ژمارەی پێنجەمی رۆژنامەکە دەربکەین، تکایە تەواوی یان بەشێکی بڕی ئەو پارەیەی کە بڕیارە لەسەرەتای مانگی ئەیلولدا...بدرێ، بە بێ درەنگ خستن بۆ مان بنێرن (!!!) هەروەها داواکارم (۱۰۰) فرانکی پاشماوەی خەرجییەکانی مانگی ئاب بخەنە سەر ئەو بڕە کە بەگەیشتنی نامەکە بۆمانی دەنێرن."

شایەنی باسە، ناوبراو، لەدوا دێرەکانی نامەکەیدا، ئەمانەی خوارەوە دەخاتەبەرچاو : " هەموو کاتێک چاوەڕوانی بەخشندەیی

بەڕێزتان دەکەین و ، تکام وایە، بۆئەوەی کاروبارەکانمان دوانەکەون، داخوازییەکانمان بەجێ بهێنن...چاوەڕوانی بەڕێزتان دەکەین."

ناوبراو لەنامەیەکی تریدا کە ٢١ی تشرینی یەکەمی ١٩٠٩ نوسیویە، دوای ئەوەی دێتە سەر باسی ئەو قەرزە کە لەئەنجامی گەشتەکەی پاریسەوە بۆ ئەتینا لە "مەکی بەگی" وەرگرتووەو، ئەو خەرجیانەش کە بۆ سێ هاوڕێی خۆی کردوون کە هێشتا بەتەواوی شارەزای پاریس نەبوون و ، دوای ئەوەی چەندین هۆی تریش دەهێنێتەوە بەر باس، وەها بەردەوام دەبێ : " بەکورتی، ئێستا بودجەکەمان ٧٠٠ فرانکە(!!!)و خەرجیەکانی پێشتر (!) سەد یا دووسەد فرانکێک ماوەتەوە(!!!) بەکورتی کەمی بودجە هاتۆتە پێشەوە بەرامبەر بەمە، لەلایەکەوە بەهیوای ئەمەی کە یارمەتییەکمان بۆ بێ، چاوەڕوان ماینەوە (!) بەڵام لەگەڵ ئەمەشدا، من دەستم کرد بەدانانی رێ و شوێنی ئیداری پێویست بەداخەوە نە کەس یارمەتی دەداین، نە من بۆ قۆنتەرات و بەڵێندەرایەتی سەرم لەهیچ لایەنێک دەدا. بیرم لە بەکارهێنانی بڕی پارەی تەرخانکراو بۆ ژیانی خۆم کردەوە. خۆی ئەو بڕی پارە تەرخانکراوە، بەزۆری بەشی خەرجی ژیانی دەکرد، بەڵام کاتێک سەد فرانکم لێ کەمکردەوە[و: بۆ رۆژنامە] زیاتر تووشی گیروگرفتی کردم.

لەبەرئەوەی کاتی خۆی لەژێر ئەشکەنجەدا ئازاری زۆرم بینیبوو، لەباری تەندروستیشەوە وەزعێکی باشم نەبوو. پێویست بوو تەگبیرو رێ و شوێنی تەندروستیش دابنێنم. هەموو ئەمانەش، پێویستیان بە پارە هەیە. هەروەها پێویست بوو بەگۆڕان و ساردبوونی هەوا، هەندێک جل و پۆشاکی گەرمیش بکڕم. ئەگەر چەندین جاریش سەرنجی ئەوانم سەبارەت بەم مەسەلەیە راکێشابێ (!) بەڵام دوایی تێ گەیشتم ئەم خەرجییە زیادەی ئەوان قازانج و سوودی ئێمەی تێدا نییە(!!) لەدواییدا قەناعەتم پەیداکرد کە بەوەی هەیە ئیدارە بکەین. بەڵام دواتر هەر نەخۆش کەوتم.

لەبەر ئەوەی کەلوپەلی ژووری نوستن و تەختەکان (تەختی نووستن) زۆر تۆکمە نەبوون و بەرگەی سەرمایان نەدەگرت، بەناچاری دەستێکی تری سێ کەسیم (بۆ خۆمان و خزمەتکارێک) کڕی. (بەڵام، لەگەڵ هەموو ئەمانەشدا، دیسان دەکرێ هەر بەمانەشەوە ئیدارە بکەین). سەرەڕای ئەمانە، سێسەدو پەنجا فڕانکی تریشم خەرج کرد. هەموو پسوڵەکانی ئەمانەم لایە(!!!) بەم شێوەیەئیتر بودجەکەمان زیاتر رووی لەکەمی کرد (ئایا ئەمە چ ئارامگرتن و قەناعەتکردنێکە) خۆ هەموو کەلوپەلەکانیش هێشتا هەروا ماونەتەوە. بەڵام پیوستیمان بەپارەی ئامادە هەیە. (بەم شێوەیە!).

لەبەر ئەوە من راستگۆیانە هاوکاری لەگەڵ هەموو کەسێک (نەک تەنیا ئەو کەسانە)دا دەکەم. بۆئەوەی کەمی بودجەکە (بەو شێوەیەی کە دیاری کراوە) پڕبکرێتەوە، تەنیا یەک رێگە چارە شک دەبەم، ئەویش ئەوە بوو کە نامەیەکم نووسی بۆ دایکم لە ئەستەنبووڵ و داوای لێ کرد ئەو خانوەی وا نیو دانگی بە میراتی بۆ من ماوەتەوە، بیخاتە بارمتەو پارەکەیم بۆ بنێرێ.

من دایکی خۆم باش دەناسم، هیوام وایە، ئەو ژنە بەجەرگ و ئازایە، هەرچۆنێک بێ لەماوەی (٢٠-٢٥) رۆژدا پارەکەم بۆ بنێرێ و، بەو جۆرە کەمی بودجەکە پڕ ببێتەوە".

ناوبراو لەدرێژەی نامەکەیدا، وەها دەڵێ: " بەڵام تا ئەو کاتە، بەهۆی ئەو هەلومەرجەوە کە هاتبوە پێشەوەو، لەبەرئەوەی نەدەتوانرا رۆژنامەکە بەبێ وەستان و دوابەدوای یەک دەربکەین، (خۆی لە خۆی دا ئەو هەلومەرجە دەرکردنی رۆژنامە شیاو نەبوو)، ئەو هەفتەیە دەرکردنی رۆژنامەکەمان دواخست (یانی بە پێچەوانەی پەیمانەکەوە نەجولاینەوە).

لەبەر نەبوونی پارە، نەمتوانییوو ژمارە یانزەی رۆژنامەکە دەربکەم. دەبێ بە ناچارییەکی پر لە ئازارەوە چاوەڕوانی گەیشتنی

پارە لە ئەستەنبوولەوە بکەم، تا ژمارە دوانزەی رۆژنامەکە دەربکەم (ئەگەر بەشێوەیەکی کراوەتر بدوێم، پێم وایە ئێوەش هەستتان بەو ناچارییە دڵتەزێنە کردووە!) بەکورتی، ئەوانەی وا باسم کردن، ناوەرۆک و چۆنیەتی رووداوەکان بوون.

(لەبەر ئەمە درەنگ کەوتنی گەیشتنی پارە، دەبێ بەهۆی جیابوونەوەمان). ئێستا ئەگەر بڕی هەزار فڕەنکمان بەرێگەی حەواڵەی تەلەگرافییەوە بۆ بنێرن، زۆر باش دەبێ. شایەنی گوتنە، دەتوانرێ بڕی ئەو پارەیە، لەبڕی پارەی تەرخانکراو بۆ مانگی داهاتوو هەڵبگیرێ. بەم جۆرە رۆژنامەکەش بەشێوەیەکی بەردەوام دەربچێ و، سەرنجی کەس رانەکێشێ. هەموو کاتێک چاوەڕیی متمانەو سەرنج و بایەخ پێدانی نەجیبانەی ئێوەم بەرامبەر بە خۆم".

ماوەیەک پاریسم بەجێهێشت و، رۆیشتم بۆ کەنارەکانی دەریا لە (هەندای) مەولان زادە لە تەلەگرافێکدا، بەبێ هیچ روونکردنەوەیەک، داوای هەزار فڕانکی لێ کردم. منیش بەم شێوەیەی خوارەوە وەڵامی ئەم تەلەگرافەم دایەوە: " لەبەر ئەوەی کێشەیەکی گرنگی وەها پێویستیی بە گفتوگۆو راوێژێکی تایبەت هەیە، تکام وایە تا گەڕانەوەم لەماوەی چەند رۆژێکی تردا، چاوەڕوان بمێننەوە- شەریف"

بەرامبەر بەم وەڵامەی من، دووبارە بەرێگەی تەلەگرافەوە شتێکی تری بۆ ناردوم و، باسی تێدا بۆ کردم کە بە پەلە پێویستی بەو پارەیە هەیە.

منیش دووبارە، لەڕێگەی تەلەگرافەوە بۆم ورد کردەوە کە تا روونکردنەوەی پێویستی لێ وەرنەگرم و هاوڕا نەبم لە هەر کارێک کە دەکرێ، هیچ شتێک ناکەم: "مەولان زادە ئەفەندی، تکایە بەهۆی نامەوە روونکردنەوەی زیاترمان بۆ بنێرن- شەریف"

دوابەدوای ئەمە بۆئەوەی گوزارشت بکات لە دڵگرانی ی خۆی بەرامبەر بە ئێمە، نامەیەکی بۆ کاتبی تایبەتی من ناردبوو:

"ئاغای گەورەو ئازیزم"

ئێوە لەمن باشتر ئاگادارن کە هەموو کاروبارە هاوبەشە سیاسی و ئابوورییەکان و...هتد، هەمووی لەسەر بنەمای ئاسایش و متمانە بەڕێوەدەچن. بەناچاری من هەندێک بەندی پەیمانی مۆرکراو لەگەڵ حەزرەتی پاشادا (واتە شەریف پاشا) و هەندێکی تریش پاشا خۆی جێبەجێی و پێڕەوی نەکردوون. بەمانە، هەندێک ئاستەنگی دەرەکییش زیادبوون. ئەوسا ئیتر بێ بڕوای یەک لە نێوان هەردوولادا پەیدا بوو. لەبەرئەوە ئەو هەستی ڕێزو حورمەتەی کە من بەرامبەر بە حەزرەتی پاشا هەمە، ئەم شتەم پی باش نییەو لێی دڵگرانم. لەبەر ئەوە، ڕێکخستنەوەو داڕشتنەوەی سەرلەنوێ پەیمانەکە بۆ بەڕێوەچوونی کارەکان، پێویستییەکی گرنگن.

ڕاییکردنی حیسابی رابردوو، بەپێ ی فەرمانی بەرێزتان لەنامەی پێشوودا، شتێکی پێویستە. حیسابی رابردوو بەم شێوەیەی خوارەوەیە:

هەموو ئەو بڕی پارەی ئاقچەیەی کە حەزرەتی پاشا داویە بەمن، بەگشتی بەشی دەرکردنی (١٣) ژمارەی رۆژنامەکەی کردووە. پارەی (١٠) ژمارە لە مانە دراوە بەچاپخانە. پێویستە بوترێ، ژمارەی (١٣) هێشتا دەرنەچووەو، پارەی ئەو دوو ژمارەیەی تریش، بە پێ ی ئاگاداری مۆڵەتی حەزرەتی پاشا خۆی، بۆ هەندێک وردە پێویستی و چەند لاپەڕەیەکی تر کە چاپم کردوون، وەک قەرزی چاپخانە لەلامان ماوەتەوە.

وەهام بیستووە کە حەزرەتی پاشا دوای نامەکەی من کە روونکردنەوەی پێویستی تێدا هەبووە، پارەی ژمارەی(١٢) ی رۆژنامەکەی، بەناوی خودی بەڕێزو گەورەیانەوە داوە. پارەی ژمارەی یانزەی رۆژنامەکەش، ئەگەرچی لەنێو بەڵگەو دەفتەری قەرزەکانی حەزرەتی پاشادا ناسرابوو، بەڕێزیان پەسەندی نەکردووەو، بە لێزانی و تێگەیشتوویی خۆیانەوە، قەرزەکە دووبارە کەوتەوە ئەستۆی من. شایەنی گوتنە، لەو بارەیەوە تووشی

شەرمەزارییەکی گەورە بووم. بەم شێوەیە، ئێستا نزیکەی (٦٠٠) فرانک قەرزاری چاپخانەم. ئەمەش بەگوێرەی پەیماننامەکە وادەکات. ئەم قەرزە پارەی ژمارە (١٣) کە هەمووی دەکاتە (١٦٠٠) فرانک، لەلای حەزرەتی پاشا وا بێتە بەرچاو کە بودجەکە کەمەو نەماوە.

بەم جۆرە، ئەمە هەمووی باری راستەقینەی چۆنێتی مەسەلەکان بوو کە پێشکەشی حەزرەتی پاشای دەکەم. بەڵام راستییەکەی لەبەر ئەوەی لەنامەکانی پێشتردا باسی ئەمانەم بەهەموو وردەکارییەکانەوە کردبوو، دووبارەکردنەوەیان بەشتێکی پێویست نازانم. بەگوێرەی پەیماننامەکە، من قەرزاری حەزەرتی پاشا "شەریف پاشا" و کابرای چاپخانەشم. بەڵام ئەگەر پارەی کرێی خانووی لێ کەم بکرێتەوە، کە پێشتر حەزرەتی پاشا بەڵێنی دابوو بیگرێتە ئەستۆی خۆی و، دواتر خستوویەتە سەر بودجەی گشتی و، ئەگەر سێسەد فرانکی پارەی لاپەرە چاپکراوەکانیشی لێ دابشکێنرێ کە بەرەزامەندی پاشا خۆی چاپ کراون، ئەوا کۆی هەموو قەرزەکە ، لەگەڵ پارەی هەردوو ژمارە (١٣) و (١١) دا، خۆی لە هەشتسەد فرانک دەدات. بەواتایەکی تر، بودجەکەمان بڕی هەشتسەد فرانک کورتی هێناوە (بڕی حەوت سەد فرانکی ئەمەش، بۆ دانەوەی قەرزەکەی ئەتینا خەرج کراوە، یانی بەشێوەیەکی راستتر، بودجەکەمان تەنیا سەد فرانک کەمیی هەیە). ئەگەر حەزرەتی پاشا بیانەوێ، دەتوانم سەبارەت بەو سەد فرانکەش بەڵگەیەکی رەسمی ی قەرزیان بۆ مۆر بکەم و، کاتێک، وەک پێشتر باسم کردبوو، پارەکەم لەئەستەمبوڵەوە گەیشت، پێیان دەدەمەوە. ئەگەر هات و پارەکەم نەگەیشت، ئەوا ئەمە دەبێ بە قەرزێک کە پێویستە لە یەکەم هەلی گونجاودا بدرێتەوە.

ئێستاش لەبەرئەوەی کە سەری مانگە، ئەگەر وردەکاری ی شاراوەی حیسابەکانی رابردووتان لا پەسەند بێ، پێویستە بەرێزتان بایەخ بەم داواکاریە پچووکەی بەندە بدەن بۆ بەردەوامی ی کاروبارەکان، بەمەرجێک پەیوەندی ی رەسمیمان لەگەڵ حەزرەتی پاشادا هەر لە سنووری کاروباری رۆژنامەکەدا بمێنێتەوە. پێویستە

حەزرەتی پاشا ئەم حیسابەی خوارەوە، کە لەگەڵ حیسابەکەی رابردوودا هیچ جیاوازییەکی نییە، ئیمزا بکەن، بۆ درێژەپێدانی کارو، بۆئەوەی کە هەستی گەورەیی و دەروونم بریندار نەبێ و، کاروبارەکان بە خۆشی و ئاسوودەیی بەڕێوە ببەم .

حیساب

- فڕانک

١٦٠٠ فڕانک وەک کرێ ی مانگێک بۆ دەرکردنی چوار ژمارەی رۆژنامە. بۆ (٤٠ تۆپ لاپەڕەی کاغەزو پێداویستی ترو، هەروەها بۆ خەرجی چاپکردنی لاپەڕەی جیاواز کە هەر دانەیەکی بە ٤٠ فڕانک چاپ دەکرێ. جێ ی قسەیە، خەرجی ی ١٦٠ پۆستەری گشتی و پۆستەی تایبەت، هەر یەکە بە ٤٠ فڕانکە)

٦٠٠ فڕانکیش بۆ دابینکردنی خەرجی ی ژیان و کرێ و نووسەرو کرێ خانوو.

- کۆی گشتی دەکاتە ٢٤٠٠ فڕانک.

تا ئەو کاتەی داوای بەشداریم لە کاروباری کۆمەڵەدا لێ دەکرێ و ، لەم بارەیەشەوە داوای دەکرێ راستەوخۆ یارمەتی ی هیچ لایەن یاخود کەسێکی تر وەرنەگرم (تەنانەت ئەگەر بڕە پارەیەکی زۆریش بێ). پێویستە داواکاریەکانمان، کە هەندێک جار دێنە پێشەوە، بەزووترین کات جێبەجێ بکرێن و، دواتر داوای حیساب بکرێ و، ئەمەش بە مافێک دابنرێ، چونکە لەهەندێک بارودۆخدا دەرفەتی روونکردنەوەمان نابێ. درەنگ خستنی کاروبارەکانیش تا بەرچاوخستنی روونکردنەوە، دەبێ بەهۆی زەرەرو زیانێکی گەورەتر.

براگیان، تکایە بەشێوەیەکی شایستە و دروست ئەم شتانە بە حەزرەتی پاشا رابگەیەنن و، دواتریش بڕیاری بەڕێزیان و چۆنیەتی

هەڵس و کەوتی من بە شێوەیەکی نووسراو دیاری بکەن و بۆم بنێرن. ئەفەندم، هەموو کاتێک بەهیوای سەرنج و بایەخ پێدانی برایانەی زیاتری ئێوەم".

مەولان زادە رفعەت"[24]

شەریف پاشا پێی وایە ئەوە مەولان زادەیە کە پەیمانەکەی خۆی شکاندووەو دەڵێت :

"بەخوێندنەوەی نامەکانی مەولان زادە، بە ئاشکرا روون دەبێتەوە کێ لەپێشدا ئەو پەیمانەی شکاندووە کە خۆی بەشێوەی (پەیمانی شەرەفمەندانە) ناوی هێناوە.

لەهەموو ئەمانەش بەدەر، لەماوەی چەند مانگێکدا بەروونی ئەوە بۆ خەڵک دەرکەوتووە کە مەولان زادە کەسێکە زۆر حەز لە رابواردن و خۆشگوزەرانی خۆی دەکات. ئەوە شتیکی ئاشکرایە کە داواکاریە بێ کۆتاییەکانی بەو ئەندازەیەی کە باسی کردوون، پێویست نەبوون. لەسەرووی هەموو ئەمانەشەوە، لەکاتێکدا زۆر پێویستیمان پێ ی هەبوو، لەناکاو رۆی بۆ سەفەرو گەشت و گوزراو، بەو جۆرەش بوو بەمایەی بێزاری ی هەموو لایەک."

وادیارە رۆیشتنی مەولان زادەو جێهێشتنی شەریف پاشاو دوورکەوتنەوەی لە فیرقەی ئەحرارو دواتر گەڕانەوەی بۆ ئەستەمبوڵ لە ٢٩ی تەموزی ١٩١٢، پاش ئەوەی حکومەتی ئەحمەد موختار پاشا فەرمانی لێخۆشبوونی بۆ دەرکرد، شەریف پاشای لەمەولان زادە توڕەکردبێ بۆیە لە بیرەوەرییەکانیدا بەچەندین وشەی ناشرین ناوی بردووە. [25]

---

[24] شەریف پاشای خەندان، سەرچاوەی پێشوو، ل ٩٣-١٠١.
[25] هەمان سەرچاوە، ل ١٠٢.

پاش ئەوەی مەولان زادە ریفعەت پاریسی بەجێهێشت، گەڕایەوە میسرو لەوێ هاوکاریی خدێوی عەباس حیلمی پاشای بۆ چاپکردن و بڵاوکردنەوەی سەربەستی دەستکەوت.

پرۆفیسۆر "اكمل الدين احسان اوغلي" لەو کتێبەیدا کە سەبارەت بە تورکەکان لە میسر و کەلەپوری رۆشنبیرییان،بڵاویکردۆتەوە، سەبارەت بە هەوڵەکانی مەولان زادە ریفعەت بۆ چاپکردن و بڵاوکردنەوەی رۆژنامەی سەربەستی لەمیسر، نووسیویەتی: " مەولان زادە ریفعەت کە لەبەر هەڵستکارانی کۆمیتەی ئیتحادو تەرەقی بوو، لە ساڵی ١٩١٠دا، ناچاربوو لەپاش رووداوی (٣١ی مارت)ی بەناوبانگ تورکیا جێبهێڵیت. ئەو لەمیسر هەستا بە بڵاوکردۆنەوەی رۆژنامەی (سەربەستی) کە پێشتر ئەو رۆژنامەیە بڵاودەکرایەوە. ئەو بۆ ماوەیەک ئەم رۆژنامەیەی بەناوی (یکی سربستی/ سەربەستی نوێ) لەدوو لاپەڕە بەتورکیی و دوو لاپەرە بە فەرەنسیی بڵاودەکردەوە. پاش ئەوەی رێگە بە مەولان زادە نەدرا لە بڵاوکردنەوەی بەردەوام بێت، کەسێکی فەرەنسیی بەناوی "هێنری غوزیە / Gouze " وەک سەرنووسەر دانرا. وێڕای ئەوەی کە مەولان زادە ریفعەت، حەوت ژمارەی لەو رۆژنامەیە لەمیسر چاپکردووە، ئەو لەو پێناوەدا هاوکاریی خدێوی بەدەستهێنا. بەڵام ژمارەی یەکەمی نەبێ کە لە ١٧ی یەنایەری ١٩١٠دا، بڵاوکراوەتەوە، ئەوانی دیکە نەبینراونەتەوە.[26]

بڵاوکردنەوەی سەربەستی لەمیسر لەلایەن مەولان زادە ریفعەتەوە، دیسانەوە بۆتە هۆی دڵەڕاوکێی دەسەڵاتدارانی ئیتحادوتەرەقی لە ئەستەمبوڵ و لەهەوڵی رێگرتن لە بڵاوکردنەوەی ئەو رۆژنامەیە لەقەڵەمڕەوی ئیمپارتۆرییەتەکەدا بەردەوامبوون و وەک پێشوو سزاشیان بۆ هەرکەس دیارییکردووە رۆژنامەکەی پێ بگیرێت، ئەوەش لە چاپەمەنییە ئازادەکانی وڵاتانی دەرەوەدا وەک

[26] الاتراك في مصر و تراثهم الثقافي، تقديم : رجب طيب اوردوغان، طبعة دار الشروق الاولى، القاهرة، ٢٠١١، ص ٣٢٩.

پێشێلکردنی ئازادییەکان و سەرکوتکاریی چاپەمەنیی ئاماژەی بۆ کراوە.

لەو رووەوە، رۆژنامەی فەرەنسی " L Europe Future" کە لەرۆژی شەممەی رێکەوتی ١٢ی مارسی ١٩١٠دا، چاپ و بڵاوکراوەتەوە، لەژێر ناونیشانی "ئازادی رۆژنامەوانیی و تورکە لاوەکان "دا، نووسیویەتی:

" رۆژنامەی سەربەستی ئازا کە نوێنەری ئۆپۆزسیۆنێکی راستەقینەی رژێمە نوێیەکە بوو و لە پایەتەختی ئیمپراتۆرییەکە سڕدرایەوە، ئەو رۆژنامەیە ئەمڕۆ کۆچیکردۆتە دەرەوەو ئەمڕۆ رۆژنامەی ستامبوڵ وتویەتی کە راگەیەندنێکی فەرمیی لە ئۆفیسی رۆژنامەوانییەوە رایگەیاندووە کە هەرکەس ببینرێت کە سەربەستی هەڵگرتووە، ئەوەی کە ئێستاکە دەزانین لە قاهیرە بڵاودەبێتەوە، تووشی سزا دەبێت بە لێسەندنی بڕی ٢ بۆ ١٥ لیرە کە دەکاتە سەدوپەنجا فرەنک...ئەمە ئەو رێگەیەیە کە بەرجەستەی لیبرالیزمی تورکە لاوەکان دەکات، ئەمە ئەو رێگایەیە کە ئیمپراتۆرییەکەی پێ دەبوژێننەوە!!"

وادیارە رۆشنبیرانی عەرەب و لایەنگرانی ئیتحاد و تەرەقییش لەمیسر کە بەوردیی ئاگاداری رەوتی رووداوەکانی ئەستەمبوڵ و خولیا قۆرخکاریی و میلتاریستیی و دەسەڵاتسەپێنیی ئەو رێکخراوەو باڵە سەربازییەکەی نەبوون و لەژێر کاریگەریی پرۆپاگەندەو دروشمە بریقەدارەکانی پێشکەوتن و جامیعەی عوسمانیی و بەرەو شارستانییەت و دژایەتیی کۆنەپەرستییدا مەستبوون، ئامادە نەبوون پێشوازیی لەکەسانی وەک مەولان زادەو بڵاوکردنەوەی رۆژنامەی سەربەستی و دەرخستنی راستییەکان و ئەوەی دەگوزەرێ بکەن و وەک هەوڵێکی ناوەخت و بەقازانجی کۆنەپەرستیی و دژایەتیی بنەماو پرەنسیپەکانی شۆڕشی ساڵی ١٩٠٨ لەقەڵەمیان دەداو پشتگیریی سیاسەتی فشارکردنی حکومەتی میسرییان کرد بۆ رێگرتن

لەبڵاوکردنەوەی رۆژنامەکەو هەروەها کەوتنە پەلاماری مەولان زادە ریفعەتیش لە بڵاوکراوەکانیاندا.

لەو سەربەنەوە، گۆڤاری (الجامعة) کە فەرەح ئەنتوان دامەزرێنەری بوو، لە بەشی دووەمی ساڵی حەوتەمیدا کە لە یەنایەری ١٩١٠دا، چاپ و بڵاوکراوەتەوە، لە وتاری سەرنووسەریدا بەناونیشانی "لەبارەی باسی عیزەت پاشای ئەلعابید لەمیسرو رێگرتن لە خاوەنی سەربەستی بۆ بڵاوکردنەوەی رۆژنامەکەی" تیایدا وتارێکی درێژی دوازدە لاپەڕەیی نووسیوە. لەم وتارەدا سەرەتا باسی سیاسەت و رووەکانی هاتووە کە لایەکیان هەواڵ و رووداوەو ئەوی تریشیان رامان و شرۆڤەکاریی و هەڵسەنگاندنە و گۆڤارەکە هەوڵدەدات لەرووی دووەمیشەوە قسە لەرووداوە سیاسییەکان بکات کە لەدەوڵەتی عوسمانییدا روودەدەن.

پاشتر، دێتە سەر باسی پارلەمان و ئەرکەکانی و بایەخدانی بە مەسەلە گشتییەکان و دابەشکردنی دەسەڵات لەگەڵ دەزگای جێبەجێکردن. سەرنووسەر، پارلەمانی عوسمانیی بە سەرەتایەک دەزانێت کە چاوی زۆری لەسەرەو هەن لەدەرەوە کە جۆشی ئاگری ئەو کوانوە رۆژهەڵاتییە دەدەن و هەشن بەنهێنی دەیانەوێت بیکوژێننەوە. هەروەها دەنووسێت کە چۆن نووسەر دەتوانێت سەبارەت بە بەم مەسەلە گرنگانەی کە کاریگەریی لەسەر مێژووی رۆژهەڵات هەیە بێ دەنگ دانیشێت.

پاشان وتارەکە دێتە سەر باسی رۆژنامەی سەربەستی و خاوەنەکەی، کە حکومەتی میسریی رێگەی بە دەرکەوتنی نەداوە. ئەو دەڵێت کە سەربەستی پاش راگەیاندنی دەستوور لە ئاستانە دامەزراوەو بە هەڵستکارانی کۆمیتەی ئیتحادو تەرەقی کردوویانەتە زمانحاڵی خۆیان. ئەم رۆژنامەیە لە ئەستەمبوڵ وەک هاوشێوەی رۆژنامەی فەرەنسی "ئینترنسیجان" سەردەمی رۆشفۆر پەلاماری تەواوی وەزارەتەکانی حکومەتی داوەو بە چاک و خراپ، بەراست و گاڵتە رەخنەی لێ گرتووە. ئنجا دەڵێت کە گەلی عوسمانیی تازە بەسەر

ئازادیدا کەوتووەو وەک گەلی فەرەنسیی نییە کە ئازادیی هەڵقوڵاوی ژیانێتی..لەکاتێکدا ڕۆژنامەی سەربەستی لە ئاستانە نووسیویەتی کە کۆمیتەی ئیتحادو تەرەقی کۆمیتەی کافرە فارمەسۆنەکانەو بەو پرۆژە یاسایانەی لەپارلەمان دەریدەکەن خوازیاری رووخاندنی شەریعەتی ئیسلامییەو ڕێگە لەسەربازەکان دەگرن فەریزەی نوێژ بەجێبهێنن و پارەی حکومەت بۆ خۆیان تاڵان دەکەن و لەخۆشی و خوانەکانیاندا خەرجی دەکەن و سەربازی داماویش بە جلوبەرگی شڕەوە جێدەهێڵن. خەڵکە سادەو ساکارەکەش کە ئەم قسانە دەخوێننەوە زۆربەیان باوەڕی پێدەکەن، هەر بۆیە ئەو پەلامارە بۆ سەر ئەنجومەنی مەبعوسان لە ئاژاەوەی ٣١ی مارتدا کە بۆ خۆشبەختی بەو شێوەیە کۆتاییهات کە خوێنەر دەزانێت.

هەمدیسان وتارەکە دەکەوێتەوە بەراوردکاریی گەلی فەرەنسی و عوسمانیی و دەڵێت : گەلی عوسمانیی وەک گەلی فەرەنسی لەسەر ئازادیی ڕانەهاتووە و لەفەرنسا حکومەت بەهێزەو حیزبەکانیش تۆکمەن و ئەو قسانە ئاسایی وەردەگیرێت. بەڵام گەلی عوسمانیی حکومەتێکی ساوای هەیە کە ناکرێ دەستی لی بەردات لەکاتێکدا هێزە کۆنەپەرستەکان دەیانەوێت لەدژی یەکبگرن. چونکە چەندین کارمەندی باڵای پێشوو هەن کە خەڵکانی دیکە پاش دەستوور شوێنیان گرتونەتەوە و هەزارەها کارمەندی بچۆکلەش هەن کە لە کارەکانیان دەکراون، ئەوانەی لەو دۆخەی پاش دەستوور توڕەن. ئەمە جگە لەو پیرە سیاسەتکارانەی کە ئولفەتیان بە شێوازە کۆنەکەوە گرتووەو لەسەر شێوەی نوێی پاش دەستوور ڕانەهاتوون و لەو ململانییەی نێوان نەوی کۆن و نوێدا لەدژی گەنجان وەستاونەتەوە. هەروەها ئەوانەی بەگەندەڵیی لەرژێمی پێشوودا پێگەو پۆستی گەورەیان بەدەستهێناوەو ئێستاکە بەهۆی یاساوە لەگەڵ کەسانیکی لاتدا یەکسانن. پاشان دێتە سەر پیاوانی ئاینیی و وێڕای ئەوەی کە باسی هەندێکیان دەکات کە بە مەسیحی و موسڵمانەوە لەگەڵ شۆڕشە نوێکەدان، بەڵام هەندێکی دیکەیان بە لەمپەر لەبەردەم کاروانی شۆڕشەکە دەزانێت بۆ

چەندین مەبەست...ئنجا باس لە هەندێک لەنووسەرانیش دەکات کە پێیان وایە خەڵکی هەموو کات حەزی بە رەخنەیە لەدەسەڵات و ئەوانیش کەوتوونەتە رەخنەو خەریکی بەرهەڵستین. کەسانێکیش لەرووی دڵسۆزییەوە بەعەقڵ و دادپەروەرییەوە بەرهەڵستکارن بەڵام لەژێر کاریگەریی پرۆپاگەندەو هەواڵی درۆدان. پاشان دەڵێت: دۆخی پێش راگەیاندنی دەستوور هێندە خراپ بوو، ئێستاکە هەرچییەک هەبێ ناگاتەوە بەو ئاستەی پێشوو و مادام تاقمی کۆنەپەرستیی هەیە پێویستە لەسەرمان گوێ بەوانە نەدەین لۆمەی دەستوور دەکەن و پێمان دەڵێن هەستن داوای مافەکانتان بکەن و رێگە مەدەن ستەمکاریی و قۆرخکاریتان دەرحەق بکەن!ئەوە راست نییە کەسێک بڵێت "هەموو شتێکم پێ بدەن یان هەموو شت دەڕوخێنم و دەگەرێمەوە بۆ کۆنەکە" دەبێت هەر بەرەیەک کەمێک لەمافەکانی خۆی چاوپۆشی بکات هەتاوەکو دەستوور دەچەسپێت و لایەنگرانی کۆنەپەرستیی و پاشەکشە لەو رەتکردنەوەیە تووشی بێزاریی راستیینە دەبن.

سەرنووسەری (الجامعة)، پاش ئەوەی داوای یەکگرتوویی لەهەموو لایەک دەکات لەدژی بەرەی پاشکەوتووخوازیی، ئنجا دێتە سەر باسی مەولان زادە ریفعەت و رۆژنامەکەی و دەلێت :" تەنانەت لایەنگرانی ئەم حیزبەش / مەبەستی رەخنەگرانی کۆمیتەی ئیتحادییەکانە (سەردەشتی) دوانەکەوتوون لە هاندانی رەگەزە جیاوازەکان بۆ هەڵسان و داواکردنی ماف و جیاوگەکانیان. تەنانەت تورکەکانیش لەوانە (وەک خاوەنی سەربەستی) وایان لێهاتووە زیاتر لە عەرەب دڵیان بە عەرەب دەستووتێت، هەروەک لە قسەی مەولان زادە ریفعەتەوە وەریدەگرین کە لەگەڵ یەکێک لە رۆژنامە فەرەنسییەکاندا لە ئەسکەندەریە کردوونی. ئێستاکە خاوەنی رۆژنامەی سەربەستی دەیەوێت لە رۆژنامەکەیدا چیمان پێ بڵێت کە لەنێوماندا بڵاوی دەکاتەوە؟! ئایا دەیەوێت بڵێت کە دڵی بە رەگەزە عوسمانییەکان دەسووتێت و حیزبی ئیتحادو تەرەقیش بەرامبەری نادادپەروەر بووە؟! سوپاس بۆ ئەو غیرەت و دڵ پێ سووتانەی، ئەمە زیاتر لە دوو

دێڕ زیاتری ناوێت، ئەوەشی لە رۆژنامەی (نۆفل) دا بڵاوکردۆتەوەو ئەوەندە بەسە. یان دەیەوێت بیسەلمێنێت کە حیزبی ئیتحادو تەرەقی ستەمکارو زۆردارن و دەوڵەتیان کردۆتە گەمەیەک لەنێوان دەوڵەتانی بیانییدا! ئەمەشی لە پێشوودا لە ئاستانە وتووە و لە دووبارەکردنەوەشدا سوودمەندیی هەیە. ئێستاکەش وەختی ئەم قسانە نییە بەڵکو کات کاتی کارکردنە..جەدەل ماوەیەکی دیکە کاتی دێت، پاش پێنج ساڵی دیکە وەرەوە ئەی چاکەکار و داوای گەنگەشەو موجادەلە بکە! وێڕای ئەوەش پێی دەڵێین : ئومەتی عوسمانیی شێوەی حیزبی دەسەڵاتداری لە ئێستادا بەلاوە گرنگ نییە کە زۆرینەن لە مەجلیسی مەبعوسان و سەیری ناو و نازناوی ناکەین، بەڵکو پێش هەر شتێک حیزبیکی رێکخراوی دەوێت توانای دڵسۆزیی بۆ دەستوور چەسپاندبێت و تواناشی بە کارەکانی نەک بە قسەکانی هەبێ و لە پارلەمان زۆرینە بێت و پیاوەکانیشی پلانیکی دارێژراویان هەبێت لەسەری بڕۆن. سەربکەون و پەرت نەبن، حیزبێکی ئاوامان بۆ بێنن چ ناویکی لێدەنێن بینێن و وابکەن حوکمی ئومەتەکە بکات. ئەگەر لە ئومەتەکەشدا حیزبێکی وەها نەبێت لە غەیری ئیتحادو تەرەقی، وادەزانی ئومەتی عوسمانی و ئاگادارەکانی چوارپێن و عەقڵیان نییە کە کاروباری حکومەت رادەستی حیزبە بچووکەکان بکات کە ئامانجی دژبەیەکیان هەیە و بەهێزی هاوشێوە ململانێ دەکەن، بەوەش سیاسەتی دەوڵەت ئیفلیج دەبێت و پشێویی دەکەوێتەوەو ئەوساش پێویستیی بۆ ستەمکاریی و قۆرخکاریی زۆر دەبێت بۆ گەڕانەوەی نەزم، بەو شێوەیەی کە لەکاتی پارلەمانی یەکەمدا روویدا.

پێدەچێت حکومەتی میسریی وای ببینێت کە ئەوەی خاوەنی سەربەستی لە رۆژنامەکەیدا لە ئاستانە لەپێش ١٣ی ئەبریل (٣١ی مارت) نووسیویەتی، کە ئاستانەی خستە گێژاوەوە، بەس بووە، هەربۆیە لێرە مۆڵەتی بڵاوکردنەوەی رۆژنامەکەی پێنەداوە. ئەویش مافی خۆیەتی کە گازەندە لە دەستێوەردانی حکومەت لە ئازادیی شەخسیی و فشار لەسەر چاپەمەنیی بکات هەتا ئەم رادەیە. ئێمەش

هەرچەندە لە بیرو بۆچوونەکانی لەگەڵی ناکۆکین بەڵام (ڕێگریی لە ئازادیی چاپەمەنیی) یمان پێ باش نییە، هۆکارەکەی هەرچییەک بێت. چونکە وەک دەڵێن ئازادیی (یەکەیەکە و دابەش نابێت). بەڵام پێدەچێت حکومەت ڕێگەی لە ڕۆژنامەکە گرتبێت نەک تەنیا لەبەر ئەو حەزەی بۆ داخستنی دەرکەی پەرتبوون و ناکۆکییە لەنێو میسر سەبارەت بە کاروباری عوسمانیی، نەک وەک تەنیا موجامەلەیەکیش بۆ حکومەتی عوسمانیی کە خاوەنی سەروەرییە لە میسر بەڵکو- دەشێت کە ئەم هۆکارە لە هەمووی گرنگتربێت- چونکە بەرێزیان تۆمەتبارن بە هەڵاتن لە دادگای عورفی سەربازیی لە ئاستانە کە بۆ دادگایی بانگیکردووە و ئەویش ئامادەی نەبووە! ئەگەر ئامادە بووایەو دادگایی بکرایە و دیوانی حەربیە ئەستۆپاکیی ڕابگەیاندایە، گومانمان نەدەکرد حکومەتی میسر ریگەی بڵاوکردۆنەوەی ڕۆژنامەکەی لە وڵاتەکەیدا لێ بگرتایە مادام ئەو بێ (پێشینەی تاوان) بووایە!!

پاشان وتارەکە دەڵێت: ئایا دەتوانرێت لەم بەشەدا قسە لەخاوەنی ڕۆژنامەی سەربەستی بکەین و بە وشەیەکیش ئاماژە بۆ میوانی نوێی میسر نەکەین کە عیزەت (پاشا) عابیدە!"

بەمشێوەیە وتارەکەی گۆڤاری (الجامعة) بۆ تێکەڵکردنی کاغەزەکان لە مەولان زادە ریفعەتەوە دەپەرێتەوە بۆ سەر پەلامارو هێرشکردنە سەر ئەحمەد عیزەت پاشا ئەلعابید.

جورجی زیدان یش، لەژێر ناونیشانی "حوکمی عورفی و عەرەب لەدەوڵەتی عوسمانیی و دەستوورییدا" نووسیویەتی : " حکومەتی میسریی کارێکی باشی کردووە کە موراعاتی لایەنی حکومەتی عوسمانیی کردووەو ڕێگەی لەخاوەنی ڕۆژنامەی سەربەستی گرتووە بە ڕێپێدانی ئەو ڕۆژنامەکەی بڵاو بکاتەوە، بەڵام بە بێ ڕێپێدان و بەناوی کەسێکی بێگانەوە بڵاویکردۆتەوە. ئێمە نازانین کە دەوڵەتی ئەو کەسە بێگانەیە یارمەتی دەدات کە ڕۆژنامەکەی بڵاوبکاتەوە، لەگەڵ ئەوەی دەزانین کە وڵاتانی شارستانیی موجامەلەی ئەهلی

دەستووریی عوسمانیی دەکەن. لەگەڵ ئەوەی کە ئەم رۆژنامەیە زمانە تورکییە یان فەرەنسییەکەی کاریگەریی لەسەر عەرەب نییە."[27]

شایەنی باسە، مەولان زادە لە میسر جگە لە بڵاوکردنەوەی رۆژنامەی سەربەستی، چەندین وتارو نامیلکەو دوو کتێبیشی چاپ و بڵاوکردەوە، کە یەکێکیان ساڵی ١٩١٠و سەبارەت بە رووداوەکانی یەمەن و شۆڕشەکانی لەدژی دەوڵەتی عوسمانی و ساڵانی دوورخستنەوەو زاندانیکردنی خۆی بوو کە بۆ تەڵعەت پاشای وەزیری ناوخۆی ئاراستەکردبوو بەناوی : "يمن حقنده داخليه طلعت بگ افندی يه آچيق لايحه" و دووەمیشیان سەبارەت بە رووداوەکانی ٣١ی مارت بوو بەناونیشانی "انقلاب عثمانيدن بر بيراق ياخود ٣١ مارت ١٣٢٥ قيامی" بوو، لەساڵی ١٩١١ بڵاویکردەوە.[28]

دیارە مەولان زادە، چەند جارێک لەنێوان میسرو پاریسدا لەهاتوچۆدا بوو، تا دواجار لەژێر فشاری حکومەتی عوسمانیی و بەهاوکاریی ئینگلیزەکان، خدێوی میسریان رازییکرد کە فەرمان بە پۆلیسی میسری بکات هەڵکوتنە سەر ماڵەکەی. وەک لە ژمارە ٦٢٨ی رۆژنامەی "طنين" ی عوسمانییدا کە لەرۆژی چوارشەممەی رێکەوتی ١٩ی مایسی ١٣٢٦ بەرامبەر ١ی جونی ١٩١٠دا،چاپ و و بڵاوکراوەتەوەو لەژێر ناونیشانی :"مصرده گلير / لەمیسرەوە هاتووە"نووسراوە کە پەیامنێرەکەیان لەقاهیرەوە نووسیویەتی، چوار پێنج رۆژ لەوەو بەر پۆلیس شوێنی نیشنگەی مەولان زادە ریفعەتی پشکنیوەو دەستیانگرتووە بەسەر تەواوی بەڵگەنامەو کتێبەکانیدا. ئەوان ئەو پێویستییانەیان دەستبەسەرداگرتووە کە بۆ چاپکردنی بڵاوکراوەکەیەتی کە ئیدعای دەکات لەشوێنی ترەوە هێناویتی بەڵام لەبنەڕەتدا لە چاپخانەی ئەلموئەیەدەوە چاپکراوەو بەشێکە لەبڵاوکردنەوەی بیری کۆنەپەرستان. شایەنی وردبوونەوەو پەندە کە

---

[27] جرجي زيدان: الرحلات الثلاث. الآستانة – أوروبا – فلسطين، تقديم : محمد علي فرحات، المركز العربي للأبحاث و درسا' السياسات، بيروت ،٢٠١٧، ص ١٢٧.
[28] اكمل الدين احسان اوغلي، سەرچاوەی پێشوو ، ل ٢٧٧-٢٧٨.

حکومەتی مەشرووتەی عوسمانیی ئەم کارەی بەهاوکاریی ئینگلیزەکان بۆ چۆتەسەر کە شایەنی ڕێزلێگرتنە. ئەوەش هۆکاری وەستانی ڕۆژنامەکەی مەولان زادەیە...ئێستاکە کۆنەپەرستان هەموو یەک یەک ریگەی ئەروپایان گرتۆتەبەر، مەولان زادە ڕۆیشت، عیزەت عابید ڕۆیشت..."

هەروەها ڕۆژنامەی (STAMBOUL) لە ڕۆژی ١١ی مارسی ١٩١٠دا، لەلاپەڕەی یەکەمی خۆیدا هەواڵێکی بڵاوکردۆتەوەو نووسیویەتی:

"مەولان زادە ریفعەت خاوەنی ڕۆژنامەی سەربەستی بەناوبانگ، لە میسرەوە دەچێت بۆ ئەسینا و لەوێ دەست بە بڵاوکردۆنەوەی ڕۆژنامەکەی دەکات کە لەچاپ و بڵاوکردنەوە دواکەتوبوو."

بەم شێوەیە، مەولان زادە لەمیسر دیپۆرت کراو ناچاربوو ئەوێ بەجێبهێڵێت و ڕووبکاتە ئەسینا. لەوێ لەبارودۆخێکی زۆر خراپدا ژیاو دواجار لەوێ لەگەڵ هاوڵاتییەکی یۆنانیی عوسمانییدا ڕێکەوت کە لەبواری ڕۆژنامەوانیی کاریدەکرد، دوو هەفتەنامە بەناوی "فاروق" و "جیهاد"ەوە بە چاپخانەی بەردین، بڵاو بکەنەوە، کە یەکەمیان ٣ ژمارەو ئەوەی دووەمیشیان ١١ ژمارەی لێ بڵاوکرایەوە. بەڵام فشاری حکومەتی یۆنانیش بووە سەرباری فشارەکانی دیکەو مەولان زادە هەموو ڕێگایەکی لێگیرابوو، توانای گەڕانەوەی بۆ میسرو پاریس نەبوو. شایەنی وتنە، هەر لەم ماوەیەدا بوو کە لەئەستەمبوڵ ململانێی سیاسی تادەهات لەنێو حکومەتی دەسەڵاتداری سەر بەئیتحادو تەرەقی و هێزی ئۆپۆزسیۆنی لیبراڵ کە خۆی لەحیزبی تازەدامەزراوی "حریت و ائتلاف / ئازادیی و هاوپەیمانیی" دا دەبنینیەوە، کە لە٢١ی نۆڤەمبەری ١٩١١دا، دامەزراو بڕوای بە عوسمانییەت و ناناوەندگەرایی حکومیی و مافی کەمینە رەگەزییەکان هەبوو، هەروەها بەشێک لەئەندامانی پێشووی حیزبی ئەحراریش گرتبووەخۆ کە لەدەرەوە گەڕابوونەوە. هەربۆیە پێدەچێت ئەوانە پەیوەندییان بە مەولان زادەوە کردبێت و بەهۆی سوڵتان محەمەد

ڕەشادیشەوە، گرێنتی پاراستنی گیانی و سەلامەتیان پێ دابێت و داوای گەڕانەوەیان لێ کردبێت. لەبەرئەوە مەولان زادە ریفعەت بڕیارییدا پاش دوو ساڵ دەربەدەریی و چالاکیی لە دەرەوە دژی ئیتحادییەکان، بگەڕێتەوە ئەستەمبوڵ و خۆی رادەستی پۆلیس بکات و رووبەڕووی دادگا ببێتەوە بۆ سەلماندنی بێتاوانیی خۆی.

اجازته المعتادة التي تنتهي في غرة نوفمبر

سكة زراعية ـ شرعت نظارة الاشغال العمومية في انشاء سكة زراعية بين واقوس وصان الحجر بمديرية الشرقية مع انشاء سكة حديدية ضيقة بين تينك البلدتين

عزت العابد — اتصل بجريدة ذي اجبشن مورنن نيوز اشاعة مؤداها ان عزت باشا العابد مقيم الان في الاسكندرية وقد اكترى منزلاً بمبلغ ١٢ الف فرنك في العام واضيف الى هذا الخبر ان مولان زاده صاحب جريدة سربستي التي صدر الامر مؤخراً بالغائها نازل على عزت باشا ضيفاً

وتقر به العيون الحفلة الجميلة التي اقامها حض
الفاضلين فؤاد بك حلمي مأمور مركز منف
والدكتور رزق الله افندي موسى مفتش ص
المركز احتفالا بوداع حضرة العامل النش
باسيلي افندي بقطر المنقول الى وظيفة كاتب
بيوليس مصر . وقد حضر الحفلة كثيرون
ذوي الآداب الراقية والتربية الصحيحة فتبا
كؤوس الهناء والولاء ثم مدت الموائد
حوت ما لذ وطاب من الطعام والشراب .
والكل اسف على نقل عامل امين نشيط
عدهم احسن الآثار واجمل تذكار

لبنان وجيش الدستور — بل
الاكتتابات في جبل لبنان لاعانة ايتام وارا
ابطال الجيش الدستوري الذين قتلوا بسب
الفتنة الاخيرة ٣٨٩١٠ قرشاً

ئەحمەد عیزەت پاشا ئەلعابید

figurent plusieurs personnalités de la haute finance parisienne.

Le journal « Serbesti »

Le journal turc *Serbesti* publié jadis à Constantinople par Mevlanzadé Rifaat, avait cessé de paraître à la suite des événements du 13 avril. Ce journal a commencé à reparaître ces jours-ci à Paris et renferme des articles très violents contre le gouvernement constitutionnel actuel. Aussi le conseil des ministres a-t-il décidé, conformément à l'art. 35 de la nouvelle loi sur la presse, d'interdire la distribution de cette feuille. Ceux qui seront trouvés porteur de ce journal seront passibles d'une amende de 2 à 15 livres turques.

Aux Orientaux

Deux personnalités que le gouvernement ottoman a pu toujours trouver prêtes à servir les intérêts de ce pays,

شەریف پاشای خەندان ١٨٦٥-١٩٥١

دکتۆر ڕەزا نوربەگ ١٨٧٨-١٩٤٢

lisme. A Athènes, N. Nicolaïdès, celui-là même qui a été expulsé de Paris pour ses menées hamidiennes, intrigue, complote, inonde la presse et les offices de publicité de sa prose. Nabi bey, ministre de Turquie à Athènes, à qui incombe actuellement la très délicate mission du conflit turco-grec, est-il à même de surveiller les menées de son ami Nicolaïdès ? Ne serait-il un peu gêné, ce ministre plénipotentiaire de la Jeune-Turquie qui, il y a à peine un an, rédigeait des rapports d'espionnage sous la dictée de son patron et bienfaiteur Munir, ci-devant pacha et ambassadeur de Turquie à Paris ?

Ce dernier, du reste, ne chôme guère : avec un noyau de séparatistes et quelques anciens fonctionnaires hamidiens en déconfiture, il fait du journalisme anonyme.

Enfin, nous avons le fameux journal *Serbesti*. Il paraissait à Constantinople avant les journées d'avril. Cette feuille a été le point d'appui, le prétexte du coup d'Etat yildizien, par ses violentes attaques de surenchère contre le Comité « Union et Progrès ». *Serbesti* est venu planter sa cocarde batailleuse sur les rives de la Seine. Il mène ici une campagne acharnée contre les hommes d'Etat de la Turquie Nouvelle.

Ce qui est plus inquiétant, c'est que, de temps en temps des journaux de Constantinople élèvent leur voix au diapason du *Serbesti*. Il n'y a qu'une petite différence de forme, et cela par crainte de la Cour Martiale qui siège à Stamboul.

Voici un spécimen que je relève de la revue des gazettes du journal le *Stamboul*. La feuille, intitulée le *Néologos*, dit :

« A la tempête politique de la semaine dernière a succédé un calme presque plat, qui est favorable à la solution pacifique de la question crétoise. Cet heureux changement est dû à l'attitude énergique des grandes puissances envers le gouvernement ottoman, prise à la suite de la *note provocante* de ce dernier au gouvernement hellénique, et qui, formellement, déclarèrent qu'elles ne permet-

(1) Voir les *Nouvelles* des 24 juin, 2 et 15 juillet, 3 août.

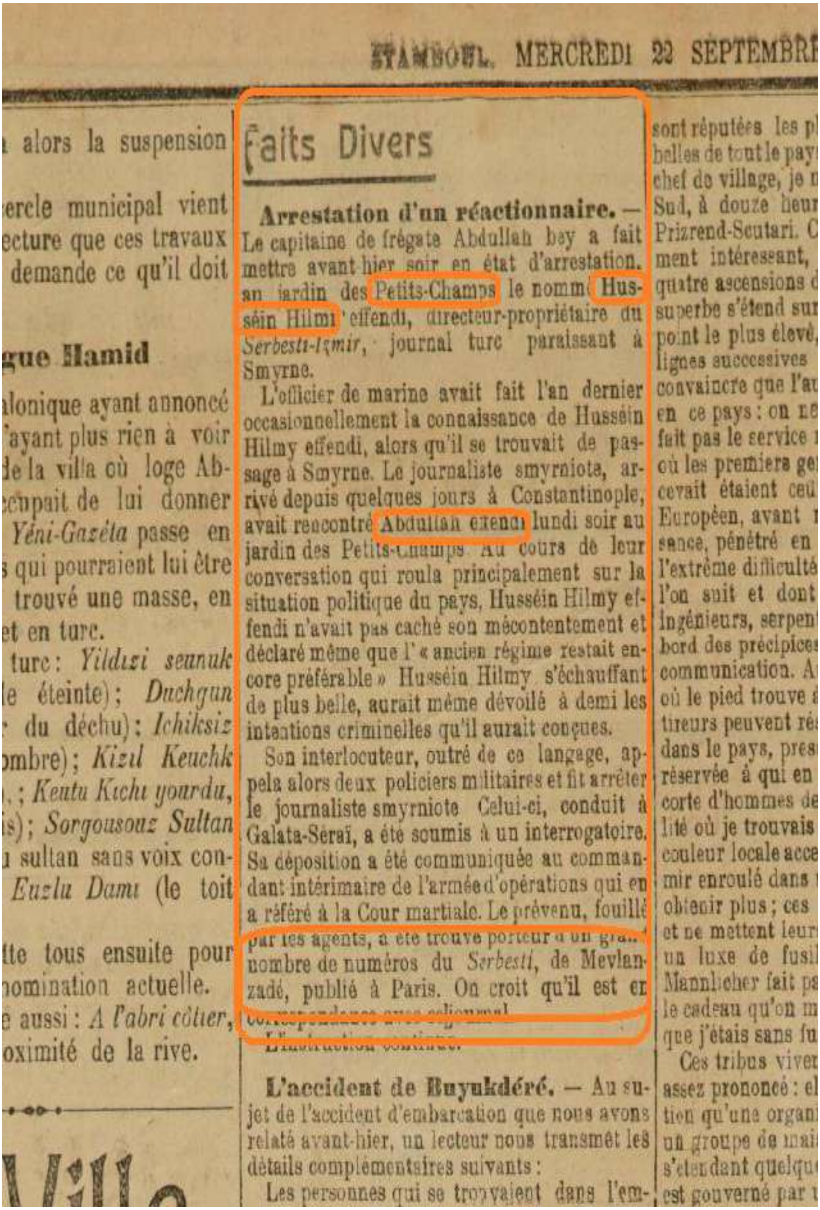

STAMBOUL, MERCREDI 22 SEPTEMBRE

Faits Divers

Arrestation d'un réactionnaire. — Le capitaine de frégate Abdullah bey a fait mettre avant-hier soir en état d'arrestation, au jardin des Petits-Champs le nommé Hussèin Hilmi effendi, directeur-propriétaire du *Serbesti-Izmir*, journal turc paraissant à Smyrne.

L'officier de marine avait fait l'an dernier occasionnellement la connaissance de Husséin Hilmy effendi, alors qu'il se trouvait de passage à Smyrne. Le journaliste smyrniote, arrivé depuis quelques jours à Constantinople, avait rencontré Abdullah effendi lundi soir au jardin des Petits-Champs. Au cours de leur conversation qui roula principalement sur la situation politique du pays, Husséin Hilmy effendi n'avait pas caché son mécontentement et déclaré même que l'« ancien régime restait encore préférable » Husséin Hilmy s'échauffant de plus belle, aurait même dévoilé à demi les intentions criminelles qu'il aurait conçues.

Son interlocuteur, outré de ce langage, appela alors deux policiers militaires et fit arrêter le journaliste smyrniote. Celui-ci, conduit à Galata-Séraï, a été soumis à un interrogatoire. Sa déposition a été communiquée au commandant intérimaire de l'armée d'opérations qui en a référé à la Cour martiale. Le prévenu, fouillé par les agents, a été trouvé porteur d'un grand nombre de numéros du *Serbesti*, de Mevlanzadé, publié à Paris. On croit qu'il est en [illegible]

L'instruction continue.

L'accident de Buyukdéré. — Au sujet de l'accident d'embarcation que nous avons relaté avant-hier, un lecteur nous transmet les détails complémentaires suivants :

Les personnes qui se trouvaient dans l'em-

N° 1. — 15 OCTOBRE 1909 — 1re Année

MECHROUTIETTE

Publié sous la direction de CHÉRIF PACHA

GRATUIT

ORGANE CONSTITUTIONNEL OTTOMAN

JOURNAL MENSUEL

consacré à la Défense des Intérêts Politiques et Économiques et des Droits égalitaires de tous les Ottomans, sans distinction de race et de religion

Adresse Télégraphique : MECHROUTIETTE-PARIS

GRATUIT

La Constitution en Turquie et les Agissements du Comité

de conscience sur les graves conséquences de cette situation.

Voici les points principaux sur lesquels il est nécessaire de prendre des mesures énergiques :

L'armée ne doit plus s'occuper de politique ;

Le Comité Union et Progrès doit être dissous ;

Les sommes recueillies par le Comité sous de nombreux prétextes doivent être rendues au gouvernement qui les attribuera au bien public et en indiquera l'emploi ;

Les députés ignorants, malhonnêtes, qui ont été imposés par le Comité à la suite d'intrigues et de menées électorales, étant d'une incapacité notoire à servir le pays, le Parlement doit être dissous dès la prochaine session et les élections se feront sans aucune intervention, de façon à permettre au peuple de manifester sa volonté ;

La loi martiale sera supprimée et les tribunaux devront fonctionner en toute indépendance ;

Les officiers commandants et subalternes résidant dans la capitale parce qu'ils font partie du Comité, doivent être renvoyés dans leurs corps respectifs et la discipline doit être maintenue scrupuleusement ;

Les sommes trouvées à Yildiz-Kiosk, ainsi que celles qui ont été soutirées à l'ex-Sultan, doivent revenir au Trésor ;

Les ministres doivent être pris parmi les hommes capables et honnêtes, et notre politique extérieure et intérieure ramenée à une ligne de conduite rationnelle ;

Les lois sur la presse, les syndicats ouvriers, les grèves et le vagabondage doivent être révisées et modifiées d'une façon compatible avec le régime constitutionnel ;

La sécurité publique doit être garantie par une amnistie générale qui comprendrait même les membres du conseil de guerre ;

Les menaces qui pèsent sur le trône doivent cesser immédiatement et le monarque doit jouir de toutes ses prérogatives constitutionnelles.

Lettre envoyée à M. Chefket Pacha
président de la Cour Martiale,
par Meviand Zadé Rifaat Bey
directeur du « Serbesti »

Cette lettre, malgré la demande de son auteur, n'a pas été publiée dans les journaux de Constantinople, sauf un seul d'entre eux qui est *Le Tanine*, l'organe du Comité. Mais il en a donné une reproduction très restreinte en ayant soin de supprimer un paragraphe qui le visait.

Cette lettre était rédigée dans le but de protester contre un mandat d'arrêt, émanant du conseil de guerre, et dont nous donnons le texte ci-dessous :

MANDAT D'ARRÊT

« Nous portons par la présente à la connaissance de tous les agents de police que le nommé Derviche Vahdéti, fondateur de l'association *Union Musulmane* et propriétaire du journal *Volcan*, et le nommé Mevlan Zadé Rifaat Bey, le propriétaire du journal *Serbesti*, prévenus d'instigation et de provocation dans le mouvement révolutionnaire et réactionnaire qui a éclaté à Constantinople, le 31 mars 1325 (13 avril 1909), n'ayant pas été découverts malgré les recherches ordonnées par le conseil de guerre, et, comme on ignore où ils se trouvent actuellement, les dits agents sont chargés et obligés de les arrêter n'importe où ils les rencontreraient, et les particuliers qui savent où ils sont doivent en faire la déclaration aux autorités. »

Tout d'abord je regrette que mon nom figure à côté de celui du Derviche Vahdéti.

Votre Excellence n'ignore peut-être pas que, victime de l'ancien régime, j'ai passé sept ans en exil dans l'Yémen, sous l'inculpation d'être un partisan du prince Mehmed Réchad, alors héritier présomptif, et qui maintenant fait honneur au pays sur le trône de Turquie.

Partout où je me suis trouvé, je ne me suis jamais abaissé à me soumettre aux tyrans, et si vous prenez la peine de consulter mon dossier à la Sublime Porte, vous y trouverez les nombreuses dépêches que j'ai envoyées à Férid Pacha, grand vizir à cette époque, et elles vous montreront clairement quelle a été ma ligne de conduite sous l'ancien régime.

Quand j'ai été de retour à Constantinople, j'ai constaté que les choses allaient mal. D'un côté, le peuple ottoman s'ébattait se livrait à des manifestations d'une joie intense, et de l'autre, le Comité commençait à inscrire comme membres sur ses listes, moyennant salaire, d'anciens mouchards d'Abdul-Hamid. Et celui-ci avisé songeait déjà à gagner à sa cause les membres directeurs du Comité.

Les cadeaux, les bakchiches donnés à Ahmed Riza Bey, président de la Chambre, et à sa sœur, ainsi qu'à ses amis, préparaient le terrain pour les menées hamidiennes. Ce fut le *Serbesti*, mon journal, qui le premier a attiré l'attention sur les conséquences graves de cette conduite malhonnête, en insistant sur la nécessité de se comporter correctement et loyalement. Mais nos critiques et nos conseils, ont été mis sur le compte de la rivalité, de la jalousie.

J'ajoute que je me suis adressé au Comité pour lui demander le détrônement du Sultan, en expliquant les nombreux inconvénients résultant de la présence d'Abdul-Hamid sur le trône. (Et à ce sujet j'ai eu un entretien avec le Dr Baha-Eddin Chakir effendi et l'adjudant-major Halid Bey). Halid Bey s'était mis d'accord avec moi et s'est montré partisan du détrônement. Mais Baha-Eddin Chakir effendi s'est contenté d'un sourire ironique.

Permettez-moi de vous faire remarquer encore que c'était le *Serbesti*, mon journal, le premier informé au sujet de deux millions de livres qu'Abdul-Hamid avait fait venir clandestinement des banques étrangères et qu'il a franchement dévoilé le fait pour attirer l'attention sur l'emploi auquel le Sultan destinerait cette somme.

C'était toujours mon journal qui publiait les nouvelles concernant les audiences accordées par l'ex-Sultan à ses nombreux mouchards, et entr'autres à Djemil Molla Uriani Zadé, fameux espion, pour avertir du danger ceux qui s'intitulaient les gardiens de la constitution. Hélas! ces gardiens, aveuglés par l'orgueil, ne tenaient aucun compte de nos révélations et se plongeaient toujours davantage dans leur coupable indifférence.

Ils n'ont même pas hésité à répondre par le revolver aux critiques sorties de notre plume. Ainsi un de mes collaborateurs, le regretté Hassan Fehmi, paya de sa vie l'accomplissement de son devoir patriotique.

D'autre part, preuve irréfutable de ce que nous n'étions pas en faveur de la réaction, l'ex-Sultan a demandé à plusieurs reprises contre nous l'intervention du Parlement, parce que notre journal était le seul qui le gênait dans la pratique de ses viles menées. Et j'ai été condamné à deux mois de prison pour avoir mis au jour les tripotages de l'ancien Chéikh-ul-Islam. Et tous les procès intentés contre moi ont été la conséquence d'actes semblables de ma part... J'ai la collection de tous mes journaux. Et je vous mets au défi de trouver, tant dans le passé que dans le présent, un mot de moi qui soit de nature à prouver, ou même à faire supposer que j'aie été ou sois réactionnaire.

La véritable cause de la révolte du 13 avril était la conduite odieuse et scandaleuse du Comité de Constantinople et pas davantage.

Je suis épris de liberté et défenseur acharné du droit des gens.

C'est moi qui ai organisé le premier meeting de protestation contre le projet de loi préparé sur l'instigation du Comité en vue de restreindre la liberté de la presse qui dévoilait leurs basses manœuvres. Par conséquent, je crois être autorisé à qualifier d'ignoble et d'infâme l'accusation portée contre moi.

Quant au motif de mon départ de Constantinople, le voici : Je veux la loi au-dessus de toute force, et puisque la loi martiale n'a de loi que le nom, et que ses décisions dépendent plus des caprices que du souci de la justice, j'ai voulu me soustraire à ce joug en suspendant pour quelque temps la publication de mon journal et en m'éloignant de Constantinople. D'autant plus que j'avais appris la veille de mon départ que les membres du Comité avaient résolu d'adopter à mon égard une mesure autrement radicale, qui n'était rien moins que mon exécution.

Je ne pense pas que ce départ constitue en quoi que ce soit un délit, et permettez-moi pour finir de vous prier de faire publier toute autre accusation qu'on aurait pu porter contre moi, je suis prêt à [illegible].

Paris. — Imp. [illegible] 26, rue du [illegible].
Le Gérant : [illegible]

YENI
SERBESTI
Henry GOUZÉE
Henry GOUZÉE
Le Caire (Égypte)
JOURNAL HEBDOMADAIRE
Quelques mots...
سربستی

خدێوی عەباس حیلمی دووەم (١٨٧٤-١٩٤٤)

situation actuelle est intenable. Tant qu'elle ne sera pas modifiée, la paix de l'Europe sera à la merci d'un incident de frontière, coup de fusil imprudent d'un Serbe, d'un Bulgare ou d'un Turc.

Ne vaudrait-il pas mieux en finir tout de suite et régulariser la situation par un Congrès, comme nous le proposions dans notre dernier numéro? Cette idée de la réunion d'un Congrès pour établir un état acceptable, dans les pays situés entre le Danube et l'Adriatique a frappé quelques bons esprits. Nous avons reçu plusieurs lettres qui l'approuvent ou la discutent. Nous en ferons le résumé critique dans notre prochain numéro.

La Confédération Balkanique

Le *Mali Journal* du 27 février, déclare que la Serbie ne doit consentir à entrer dans la Confédération balkanique que si on lui permet d'acquérir, contre une compensation pécuniaire, le Sandjak de Novi-Bazar.

La liberté de la Presse et les Jeunes Turcs

Un vaillant journal le *Serbesti* faisait aux représentants du nouveau régime à Constantinople une opposition d'ailleurs fort justifiée. On le supprima dans la capitale de l'Empire. Il émigra.

Aujourd'hui, le *Stambou* dit qu'une note officielle du Bureau de la Presse annonce que celui qui sera trouvé porteur du *Serbesti* qui, comme on sait, se publie maintenant au Caire, sera passible d'une amende variant de 2 à 15 livres turques.

Quinze livres turques représentent environ *trois cent cinquante francs*.

Si quelque mauvais plaisant glisse un numéro du *Serbesti* dans la poche de la redingote d'un vieux Turc,

فاتحة الاحاديث

الجامعة

الجزء الثاني — السنة السابعة

مجلة علمية اجتماعية تاريخية ادبية

القاهرة — يناير (كانون الثاني) سنة ١٩١٠ — محرم سنة ١٣٢٨

فاتحة احاديث شهرية

فى المسائل العثمانية

على ذكر اقامة عزت باشا العابد في مصر ومنع صاحب جريدة سرابستي من نشرجريدته فيها

ليست السياسة من مواضيع المجلات كأخبار . ولكن أي كاتب يرى البناء الذي يبنى الآن في السلطنة العثمانية ويطاوعه فكره وقلمه على الوقوف بازاء ذلك البناء وقفة المشاهد المتفرج لا وقفة المتعقب المشارك . وعدا ذلك فالسياسة ضربان . الضرب الاول أخبار وحوادث . والضرب الثاني تأملات وافكار لاستخراج النتائج . ويدعى الضرب الاول في اصطلاح السياسيين (السياسة البحتة) ويدعى الضرب الثاني شرح السياسة وفلسفتها . وهذا واجب على المجلات لا جائز لها . فلا جناح علينا اذا فتحنا في كل جزء من الجامعة هذا الباب لهذه الاحاديث الشهرية عن السياسة العثمانية ومسائلها الكبرى

ان البرلمان العثماني يبحث منذ نشأته في الاساس الذي تقوم عليه كل أمة • وجميع منافع الامم العثمانية ومصالحها الكبرى تعرض عليه منفعة منفعة ومصلحة مصلحة ليرى رأيه فيها . فهو يبحث في الحرية ويحددها و يقيدها .والعمل و ينظمه و يضع اللوائح له • ومسائل الجنسيات التي اشتبكت في الدولةالعثمانيه اشتباك الحابل بالنابل ويسعى لتسكينهاوتهدئتها. وتنازع الوزارة والبرلمان السلطة • والامتيازات الاجنبية . واصلاح الوزارات وتطهيرها من ادرانها الاولى .وتوسيع سلطة الولايات او توزيع السلطة عليها. وتتألف فيه الاحزاب وتسقط ثم تنهض الخ الخ — وحول هذه الاعمال اليومية التي هي شغل أهل السياسة الشاغل امم من جنسيات مختلفة تتحرك قياماً وقعودا و تشرئب أعناقها الى زيادة من الحرية والعدل وصلاح الحال .و بعضها يسأم و يتعجل فلا يتمهل. و بعضها (يسر حسواً في ارتغاء) والافضل ان لا تفسر هذا المثل. وحول ذلك كله. اي حول البرلمان والحكومة والامم المشتبكة بهما المنتسبة اليهما امم كبرى أجنبية تنظر من بعيد الى غليان تلك المراجل الشرقية الجديدة التي يراد منها ان تطبخ لابناء الشرق طعاماً مدنياً حديثاً • وهم يراقبون ما عساه ان يخرج منها . والبعض منهم يشارك بشهامة (او لمصلحة) في ايقاد النار تحت تلك المراجل والبعض منهم عمل سرّاً او ما لا لاخمادها .

فكيف يسع الكاتب ان يقف ساكتاً بازاء هذه الحركة الهائلة التي لا مثيل لها في تأريخ الشرق وسيكون لها اعظم تأثير على قارة كبرى بل قارات و يشتغل بعد ذلك عنها بغيرها .

وقد اجتنبنا في الجزء السابق الخوض في المسائل العثمانية لانه الجزء الاول الذي تفتتح به الجامعة حياتها في الشرق بعد عودتها من الاقطار الاميركية • لا سيما وانها قادمة من واقعة سياسية وقعت بشأن جمعية كانت في باريز. والذين كانوا يقرأ ون جريدة الجامعة وهي في نيو يورك و يتذكرون عريضتها الى مجلس المبعوثان التي قدمتها اليه بالنيابة عن نحو ٩٠ مهاجر سوري من أدباء المهاجرين وعليها تواقيعهم بخط ايديهم والجواب الذي ورد عليها بشأن هذه العريضة من جناب العلامة سليمان افندي البستاني الذي كان تقديمها بواسطة حضرته يعلمون المراد بتلك الاشارة •

ونريد افتتاح الكلام بجريدة (سربستي) التي أبت الحكومة المصرية الاذن لها بالظهور في مصر وذلك لنقول كلمة نبسط فيها رأينا بسطاً تاماً تظهر فيه الفكرة الاصلية التي يجب علينا ان لا ننساها ولذلك جعلناها محور كلامنا . ان جريدة (سربستي) نشأت

لما كنا نفعل احسن مما يفعلون بل ما كنا نقدر على ان نفعل فعلهم . وعلينا ان نجعل هذه الفكرة نصب اعيننا على الدوام وفقاً لما ذكرناه آنفاً وهي : ما دام في الدولة العثمانية خوف من حزب التقهقر — وهذا الخوف موجود حتى الآن بدليل بقاء الديوان الحربي العرفي — فمن واجباتنا جميعاً ان لا نسمع ملاماً في الدستور بين وان لا نعبأ بالذين يقولون لنا انهضوا وطالبوا بحقوقكم ولا تتركوهم يستأثرون ويستبدون بكم . وهبهم يستأثرون ويستبدون كما يقولون وافرض استبداداً هذا التماسك والاتحاد فيما بينهم على سياسة معلومة يريدون صيانة الدولة بها اذ لا نصان بغيرها في هذه الامة التي هي بابل الامم في هذا الطور الاول من اطوار الدستور فهذا الذي يدعونه استبداداً احب الينا الف مرة من ذاك — وانت تعلم مرادنا بقولنا « ذاك » — ان العثمانيين قضوا مئات من السنين وهم يعاملون كما تعامل الانعام السائمة وكانوا ساكتين فلا يليق باحد ممن يريدون الاصلاح باخلاص وصدق ان ينهض حيناً يعطى الحرية ويقول « اعطوني كل شيء او أهدم كل شيء لاعود الى القديم » وهذا يقتضي ان يتسامح كل فريق في شيء من حقوقه بضع سنوات لكي ترسخ قدم الدستور و ييأس انصار حزب التقهقر من الردة يأساً حقيقياً لرؤيتهم رضى جميع الامة عن الحالة الحاضرة وحينئذ يبقى المجال متسعاً لكل فريق من العناصر العثمانية ان ينهض باسم الدستور وتحت حمايته الى منازعة الحزب الحاكم السيادة والمنافع في الامة . والا فتكون منازعتهم ذلك منذ الآن منازعة تضعفهم وتلقي الشقاق بينهم وتشغلهم عن تأسيس الاصلاح وتطهير الدوائر في العاصمة والولايات مؤدية حتماً الى نصرة حزب التقهقر . ولذلك نرى اعوان هذا الحزب لا يفتأون عن حث العناصر المختلفة على النهوض للمطالبة بحقوقها وامتيازاتها . حتى الاتراك منهم (كصاحب مربسق) اصبحوا اشد غيرة على العرب من العرب انفسهم كما يؤخذ من كلام مولان زاده رفعت صاحب مربسقي مع احدى الجرائد الفرنسوية في الاسكندرية . واليوناني تذكر انه صديق قديم للعربي نزحف يجامله ويذكره اختلاط دمهما قديماً في سوريا وما بين النهرين في عهد بزنطيه . والعربي الذي كان موظفاً في الاستانة قبل الدستور ويكره ان ينتدب للعرب ويعاقب بالسجن من يقول انه عربي او سوري اكتشف بغتة في احدى زوايا نفسه عاطفة جديدة وهي التفاني في حب العرب والسوريين . (سلاطة روسية) كما يقول الافرنج في امثالهم

منذ بضع سنوات قوي ساعد الملكيين في فرنسا بساعدهم الاكليروس والجيش وذلك في حادثة دريفوس المشهورة . فاجترأ احد الملكيين على ضرب رئيس الجمهورية المسيو لوبه

فاصاب قبحته وحنق بعض رؤساء الجيش على الجمهورية فاصبحوا يتآمرون عليها . فلما رأى الجمهوريون الخطر على الجمهورية تركوا منازعاتهم ومخاصماتهم واتحدوا يداً واحدة لنصرة الجمهورية . واستوى في هذا الاتحاد الجمهوريون والراديكاليون والراديكاليون الاشتراكيون والاشتراكيون الموحدون والاشتراكيون المستقلون حتى الفوضويين انفسهم وبعد ان كانوا جميعاً يتنازعون في مبادئهم ومشاريعهم تنازع الخصوم والاعداء سكتوا بعضهم عن بعض وعقدوا هدنة ووحدوا احزابهم توحيداً وقتياً في حزب دعوه العصابة الجمهورية Bloc. واستمر هذا (البلوك) يعمل باتحاد واتفاق في وزارة والدك روسو ثم اميل كومب بضع سنوات حتى أعادت الحكومة النظام الى الجيش والبلاد وسنت قانون الجمعيات الدينية وزال الخطر عن الجمهورية . فعادت الاحزاب الى منازعاتها

فبازاء حزب التقهقر العثماني يجب ان يكون للدستور بين العثمانيين (بلوك) ايضاً الى ان يزول الخطر عن الدستور العثماني والحرية العثمانية . وهذا (البلوك) هو المهادنة التي اشرنا اليها بين العناصر بضع سنوات

فماذا يريد الآن صاحب جريدة سربستي ان يبلغنا اياه في جريدته التي رام نشرها بيننا؟ . ايريد ان يقول لنا انه غيور على العناصر العثمانية وانه لم ينصفها حزب الاتحاد والترقي ؟ شكراً لغيرته وهذا لا يقتضي اكثر من سطرين وقد نشرها في جريدة النوفل فكفى . ام يريد ان يثبت (ان حزب الاتحاد والترقي مستبد ظالم وقد جعل الدولة العوبة بين الدول الاجنبية) فهذا قد قاله فيما مضى في الاستانة وما في الاعادة افادة . وليس الوقت الآن وقت هذه الاقوال كلها بل الوقت وقت الافعال اي تنظيم الوزارات والاستغناء عمن يمكن الاستغناء عنهم من الموظفين في العاصمة والولايات اقتصاداً في النفقات وتطهير المحاكم وتنظيم البوليس لتقوية سلطة الحكومة واقرار الامن وانشاء موارد للرزق زراعية وصناعية وتجارية وتسهيل سبل المواصلات وتقوية مالية الدولة وجيشها وبحريتها . واما الجدل فسيجيء وقته بعد زمن . بعد خمس او ست سنوات عد ايها الفاضل واطلب المناظرة والمجادلة . ولكننا مع ذلك نقول له . ان الامة العثمانية لا تهمها صبغة الحزب الحاكم الآن ما كثريته في مجلس المبعوثان ولا تنظر الى اسمه ولقبه . ولكنها قبل كل امر تريد حزباً منظماً قادراً اثبت اخلاصه للدستور وقدرته بافعال لا باقوال ويكون صاحب الاكثرية في البرلمان ولرجاله خطة مخطوطة يجرون عليها . وينتصرون فلا ينشقون ولا يتخاذلون . ويسقطون فيستمرون متماسكين كالبنيان المرصوص . والامة ونعني المتأدبين والمتنبهين في الامة يحبونهم

ويؤيدونهم . جيئونا بحزب كهذا الحزب وسموه بالاسم الذي تريدونه واجعلوه يحكم الامة . واذا لم يكن في الامة حزب كهذا الحزب غير حزب الاتحاد والترقي اتحسبون الامة العثمانية ومتأدبيها ومتنبهيها انعاماً لا عقل لها لتلقي زمام الحكومة الى احزاب صغيرة ذات اغراض متضاربة تتنازع بقوىً متكافئة فتشل سياسة الدولة وتحل فيها الفوضى وتمس الحاجة حينئذ الى الاستبداد لاعادة النظام كما وقع في البرلمان الاول

ويظهر ان الحكومة المصرية قد رأت ان ما قاله صاحب سربستي في جريدته في الاستانة قبل فتنة ١٣ ابريل التي برح الاستانة بعدها قد كان كافياً فلم تأذن له بنشر جريدته هنا . ومن حقه ان يشكو من تعرضها لحريته الشخصية وضغطها على حرية المطبوعات الى هذا الحد . ونحن وان كنا على خلاف معه في مبادئه لا نستحسن (منع حرية النشر) ايّاً كان سببه لان الحرية كما يقولون (واحدة لا تتجزأ ولا تنقسم) ولكن لعل الحكومة منعته من نشر جريدته لا رغبة فقط في سدّ باب الشقاق والنزاع في مصر بشأن المسائل العثمانية ولا مجاملة فقط للحكومة العثمانية صاحبة السيادة في مصر بل ايضاً — وربما كان هذا السبب هو الاهم — لان حضرته متهم وفار من المحكمة العرفية العسكرية في الاستانة التي استدعته لمحاكمته ولم يحضر . ولو حضر وحوكم وبرأ ساحته الديوان الحربي لما كنا نظن ان حكومة مصر تمنعه من نشر جريدته في بلادها ما دام بلا (سوابق)

وهل في الامكان ان نتكلم في هذا الفصل عن صاحب جريدة سربستي ولا نشير بكلمة الى ضيف مصر الجديد عزت (باشا) العابد

ان الامر الذي يسر ذكرهُ كل منصف يراقب الحوادث عن بعد ان عزت باشا لم يفعل فعل صاحب سربستي واجتنب محادثة مراسلي الصحف اجتناباً مطلقاً . واذا صحت الاخبار التي نُشرت عنه كان عمله دليلاً جديداً على ما هو مشهور عنه من الدهاء وحسن السياسة . فقد قيل انه حين وصوله الى مصر زار دولة القومسير العثماني وابلغه رغبته في الاقامة في مصر وانه يود (زيارة) الاستانة اذا اذن له بذلك أولياء الامر وانه في مقدمة محترمي الدستور والمعترفين بالحالة الحاضرة . وبعد ان حضر المأدبة التي حضرها ايضاً بضعة من نظار مصر وحصلت بسببها تلك الضجة في مصر والاستانة ذهب ايضاً الى القومسير العثماني وابلغه انه لم يكن عالماً بوجود حضرات النظار فيها ولولا ذلك لما حضرها . فاذا صحت هذه الاخبار فانها تثبت مسالمته لاولياء الامر في الاستانة . وليس لنا ان نقول انه يُظهر امراً ويُبطن امراً فلنا الظواهر والبواطن لله . ولكن الذي لنا ان نقوله هو استغرابنا

Yemen hakkında

یمن حقنده

داخلیه ناظری طلعت بك افندی‌یه

آچیق لایحه

١٧٦
١٧٦

بك افندی :

بو هفته آژانس تلغرافنامه‌لری صنعا ، عسیر ، وحدیده‌نك محاصره ایدلمك اوزره بولندقلرینی اخبار ایتمکله بتون حمیتلی عثمانلیلر کبی بزی‌ده داغدار ایلدی . استقبال وطن حقنده درینجه دوشوندیردی . ظن ایدرزکه دوشونمکه حقلی‌یز . زیرا ادارەمز حاکمیت ملیه اساسنه بنا ایدلمش بر ادارۀ مشروطه‌در . هر عثمانلی کبی بزده ، نزده اولسه‌ق بو حاکمیتك بر جزئی تشکیل ایده‌رز . بناء علیه منافع وسلامت ملیه ووطنیه‌مزی دوشونمك ، اجتهاد وتتبعات مخصوصه‌مزی علاقه دارانك انظار انتباهنه ، اکثریتك قبولنه عرض ایتمك جملۀ صلاحیت اصلیه وملیه‌مزدن اولدیغی تصدیق وقبول ایدلیدر .

بو صلاحیتی محافظه واستعمال ایله یاره‌لرمزی ، دردلرمزی کوروب اخطار ایتمك صورتیله اولسون « عرفان » کوستره‌میه‌جك درجه‌ده مسکنت اختیار ایدرسه‌ك آنی دکل ، حال یله بزم ایچون طوفاندر .

بزده چشم امعان وارسه آرتق کوروب اکلاملی‌یزکه عالم مدنیت بزدن اعتماد وامنیتی قالدیرمشدر ؛ اضمحلالمزه هرکس طرفدار ایتمشدر .

جزیرة العربده دوام ایدن فجایع ، بسیله‌نن آمال واحتراصات تأثیراتیله قورقارزکه حکومتمزك قوۀ اصلیه‌سی اولان « صفت خلافت » تزلزله اوغرامسون . بو صفت معنویه اولمسه حکومتمزك بین الدول موقعی فاس سلطانلغی درکه‌سنه اینر .

...لوم ومنبعی تعیین ایدەجك بر
مجبوردی .
...موناده حکومتدن آرناودلغه بر
...اعزامنی طلب ایتدیکمز زمان،
...یم بیلیر نەدن کولمکه باشلامش
...یتدن حتی قومیسیونه احتیاج
...ین هرشینك اجرا ایدیلەجکنی
...نفسی زماننده صدراعظمه قارداش
...ده بولنان بر مملکت ایچون اویله
...نەمیەجکنی، بی کناهلرك قاننك
...ع ایتمەین کیمسەلرك شایان نفرت
...دم . »

... و بواختلافاتك مبدل ائتلاف
... أك ابی چاره حکومتك تکلیفاتنی
... سلاح ایتمك اولدیغنده عجبا تردد

...ك زمانی چوقدن کچمشدر ، حکومت
...نون حربك تطبیق ایدیلەجکنی اعلان
...علیه مادام که بوقارغشەلقده هر کسه
...باقیله بیلیور، بوتقدیرده آرناود
...رنده اولدیغی حالده اولمکه وجلادلر
...معه قرار ویرمشلردر.
...ین مجادلاته نهایت ویرمك ایچون
...ناودلغه برهیئت تحقیقیه اعزامندن
... حکومت بو صورت حلی قبول
...ـدیرده بالطبع عزت نفسندن
...دایه مجبور قالەجقدر . لکن بو
...کومتك فطانت ودرایت سایەسنی

مسعودیه
دون مسعودیه زرهلیسی طولمه باغچه پیشگاهنه
کلەرك تمیرلنمشدر .

مصرده کیلر

قاهره مخابرمز یازیور :

مولان زادەنك اقامتگاهی درت بش کون
اول پولیس معرفتیله تحری ایدلدی ، بالجمله
اوراق و کتابلری مصادره اولوندی . نشر
ایتدیکی پاچاورەیی بوراده باصمانه مساعده
ایدلمیور . کندیسی باشقه برده باصدیروب مصره
کتیردیککی ادعا ایدیورسەده ارتجاعیونك
واسطهٔ نشر افکاری اولان معهود المؤید مطبعه
سنده باصدیرمقده اولدیغی محققدر . المؤید
مطبعەسنده باصیلان بو اوراق ملونه ظرفلر
ایچنده هرطرفه کوندرلك ایستەنیلیور . فقط
پوسته ادارەسی فرقده اولونجه بوکاده میدان
ویرمیور .

شایان دقت وموجب استهزا وعبرتدر که
حکومت مشروطهٔ عثمانیەیه بومعاونتی ، بوخدمتی
ایدنلر هپ انکلیزلردر . مولان زادەیه غزته
سنی چیقارمق ایچون کیزلیدن کیزلی یه مخصصات
ویرنلرك ایسه انکلیزلر اولدیغنی البته تقدیر
وتخمین ایدرسکز .

بوراده کی مرتجعلر هپ برر برر آوروپانك
برلی طوتدیلر . مولان زاده کیتدی ، عزت
پاشا کیتدی . مبرده خدیو حضرتلریله برابر
کره ملاقاتدن وعرض وداعدن صوکره کیتدی .

مبالغ مذکورەنك ۳۲۶ سنەسی بودجەسنه
ادخالیله ، فراغ وانتقال معاملاتنك دوائر بلدیەیه
اوغراتیلمەدن اجرا اولونمسی دوائر واردانتك
تناقصنه سبب اولدیغی جهتله باب عالی یه
اشعاریله والیوم استخدام ایدلکده اولان
بش آلتی مأمورینه ، بش آلتی مأموری
دها علاوه وترفیق اولونمسنه دائر هیئت صحیه
ریاستندن موروده مطالعه قرائت اولنەرق احوال
فوق العاده ظهورنده دوائر بلدیه طرفلرندن
اجرتلی آلتی مأمومورلری ده استخدام ایدیله
بیلدیکندن دائمی اولەرق دها بش مأمورك
استخدامنه لزوم اولمادیغنه ، امانت هیئت فنیه
رئیسی موسیو اوریکك پروژەسنك طبع اولنەرق
اعضایه توزیعنه وشهر امانتی نامنه استقراض
اولنان مبالغك بربانقەده امانتجه محافظەسنه
ویدنجی دائرهٔ بلدیه طرفندن لزومی اشعار
ایدلمش اولان ایکی طراق دوەسیله برنجی دائره
اوطەجیلرینك تزیید معاشاتی حقنده دائرهٔ
مذکورەدن کوندریلن تذکرەنك بودجه
تدقیقاتی اکمال ایدلدیکنه مبنی عدم قبولنه قرار
ویرلمشدر.

بیروت والیلکی

بیروت ولایتی والیلکنه شورای دولت ملکیه
دائرەسی رئیسی نورالدین بك تعیین اولنمش وکیفیت
تعیینی عرض عتبهٔ علیا قلنمشدر .

تدریسات ابتدائیه

هر نقطهٔ نظردن بیوك برمکملیت عرض

...tes
...ce télégra-
...sée au So-
...iété parle-
...s ministres
...s, Pétroff,
...r acclama-
...de 15 mem-
... parlemen-
...e.
...g. de C.)

...ER

...e Vienne,
...Les funé-
... la Cham-
...Pattai, au
...fait l'éloge
..., ensuite,

... annonce
...que le Dr
...s plus en
... à Vienne
... était ins-
...ancé dans
...cipal d'a-
...(1885) au
...Il se mit
... provoqua

Le général [illegible] pacha, inspecteur des fortifications relevant du 2me corps d'armée, est parti, hier soir, pour Andrinople.

— Nous avons annoncé la nomination de Zia pacha comme ambassadeur de Turquie à Washington. Une augmentation a été portée aux allocations de cette ambassade.

— On a préparé un projet de trois articles relativement à la reconstruction des prisons. D'après ce projet la prison centrale de Stamboul sera transférée à Zeitin-Bournou ; la maison d'arrêt sera transférée dans un local qui sera nouvellement construit près du ministère de la justice. Quant aux prisons en province elles seront divisées en trois catégories.

— Quelques chefs des tribus Haïdaranli ont demandé l'aman aux autorités de Maamouret-ul-Aziz.

— Mevlanzadé Rifaat, propriétaire du fameux *Serbesti*, se serait rendu d'Egypte à Athènes où il aurait commencé à publier son «journal».

— Un incendie a détruit hier soir deux chambres à Sivadji-han, sis à Mahmoud-Pacha, Stamboul.

— Au dernier moment, M. Ch. Laurent, conseiller financier, a remis hier son départ à aujourd'hui. Il quittera donc notre ville par l'Orient-Express.

— Le projet concernant la protection à accorder à l'industrie indigène, après avoir été modifié avait été présenté au grand-vézirat. Ce projet a été adopté et sera soumis à la Chambre.

— On annonce de Tanger que les officiers et sous-officiers, instructeurs turcs au Maroc, qui se trouvaient à Hyaina, ont été rappelés à Fez et seront remplacés par des instructeurs français. (Ag. F.)

— On télégraphie de Berlin que M. Bethmann-Holweg, chancelier de l'Empire allemand, partira pour Rome le 19 mars. (Ag. It.)

فاروق

FAROUC _ ATHÈNES

172
۱۷ شباط ۱۳۲۷
جهاد
برنجی سنه نومرو ۱۲
صاحب و محرری
مولان زاده رفعت
«آدرس»
RIFAAT BEY MEVLAN ZADE
7 Rue Jonos . ATHENES.
ابونه شرائطی
«آدرس»
RIFAAT BEY MEVLANZADÉ
7 Rue Jonos . ATHENES.

گەڕانەوەی مەولان زادە ریفعەت و خەبات بۆ ئازادیی ژنانی عوسمانیی

لە رۆژی ١٩ی مارسی ١٩١٢دا، رۆژنامەی STAMBOUL لە لاپەڕەی دووەمی خۆیدا و وەک هەواڵێک گەڕانەوەی مەولان زادەی راگەیاندووەو نووسیویەتی :

" مەولان زادە ریفعەت بەگی بەڕێوەبەری پێشووی سەربەستی کە دوای رووداوەکانی ١٣ی ئەبریل چووبووە ئەورووپا، دوێنێ لەرێگەی هێڵی عوسمانیی خدێوی، گەیشتەوە ئەستەمبوڵ. هەر ئەوەنەی گەیشت لەلایەن پۆلیسەوە قۆڵبەستکرا."

هەروەها STAMBOUL لە رۆژی ٢١ی مارسی ١٩١٢دا، هەواڵی دوورخستنەوەی مەولانزادە رادەگەیەنێت و دەنووسێت:

"وەک راگەیەندراوە، مەولان زادە سەرنووسەری پێشووی رۆژنامەی سەربەستی، هەروەها ئەوەی کە قۆڵبەستکردنیمان لەکاتی گەیشتنەوەی راگەیاند، لە رێگەی گەشتی خدێوییەوە رەوانەی مەنفا دەکرێت بۆ بۆرسە دووردەخرێتەوە."

بەگوێرەی هەواڵ و زانیارییەکان، مانەوەی مەولان زادە لە مەنفا نێوخۆییەکەی لە بۆرسە نزیک بە چل رۆژێکی خایاندووەو پاشان لە لێخۆشبوونێکی گشتییدا ئازاد کراوەو رێگای گەڕانەوەی بۆ ئەستەمبول پێدراوە، وادیارە ئەوەش رێکەوتنێکی نێوان حیزبی حوریەت و ئیئتلاف و ئیتحادو تەرەقی بێت بۆ هێورکرنەوەی ململانێیەکان و ئامادەکاریی بۆ هەڵبژاردنەکانی پارلەمان.

STAMBOUL لە دووشەممەی رێکەوتی ٢٩ی ئەبریلی ١٩١٢دا، لەژێر ناونیشانی لێخۆشبووندا، نووسیویەتی:

" بەیانی رۆژی شەممە فەرمانێکی ئیمپراتۆریی راگەیەندراوە بۆ ئەرێکردنی بڕیارێکی ئەنجومەنی وەزیران سەبارەت بە لێخۆشبوونی

هەندەکیی بۆ ئەو زیندانییکراو و دوورخراوە سیاسییانەی لەم لیستەدایە. ژمارەی ئەوانە بۆ ٢٥٠ کەس بەرزدەبنەوە و کە ناو و کارەکانیان لە لیستەکەدا هاتووە."

شایەنی باسە ناوەکان بە موراد بەگی سەرنووسەری رۆژنامەی میزان دەستپێدەکات، ناوی مەولان زادە ریفعەتیش لەنێو لیستەکەدایە.

هەر ئەم رۆژنامەیە لە رۆژی ٢٧ی مایۆی ١٩١٢دا، لەلاپەڕەی ٣ی خۆیدا، هەواڵێکی لە رۆژنامەی یۆنانیی (The Proods)ەوە راگواستووەو دەڵێت کە ئەو رۆژنامەیە زانیویەتی کە مەولان زادە ریفعەت لێخۆشبوونی بەدەستهێناوە، هەروەها پاش چەند رۆژێکی کەم دەست بە بڵاوکردنەوەی رۆژنامەکەی "سەربەستی" دەکاتەوە."

مەولان زادە، پاش ئازادبوون و گەڕانەوەی بۆ ئەستەمبوڵ، یەکەمین کاری هەوڵی بۆدا، بریتیبوو لە دەستپێکردنەوەی چاپ و بڵاوکردنەوەی رۆژنامەی سەربەستی، بۆ ئەم مەبەستەش چەندین جار داواکاریی بەرزکردەوە تاوەکو مۆڵەتی چاپکردنەوەی سەربەستی پێبدەنەوەو ئەو بڕیاری قەدەغەکردنەی لەسەر هەڵگرن کە لەساڵی ١٩٠٩ەوە خرابووە سەری، بەڵام هەموو جارێک لەلایەن دیوانی حەربییەوە داواکەی رەتدەکرایەوە. پاشان دوای توندوبوونی ململانێ سیاسییەکان و هەڵوەشاندنەوەی پارلەمان و لاوازبوونی دەسەڵاتی ئیتحادییەکان، لەپاش جووڵانەوەکەی "خەلاسکار زاپتان/ ئەفسەرانی فریادرەس"لە ١٧ی یۆلیۆی ١٩١٢دا،[29] کەلایەنگری حیزبی حوررییەت و ئیئتیلاف بوون، هەروەها دامەزراندنی حکومەتێکی غەیرەحیزبیی بەسەرۆکایەتیی ئەحمەد موختار پاشا، مەولان زادە دەرفەتی گونجاوی بۆ چاپکردنەوەی رۆژنامەکەی دەستکەوت و دوای ١٢ رۆژ جارێکی تر خولی چوارەمی بڵاوکردنەوەی سەربەستی دەستپێکردەوە، ئەوەی بەهەمان رێبازی رەخنەگرانەی پێشووەوە لەرەخنەگرتن بەردەوام بوو. دیارە بڵاوکردنەوەی

[29] بۆزیاتر بڕوانە: ئێریک جەی زوچەر، سەرچاوەی پێشوو، ل ١٦٠-١٦١.

سەربەستی لەم خولەشدا هەر چەند مانگێکی خایاند، چونکە لە٢٣ی یەنایەری ١٩١٣دا، ئەفسەرانی ئیتحادوتەرەقی لاوازی حکومەت و شکستەکانیان لە جەنگی بەلقاندا قۆزتەوەو کودەتای سەربازییان ئەنجامدا. بەوەش دەسەڵاتی رەهای ئیتحادییەکان تاوەکو کۆتایی یەکەمین جەنگی جیهانیی لەئیمپراتۆرییەکەدا سەپێنرا، بەوەش ئەو ئازادییە هەندەکییەی کە بۆ عوسمانییە لیبراڵەکان رەخسابوو بەتەواویی پێچرایەوەو کارو چالاکیی سیاسی و چاپەمەنییان وەستا. بەڵام ئەمجارە ئیتحادییەکان بەبەرنامەیەکی تۆکمەترەوە کەوتنەکارو پلانێکیشیان بۆ زنجیرەیەک ریفۆرم لەبواری کارگێڕیی و پەروەردەیی و یاسایی و کۆمەڵایەتیشدا هەبوو کە گرنگترینیان ناناوەندگەرایی ئیداریی و سێکیولاریزەکردنی بواری دادگەریی و فێرکردن و ریفۆرم لەبواری خێزان و بایەخدان بەرەوشی ژنانی عوسمانیی.

سەبارەت بە ژنان، ئاشکرایە کە لەقۆناغی دووەمی مەشروتییەت لەئیمپراتۆریی عوسمانییدا، بەتایبەتی لەسەرەتاکانی دەیەی دووەمی سەدەی بیستەم و پێش هەڵگیرساندنی یەکەمین جەنگی جیهانی، لەگەڵ گۆڕانکارییە سیاسی و کۆمەڵایەتییەکان و خولیای مۆدیرنیزەکردن و لیبرالیزەکردنی دەوڵەت و کۆمەڵگا و گەنگەشە ئایدیۆلۆژیەکان، قسەکردن لە مافەکانی ژنان و شوێنیان لەکۆمەڵ و هەروەها دامەزراندنی رێکخراوی ژنان و بڵاوکردنەوەی بیرو بڕوا فیمسنیستیەکان سەبارەت بە خێزان و ئەرکی ژن و خەونە ئایندەییەکانی، بوونە مەسەلەو بابەتێک کە بۆ یەکەم جار بەشێوەی بەرفراوان و زانستییانە لە سەر شانۆی رۆشنبیریی و کۆمەڵایەتیی، بەتایبەتی لە شاری ئەستەمبوڵی پایتەختی ئیمپارتۆرییەکە، قسەی لێوەدەکرێ و بیرۆکەی نوێ پێشکەش دەکرێ. دیارە هەر لەپەراوێزی ئەم دۆخەشدایە کە دواتر ژنانی کوردیش لەئەستەمبوڵ، تێکەڵ بەم رەوتە دەبن و رێکخراوی تایبەت بەخۆیان بەناوی "کۆمەڵەی تەعالی ژنانی کورد" لەساڵی ١٩١٩ دا، دادەمەزرێنن. پێویستە بوترێت کە زۆرینەی هەرە زۆری پێشەنگانی بانگشەکردن بۆ مافی ژنان و

ئازادییان لەئیمپراتۆرییەکە کەسانێکی بەرِەگەز کوردی وەک قاسم ئەمین و دکتۆر عەبدوڵڵا جەودەت و زیاگۆک ئالپ و مەولان زادە ریفعەت بەگ بوون.

وەک دەردەکەوێت، مەولان زادە ریفعەت کە لەم قۆناغەدا بواری کاری چاپەمەنیی ئەهلی رەخنەگرانەی سیاسیی لێگیراوە، زیاتر رووی لەچاپەمەنیی بواری کۆمەڵایەتیی و لەوبوارەشدا خەباتی ژنان لەپێناو ئازادیی و مافەکانی کردووە. ئەوەی "ئۆفرا بینگۆ" بە هەوڵێکی جیددی لەو قۆناغەی هۆشیاربوونەوەی نەتەوایەتییدا دەنرخێنێت کە بێ لەبەرچاوگرتنی رەگەزو ئاین ئەنجامدراوە.[30] رۆهات ئەلاکۆم، سەبارەت بە رۆڵی پێشەنگی مەولان زادە لە بواری بانگەشە بۆ ئازادی ژنان و تێکۆشانی لەپێناوی یەکسانی و بەدیهێنانی مافەکانیان، نووسیویەتی:

" یەک لەم کەسایەتییە کوردە سەرنجڕاکیشانەی ئەستەمبوڵ بێگومان رەفعەتی مەولانزادەیە کە لەکوردەکانی سلێمانییە، ساڵانێکی دوورودرێژ لە ئەستەمبوڵ ژیاوە، لەوێ وەک رۆژنامەنووسێک کاری کردووە. بەم هۆیەوە گەلێک جار گیراوە، دوورخراوەتەوەو بووەتە ئامانجی زنجیرە فشارێکی سیاسی. لەکۆتاییدا دەخرێتە لیستی سەدو پەنجا کەسییەکەوە و دەنێررێتە تاراوگە. تاساڵی (١٩٣٠) کە مێژووی کۆچی دواییەتی ژیانی لەژێر مەرجەکانی تاراوگەیی لە سووریە بەسەر بردووە. رەفعەتی مەولانزادە بەر لەوەی بنێررێتە تاراوگەی سوریا، کچێکی بەناوی (عولوییە) خانم (١٨٩٣-١٩٦٤) خواستووە، دوای هێنانی ناوی دەبێتە عولوییە مەولان، لەساڵی (١٩١٣) ەوە بەڕابەریی عولوییە مەولان، بەناوی جیهانی ئافرەت-ەوە لەئەستەمبوڵ گۆڤارێکی ئافرەتان دەست بەدەرچوون دەکات. ناوە ناوە وەستانی تێکەوتبێ، تا ساڵی(١٩٢١) بڵاوبوونەوەی بەردەوام بووە، نزیکەی (١٩٤) ژمارەی لێ بڵاوکراوەتەوە.

[30] OFRA BENGIO: Kurdish awakening : nation building in a fragmented homeland, University of Texas press, Austin, USA,2014, p178.

جیهانی ئافرەتان لەنێو ئافرەتانی عوسمانییدا بێ ئەوەی جیاوازی لە ئاین و ڕێبازی ئاینی و ئەتنیکی بکا، بووەتە دەنگی تەواوی ئافرەتانی عوسمانی. لەم دەمانەدا بەنێو ئەو (وەرزییانە)ی ئافرەتان دەریان کردووە، یەک لە جددیترین و ناسراوترینی گۆڤارەکان (جیهانی ئافرەتان)ە. گۆڤارەکە هەر بەو ناوەوە چاپخانەیەکی هەبووە. وەک دواتر باسی لێوە دەکەین نیزامنامە(پەیڕەو پرۆگرامی) کۆمەڵەی تەعالی ئافرەتانی کورد کە لەساڵی (١٩١٩) دامەزراوە، لەو چاپخانەیە لەچاپدراوە. ئەمەش ئەوە پێشان دەدا کە دەرگای گۆڤارەکە لەرووی هەر هەموو ئافرەتانی عوسمانی والاکراو بووە، ئافرەتی ڕۆم، ئەرمەنی، کورد، ئەرنائوت (ئەڵبانی) و چەرکەس لەگەڵ گۆڤارەکەدا پەیوەندیی جیاجیان هەبووە.

دەرچوونی جیهانی ئافرەت، کاریگەرییەکی زۆر بەرپا دەکا. هەندێک لە ئۆرگانەکانی مێدیای ئەورووپی، شوێنیان بۆ دەرچوونی ئەم گۆڤارە تەرخان دەکرد، بۆ نموونە وەکو: Berlin Tageblat کەلەئەڵمانیا دەرچووە و Dagny کە لەسوید دەردەکرا، Odette Feldmannی ڕۆژنامەنووسی ئەڵمان، لە ریپۆتاژێکدا کە لەگەڵ عولوییە مەولاندا ئەنجامی داوە، عولوییە مەولان ئەوە رادەگەیەنێ کە بیرۆکەی دەرکردنی گۆڤارێکی وەها بۆ یەکەمجار لەلایەن هاوسەرییەوە هاتووەتە گۆڕێ."[31]

بابەتەکە لەژمارە ٣٣ی گۆڤارە سویدییەکەو لە لەرێکەوتی ١٤ی ئۆگۆستی ١٩١٣دا لە ستۆکۆڵم بەناونیشانی "دونیای ژنان و نوریە خانم . گۆڤارێکی ژنانی تورکیی و سەرنووسەرەکەی" بڵاوکراوەتەوە. شایەنی باسە، ئۆدیتا فیلدمان لە ئەستەمبوڵ چاوپێکەوتنەکەی ئەنجامداوە، سەرەتا بەوردیی پێناسەی ئەو گۆڤارە دەکات کە چەند مانگێکە لەئەستەمبول دەردەچێت و لەپێناوی ئازادیی ژناندا تێدەکۆشێت. پاشان باسی ناوەندی دەرچوونی گۆڤارەکەی کردووە کە

---

[31] ڕۆهات ئەلاکۆم، کوردەکانی ئەستەمبووڵی کۆن، وەرگێرانی : ئەحمەد تاقانە، هەولێر، ٢٠٠٥، ل ١٤٨ـ١٥٠.

لەماڵێکدا بووە بە لافیتەی سورو سپی ناونیشانەکەی نووسراوەو لەوێ چاوی بە مەدام مەولان زادە ریفعەت بەگ کەوتووە کە نوریە خانمە، ئەو خانمەی کە هاوسەرگیریی لە گەڵ رۆژنامەنووسی و سەرنووسەری رۆژنامەی سەربەستی، مەولان زادە کردووەو بۆخۆشی سەرنووسەرەو گۆڤاری تایبەت بەخۆی هەیە. ئۆدیتا پاش ئەوەی باسی پێشوازییکردنی دەکات لەلایەن دووخانمەوەو پاشتر نوریە خانمی بینوەو دەڵێت کە پێموابوو ژنێکی تورکیی ئەورووپیزە دەبینم کە چەن زمانێکی بێگانەوەی وەک ئینگلیزیی و فەرەنسیی و سویسری لەدایکییەوە فێربووبێت، بەڵام هەر ژنێکی ئاسایی تورکی بینوە کە چەند بەڵگەو پیزانینێکی لەلایەن بەرپرسانی تورکییەوە پێدراوەو وەک گەنجینەیەکی بەنرخی بنەماڵەکەی پاراستوونی. هەروەها باس لەکات و شوینی کارکردنی ژنەکان دەکات و ئایندەی بەردەم ژنانی تورک کراوە دەبینێت.

دوای ئەوەی ئۆدیتا لەگەڵ نوریە خانم دەکەوێتە گفتوگۆ، پرسیاری لەبارەی جلوبەرگی ژنانی تورکیی و حیجابەوە لێدەکات و ئەویش بە پارێزەوە وەڵام دەداتەوە و پێی وایە پۆشینی هەر بەرگێکی سادە و داپۆشینی سەرو گەردن ئاساییە تەنانەت ئەگەر بەرگی ژنە لادێییەکیش بێت و بۆخۆشی لەسەرکردنی شەبقەی پێ خۆش نییە. دواتر باس لەو بابەتانە دەکات کە نوریە خانم رەوانەی گۆڤارەکەی کردوون بۆ بڵاوکردنەوە، لەوانە : مافی ژنان لە یۆنانی کۆن، هەروەها بابەتێکی بەناونیشانی "بەرەو پێشکەوتن" لەگەڵ چەند شیعرێکدا. لەم دیدارەدا، جوانی رەونەقی رووی نوریە مەولان سەرنجی ئۆدیتای راکیشاوەو پێی وایە ئەو پێچەوانەی زۆربەی ژنانی تورکە کە بەهۆی ئەوەی هەوای پاک هەڵنامژن و لەژینگەیەکی داخراودا دەژین رەنگیان زەردو رووخساریان لاوازە. هەروەها پاش پرسیار لەوەی چۆن نوریە خانم ئەو هەموو زانیارییە فێربووە، نوریە خانم رایگەیاندووە بۆخۆی زۆر هەوڵدەدات و دەخوێنێتەوەو مێردەکەشی زۆر شتی فێرکردووە، هەروەها وتویەتی کە پێی خۆشە لە سەفەرەکانی مێردەکەیدا بۆ دەرەوە

لەگەڵی بێت و سەبارەت بە "پیرە لوتی"ی چیرۆکنووسی فەرەنسی ناودار هەر لە نووسینەو تورکییەکانەوە ئاشنای بووەو ئامانجی گۆڤارەکەشی لەپێناو بڵاوکردنەوەی هۆشیاریی و هاندانی پەرەوەردەیەکی مەعقولە لەخێزانداو هاندانی ژنانیشە کە کاربکەن و بە رەنجی شانی خۆیان بژین، نەک تەنیا هەر لەماڵ دابنیشن و پشت بە مێردەکانیان ببەستن. دواتریش ئەو باسی لەوە کردووە کە بۆخۆی هیچ منداڵێکی نییەو کاتی خۆی بۆ گۆڤارەکەی تەرخان کردووەو راشیگەیاندووە کە دەستوەردان لە سیاسەت و حیزبایەتیی ناکەن و بیرۆکەی بڵاوکردنەوەی ئەو گۆڤارەش هی مێردەکەی مەولان زادە ریفعەت بەگە.

دیارە کۆمەڵێک ژنی خاوەن بەهرەو قەڵەم لەم گۆڤارەدا بابەتیان بڵاودەکردەوە، لەوانەش جگە لە عولویە مەولان: ئازیز حەیدەر، ئەمینە سەحەر، موکەرەم بەلقیس، نیعمەت جەمیل، عەتیە شوکران،عەلیە جواد، سەدیقە عەلی رەزا، نەبیلە عاکیف، سەفیە بیران و یەشار نەزیهە بوون.[32]

جیهانی ئافرەتان، کە لە (٢٨ی مایسی ١٩١٣) دامەزراوە و ئۆرگانی بڵاوکراوەی کۆمەڵەی بەرگریی لە مافەکانی ئافرەتان : (Mudafaa-I hukuk-I Nisvan Cemiyeti) بووە کە بەرگریی لە مافەکانی ئافرەتان دەکرد کە خاوەنی مافی یەکسانن لەگەڵ پیاواندا. ئەم کۆمەڵەیە دەرگاکانی بۆ هەموو ئافرەتە عوسمانییەکان دەکاتەوەو بێ ئەوەی جیاوازیی ئاین و رێبازی ئاین بە بەرچاوەوە بگرێ لەپێناو هەر هەموو ئافرەتانی عوسمانی لە تێکۆشاندا بووە. بۆ نموونە ئافرەتێکی بەرگریکاری مافەکانی ئافرەتان کە ناوی نەزیهە محێدین بووە رەخنەی لە عولوییە مەولانی ئەندامی ئەکتیڤی کۆمەڵەکە گرتووە، بەوەی کە ئەم کۆمەڵەیە لەلایەن رفعەتی مەولانزادەی هاوسەری

[32] SONGÜL KEÇECİ KURT, II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ OSMANLI KADIN DERGİLERİNDE AİLE VE EVLİLİK ALGISI, BELLETEN: DÖRT AYDA BİR ÇIKAR, Cilt : LXXIX, Sa. 286, Aralık 2015, s 1077.

عولوییەوە مەولانەوە دامەزراوە، بەو جۆرە هەوڵی داوە، عولوییە مەولان گچکە بکاتەوە. ئەگەر پێویست بە چڕکردنەوە هەبێ، لەبارەی کۆمەڵەی بەرگریی لەمافەکانی ئافرەتان (جەمعییەتی مودافەعەی حقووقی نسوان)یش و ئەو گۆڤارەی جیهانی ئافرەتانیش کە کۆمەڵە دەریکردووەو ئەو لێکۆڵینەوانەی کراون لەبارەی رەخنەو رەخنە لێ گرتنەوە، رفعەتی مەولانزادە کە رۆشنبیرێکی کوردە، وەکو کەسایەتییەکی گرنگ دێتە بەرچاوان.

لەم گۆڤارەدا کەناوی جیهانی ئافرەتانە، ناوە ناوە بابەتی ئافرەتی کوردیان لەبابەتی ئافرەتاندا جێ بۆ دیدو بۆچوونی کوردەکان کراوەتەوە. لەژمارەیەکی گۆڤارەکە روونەپۆشینی ئافرەتانی کورد و جل و بەرگی ئافرەتان و جیاوزییەکانی لەکوردستان سەرنج رادەکێشێ.

لەم ساڵانەدا، ئافرەتێک (کچێک) بەناوی (بەلقیس خانم) بۆ یەکەم جار کە سواری فڕۆکە دەبێ بە ئاسمانەکانی ئەستەمبوڵدا دەفڕێ. ئەم بابەتە لەم ساڵانەدا دەبێتە رووداویکی گەورە. لەژمارەیەکی دیکەی گۆڤارەکەدا ئەوە رادەگەیەنرێ کە رفعەت مەولانزادەی رۆشنبیری کوردو سورەیا بەدرخان، کەوتوونەتە پەیوەندی کردن بە دەسەڵاتدارانی دەوڵەت و رێیان بۆ ئەم فڕینەی بەڵقیس خانم خۆش کردووە...لە ژمارە (١٠٠) ی گۆڤارەکەدا، لەبارەی ئەو ئافرەتە کوردەی ناوی قەرەفاتمەیە... نووسینێک لەبارەی ئەو سەفەرەی ئەستەمبوڵییەوە دەردەچێ و لەنووسینەکەدا کوردبوونی قەرەفاتمە دیاردەکا. لەلایەکی دیکەوە وێنەیەکی قەرەفاتمە کە ساڵی (١٨٦٧) لەگۆڤاری (Le Tour de Monde)دا دەرچوو بوو لەم ژمارەیەدا دەبێتە وێنەی سەربەرگ.

لەهەندێک ژمارەی ئەم گۆڤارەدا کە ناوی (جیهانی ئافرەتە)ە ناوناوە پەندی پێشینان و قسە بەناوبانگەکان بڵاودەکرێتەوە، بۆ نموونە لە ژمارەی (١٢٣) ...هەندێک قسەی گرنگی هەندێک لە سیما کوردە ناسراوەکانی وەکو عەبدوڵلا جەودەت، کامەران بەدرخان و ئەحمەدی

خانی بڵاودەکریتەوەو لێرەدا ئەحمەدی خانی وەک شاعیرێکی کورد دەناسێنرێ. لە (١٢٢) ژمارەی جیهانی ئافرەتاندا، نووسینێکی ئافرەتیکی کوردی بەناوی (فاتۆ نالی) یەوە دەردەچێ. فاتۆ نالی لە نووسینەکەیدا باس لە کوردێکی بەدیل گیراو دەکا. ئەم کوردە بەستەزمانەی ناوی قاسم بووە لەجەنگی بالکاندا بەدیل کەوتووەتە دەست بولگارەکان. لە رۆژنامەکەدا وێنەی قاسمیشی تێدایە، ئەو نیگەرانییەی تووشی بووە، لەوێنەکەدا بەروونی دیارە. فاتۆ نالی لە نووسینەکەیدا دەیەوێ سەرنج بۆ ئازاری قاسم و ئەو مرۆڤانەی وەک قاسمن رابکێشێ.[33]

هەروەها سەبارەت بە چالاکیی مەولان زادە ریفعەت بەگ لەم بوارەو تایبەت بە بابەتەکانی، ئاڵاکۆم دەنووسێت : " لەبابەتێکی سەرنجڕاکێشدا، لەژمارە (١٦٣) بەولاوە، رفعەت مەولان دەبێتە بەرێوەبەری گۆڤارەکە. لەلایەکی دیکەوە، بە ئامانجی ئەوەی سەرلەنوێ بەرپرسیاریەتییان بە بیری پیاواندا بهێنێتەوە، رفعەتی مەولانزادە ئەم جارەیان ساڵی (١٩١٤) گۆڤارێکی دیکەی بەناوی جیهانی پیاوان"ارککلر دنیاسی" دەردەکا. یەک لەگەورەترین ئامانجەکانی گۆڤارەکە هێنانەدی نزیکبوونەوە بووە لەنێوان جیهانی ئافرەتان و جیهانی پیاواندا. گۆڤارەکە بڵاوکردنەوەی چەمکی (جیهانی مرۆڤ) بەناو کۆمەڵدا بەئامانج دەگرێ."[34]

لەراستییدا گۆڤاری جیهانی پیاوان تاقە ژمارەیەکی لە ١٩ی یەنایەری ١٩١٣دا، دەرچووە و تیایدا هەوڵی پێشاندانی کێشەی ژنان دراوە لە دیدو تیڕوانینی پیاوانەوەو هەوڵدراوە بەرپرسیارێتیی پیاوان لەهەمبەر ژناندا وەبیری پیاوان بهێنرێتەوەو هانی پیاوانی داوە کە هاوکاری ژنانی عوسمانیی بکەن لەبەدیهێنانی مافەکانیان و گەیشتن بەخەونەکانیان، جگە لەوەی باسی گرنگی خێزان کراوە وەک یەکەیەکی کۆمەڵایەتی و پاشان چۆنێتی پێکهێنانی خێزان بە شێوەی

[33] رۆهات ئەلاکۆم، سەرچاوەی پێشوو، ل ١٥١-١٥٢.

[34] رۆهات ئەلاکۆم، سەرچاوەی پێشوو، ل ١٥٠.

سونەتی لە کۆمەڵگای عوسمانیدا ڕەخنەکراوە بەوەی کە لەلایەن چەند دەلاڵێکەوە ڕێکدەخرێت و هەرەیەک لەپیاو و ژنەکە ئاگادارنین و وەک ئەوە وایە کە گرێبەست لەنێوان دوو تەرمدا ببەسترێت کە هیچ هەست و سۆزێکیان بۆ یەکتری نییەو خێزانێکی پڕکێشەو خەمباری لێ دەکەوێتەوە. مەولان زادە ریفعەت بوونی هاوسۆزیی و هاوفیکریی و هاومەزاجی و هاوشێوەکانی دیکە، بە پێویستیی گرنگ لە بنەماکانی خێزان زانیوە، هەربۆیە داوایکردووە کە پیاوان و ژنان لەپێش هاوسەرگیرییدا پێویستە یەکتری بناسن و لەیەکتر تێبگەن، بەویست و ئیرادەی خۆیان یەکتری هەڵبژێرن، هەر ئەوەشە بنەمای خێزانێکی بەختیارو سەرکەوتوو پێکدێنێ و وادەکات ژن و پیاو بتوانن وەک خێزانێک لەژێر بنمیچێکدا بژین و بەردەوام بن. بۆئەوەش چەندین وێنەی خێزان و هاوسەری هاوچەرخی لەو گۆڤارەدا دابەزاندووە کە ئاماژەن بۆ خۆشەویستی و بەختەوەریی و یەکسانی.[35]

مەولان زادە ریفعەت بەگ، یەکێکە لەو ڕۆشنبیرە دەگمەنانەی سەردەمەکەی خۆی کە بەوردیی بیری لە کێشەکانی ژنانی کۆمەڵگاکەی کردۆتەوەو پاڵپشتیی خۆی بۆ بەدیهێنانی مافەکانیان و خەباتیان لەپێناو بەدیهێنانی یەکسانیی پێشانداوە. هەروەها داوای کردووە کە توێژە نەخوێندەوارو نەفامەکانی کۆمەڵگا لەو کێشەیەو مافەکانی ژن بەئاگابهێنرێنەوە، ژنان دەبێت لەکۆمەڵگای عوسمانیی هەروەک ژنانی دنیای هاوچەرخ شوێنی شیاوی خۆیان لەتەواوی پێگەکانی ژیان بەدەستبێنن و لەرووی کۆمەڵایەتیشەوە تەواوی مافەکانیان بێننەدی و پیاوی پابەندکردووە بە پشتگیریی ئەو خەباتەی ژنان. لە رووەشەوە پێی وایە کە گۆڤاری جیهانی پیاوان دەتوانێت ئەرکی هۆشیارکردنەوەی پیاوانی عوسمانیی سەبارەت بە مافەکانی ژنان و تێڕوانین لە کێشەکانیان بەشێوەیەکی ڕۆشنبیرانە ببینێت و بانگەشەی جیهانێکی نوێ بکات کە دژی هەڵاواردنی رەگەزیی و

---

[35] Mithat Kutlar, "Osmanlı Kadın Dergileri ve Erkekler Dünyası Dergisi", Ankara Üniversitesi KASAUM Fe Dergi, 2/2,(2010), S7-9.

پوازلێدان بێ لە نێوان ژن و پیاودا بەو بیانووەی لەرووی فیزیکییەو تایبەتمەندییەکانیانەوە لەیەکتری جیاوازن. ئەو بانگەشە بۆ جیهانێک دەکات جیهانی مرۆڤایەتیی بێت و یەکسانی رەگەزیی لەرووی یاسایی و ئینسانییەوە تێدا بەدیبێت و لەوەشدا ئومێدی بە لاوان و نەوەی نوێ و بڵاوکردنەوەی رۆشنبیریی و خوێندەواریی بووە لەنێویاندا. [36]

[36] هەمان سەرچاوە، ل ٩-١٠.

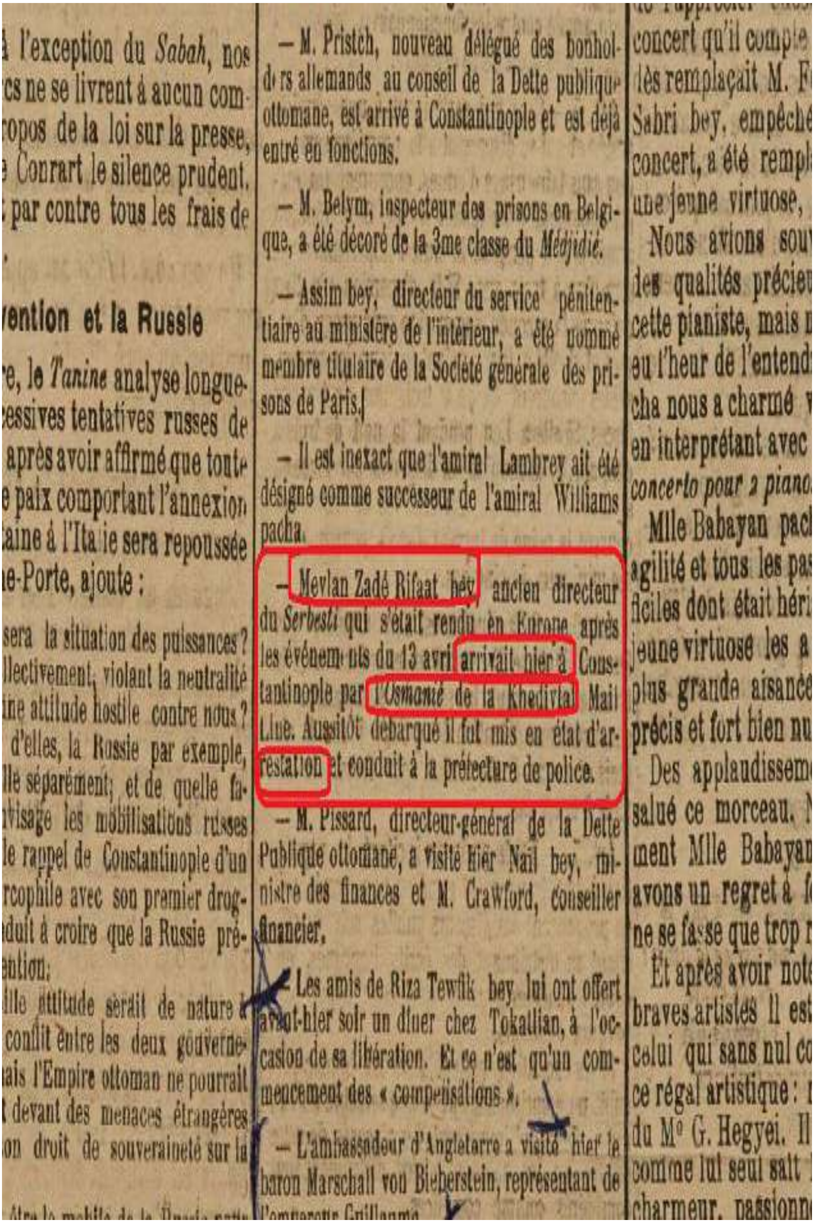

à l'exception du *Sabah*, nos
...cs ne se livrent à aucun com-
...opos de la loi sur la presse,
... Conrart le silence prudent.
... par contre tous les frais de

...vention et la Russie

...e, le *Tanine* analyse longue-
...essives tentatives russes de
... après avoir affirmé que toute
...e paix comportant l'annexion
...aine à l'Italie sera repoussée
...e-Porte, ajoute :

...sera la situation des puissances?
...llectivement, violant la neutralité
...ne attitude hostile contre nous?
... d'elles, la Russie par exemple,
...lle séparément, et de quelle fa-
...visage les mobilisations russes
...le rappel de Constantinople d'un
...rcophile avec son premier drog-
...duit à croire que la Russie pré-
...ention.
...lle attitude serait de nature à
... conflit entre les deux gouverne-
...ais l'Empire ottoman ne pourrait
... devant des menaces étrangères
...on droit de souveraineté sur la

— M. Pristch, nouveau délégué des bonholders allemands au conseil de la Dette publique ottomane, est arrivé à Constantinople et est déjà entré en fonctions.

— M. Belym, inspecteur des prisons en Belgique, a été décoré de la 3me classe du *Médjidié*.

— Assim bey, directeur du service pénitentiaire au ministère de l'intérieur, a été nommé membre titulaire de la Société générale des prisons de Paris.

— Il est inexact que l'amiral Lambrey ait été désigné comme successeur de l'amiral Williams pacha.

— Mevlan Zadé Rifaat bey, ancien directeur du *Serbesti* qui s'était rendu en Europe après les événements du 13 avril arrivait hier à Constantinople par l'*Osmanié* de la Khedivial Mail Line. Aussitôt débarqué il fut mis en état d'arrestation et conduit à la préfecture de police.

— M. Pissard, directeur-général de la Dette Publique ottomane, a visité hier Naïl bey, ministre des finances et M. Crawford, conseiller financier.

— Les amis de Riza Tewfik bey lui ont offert avant-hier soir un dîner chez Tokatlian, à l'occasion de sa libération. Et ce n'est qu'un commencement des « compensations ».

— L'ambassadeur d'Angleterre a visité hier le baron Marschall von Bieberstein, représentant de

concert qu'il compte
dès remplaçait M. F...
Sabri bey, empêché
concert, a été rempl...
une jeune virtuose,
Nous avions sou...
les qualités précieu...
cette pianiste, mais n...
eu l'heur de l'entend...
cha nous a charmé ...
en interprétant avec
concerto pour 2 piano...
Mlle Babayan pa...
agilité et tous les pas...
ficiles dont était héri...
jeune virtuose les a...
plus grande aisance...
précis et fort bien nu...
Des applaudissem...
salué ce morceau. ...
ment Mlle Babayan
avons un regret à f...
ne se fasse que trop r...
Et après avoir not...
braves artistes Il est
celui qui sans nul co...
ce régal artistique : ...
du Mº G. Hegyei. Il
comme lui seul sait ...
charmeur, passionn...

chaîne à Paris et au congrès des Beaux Arts, qui se réunira à la fin de cette année à Munich.

— On annonce que Mevlanzadé, ancien directeur-rédacteur en chef du *Serbesti* et dont nous avons annoncé l'arrestation à son arrivée, lundi matin, par le paquebot du Khédivié, sera envoyé en exil à Brousse.

— Le sénateur Moussa Kiazim effendi, ex-chéikh-ul-islam, a eu hier une entrevue avec Talaat bey, gérant du ministère de l'intérieur.

de Paris

marché est irrégulier. Des
ent sur la rente française
itre 93.80. Fonds interna-
exception de la rente ita-
n nouveau recul à 93.90.
. Transvaal 45. Balla 375.
lent 401 francs.
(Ag. N.)

LITIQUE

les Dardanelles

continue avec raison à
ernement impérial et
es intéressées. La fer
aux navires de com-
une grave atteinte aux
ies de l'Empire. Et
dit que la Sublime-
isposée à rouvrir le
e international. Mais
obstacles qui anni-
olonté. Des informa-
salant en effet la pré-
de navires ennemis
man.
Porte a reçu encore
orçant que des ba
taliens croisent aux
Tout cela empêche
ure du chenal. D'ail-
rquer que dès le dé-
gouvernement impé-
u des traités établis,
létroit pour assurer
itale. Mais pour évi-
e tant au commerce
u pays, il avait per-
commerce le passage
jour où l'ennemi est
nstration intempes-
t.
inistres a consacré
ande partie de sa
cette question. La
e par Saïd pacha,
eil a d'abord exami-
int de vue du droit
nis reconnaissent au
endre telle mesure
la défense du pays.
connaissent égale-
blime Porte de fer-
s d'une attaque ou
t contre la capitale.
traités concernant
t été étudiés à la
nistres ont été tous
leur désir de voir
a navigation com-

Husséin Hassib effendi, directeur-général des postes et télégraphes ; Sinapian effendi, adjoint au ministre des travaux publics ; le Dr Féridoun effendi, Mazhar effendi, Rushdi effendi, tous les trois anciens généraux de brigade, rayés des cadres ; Osman effendi, ancien général de division et gouverneur de Médine ; Robert Yezedjian effendi, directeur du bureau des statistiques au ministère du commerce et des travaux publics ; Saïd bey, adjoint au secrétaire-général du susdit ministère ; les journalistes Ismaïl Faïk ; Fuad Chukri beys, Husséin Hilmy, [illegible] effendi ; Mevlan zadé Rifaat bey, directeur du *Serbesti* ; la femme de Chérif effendi ; Hassan Tahsin effendi, mouhassébedji de la caisse des retraites ; Mufid, frère de Hamdi, ancien gouverneur de Scutari ; Abdulkérim Hadi effendi, membre du conseil de l'instruction publique ; Izzet bey, directeur du palais impérial de Yildiz ; le commissaire de police Bedros Sézaï effendi ; Kémal bey, directeur de la presse intérieure ; Hakki et Djémal beys, censeurs de journaux ; Fazil bey, fils de Hassan pacha, ancien ministre de la marine ; Evanghélos oghlou Panayoti, directeur de l'école grecque de Yalova ; Yani, de Nigdé ; Ghénédjiolopoulos, directeur de l'école grecque à Guevguéli ; Yorghi, fils de Vassil, de Galata. Parmi les autres se trouvent un très grand nombre de militaires rayés des cadres et des hodjas ou softas.

La question crétoise

Le gouvernement hellène a donné l'assurance à la Sublime Porte qu'il n'acceptera pas à la Boulé les représentants de la Crète qui arriveraient à Athènes.

La mobilisation de l'armée russe

Le gouvernement russe continue à concentrer sur la frontière de Kars ses troupes de Kazan.

L'ambassadeur ottoman à St-Pétersbourg, Turkhan pacha, eu, dans le courant de la semaine dernière, une entrevue à ce sujet avec le ministre des affaires étrangères russe, M. Sassonow. Le ministre a de nouveau affirmé que les troupes arrivées au Caucase n'étaient destinées qu'à compléter le corps d'armée de cette région. Turkhan pacha a communiqué cette affirmation à la Sublime Porte.

Il ressort des informations parvenues ici de St-Pétersbourg, disent les journaux turcs, que la Russie renforce aussi la division de Sébastopol.

nam bey, gran
etc., etc.
Depuis Do
rête de la Lib
ué par les tro
les indication
ramme que n
Le cortège
enceinte rése
erté, à 1 h. 4
On remarqu
satisfaction du
l'enthousiasme
jets sans distin
au devant de
bonheur de fê
saire impérial.
A l'apparition
troupes présent
berté présentèr
les musiques j
Après un cou
périale, c'est-à-c
est donné à Mal
commencer le d
Aussitôt la mu
périale et le cor
premier corps d
place en tête de
de marche de
Liberté, et s'ava
bey, chef d'é
Remzi bey, ains
ahman et Fua
heval.
Arrivé devant
lu premier cor
jesté et vient p
avillons impéri
lent.
Voici d'abord
imère si fécond
mpeccable, l'ent
ière attitude,
carlate, emblè
nt dans les cœ
dent si bien le
oïsme de la na
nagnifiques de
llure ces jeun
bientôt l'armée o
es horizons touj
ur les champs d
acte, et toujours
t antique réputa
eur confiée à le
Ils sont imméd
lets de Couleli,
iés.
Puis, c'est le t
'Ecole du génie
nergiques comm
'Ecole navale et
ous remarquable
itre par un ense
ui dénotent un

de Turquie à Vienne, a été nommé par l'empereur d'Allemagne grand officier de la *Couronne de Prusse*.

— Le *Proodos* apprend que Mevlanzadé Rifaat bey, qui a été amnistié, recommencera dans quelques jours la publication de son journal *Ser besti*

— L'*Indépendant* de Salonique annonce que quelques professeurs ou maîtres d'école bulgares des vilayets de Salonique et d'Andrinople, condamnés par les tribunaux, seront expulsés du territoire ottoman.

— Le gouvernement britannique aurait remis à Tevfik pacha, ambassadeur ottoman à Londres

نوریە عولوییە مەولان (١٨٩٣-١٩٦٤)

رێکخراوی بەرگریی لەمافی ژنان

"I den eviga mänsklighetens namn" börja dessa vackert textade intyg. Därefter nämnes fostermodren vid namn och hon tackas i statens namn för hvad hon gjort för nationen och för släktet. Intygen undertecknas af de officierande ministrarna och man förvarar dem som dyrbara familjedokument.

Måndagen den 23 juni besöktes Nagyvarod, en vacker och liflig liten stad. Vi mottogos af representanter för staden, och jag blef genast förestälId för ordföranden i K. P. R. och hörde till min glädje hvilken plats kvinnorna intaga i stadens lif. En klok och duktig ung kvinna, som har en rätt framskjuten ställning i ett finansiellt företag, lyckades för kort tid sedan förmå styrelsen att ändra de kvinnliga biträdenas arbetstid. Förut räckte deras kontorstid till kl. 8 på aftonen, nu få de sluta kl. 6. Hon påpekade därvid, att flickorna, om de hade någon tid för sig själfva, säkerligen skulle arbeta med mera lust och energi, mera intensivt. Hon hade rätt, som styrelsemedlemmarna medgifvit, och för mig är det en glädje, att kvinnor öfverallt i världen numera begära och ofta lyckas ernå en mänskligare tillvaro för sig själfva och sina medsystrar.

På aftonen hölls ett rösträttsmöte i Nagyvarods rådhus, och dagen därpå gjorde vi det omnämnda intressanta besöket i Nagyszalonta och därpå åtskilliga besök i barnens fosterhem.

— — — Jag vill sluta med att meddela en sak, öfver hvilken jag är viss att Ni skola glädja Er med mig.

Och det är, att i Ungern behöfver intet barn dö af hunger och ingen mor duka under af förtviflan. De som ansvara för ledningen af den präktiga, lifaktiga nationen ha upptäckt, att landet ej äger större värden än dess söner och döttrar och att sörja för dessa under uppväxttiden är att öka hela nationens hälsa och rikedom. Jag hörde också, att ehuru männen från början startade detta system på grund af omtanke om släktets tillvaro, ha de alltjämt sökt råd och hjälp af kvinnor, och detta åter har resulterat i att kvinnorörelsen alldeles påtagligt gått framåt.

Till Dagnys läsekrets i landsorten.

Som Dagny önskar vara ett enande band mellan Sveriges kvinnor samt har till sitt mål att tillvarataga allas intressen på skilda platser, få vi härmed uppmana våra läsarinnor i landsorten att de, för att underlätta denna vår uppgift, ville till tidningens redaktion insända sådana notiser, som utöfver lokalintresset innehålla saker af vikt för kvinnorörelsen i dess helhet.

Kadinlar Dünjasse och Nurieh Hanum.

En turkisk kvinnotidning och dess redaktör.

"Kadinlar Dünjasse". Detta är turkiska och betyder Kvinnornas värld, och det är namnet på en daglig tidning, som sedan några månader ges ut i Konstantinopel, redigeras af en kvinna och hvars program är: kvinnornas frigörelse.

Man kan förstå, att det skulle vara lockande nog för en kvinnlig journalist, tillhörande ett af de s. k. kulturländerna, att under sin vistelse i Konstantinopel uppsöka sin turkiska kollega, den kvinnliga chefredaktören för Kadinlar Dünjasse, och taga reda på efter hvilka linjer och på hvad sätt hon söker arbeta för sina instängda turkiska systrar.

Det är också detta som Odette Feldmann, medarbetare i Berliner Tageblatts veckobilaga Frauen-Rundschau, gjort, och vi taga oss friheten att här meddela hennes egen beskrifning på hennes intervju med Kadinlar Dünjasses redaktör, Nurieh Ulvieh Hanum.

Adressen visade hän till en afkrok i det vackra Stambul, ett litet torg, omgifvet af gamla förfallna hus och hvars enda prydnad var ett par stycken vanvårdade träd. Ett af husen var dock påfallande bättre byggdt än de öfriga, och en skylt med turkisk inskrift i hvita och röda bokstäfver gaf det ett visst anseende. Detta var också i själfva verket det hus, hvari tidningens tryckeri, redaktion och expedition, såväl som Madame Rifaat Beis alias Nurieh Hanum, privatvåning inrymmes.

Nurieh Hanum är själf gift med en journalist, Mewla-Na-Sade Rifaat Bei, redaktör af tidningen Serbesti. Det är från denna tidnings tryckeri Kadinlar Dünjasse utgår.

Men låt oss nu följa med Odette Feldmann på hennes besök och lämna ordet åt henne.

På höger hand i entréen för en med linoleummatta belagd trappa upp till "Haremlik", den för kvinnorna reserverade delen af huset. Det är här som Nuriem Hanum — i förbigående anmärkt sin mans enda hustru — inrättat sin redaktionsbyrå. Rummen ligga två trappor upp. Vid öfversta trappan taga tvenne damer emot oss. Den ena svartklädd, med stora, melankoliska ögon i ett påfallande blekt ansikte, den andra i blått, med frisk färg och små, intelligenta ögon. De taga oss i hand och gå därpå framför oss genom ett ofantligt långt förmak, där det endast finnes några stolar samt divaner längs väggarna, för öfrigt är rummet alldeles tomt. Man skulle kunnat tro sig vara i en danssal. Så stiga vi in i arbetsrummet, som likaledes är möbleradt med endast några stolar samt väggdivaner, plus ett amerikanskt skrifbord.

Den svartklädda damen försvinner, och vi ana nu att den blåklädda är Kadinlar Dünjasses redaktör. Vi taga plats på en divan, och så börjar samtalet. Vi hade tänkt oss att i spetsen för kvinnornas tidning finna en af dessa europeiserade turkinnor, som tala tyska, franska och engelska som sitt moderspråk, med förtjusning läsa Pierre Loti och berätta om sina resor i Europa. Men Nurieh Hanum förstår endast turkiska, något som hon nästan med stolthet omtalar. Hon har aldrig

Arbeta för Dagny

genom att gynna dess annonsörer

velat följa med sin make på hans utländska resor, och hon känner Pierre Lotis namn endast genom turkiska tidningsartiklar. Det hela tyckes mig emellertid dubbelt så intressant, då jag finner att det är en turkinna, stolt öfver sin turkiskhet, ej påverkad af västerländska emancipationsidéer, som arbetar för kvinnornas frigörelse.

Jag frågar Nurieh Hanum efter hennes tidnings tendens. Hon svarar: Att föra mina systrar ut ur okunnighet, skaffa dem utväg att förtjäna sitt uppehälle, väcka deras insikt om nödvändigheten af en förståndig uppfostran, visa dem en högre tillvaro än deras nuvarande passiva existens såsom en mans hustrur — detta är målet med min tidning. Vi ha mycket att göra, Madame.

— Och regeringen har inget att invända mot Era sträfvanden?

— Tvärtom! Regeringen uppmuntrar oss. Man är, som det tyckes, mycket belåten med vårt arbete. Emellertid syssla vi på intet sätt med partipolitik. Min make spelar censor för oss och stryker allt som äfven på det aflägsnaste sätt verkar politik.

Nurieh Hanum omtalar därefter, att det var hennes make, som väckte tanken hos henne på att ge ut en kvinnotidning. Hon har inga barn och således godt om tid, som hon gärna ville använda på något nyttigt sätt. Hon hade redan tidigare varit medarbetare i turkiska tidningar, och nu skrifver hon dagligen ledaren i sin egen. Medarbeterskor fattas ej. Hvarje dag medför en omfattande post, ur hvilken Nurieh Hanum och hennes sekreterare (damen i svart) väljer ut det bästa; på chefredaktörens skrifbord ligga omkring hundra artiklar färdiga för trycket. De ha skickats in från de mest skilda delar af Turkiet. Äfven på läsarinnor är det ingen brist. Kadinlar Dünjasse går ut i en daglig upplaga på 5,800 exemplar.

Samtalet afbrytes för ett ögonblick. En turkisk tjänstflicka i röd kamkofta, kort kjol och med utslaget hår bjuder omkring turkiskt kaffe i små persiska skålar, som man måste placera i små silfverställ. Nurieh Hanum själf tar inte något.

Samtalet fortsättes. Vi tala om de turkiska flickskolorna, och Nurieh Hanum förklarar, att en utvidgad undervisning för flickor är en af hufvudpunkterna på tidningens program. Nu lära våra flickor endast att läsa och skrifva och något handarbete, säger hon, vi begära, att man tar de europeiska skolorna som mönster. För att uppfostra till ålder komna turkiska flickor och kvinnor till nyttigt arbete, ämna vi grunda ett stort varuhus i Stambul, hvilket skall skötas uteslutande af kvinnor. Jag skall själf öfvertaga ledningen af det. Alla försäljerskor och arbeterskor skola vara turkinnor. På det sättet skola vi lära kvinnorna, att arbete ej är någon skam. De turkiska kvinnorna förstå inte det af sig själfva.

— Och på hvad sätt har Ni förvärfvat alla Era kunskaper, Hanum Effendim?

Jag har lärt mig det mesta själf. Redan som flicka läste jag mycket. Sedan har min man lärt mig en del. Jag ägnar hela min tid åt studier. Jag promenerar ogärna och går nästan aldrig utom porten. På sex månader har jag inte satt min fot på gatan.

Jag ser förvånad på Nurieh Hanums friska, rosiga ansikte. Man finner endast sällan bland turkinnorna, som nästan alla äro sjukligt bleka, så friska färger. Och det hos en, som nästan inte alls rör sig i det fria.

Tjänarinnan i den röda kamkoftan kommer tillbaka. Vi dricka en kopp te med kakes. Men Nurieh tar inte heller denna gång något. Det tyckes som om det inte vore artigt om värdinnan i Turkiet åt tillsammans med sina gäster.

Till slut börja vi tala om dräktfrågan. Man skulle trott att en turkisk feminist skulle ställa sig fientlig mot den för alla turkinnor föreskrifna dräkten. Men Nurieh Hanum vill inte höra talas om en revolution på detta område. Dock ville hon ha bort de ohygieniska svarta slöjorna. Hon hade inte heller något emot att kvinnorna äfven i staden skulle bära landtdräkten, ljusa slöjor om hufvud och hals och en lång, brokig klädnad, som höljer in figuren. Men att begagna hatt, som de otrogna, visa hår och hals — aldrig!

— Det skulle vara mig omöjligt, sade Nurieh Hanum, af detta skäl, framför allt har jag aldrig velat resa till Europa. Jag i hatt — afskyvärdt! Jag skulle dö af skam!

Min följeslagerska och jag se öfverraskade på hvarandra. Skola vi hastigt ta af oss våra hattar för att skona henne från den förhatliga synen. Men hon småler redan mot oss. Och hon ber, att jag skall komma ofta till henne och prata med henne.

Vi stiga upp och taga afsked. Nurieh Hanum skyndar hastigt framför oss genom det långa förmaket till trappan, där den svartklädda damen åter uppträder. Nytt afskedstagande, denna gång med handtryckningar. Därvid öfverlämnade Nurieh Hamun en packe tidningar, alla de nummer af Kadinlar Dünjasse, som hittills kommit ut.

Jag vill ta ett nummer på måfå ur packen och här redogöra för dess innehåll. Det är n:r 5. Som ledare den femte i en serie artiklar af Nurieh Hanum öfver kvinnornas ställning genom historien, denna handlande om kvinnornas rättigheter i det gamla Grekland. Vidare en artikel benämnd "Mot framåtskridandet", hvari utvecklas att endast genom kvinnornas framåtskridande kan staten räddas. Härpå följa en liten skiss med illustrationer, "Den lilla Bediahs frestelse", två dikter, "Det röda baneret", ett förhärligande af den osmanska halfmåneflaggan, och "Till de olyckliga männen", en uppmaning till männen att gifva kvinnorna de rättigheter, som religionen förkunnar dem. I öfrigt fylldes innehållet af notiser, upplysningar, råd, m. m.

Odette Feldmann slutar sin beskrifning af Kadinlar Dünjasse och dess redaktör med att uttala som sin åsikt, att denna måttfulla kvinnorörelse, som hållit sig fri från öfverdrift och dum efterhärmning af utlandet, otvifvelaktigt är det riktiga för Turkiet och att man måste önska framgång åt sträfvanden, som gå ut på att väcka upp turkinnan ur hennes halfslummer och uppfostra henne till allvarligt arbete. Och, tillägger hon, lyckas Nurieh Hanum att realisera sina drömmar, skall en gång Kadinlar Dünjasse nämnas med ära i Turkiets historia.

På förekommen anledning får redaktionen meddela, att det är referat af fröken Anna Sörensens föredrag vid Fredrika-Bremer-Förbundets årsmöte, som återges i nr 32 af Dagny.

Annonsera i DAGNY!

ئەحمەد سورەیا بەدرخان ١٨٨٣-١٩٣٨

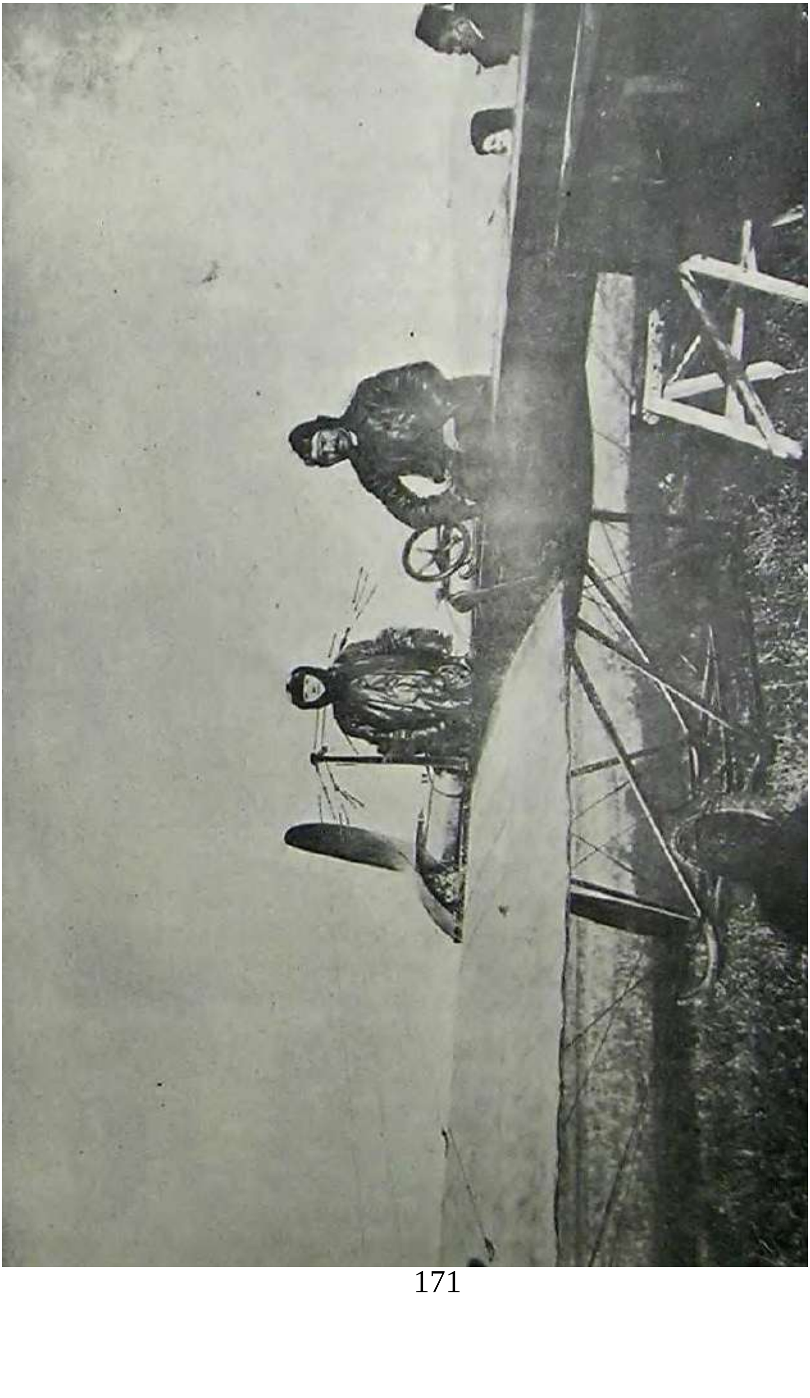

پنجشنبه — نومرو: ۱۰۰-۱۸ جمعه ایرتسی ۱٦ تشرین ثانی ۱۳۲۹ — ۲۹ ذی الحجه ۱۳۳۱

صاحب امتیاز: ن. علویه مولان

قادینلر دنیاسی

KADINLAR DUNYASSI "MONDE FÉMININ" "Constantinople"

بلقیس شوکت خانم افندی — عثمانلی کنج قادینلرینك ایلك قهرمانی

وێنەی بەڵقیس شەوکەت خانم بەبەرگی گۆڤاری جیهانی ئافرەتان

برنجی سنه — نومرو: ١٠٠ ١٦ جمعه ایرتسی ٢ تشرین ثانی ١٣٣٠ — ١٥ ذی الحجه ٣٣١

نسخه‌سی
٦٠ پاره‌در

آدرس
نور عثمانیه جوارنده
مروی مسجد
نومرو ١١
مطبعه
گوندریلان مقالات
درج ایدلسون ایدلمسون
اعاده ایدلمز

صاحب امتیاز: ن. علویه مولان

قادینلر دنیاسی

نسخه‌سی
٦٠ پاره‌در

آبونه بدلی
سنه‌لکی پوسته اجرتیله
١٠٠ آلتی آیلغی ٦٠
غروشدر
ممالک اجنبیه ایچون
سنه‌لکی ٣٨ آلتی آیلغی
٢٠ غروشدر

KADINLAR DUNYASSI "MONDE FÉMININ" "Constantinople"

قادینلق حقوق ومنافعنی مدافعه ایدر، جمعیتی گوزلری عمرانه اوزرینه مصور غزته‌در
محافظه‌ جنس ومذهب تفریق ایتمکسزین محترم عثمانلی خانملری آثاریه کشاده‌در

حیات عائله‌دن بر صحیفه موسیقی

Kadın Eserleri Kütüphanesi
ve Bilgi Merkezi Vakfı
1990

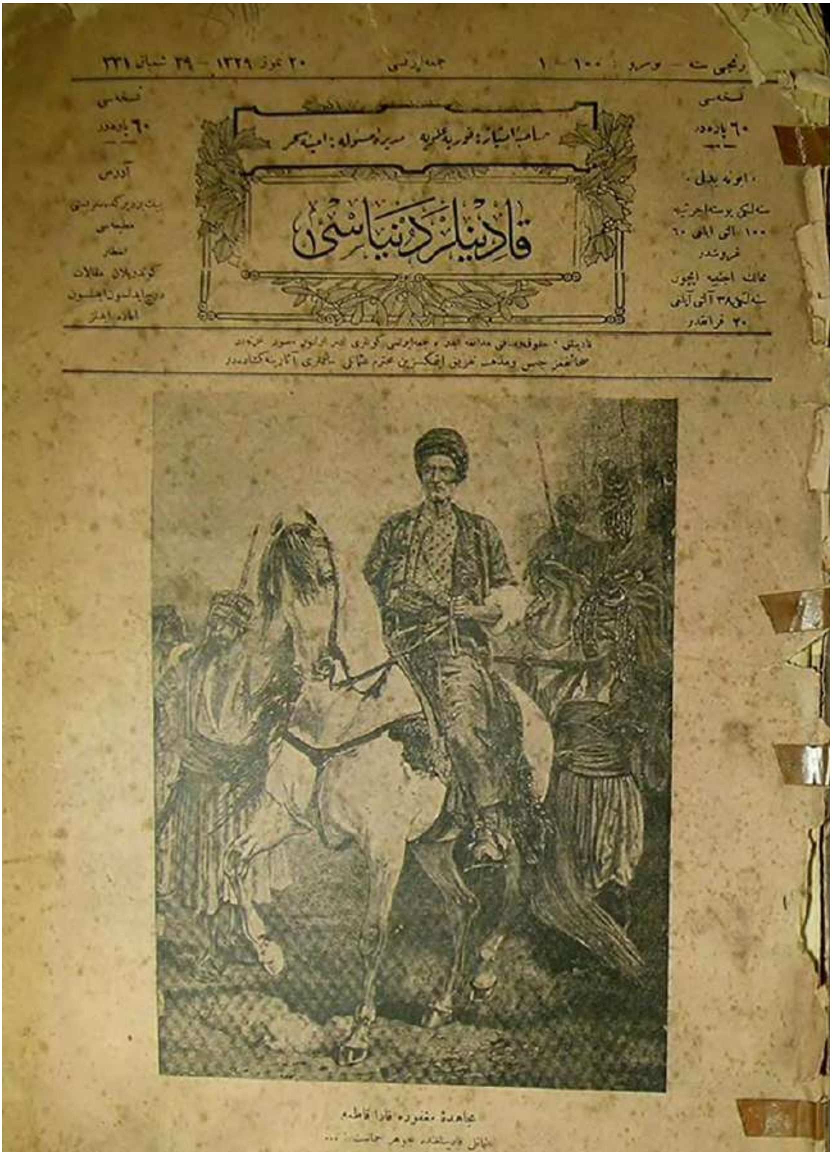

وێنەی قەرەفاتمە لەسەر بەرگی گۆڤاری دنیای ژنان

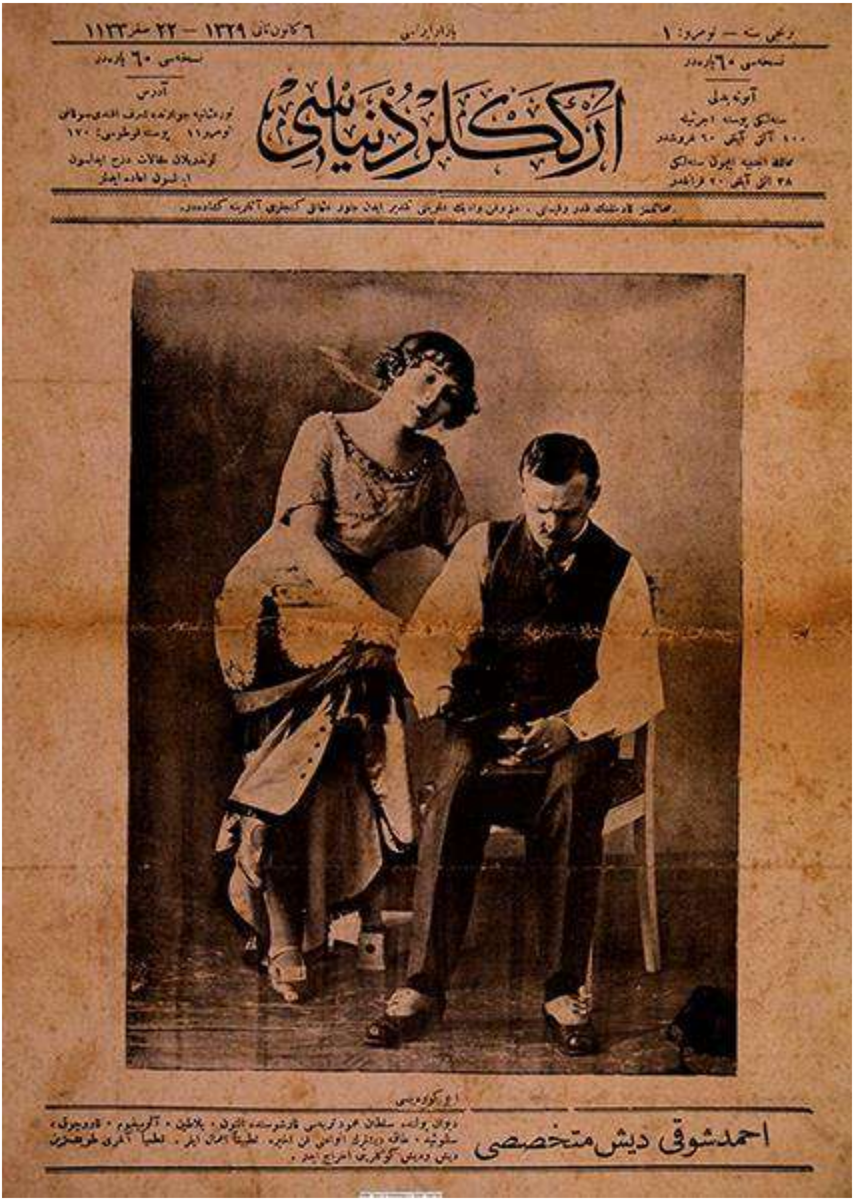

٦ كانون ثانی ١٣٢٩ – ٢٢ صفر ١٣٣٢

نسخه‌سی ٦٠ پاره‌در

ارككلر دنياسی

احمد شوقی دیش متخصصی

بەرگی ژمارەی یەکەمی گۆڤاری "جیهانی پیاوان

دەرکەوتنەوەی مەولان زادە ریفعەت لە پاش جەنگ و بەشێک لە چالاکییە سیاسیی و ڕۆژنامەوانییەکانی

پاش کودەتای ئیتحادییەکان لە یەنایەری ١٩١٣و سەپاندنی دەسەڵاتی رەها و تاکرەوی خۆیان بەسەر ئیمپراتۆرییەکەو وابەستەکردنی باڵادەستی تۆرانیزم وەک ئایۆلۆژییاکی رەگەزپەرستیی و فراوانخوازیی فەرمیی حوکمی دکتاتۆریی سێکوچکەی ئەنوەر-تەڵعەت-جەمال پاشا و وابەستەکردنی دەوڵەتی عوسمانیی بە ئەڵمانیای فراوانخوازو گلاندنیان بە یەکەمین جەنگی جیهانییەوە، کە کارەساتێکی گەورەی بەسەر جیهان و گەلانی ئیمپراتۆرییەکەدا هێنا، ئۆپۆزسیۆنی سیاسیی بەتەواوەتی لەم قۆناغەدا کپکراو رێگە بەهیچ بیرو چالاکییەکی دژبە دەسەڵات و بڕوای فەرمیی ئیتحادییەکان لە دەوڵەتی عوسمانییدا نەدرا. بەڵام پاش شکستی عوسمانییەکان لەجەنگدا دۆخەکە گۆڕانێکی خێرای بەسەرداهات.

مەولان زادە، کە هیچ زانیارییەک سەبارەت بە ژیانی لەو قۆناغەی سەرەوەدا بەرچاو ناکەوێ وادیارە وەک هەر ئازادییخوازێکی دیکەی کورد و عوسمانیی، چالاکی و کاری سیاسی لێ قەدەغەکراوە. بەڵام دوای شکستی ئیمپراتۆرییەکە لەجەنگ و هەڵاتنی سەرانی ئیتحادییەکان، راستەوخۆ مەولان زادە لەسەر شانۆی سیاسی و چالاکی بەرهەڵستکاریی و ئازادییخوازیەکانی دەردەکەوێتەوە. ئەو کە هەمیشە نەیارێکی سەختی ئیتحادییەکان بوو، هەموو ئەو کارەساتانەی کە لەماوەی دە ساڵی پێشوودا بەسەر وڵاتدا هاتبوو، بە ئۆباڵی ئەوانیدا دەداو پێی وابوو کە ئەوان راستە لەجەنگەکە دۆڕاون بەڵام لەنێوخۆدا، خواست و ماتەوزەیەکی گەورەیان هەیە بۆ خۆگونجاندن لەگەڵ دۆخەکەو بەدوای دەرفەتدا دەگەڕێن بۆ بەدەستهێنانەوەی دەسەڵات لەقاوغێکی تردا. هەروەها مەولان زادە کە بۆ خۆی لە فیرقەی حوریەت و ئیئتیلافەوە نزیکبوو، پێی وابوو ئەوانیش لەدۆخێکی وادا نین کە بتوانن درکی ئەو کارەسات و نەهامەتیی و لەمپەرە قورسانەی

داهاتوو لەبەردەم وەرچەرخانێکی نوێی ئیمپراتۆرییەکە و گۆڕانی ریشەیی سیاسی و کۆمەڵایەتیی و ئابوورییدا بکەن. لەبەرئەمە، هەر زوو دوای جەنگ بڕیاریدا کە خۆی و ژمارەیەک لە هاوبیرەکانی وەک : ئەمین عالی بەدرخان، عەزیر بابان، راجیب بەگ و محەمەد فایەق بەگ، کە دوژمنێکی سەرسەختی ئیتحادییەکان بوو، هەفتەیەک پێش راگەیاندنی فەرمی ئاگربەستی مۆدۆرۆس، لەرۆژی ٢٢ی ئۆکتۆبەری ١٩١٨دا، دامەزراندن پارتێکی سیاسی رادیکاڵ بەناوی (رادیقال عوام فرقەسی / پارتی رادیکاڵی خەڵک) رابگەیەنن[37] و رۆژنامەیەکی رۆژانەش بەناوی "انقلاب بشر / شۆڕشی مرۆڤ" وەک زمانحاڵی پارتەکە لە ٢٥ی ئۆکتۆبەری ١٩١٨هوە، چاپ و بڵاوبکەنەوە، کە خودی مەولان زادە خاوەن و بەڕێوەبەری بوو.

لەپاش سەرکوتی تەواوی هێزە ئۆپۆزسیۆنەکانی وڵات لەماوەی پێنج ساڵی رابردوودا، دامەزراندنی پارتی رادیکاڵی خەڵک بەسەرۆکایەتیی مەولان زادە ریفعەت بەگ، یەکەمین رێکخراوی سیاسی ئۆپۆزسیۆنە کە لەدەرەوەی پارلەمان دامەزراوەو جەخت لەسەر گۆڕانکاریی ریشەیی بکاتەوە. ئەم پارتە پێی لەسەر یەکسانی تەواویی رەگەزەکانی عوسمانیی و هاوڵاتییبون و ناناوەندگەرایی سیاسی و پێداگرتن لەسەر بەها نیشتیمانییەکان و دیموکراسی و هەڵبژاردنی ئازادو ناچینایەتیی کۆمەڵایەتی و دامەزراندنی ستراکتۆرێکی نوێ بۆ حکومەت دادەگرت.

---

[37] بۆ زیاتر بڕوانە :

Bünyamin KOCAOGLU: MÜTAREKE İSTANBULU’NDA ADEM-İ MERKEZİYETÇİ BİR OLUŞUM: RADİKAL AVAM FIRKASI, Muhafazakar Düşünce Dergisi yil 2006, Cit 2, S181-180.

رۆژنامەی "انقلاب بشر"یش کە لەرۆژی ٢٧ی یەنایەری ١٩١٩ەوە، ناوەکەی گۆڕاوە بۆ "حقوق بشر / مافی مرۆڤ" وەک زمانحاڵی پارتی رادیکاڵ، کۆمەڵێک هەواڵ و باسی زۆر گرنگ و تایبەتی لەخۆگرتووە، ئەم رۆژنامەیە کە لەدوو لاپەڕە پێکهاتووە، جگە ناساندنی بەرنامەو ئامانجەکانی پارتی رادیکاڵ و بڵاوکردنەوەی هەواڵەکانی رۆژ و ئەو وتارانەی سەبارەت بە مەجلیس و حکومەت و گۆڕانکارییەکانی، سەبارەت بە هەواڵەکانی دەرەوەو کۆبوونەوەکانی کۆمەڵەی گەلان و قسەکردن لە ئاگربەستەکەو هەواڵی شاری ئەستەمبوڵ و ویلایەتەکانیش، زانیاریی لەخۆگرتووە. لەوەش زیاتر هەواڵی شکست و هەڵاتنی سەرانی کۆمیتەی ئیتحادو تەرەقی و پەردە هەڵدانەوە لەسەر تاوانەکانیان دژی گەل و وڵات و پێداگریی لەسەر دامەزراندنی دادگا بۆ سزادانیان و هەواڵەکانی بابەتی جیاواز بڵاوکراوەتەوە. هەروەها چەندین وتار بۆ دەرخستنی مێنتەڵیتە و زهنیەتی ئیتحادو تەرەقی و روونکردنەوەی پایە نوێکانی لیبراڵی حوکمی هاوچەرخ و باسکردنی عەدالەت و مافی مرۆڤ و ئازادییەکان و پێداگریی لەسەر فرەرەگەزیی ئیمپراتۆرییەکە، بەتایبەتی شاری ئەستەمبوڵ کە بەشاری یۆنانیی و ئەرمەنیی و مۆزائیکێکی رەگەزیی وێناکراوە، چاپ و بڵاوکراوەتەوە.

شایەنی باسە، ئەم رۆژنامەیە چەند بابەتێکی زۆر گرنگی لەو قۆناغەدا بڵاوکردۆتەوە، کە پەیوەندییان بە کوردەوە هەیە. بۆنموونە، لە لاپەڕەی یەکەمی ژمارەی ٢١ ی خۆیدا، کە لەرۆژی هەینی رێکەوتی ١٥ی نۆڤەمبەری ١٩١٨دا، چاپ و بڵاکراوەتەوە، بابەتیکی لەژێر ناونیشانی "اوراق وارده. ژین کرد مجموعەسی محررلرینە / کاغەزە هاتووەکان. کۆمەڵەی دەرهێنەرانی ژینی کورد "بڵاوکردۆتەوە باسی گرنگی بڵاوکردنەوەی گۆڤاری ژین دەکات بۆ گەلێکی وەک کورد کە هەرچەندە خاوەنی فەزیلەتن بەڵام لەکاروانی خوێندەواریی وشارستانیی بەجێماون و تەشکیلاتی سیاسییان تاقی نەکردۆتەوەو لەمەحرومییەتدا ژیاون. هەربۆیە لەگەڵ ئەو

پێشکەوتنەی ئێستاکە لە جیهان و هەروەها وڵاتی عوسمانیشدا هاتۆتەئارا ئەم جۆرە کارانە بایەخێکی گەورە بۆ کورد هەیە و دەبێت مەودای هۆشیاریی فراوان بێت. چونکە هەر هۆشیارییە میلەت بەهێزدەکات و هەستی دادپەروەریی و خۆشەویستی ئازادیی تێدا بەهێز دەکات. وڵاتانی وەک فەرەنسا و هەروەها ئەمریکاش بەهۆی ئازادیی وسەربەستییەوە جیهانیان گرتۆتەباوەش، جا چ کورد و چ تورک و هەموو رەگەزەکانی عوسمانیی دەبی بۆ ئەمە ئامادەبن...

هەروەها لەلاپەڕەی یەکەمی ژمارەی دوای ئەو واتە ژمارە ٢٢، کە رۆژی شەممەی رێکەوتی ١٦ی نۆڤەمبەری ١٩١١دا، چاپ و بڵاوکراوەتەوە، کامەران بەدرخانی کوڕی ئەمین عالی، بابەتێکی بەناونیشانی " کردستان مسئلەسی / پرسی کوردستان "نووسیوە، لەوبابەتەدا سەرەتا داخ و کەسەری خۆی سەبارەت بە دۆخی وڵات و شێوەی دەوڵەتداریی و سیاسەتی حوکمدارانی پێشوو دەردەبڕێت و باس لەدەرکەوتی جوڵانەوە رەگەزییەکان دەکات لەبەلقان و ئەوروپا، پاشان ئەو دۆخە نالەبارە دەخاتە روو کە لەکاتی یەکەمین جەنگی جیهانی لە وڵاتەکەدا بەسەر عەرەب و کورد و ئەرمنیاندا هێناوە. هەروەها ئێستاکە دۆخێک هاتۆتەپێش کە حکومەتە کۆنەکان ناتوانن سەبارەت بەهەلومەرجە نوێیەکە کە لەئەروپاو هەموو شوێنێکی دیکە دەرکەوتەوە، وەڵامدەر بن. دواتر دێتە سەرباسی رەوشی کوردستان و دەڵێت کە رۆژنامەکان باس لە مەغدوریەتی عەرەب و ئەرمەنیی و یۆنانیی و تورک دەکەن و هەموو میلەتەکان مافی میللی خۆیان دەخوازن. بەڵام ئەوەی سەیرە کە بۆچی باسێک لە کوردستان ناکرێ. لەگەڵ ئەو هەموو غەدەری کە دەرحەق بەکورد کراوەو لەو لایەنەوە بڕوایەکی پوچ هەیە کە لەکلاورۆژنەی تورکانەوە سەیر کورد دەکرێ، لەکاتێکدا کورد لە هیچ کاتێکدا تورک نەبووە. لەکاتێکدا کوردو تورک پەیوەستەگیی مێژوویی و ئاینییان پێکەوە هەیە، توانای ژیانی هەر میلەتێک پەیوەستە بەتوانای بیرمەندەکانی بۆ ژیانەوەو بەشارسانییکردنی میلەتەکە. رەگەزە جیاوازەکانی دەوڵەتی عوسمانیی

که دەستوور هەموو مافەکانیانی لەبەرچاوگرتووە، رێز لەمافەکانی تورک و یۆنانیی و عەرەب و ئەرمەنیی و جولەکە دەگرێت و بابەتی باسن. سەبارەت بە کوردان و حکومەتی عوسمانی لەکوردستانیش، هەروەها لەلایەن نوێنەرانی کوردیش لە مەجلیس و زانایان و شاعیران و پیاوانی ژێر ئەم دۆخە لەبەر چاوبگرن.

کامەران بەدرخان ١٨٩٥-١٩٧٨

دیسانەوە، کامەران بەدرخان، لە لاپەڕەی یەکەمی ژمارە ٢٣ی رۆژنامەی "انقلاب بشر" دا، کە لەرۆژی یەکشەممەی رێکەوتی ١٧ی نۆڤەمبەری ١٩١٨دا، چاپ و بڵاوکراوەتەوە، وتارێکی بەناونیشانی "کوردلر . تاریخی و اجتماعی تدقیقات / کوردەکان . وردبوونەوەیەکی مێژوویی و کۆمەڵایەتی "بڵاوکردۆتەوە، ئاماژەی بەبایەخی نووسینی رۆژهەڵاتناسان بە کوردو کوردستان داوەو لەو رووەوە ناوی چەند نووسەرو سەرچاوەی جیاوازی هێناوە کەلەبارەی میلەتی کوردو وڵاتی کوردستان و دۆخی ئابووری و کۆمەڵایەتی کورد لە لەکۆن و نوێدا نووسویانە. ئەوانەش وەک ئەکسزەینەفۆن، ئیسترابۆن، اورسکارمان، سیر جۆن مالکۆلم، دکتۆر فریچ و ..هتد. هەروەها لەم بابەتەدا ئاماژە بەزمانی کوردیی و مەم وزینی ئەحمەدی خانی وەک شاکارێکی شیعر و ئەدەبی و هەروەها ئەو کتێبەی کە دکتور فریچ سەبارەت بە بنەماڵەی بەدرخان بەگی بۆتان نووسیویەتی،کراوە.

هەروەها لە لاپەڕەی دووەمی ژمارە ٢٧ی ئەم رۆژنامەیە، کە لەرۆژی پێنجشەممەی رێکەوتی ٢١ی نۆڤەمبەری ١٩١٨ دا، چاپ و بڵاوکراوەتەوە، کامەران بەدرخان، لەژێر ناونیشانی "کورد ارمنی مودتی / هاوسۆزیی کوردو ئەرمەن"دا، باسی لەپەیوەندی دۆستانەی لەدێرینەی هەر دوو گەلی کورد و ئەرمەنیی کردووە بەدرێژایی مێژوو کە دووربوون لەناکۆکیی بەڵام بەودواییە ئەو پەیوەندییانە بە چەندین هۆکار، کە گرنگترینیان کاریگەریی هۆکاری دەرەکیی و پیلانگێڕیی پیاوانی حکومەتی عوسمانیی بووە، ئەو پەیوەندییانە تووشی ئاڵۆزیی نەخوازراو بۆتەوە کە بەزیانی هەردوو لایان شکاوەتەوە. پاشان نووسەر دێتە سەرباسی تایبەتمەندییە میللییەکانی کوردە چەندین نموونە لەکتێبە بیانییەکان سەبارەت بەکورد دەهێنێتەوە، کە یەکێکیان ئەوەکەی "میستەر هۆبەردە" بەناونیشانی ""گەشتێک بۆ میزۆپۆتامیاو کوردستان" کە ساڵی ١٩١٧ لە لەندەن چاپکراوە. هەروەها باسی لە ئاکارو ململانێی روسەکان و ئینگلیزەکان کردووە لە

ویلایەتەکانی ڕۆژهەڵات و پێی وایە کە پەیوەندییەکانی کوردو ئەرمەنیی بەرەو هاوسۆزیی زیاترو ئایندەیەکی باشتر هەنگاودەنێت.

دیارە، مەولان زادەو ڕۆژنامەکەی، هەروەها عولوویيە مەولانی هاوسەریشی کە بابەتی لەم ڕۆژنامانەدا هەبووە، تووشی لێپرسینەوەی یاسایی بوون و لەلایەن دادگاوە دۆسییەی تایبەتیان بۆ کراوەتەوە. هەر لەلاپەرەی دووەمی ژمارە ٢٧ی انقلاب بشر، بابەتێک بەناویشانی "باب عالی و انقلاب غزەتسی" باسێک لەم بارەیەوە هاتووە کە حکومەت و بابی عالی دەیانەوێت بە پاساوی چەمکێکی کۆنی وەک "تخدیش اذهان" و بەدەر لە یاسا بنەڕەتییەکانی تایبەت بە ئازادیی ڕۆژنامەگەریی مامەڵە لەگەڵ ڕۆژنامە ئازادەکاندا بکات. هەربۆیە داوادەکات کە بیری کۆن فڕێ بدرێت و بە دەستوورو یاساکانی پاراستنی ئازادیی مامەڵەبکرێت و کۆتایی وتارەکەی بە دروشمی : بژی یاساکانی ئازادیی چاپەمەنیی و تێکبشکێت مێنتەڵیتەی کۆن" دەهێنێت.

شایەنی باسە، لەپاش ئەوەی کە "کورد قادینلری تعالی جمعیت / کۆمەڵەی پێشکەوتنی ژنانی کورد "یش لە ٢٢ی مایۆی ١٩١٩ لە ئەستەمبوڵ دامەزرا، نیزامنامەکەی لە چاپخانەکەی گۆڤاری قادینلر دنیاس لە "دیوان یۆڵۆ" چاپکرا کە عولوویە مەولان بەڕێوەی دەبرد. بەگوێرەی "باربارا هێنینگ" ئەم هاوسەرەی مەولان زادە هاوکاریی ئەو کۆمەڵەیەی کردووەو کاری لەگەڵ کردوون.[38]

وادیارە مەولان زادە هەر بە بڵاوکردنەوەی بڵاوکراوەی زمانحاڵی حیزبەکەیەوە نەوەستاوە، بەڵکو ڕۆژنامەیەکی بە ناوی"عقل /ئاوەز" لە کۆتایی ساڵی ١٩١٨دا، چاپ و بڵاوکردۆتەوە، هەروەها خولی پێنجەمی سەربەستیشی بڵاوکردۆتەوە کە خۆی خاوەن و بەڕێوەبەری بووەو هەوڵدان بۆ دەستخستنی ژمارەکانی کارێکی زۆر گرنگە

---

[38] Barbara Henning: Narratives of the History of the OttomanKurdish Bedirhani Family in Imperial and Post-Imperial Contexts, University of Bamberg Press Bamberg, 2018, p400.

چونکە پێدەچێت چەندین هەواڵ و زانیاریی و بابەتی گرنگی سەبارەت بەو قۆناغەی دەوڵەتی عوسمانیی و کوردستان لە خۆگرتبێت. ئێمە تەنیا ژمارەیەکیمان کەوتۆتە بەردەست کە لێی نووسراوە " اون ایکنجی سنە نمرو: ٦٥٨ چهار شنبە ٢٣ حزیران ١٩٢٠" واتە ساڵی دوازدەهەم. لەم ژمارەیەدا، جگە لە چەندین هەواڵ و بابەت سەبارەت بە جوڵانەوەی نەتەوەیی و فیرقەی حورییەت و ئیئتیلاف و هێرشی توند بۆ سەر ئیتحادو تەرەقی، لە ژێر ناونیشانی "سوء قصدچی ابراهیم افندی"باسی دەستگیرکردنی ئیبراهیم ئەفەندی دەکات کە لەلایەن ئیتحادو تەرەقییەوە پێشتر نێردراوە کە اسماعیل کەمال بەگ لەگەڵ مەولانزادە ریفعەت لە ئەوروپا بکوژێت.

هەروەها، مەولان زادە لەم قۆناغەدا چ لە ڕێگەی رۆژنامەکانییەوە یان بە کردار هەوڵیداوە هانی خەباتی سەندیکایی بدات و بەشداریی تێدا بکات. هەروەک لەو هەواڵەدا دەیخوێنینەوە کە رۆژنامەی "STAMBOUL" دا لە ڕۆژی پێنجشەممەی ڕێکەوتی ١٩ی ئۆگۆستی ١٩٢٠دا، بڵاویکردۆتەوەو نووسیویەتی کە ناوبراو وەک خاوەنی سەربەستی، لەگەڵ ژمارەیەک نوێنەری رۆژنامەو رێکخراوە نێوخۆییەکانی ئەستەمبوڵ، لە رۆژی سێشەممە، رێکەوتی ١٧ی ئۆگۆستی ١٩٢٠، بۆ کۆبوونەوەیەکی ئامادەکاریی بۆ دامەزراندنی "کۆمەڵەی نیشتەجێ کرێگرتەکان" ئامادە بوون و داوایان لە تەواوی نوێنەری کۆمەڵەو رێکخراوەکانیش کردووە بۆ کۆبوونەوەی داهاتوو ئامادە بن، ئەوەی کە لە رۆژنامەکانەوە رادەگەیەنرێت.

inkılap

٢ تشرين ثانى ١٩١٨ ... نومرو : ٨

صاحب ومديرى : مولان زاده رفعت

انقلاب

حكومتك يڭى شكلى

يهودى بانقه‌لرى

آه وطن! آه وطن!

كوروكلى زاده فؤاد بك

صوقیورلر .

اوراق وارده :

زین کرد مجموعه‌سی محررلرینه

محرربکلر! . زین نامیله برمجموعه، برمجموعهٔ فریده ساحهٔ انتشاره وضع ایتمشسکز . الک اول بونی بیان ایده‌یمکه مجموعه‌کزه فریده تسمیه ایتدیکمك مندرجاتی متین یاخود مندرجاتنك مفید ومفیض اولمق اعتباریله دکلدر . عموماً کردلك حقنده بسله‌دیکمز صداقتنه استناداً سویلیورم، زینك مندرجاتی نه‌مفید ونه‌ده‌قدرت قلمیه‌سنده متانت واردر . بوکا هیچ شبهه‌مز یوقدر. مجموعه‌نه ثناخوان اولدیغمه برسبب یالکز برسبب وارسه اوده کرد، کردیوقلغنك کرد دریاسنك جوهر فضیلتدن وکرد کاشنك ورد معرفتدن محروم اولمسیدر . ایشته مجموعه‌کزی اویوقلغه نسبت ایدوب شاده بولنیورم . محرربکلر ژینك های هوی سیاستدن بی‌خبر وولوله سیاستدن تماماً آزاده وصرف علمی اساسلر تعقیب ایده‌جکنی یازیورسکز. اکر بو مجموعه اوروپاده یعنی علمی برمحیطده انتشار ایتسه‌یدی وبنده انتشارینی خبر آلسه‌یدم شبهه‌مز سوزیکزه اینانیر وبناءً علیه هرنسخه‌سنی اوقور وصحائف

حکومت شکلی قبول ایدیلیدر .

تأسیس وتحصیل نفسیات تشویق ایسه تشکیلات سیاسیه‌دن محروم برملت اززمان ظرفنده جهالت خرابه‌لری اوزرینه علم کاشانه‌سنی قورمق هیچ برملته نصیب اولادیغی کبی کردلره‌ده نصیب اولمیه‌جقدر . چونکه بونشبث وبونشبثك موفقیتله نتیجه‌لنمسی اوزون زمانه و اوزمانده برملتك فدا کارانه قبولنه متوقفدر . سزاویله برعصره صوقیه بیلیرز اویله سنه‌یه تصادف ایتمشسکزکه ملتکزی ازمدنده قورتارمه‌یه مجبورسکز . ایتمدیککز واتیمه‌موفق اولمدیغکز تقدیرده سزده، ملتکزده الی‌الابد محکوم، فضله اوله‌رق سزه‌ای منورلر، سز الله حضورنده تاریخ حضورنده محجوب قاله‌جقسکز . محجوبیت مستقبله‌دن کندیکزی وقایه ایچون فقط فداکارلقده آغیر فداکارلقلرده بولونکز مشفق آناکز اولان ترك ، مرحمتلی پدرمز ، خاقان اعظمز ، خلیفه‌مزدن رابطهٔ سیاسیه‌مزی قطع ایتمیوب بالعکس اورابطه‌یی دها تأییدوتأیید ایتمکله برابر ملی تأسیساته خلاصه ملی مخازینه نائل اولمق ایچون بوتون قدرتکزی کوستریکز. خزینهٔ معرفتنه حس عدالتی، عدالت حقیقیه‌نی

کردستان مسئله‌سی

بو مملکتك باشنه کچوب ؛ اداره ماکنه‌سنی آله آلانلر مع التأسف خارجی تشویقاتك تأثیراتنه معروض قالنجه‌یه قدر چوروتمجی واولدوریجی سقیم اداره سیستمنی ترك ایتمه‌دیلر .

طبیعی وضروری مطالبی ، اك حقیقی واك مشروع تمایلاتی عارضی هوس ودوشونجه‌لره فدا ایتدیلر .

عارضی دیبیورم . زیرا طبیعی اولمایان ، غداسنی ، قوتنی بوساحه‌دن آلمایان؛ طبیعی قانونلره مستند بولنمیان مؤسسه‌لر جانسزدر ؛ ناپایداردر ؛ کوکسزدر . اك اوفق بر صدمه‌نك تأثیریله دوریلیر ، ییقار ویقیلیرلر .

مستقر وپایدار اوله‌بیله‌جك مؤسسه‌لر ، پرنسیپلر ، قانونلر احکام طبیعتی نقض ایتمه‌ینلردر.

شمدی‌یه قدر خارجی وداخلی سیاستنی — بعض مستثنی زمانلری اولمقله برابر — معین بر هدفه طوغری توجیه ایتمه‌ین ویا زیر زبری برتوحانجی ذهنیتنه مالك اولان عثمانلی دولتی رجالنك نه قدر موجب شرمدر — داخلی سیاسته اعمار وتمدن اساسلری یرینه اك زیاده رعایت ایتدکلری پرنسیب عثمانلی حوضه‌سنه ادخال ایدیلن اقوامك کریده‌لرینی بر صورتله محو واقا ویونی متعاقب معنوی زنبیرکدن محروم قالان مفتوح ملك کندیلرینه ودولته بلا ایتمکدی. بونك اوزاقده یاقینده بك چوق ؛ پك آجی وپك فجیع نمونه‌لرینی کوره‌بیلورز .

عثمانلی دولتنك بالقان موازنه‌سنده وحتی آوروپا موازنه عمومیه‌سی حرکاتنده عرقی سجایا وقابلیتلرندن پك عالی خدمتلر وهمتلر بکله‌دیکی آرناوودلق ؛ حکومت ایتمك صلاحیتنی چالان ایکی اوچ سرکرده‌نك جاهلانه یوزندن ضایع ایدلدی . بو ضیاع ضروری وطبیعی ایدی. زیرا عثمانلی دولتی اوراده [illegible] ایدلش قلبلری

عجبا نه‌دن ، نه ایچون تاریخی وسیاسی موجودیتی ییناتلال بر معلومیت ده کسب ایتمش اولان کردستان موضوع بحث اولمایور .

اوراده‌ده معصوماً قتل ایدلمش دلی قانلیلر اولدوردولمش نجیب قادینلر ، باباسز واکثریا آناسز ، باباسز یتیملر ؛ یاوروجقلر ، اوسیاهی تونه‌یین اوله آرتق قاپیسی آچیله‌مه‌جق اولان بیکلر ویوز بیکلرجه‌در .

آره صیره قولاغمه ایلیشیور... کردلرکدن آیری دکلدره دیبیورلر . حتی ره‌بموث تذدی کچن کون نه ایچون کوردلرك حقوقی؛ کردلرك معروض قالدقلری ناحدود مظالمی مجلس مبعوثانده موضوع بحث ایتمیورسکز؟ — دیه سؤالنه مقابل ، اونلر تورك دیمکدرده اونك ایچون ، کردلرك زوالی [illegible]

بوسقیم قناعتی ترك ایتملیز . بوقدر ترك ایده‌جکلر . تورك ، کورد اولامادیغی کبی کوردده هیچ بر زمان تورك اولاماز . بونلر بوش وبیهوده قناعتلردر . بالخاصه هنوز بتلی باشلی بر حرکت ملیه اولمایان ملتلرك ایکنجی بر ماتی تمثیل ایتمك ایسته‌مسی پك گوچ اولور .

تورك و کوردك تاریخی ، دینی رابطه‌لرینه برینه باغلیه‌ن ویوباشلك قوناسی ایچون کوردلر توركك ملیتلرینی او تونه‌لری دکل بالعکس اك [illegible]لی وحرارتلی بر صورتده ملیتلرینه ، ملی مقدسات ونوتلره صادقانه‌لری ایجاب ایدر .

بو حقیقتی ؛ پك ساده وچیلاق اولان بو حقیقتی هر کس کوردملی ودیلیله اقرار ، قلبیله تصدیق ایتمه‌لیدر. قناعتلری ، اجتهادلری کبی؛ هوسلرینك ده اصل و اساسی مجهول بر طاقم مرشد [illegible] لرك مغفل فکرلری آلتیله برده‌ها التفات ایدلمه‌یك [illegible]

كوردلر .

تاريخى واجتماعى تدقيقات

عشائر ومهاجرين مديريت عموميه‌سى صوڭ هفته‌لر ظرفنده «دوقتور «فريج» طرفندن تأليف ايديلوب؛ برلين شرق آقاده‌ميسنجه طبع ايديلان «كردلر» عنوانلى وتاريخى، اجتماعى تدقيقات محصولى اولان مهم برأثرك - ٣٨٤ - صحيفه‌يه بالغ اولان بر نجى جلدينى ترجمه [illegible] ايديردى .

واقعا اوروپاده - كردلر وكردستان - حقنده انتشار ايدن أثرلر متعدددر .

استطراداً شونى عرض ايده‌م كه: روسلر كردملتنه وكردستانه عائد كتابلرك مهم برقسمنى تأليف ايتمشلردر. پترسبورغ اقاده‌ميسى طرفندن نشر ايديلان و(٨٣٠٧) كلمه‌يى احتوا ايدن، كردجه - روسجه - آلمانجه لغت بتون نواقصيله برابر بو مختلف آثارك مهملرندن بريدر .

«كه‌مبريج» دارالفنون معلملرندن آثور يازيسى متخصصى دوقتور «سه‌يج» ك متابعه‌لى تدقيقات علميه‌سى ؛ انكليزجه ايران تاريخى محررى «سيرجون مالقولم» ك مدعياتى آوستريا مورخ مشهورى «هاممر» ك بو خصوصده‌كى نشرياتى شايان مطالعه‌در . حتى يونان مورخلرندن «استرابون» و «اكسه‌نه‌فون» ده كردلر و كردستانله اشتغال ايتمشلردر .

آلمانياده بوكونك مشهور كردولوغ پروفسور «اوسقارمان» در .

«اوسارمان» فارس وسائر ايران كردلرى حقنده، اخيراً موكرى كردلرينه دائر جسيم لسانى وادبيات مجموعه‌لرينى نشره باشلامشدى .

شمدى‌يه قدر موقع اعتباره چيقمش اولان دورت قسم (١١٥٠) بيك يوز اللى بيوك صحيفه‌يه بالغ اولويور .

كردادبياتى تدقيقاته «كه‌مبريج» دارالفنونى تاريخ قديم معلملرندن «سه‌يج» ده اشتراك ايتمشدر . مطالعه‌سى شوبى كزده‌در: «بو ادبيات پك ابتدائى بر حالده اولمايوب برطاقم شعرلر ، شرقيلر ومثللردن

[illegible] ناس واختلاطلرده بولنمقده‌در .

مويللمادى ساحل دريادە وياقره‌نك اورته‌سنده اقليم بحرى ويابرى اولديغى ؛ اقليمجه صيجاق ويا صغوق ، اووا ويا طاغلق ؛ اهاليسى چوق ياخود آز زراعتيه فيض وبركتى حائز وياخود بو خصوصده فقير اولوب معدنياتى محتوى اولمسنه كوره اوراده ساكن اولانلر اوزرنده مختلف تأثيرلر اجرا ايدر .

محيط معنويك [illegible] ويا فقير ؛ تربيه ويا معارفجه مترقى ويامتدنى ؛ بدايع ومعالى ايله الفتلى ويا الفتسز ، سفاهات اسرافانه ميال ياخود بونلردن مجتنب ، متشبث وفعال ياخود عطالته معروض اولمسنه كوره‌ده ، اوراده امرار حيات ايدن انسانلر اوزرينه تأثيراتى تخالف ايدر .

[illegible] علوم طبيعيه ورياضيه ، تاريخ ، حقوق ، اقتصاد اخلاق ، علم اجتماع كبى علوم بزه معاونت ايدر .

بو سطرلردن صوكره فتح ايدلدكلرى زماندن اعتباراً تەقاعنى تهمتوجى مسعود ايده‌مه‌ين سقيم طرز اداره‌سنك حزين وطنى وورطنداشلرى دائما مكدر و بدبخت ايدن امور اداره‌نك هرشيدن اول ذكر ايتديكمز واداره خصوصنده رهبرلكلرندن استفاده ايده‌ميه‌جكمز علمى تدقيق اصوللرينه قارشى اولان بيكانه‌لكمزدن . جهل كشيفمزدن نشئت اولديغى قدامينله تظاهر ايدر ،

اوت شونى اعتراف ايتمك ايجاب ايدركه بوكون بيله اداره آدمى اولەرق طانيديغمز ذواتك مهم بر اكثريتى حوزه‌ٔ مأموريتلرينه هيچ بر زمان بو علمى اصوللر كوزلكيله باقمامشلردر .

ايشته مهاجرين مديريت عموميه‌سنك كردلر حقنده تاريخى اجتماعى تدقيقات عنوانلى ترجمه‌سنى بو اعتبار ايله بيوك برحس ممنونيتله قارشيلايورز .

هيچ اونوتمايز ؛ برمستقليتوسنى مذاكراتى اثناسنده معروف بركورد وسياسه‌ت اشغالك برقطعه‌سنك مهام امورينى اوموزلرينه يوكلنمش سابق ناظرلرمزدن برينه مراجعتله ؛ برمستقليتووسنده جريان ايده‌جك مذاكرات اثناسنده كوردستانك حقوقى محافظه ايتمك مقام خلافته وحكومت عثمانيه‌يه اولان سن بوطينى اظهار ايلك اوزره كوردلرك [illegible]

کورد ارمنی مودتی

بوکسك و مقدس حقیقی کوزدن طام
آلارك نیرلی؛ قوهٔ حکومتك عاقل ودوراندیش
الله ره انتقالی سعادتی؛ مشتاق و متحسری
اولدیغمز مشروطه وجدانمز طوغری‌یه؛
بوك بویوك غایه‌یه بزی نائل ایتمکه باشلایور.

عثمانلی تاریخنك وبوتندن اول تاریخ عمومی
عالمك هیچ براختلاف ونزاعنی قید ایتمه‌دیکی ارمنی
و کورد ملتی صوك یارم عصرلق حیات ظرفنده
مع التأسف بربرینه قارشی، هیچ اهلی وطبیعی
اولمایان سائقه‌لرك تأثیریله هر ایکی طرفی شدتلی
صورتده متأثر ومتضرر ایدن غیر مساعد بر
وضعیت آلمشدی.

عصرلردنبری عینی نقطه اوستنده، عینی صاف
وتمیز محیط ایچنده بك آرتق مشترك حیات؛ مشترك
سجیه؛ مشترك منافع جنبری داخلنده اك حار وصمیمی
بر قارداش محبتیله بربرینه صیق وقونلی بر صورتده
باغلی اوله‌رق یاشایان بو ایکی بویوك قابلیتلی
ملتك بدبخت سرنوشتی اون طقوزنجی عصرك
نصفندن صوکره باشلامشدر.

بوصوك نصف عصر چهرهٔ کائناتی طانینماز
برحاله کتیرن انقلابلرك؛ ملل مختلفه اوزرنده اجرا
ایتدیکی تأثیرات ایله مدنی، اجتماعی، سیاسی،
صنایع، اداری حیات وپرنسیپلرده وقوعبولان
عظیم تحولات وتکملاته قارشی عثمانلی دولتنك
کوستردیکی لاقیدیلر؛ مدهش لاقیدیلر احتوا
ایتمکله فلاکت انکیزدر.

ایشته بومظلم دورده مساعد محیطدن استفاده
ایدن روس نفوذ و تلقیناتی ودور ایله متناسب
مظلم براصول سیاست شرق ولایتلری داغلرینك
اقلیمی کبی روح وجدانی معصوم ایکی آسوده
ملتی ارمنی و کوردی؛ بو مظلم برطاقم قاعده‌لرك
سوقیله بربرینه قارشی تحریك ایدیور و ایکی
حق قائل بر دوولك مشئوم قاپیسی بوصورتله
آچیلیوردی.

شونی قید و ایضاح ایتمك ایجاب ایدرکه
ارمنی و کورد ملتلرینك دینی، اجتهادی عقیده‌لر
تأثیریله یعنی مسلمانلق، خرستیانلق سوقیله
بربرلرینك اوزرلرینه آتیلمه‌لری احتمالی مفقود
ایتمه‌یلره حقیم اولمقدن ورا قدر؛ بنلکی محافظه
وادامه ایدییور؛ وماضی حیاتی بمیزدر. ارمنی،
کورد اختلافاتنك آرتق طوغریدن طوغری‌یه
ایکی ملت آره‌سنده احداث ایدیلن برطاقم موقت
غیر مشروع جریانلردن استعمال ایتمش اولدیغی
تظاهر ایدر.

— ارمنی، کورد اختلافنده ذی مدخل بولنان
بعض خارجی تأثیرات وعثمانلی حکومتك اسبق
بر حال دولتی — معقول وغیر معقول هرحالده معین
براداره سیستمنه مالك اولان وانجه‌دساس ذکالریله
اجرای حرکت ایدن بوذوات — حیاتی قدرتلرندن
مملکت ایچون نافع برمنبع قوت، دینامو اوله‌رق
استفاده ایده‌مدکلری ارمنی کورد ملتلرینك
کرده عناصرینی اقنا ایتدرمکله برابر غریب
بر ائتلاف ضدی نتیجه‌سنده مستثنای جهان
مدنیه بر کورد، ارمنی قتالی، ایکی ملت
آره‌سنده دوغریدن دوغری‌یه تحدث ایدن بعض
محلی وقعه‌لر شکلنده کوسترمرك نتیجه‌سی هر
حالده مفقود اولمقله برابر اجنبی مؤثرلرك وعثمانلی
حکومتك بین‌الملل مصونیتی موقتاً تأمین ایده‌
جك برسیستم تعقیب ایدییورلردی.

بو سیستمك کیزنه؛ شو حقیقتلرك لذه‌واقف
اولمایانلر؛ کورد ایله ارمنینك مودت، محبت، وداد
وصمیمیت دولو ادوار تاریخیه‌سنه بیکانه اولانلر
ایسه شرق ولایتلرنده قانه صوصامش ظالم بر کورد
ملتنك موجودیتی قناعتنی پرورده ایدییورلردی.

حق بوباطل قناعت رجال عالی پایه‌تخت
نفوذینه آلتره آلیه‌رمالیه‌ده کوردلرزمانیزك
آتوریلریدر. ارمنی اختلافاتی کورد ملتنك نه قدر
خشین برقاراته‌ره مالك اولدیغنی و آتوری سجایاسنك
بتون شدتیله بومانده محافظهٔ موجودیت ایتدیکنی
ازاله ایدره کبی حقه وحقیقته صیغمایان مطالعه‌لر
[illegible]

بوکون روسلر طرفندن شرق ولایتلرنده
یاپیلان تحریکاتك تحقق ایتمسی دربسر محررمزك
ذکر ایتدیکی اوزره ولایات شرقیه‌یی اصلاح
ایله‌مك اوزره انکلیز مفتشلر جلب ایتمك خصو-
صنده‌کی آرزوی دولت روسیه‌نك ممانعت ایله‌سی؛

باب عالی وانقلاب غزته‌سی

استانبول رفیقمزك دون نشر ایلدیکی خبر
صحیح ایسه تخدیش اذهانی موجب مقالات
نشر ایلمسی بهانه‌سیله غزته‌مز حقنده تعقیبات
قانونیه اجراسی خصوصی باب عالیدن عدلیه
نظارتنه یازلمش.

— بزبو حوادثی اوقودیغمز کبی قانون اساسینك
اون ایکنجی ماده‌سنی‌ده برکره کوزدن کچیردك.
اصول محاکمات وجزا قانونیله مطبوعات قانوننی‌ده
تدقیق ایتدك. باب عالینك بویله برأمره صلاحیتدار
اولامایه‌جغنی کوردك وآندن دولایی بو خبرك
قید احتیاطله تلقی ایدلمسی لازم کله‌جکنه حکم
ایتدك. بونکله برابر غزته‌مزك برنجی نومروسندن
بوکونه قدر اولان بوتون یازیلریمزی ده تکرار
حده‌دن کچیردك.

بوخبر صحیح ایسه هم قانون اساسی‌یی
هم اصول مشروطه‌یه باب عالینك متجاوزانه
بر کلفتده بولونمش اولدیغنه قائل اوله‌رق
تخدیش اذهان: باب عالینك بوکهنه تعبیرلی
بره اسناد ایتمك ایسته‌دیکی جرم ایچیا شیمدی‌یه
قادار بی خبر یاشایلان مه آکلامق ایسته‌دیکمز
آچی حقیقتلری‌در؟ بوقه علمی بر صورتده
تشریح ایتمك ایسته‌دیکمز اداری اصوللری‌در؟
هر کس اجتهادنده حرده کلی‌در؟ قانونك هانکی
ماده‌سی بزی بوندن منع ایده‌بیلیر؟ شیمدی‌یه
قدر ملتك یاشادیغی (بی خبر یاشامق) دوری
کافی کلمدیمی؟ اکمزده قالا یاشامسنه چالیشمق ایسته.
دیکمز برقسم وطنك ده تخدیش اذهانی موجب اولور
قورقوسیله اوندن چیقماسنی راضی اولالم.
آنك محافظه‌سی یولنده هیچ بر تدبیر دوشونمه.
یه‌لم‌می؟ باب عالی، بوکهنه ذهنیتی چوقدن ترك
ایتمسی ایجاب ایدردی. توفیق پاشا حضرتلری
کبی آوروپانك مراکز مدنیه‌سنده بولونمش
اولان بربرسیاستده ظن ایدرزکه بوکهنه ذهنیتی
چوقدن آتمشدر. بناءعلیه شیمدی‌یه قدر
برکونا تبلیغات رسمیه واقع اولمادیغندن استانبول
رفیقمزك بوخبرینی قید احتیاطله تلقی ایدییورز
وآندن دولایی شدیدك زیاده برشی سویله‌میورز.

یاشاسین حریت مطبوعات — قهر اولسون
اسکی ذهنیت.

تهدیدات قانونیه

۹ شباط ۱۳۳۵ : برنجی سنه نومرو ۱۲

صاحب و مدیری : مولان زاده رفعت

قیأتی ۲ غروشدر

لازمهٔ عدالت

تاریخی محاکمه

۲

خصوصی دیوان حرب عرفیده

تلغرافلر

دول معظمه تلغرافلری

حقوق بشر

٤ شباط ١٩١٩

فیاتی ٢ غروشدر

تلغرافلر

اتحاد و ترقی ذهنیتی

حوادث

صاحب ومدیری : مولان زاده رفعت

حقوق بشر

حق حکومت، حقوق بشر

وکلای فخام حضراتنه اچیق استدعا

مولان زاده
رفعت

حوادث داخلیه

عقل
ولیعهد حضرتلرینك تلطفکارانه امرلری
هیئت محترمه وکلامزك اجراآت مستحسنه‌لری
خطاب

سربستی ١٣٢٦

اون ایکنجی سنه نومرو ٦٥٨ چهارشنبه ٢٣ حزیران ١٩٢٠

صاحب ومدیری : مولان زاده رفعت

نسخه‌سی ١٠٠ پاره

برتدبیر مصیب

پاره ایسته‌یورلر

استانبولك آسایشی

رشید بك افندی ایله جمیل پاشانك عزیمتی

مسالمت اتفاق جمعیتی

سوء قصدجی ابراهیم افندی

مولان‌زاده رفعت بكله مرحوم اسماعیل کمال بك اوروپاده بولوندقلری صیره‌ده اتحاد وترقی جمعیتی طرفندن قتله مأمور ایدیلن و بردفعه‌لر استانبوله‌ کلیجی قپانیه کن جواری جرا باشی ابراهیم افندی توقیف ایدلشدر .

ارمنی مانداسی

آزاوور احمد پاشا

علمدارجی قدری بك

سالم پاشا و حریت وائتلاف

قاسم پاشا شعبه‌سی

یکرمی آلتی کشی دها

ئیدارەخانەی سەربەستی لە ئەستەمبوڵ

ئیدارەخانەی سەربەستی لە ئەستەمبوڵ

Celui-ci, persistant dans sa manière de voir en ce qui concerne les logements, c'est-à-dire dans la majoration de 400 o|o, laisse toute liberté pour les immeubles de rapport.

Les habitations construites après la promulgation de la nouvelle loi pourraient également être cédées en location au prix désiré.

Par rapport aux logements, le Conseil d'Etat n'a introduit dans la loi que cette seule modification et a décidé de transmettre le projet au conseil des ministres.

Les personnes dont les noms suivent ont assisté le mardi 17 août, soit en leur propre nom, soit comme représentants ou directeurs de journaux ou d'associations, à une réunion préparatoire de la Ligue des ocataires.

A l'unanimité ils ont décidé de prier tous les journaux représentés ou non à la réunion, toutes les sociétés, tous les syndicats, associations ou groupements professionnels, industriels ou commerciaux de vouloir bien se faire représenter par des mandataires dûment accrédités à la prochaine Assemblée constitutive de la Ligue, qui sera annoncée par la voie de la presse.

MM. Anaghnostidès, du *Proodos*.
MM. A. Bayba, président du Cercle des Ouvriers Catholiques de Constantinople.
J. Bert, de la Ligue de Solidarité Française.
Calothéos, directeur du *Proïa*.
J. Fua,
D. Kanakari, président de la Fédération des employés des banques et de la Ligue des professionnels de la Mécanique.
Kiazim et Nihad beys, de l'*Ikdam*,
P. Le Goff, directeur du *Stamboul*,
J. Loria, du journal la *Nation* et de la Fédération Sioniste.
Loutfi bey, directeur-administrateur de l'*Illéri*,
Margaritis, directeur du *Chronos*,
Nardea, avocat,
T. Naoum, du *Patris*,
H. G. Nersessian, directeur du *Vertchin-Lour*,
Pailharès, directeur du *Bosphore*,
Rifaat bey Mevlanzadé, du *Serbesti*,
Sedad bey Simavy, directeur du *Der-Saadet*,
Selim bey, du *Vakit*,
Thomas, de la *Presse du Soir*,
Voutyras, directeur du *Néologos*.
Une délégation de 5 membres a été désignée.
Constantinople, le 18 août 1920.

LA LIGUE

Les Soviets et Broussiloff

Répondant à des bolcheviks qui dénonçaient le danger que représente le général Broussiloff pour les Soviets, vu sa popularité dans l'armée, Trotzki déclare que le général est soumis à un contrôle excessivement sévère et que, par conséquent, il

مەولان زادە ریفعەت و خەبات لەپێناو نەتەوایەتیی کوردیی

ئەوە راستییەکی روونە کە مەولان زادە، نزیک بە بیست ساڵێکی تەمەنی وەک لیبرالێکی ڕەخنەگرو بەرهەڵستکارێکی عوسمانیی دژ بە حوکمی سوڵتان عەبدولحەمیدو دواتر ئیتحادییەکان بەڕێکرد، بەڵام بەهۆی ئەو گۆڕانکارییە خێرایەی کە پاش جەنگ بەسەر ئیمپراتۆریی عوسمانییدا هات، ئەو بە خێرایی بەئاراستەی نەتەوایەتیی کوردیی و کارکردن لەو پێناوەدا رۆیشت.

شایەنی باسە، مەولان زادە، وێڕای ئەوەی لە دەرەوەی کوردستان ژیابوو، هەروەها پەروەدەیەکی ئەستەمبوڵییانەی هەبوو، بەڵام زۆر پێش ئەم قۆناغەش و وەک کوردزادەیەکی ئەستەمبوڵیی، لە سەرەتای کارو چالاکیی و ژیانی سیاسییدا، پەیوەندیی بە رێبەرو کەسایەتییە ناسراوەکانی کوردی وەک : سەید عەبدلقادری نەهریی، سەید تەها، حوسێن پاشا بەدرخان، بابانزادەکانی ئەستەمبوڵ وەک ئیسماعیل بابان و عەزیز بابان، شەریف پاشا، عەبدولڕەحمان و ئەمین عالی و جەلادەت و سورەیا بەدرخان و باقی دیکەی دەستەبژێری کوردی چالاکی ناوەوەو دەرەوەی ئەستەمبوڵەوە هەبوو. هەروەها وەک پێشتر بینرا، مەولان زادە، بڕوایەکی قووڵ و پتەوی بە فرەڕەنگیی و یەکسانیی مافی رەگەزو ئاینە جیاوازەکانی نێو دەوڵەتی عوسمانییدا هەبوو لە چوارچێوەی دەوڵەتێکی ئازادو دیموکرات و ناناوەندگەرادا. دواتر وەک سەرەتا ئاماژەی بۆ کراوە، ئەو ئەندامێکی رێکخراوی کۆمەڵەی تەعاون و تەرەقی کورد بوو کە لە ساڵی ١٩٠٨ دامەزرا، هەروەها بەشداریشی هەیە لەو گەنگەشە هزریی و سیاسییەی کە پێشتر لە کایەی رۆژنامەوانیی کوردییدا بینراوە، بەشێوەیەک دەتوانرێت بێ دوودڵی بڵێین کە مەولان زادە ریفعەت بەگ خاوەنی بیرێکی نەتەوایەتییانەی کوردیی روون و رەوان بووە .

بۆ نموونە، لەوتارێکیدا بەناونیشانی " محترم هتاڤە کورد غزتەسی موئسسلرینە / بۆ دامەزرێنە بەڕێزەکانی رۆژنامەی هەتاوی کورد " کە لە ژمارەی ٢ی گۆڤاری (هتاو کرد) لە بەرواری ٢١ی تشرینی دووەمی ١٣٢٩ بەرامبەر بە ٤ی کانونی یەکەمی ١٩١٣دا، بە تورکیی بڵاوکراوەتەوە، پێ لەسەر گرنگی خەباتی نەتەوەیی و تێکۆشان لەپێناو ئایندەی نەتەوەی کوردو پێشکەوتن و گەشەندنی کۆمەڵگای کوردیی دادەگرێ و هەوڵەکانی نەتەوەخوازانی کورد و رێگای کوردایەتیی لەو بوارە بەرزدەنرخێنێ. پاشان سەرنجی خۆی لەسەر دۆخی هەنوکەیی خەباتی کوردو پێویستیی رۆڵ و خۆرێکخستنەوەی دەستەبژێری کوردان لەتاراوگە بەچاولێکەری بزاڤی شۆڕشگێڕیی ئەرمەنییە هاونەژادەکانی کورد دەربڕیوەو داوای هاوکاریی کوردو ئەرمەن و چاکسازیی لەبواری زمان و فەرهەنگ و رۆشنبیریی کوردیی کردووەو مەترسی خۆی لەئایندەی کوردستان پێشانداوەو داوای کردووە کورد خۆی بیر لەحاڵی خۆی بکاتەوە. هەروەها وەک وڵامێکیش بە وتارەکەی پێشووی هاوڕێی "دکتۆر عەبدوڵڵا جەودەت" کە لە یەکەمین ژمارەی ئەو گۆڤارەدا بڵاوکراوەتەوە، پێی وابووە ناکرێ بێ هیچ رێکخستن و بەرنامەو چاکسازیی و ئامادەکارییەک لەلایەن دەستەبژێری کوردان لە ئەستەمبوڵ و تاراوگە، لاوانی کورد رەوانەی کوردستان و ئەنەدۆڵ بکرێنەوە. مەولان زادە، لەو وتارەکەیدا دەنووسێت:

"کارو چالاکییەکانی هەتاوی کورد سەبارەت بە پێشخستنی کوردو گەشەپێدانی کۆمەڵگاکەی و بەهێزکردنی بنەماکانی مانەوەی کۆمەڵایەتی کورد شایستەی رێزلینانن. بێگومان کاتێک کە ئەم گۆڤارە پڕ بەهایە کارەکانی خۆی رێکخست و بەردەوام بوو لە هەوڵدان بۆ بەدەستهێنانی ئامانجەکانی، ئەو کاتە نەتەوەی کورد" زیندوو دەکرێتەوە" و دەگاتە ئامانجی دوارۆژی خۆی.

بەچاوی خۆمان هەموو گەلان دەبینین کە چۆن بازنەیەکی نەتەوەییان بۆ خۆیان دروست کردووەو رێگای پێشکەوتن و

گەشەکردنیان گرتۆتەبەر. ئەو گەلانەی کە ئاگایان لە نەتەوەکەی خۆیان نییە و خاوەنی ئایدیالێکی نەتەوەیی نین، دواکەوتوون و لە کۆمەڵگای مرۆڤایەتی بەجێماون و رۆحیان تیدا نەماوە. بێ رۆح بوون و زیندوونەبوونی گەلێک شتێکی ئازاردەرە. لەراستیشدا زۆر سەخت و پڕ ئازارە کە خەڵک مەحکوم کرابێت بە مردن و نەمان لەنێو دنیای شارستانییدا.

هەتاوی کورد هەوڵی جێبەجێکردنی ئەرک و ئامانجێکی دوارۆژی زۆر بەرزو پیرۆز دەدات. هەوڵی رێگرتن لەفەرامۆشکردن و نەمانی کوردەکان دەدات کە ژمارەیان شەش بۆ حەوت ملیۆن دەبێ و پشتیان یەکەو لەیەک بنەچەوە هاتوون. هەر لەبەر ئەمەش بەئەرکی خۆمی دەزانم کە بەناوی کوردایەتییەوە پیرۆزبایتان لێ بکەم.

هەست بەوە دەکرێ کە کارو چالاکییەکان سەبارەت بە دەستپێشخەری بۆ باشترکردنی بارودۆخی پارێزگاکانی خۆرهەڵات روویان لە زیادبوون کردووە، ئەرمەنەکان کە هاونەژادی ئێمەن بەدوای هەبوون و کەسایەتی خۆیاندا دەگەڕێن، پێیوستە ئاگاداری ئەو هاونەژادانەمان بین و چاومان لە کارو چالاکییەکانیان بێت.

وەک دەزانرێت کوردو ئەرمەنەکان هاونەژادن و لەگەلی "ئۆردۆ"وە سەرچاوەیان گرتووە، مێژووی کۆنی ئۆردوکانیش لەشاخەکانی فەلستینەوە هەتاکو شاخەکانی رەواندوز تێپەڕ بووە. پیتەکان و ئەدەبیات و زمان و نەژاد و نەرتیمان لەگەڵ ئەرمەنەکاندا یەک بووە، بەڵام دواتر ئەوان ئاینی مەسیحییان هەڵبژاردو خۆیان لەئێمە جیاکردەوە. بەم دواییانەش ئەوان پێشکەوتن و بۆ بەدەستهێنانی ئامانجێکی نادیار هەنگاویان هەڵگرت. هەر ئەم جموجۆڵانەش بوونەتە هۆی ئەوەی ئەمڕۆ ئێمەی کورد و ئەرمەن لەیەکتری جیاببینەوە.

من حەزدەکەم کە ئەم دوو هاونەژادە یانی کوردو ئەرمەن دەست بدەنە دەست یەک و پێکەوە بنەمای ژیانێکی باش دابنێن. بەڵی کورد

دواکەوتوون و ئەرمەنەکان تۆزێک پێشکەوتوون، بەڵام با کەس تەسەوری ئەوە نەکان کە هیچ کات ئەو داخوازییەی ئێمە نایەتە دی، با ئێمەی کورد تۆزێک خۆمان دەرخەین و جووڵەیەک بکەین، دوای ئەوەش گومانتان نەبێت کە کات ئێمە یەک دەخات.

ئەرکی ئێستای ئێمەی کورد ئەوەیە کە خۆمان بیر لەحاڵی خۆمان بکەینەوەو چارەی خۆمان بدۆزینەوە. دیارە هیچ کوردێک نایەوێ لەلایەن هاونەژادەکەیەوە بتوێنرێتەوەو قووت بدرێت، هیچ کوردێک نایەوێت نەژادەکەی کۆتایی پی بێت و لەنێو دنیای مرۆڤایەتییدا دیار نەمێنێ. لەبەر ئەوەش پێویستە هەر کوردێک لەگەڵ ئەوەدا بێ کە دەبێ " کورد بۆ خۆی بیرێک لە حاڵی خۆی بکاتەوەو چارەیەک بۆ خۆی بدۆزێتەوە"

باشە وشیارکردنەوەی کوردەکان و پێناساندنی مافەکانی ژیان بەوان و دیاریکردنی رێگای گەشەکردنی کۆمەڵگاکەو پێشکەوتنی خۆیان پەیوەندی بە چ شتێکەوە هەیە؟ من لەم بارەیەوە وەکو بەرێز د. عەبدوللا جەودت بیرناکەمەوە. بە بێ ئەوەی کە ئامانجێکی دیاریکراو هەبێت بۆچی گەنجی کورد رەوانەی ئەنەدۆل بکرێن؟ هێشتا زووە بۆ ئەوەی ئامۆژگاریی وەها بکرێت. چونکە هیچ ئەنجامێکی لێناکەوێتەوە. بەر لەهەموو شتێک بۆ وشیارکردنەوەی کوردو پێناساندنی مافەکانی ژیان بەوان و پێشاندانی رێگای پێشکەوتن و گەشەسەندن، پێویستمان بە زمان هەیە. پێشخستنی زمانیش لە رێگای گۆڕانکاریی و ریفۆرمی زمان و هەمەگیرکردنی زمانەوە مومکین دەبێ شێوەیەک کە خزمەتی ئامانجی دوارۆژ بکات. بۆ سادەکردنی نووسین بەزمانی کوردی و ئاسانکاری لەبەردەم دەربڕینی کوردیدا، پێویستمان بە زیندووکردنەوەو باشترکردنی پیتەکانی ئۆردو هەیە کە پیتی کۆنی ئێمەن. نووسینی زمانی کوردی بەو پیتانەی کە ئەمڕۆ بەکاریان دەهێنن، کارێکی مومکین نییە و بەهۆی ئەوەشەوە ناتوانین بەدوای بەدیهاتنی ئامانجەکەماندا بکەوین، چونکە بێ سوودەو ئەنجامێکی ئەوتۆی لێ ناکەوێتەوە، ئەگەر بتوانین پیتە کۆنەکانمان

زیندوو بکەینەوە و بەپێی میتۆدە تازەکان بەکاریان بهێنین، لەگەڵ ئەوەشدا ڕێزمان و فەرهەنگێکی کوردی پێشکەش بە خەڵکی کورد بکەین کە دواکەوتوو ماوەتەوە، ئەو کاتە دەتوانین بڵێین کە ڕێگەی گەیشتن بە ئامانجمان گرتۆتەبەر. بڕواناکەم ئەنجامدانی ئەو شتانەش کارێکی سەخت و زەحمەت بێت. چونکە [سوپاس بۆ خودا] کە ئەمڕۆ ژمارەی زاناو کەسانی رەوشت بەرزو شارەزای زمان روویان لە زیادبوون کردووە و زۆرن. پێویستە ئەمانە کۆبکرێنەوەو دەزگایەکی زانستیان بۆ دابمەزرێت. گومانیش لەوەدا نییە کە هەموو جۆرە کارێک لە قسەکردن بەهێزترە. هیوادارم کاربەدەستانی هێڤی جێ بەجێ کردنی ئەم ئەرکە نەتەوەییەش بکەنە ئامانجی خۆیان. ئەگەر ئەو دەزگا زانستییە لە ئەستەمبوڵ دابمەزرێت سوودی زیاتری لێدەکەوێتەوە. لەو بارەیەشەوە دەتوانم ئاماژە بە ئەزموونی ئەرمەنە هاونەژادەکانم بکەم.

ئەوان کاتێک هەستیان لە پێویستی شۆڕشی نەتەوەیی و کۆمەڵایەتی کرد، یەکسەر گەنجەکانی خۆیان رەوانەی گوندەکان و ئەنەدۆڵ نەکرد، بەر لەهەموو شتێک لەشارێکی ئەوروپاییدا زاناکانی خۆیان کۆکردەوەو بیریان لە ئامانجەکەی خۆیان کردو سەبارەت بەوەش بڕیاریان وەرگرت، دواتریش بۆ بڵاوکردنەوەی بڕیارەکان و جێبەجێکردنیان، بەرەو دەوروبەری ئیمە هاتن. با ئێمەش وەها بکەین، بەر لەهەموو شتێک پێویستە ئامانجەکانمان یەک بخەین و دوای ئەوەش بگەڕێنەوە بۆ کوردستان.

مەولان زادە ریفعەت "[39]

---

[39] مالمیسانژ : جڤاتا هێڤی تەلەبەیا کوردان، وەرگێڕانی لە تورکییەوە: زریان رۆژهەڵاتی، پێشەکی و پێداچوونەوەی: عەبدوڵڵا زەنگەنە، سلێمانی، بنکەی ژین، ٢٠٠٨، ل ٣٣٨-٣٤٢.

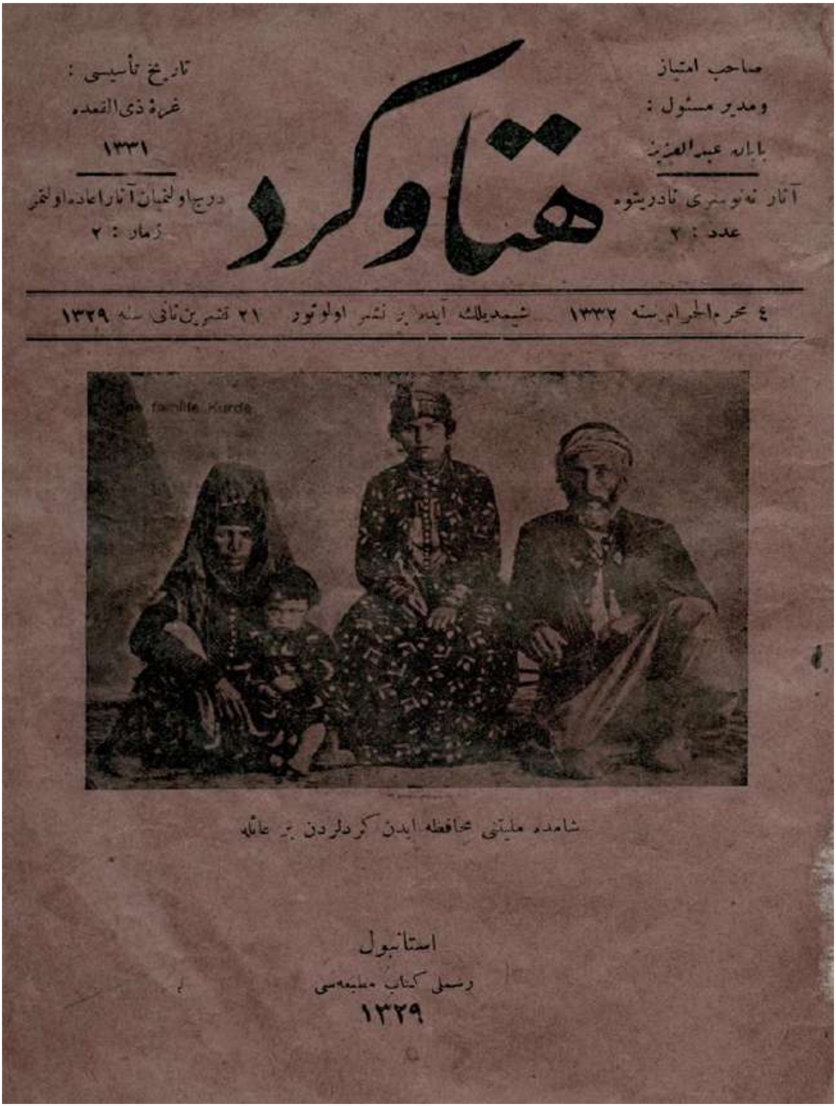

صاحب امتياز
ومدير مسئول :
بابانه عبدالعزيز

آثار نه‌نوسری نادریشوه
عدد : ٢

هتاوكرد

تاريخ تأسيسى :
غرۀ ذى القعده
١٣٣١

درج اولنميان آثار اعاده اولنمز
نمار : ٢

٤ محرم الحرام سنه ١٣٣٢   شيمديلك آيده بر نشر اولونور   ٢١ تشرين ثانى سنه ١٣٢٩

Une famille Kurde

شامده مليتنى محافظه ايدن كردلردن بر عائله

استانبول
رسملى كتاب مطبعه‌سى
١٣٢٩

دکتۆر عەبدوڵڵا جەودەت ١٨٦٩ـ١٩٣٢

هەروەها شوکران واحیدە، ساڵی ٢٠٠٥ کتێبێکی بەئینگلیزیی لەسەر ئیسلام لەتورکیای هاوچەرخدا نووسیوەو لەبەشی حەوتەمیدا، کاتێک باسی لە هەڵوێستی نەرێنیی "سەعید نورسی" کردووە سەبارەت بە مەسەلەی سەربەخۆیی یان ئۆتۆنۆمی کوردستان لە پاش جەنگدا، خولیای مەولان زادە ریفعەتی بۆ سەربەخۆیی کوردستان و دامەزراندنی دەوڵەتێک هاوشێوەی دەوڵەتی ئەرمەنیی راگەیاندووەو لەوبارەیەوە نووسیویەتی:

" نورسی بە ئاشکرا لە رۆژنامەکاندا بەرهەڵستی بریتانییەکانی دەکرد، لەسەروو ئەوانەشەوە وریایی دەدا سەبارەت بە پیلانەکانیان لەبواری سیاسەت و هەوڵەکانیان بۆ بینینی ناکۆکیی لەنێو عولەمادا. هەرچەندە، پێش ئەوەی زیاتر بە وردیی ئەمە بکەین، بابەتێکی دیکەی بایەخدار کە بە بەریتانییەکانەوە پەیوەست بوو، جێگەی نیگەرانی نورسیش بووە، دەبێت ئاماژەی بۆ بکرێت، ئەوەش مەسەلەی کوردستان بوو.

ئەگەر ئەوە وەبیربهێنرێتەوە کە لەکاتی دابەشکردنی خاکی ئیمپراتۆریی عوسمانیی، بریتانییەکان، هەروەها فەرەنساش، چاویان خستبووە سەر هەرێمی کوردستان و کێڵگە نەوتییەکانی میسۆپۆتامیا. پلانی بریتانییەکان بۆ بەدیهێنانی زیاتری بەرژەوەندییەکانیان لەناوچەکە، دامەزراندنی کوردستانی ئۆتۆنۆمی گرتبووە خۆ و بۆ ئەمەش ریکەوتننامەی سیڤەر چەندین بەندی لەخۆگرتبوو. بەوەش لەپاش جەنگ، بەڵێنی پێدانی ئۆتۆنۆمی لەلایەن بریتانییەکانەوە بەکارهێنرا- لەرێگەی هەندێک لەپیاوەکانی خۆیانەوە وەک سەعید مەولا و هاورێیانی لە جەمعیەتی دۆستانی ئینگلیز و داماد فەرید پاشا، وەک ئامرازێک بۆ هاندانی دانیشتووانی ناوچەکە بۆ یاخیبوون لەدژی دەسەڵاتدارانی عوسمانیی. هەروەها بۆ لەمپەر دروستکردن لەبەردەم هێزە نەتەوەییەکان. ژمارەیەک رێکخراوی دیکە لەم بوارەدا دامەزرێنران کە یەک لەوانە "جەمعیەتی تەعالی کوردستان" بوو، کە

سەعید مەولا لەوەشەوە تێوەگلابوو و دەستنێژی بریتانییەکان بوو. ئەو هەروەها لەنورسیش نزیکبووە بۆئەوەی پشتگیریی بەدەسەتبهێنن.

بەڵام هەروەک لەپێشدا و هەروەها دواتریش، ئەو بە رەهایی رەتیکردەوەو هەر کارێکی ریسواکرد کە زیان بە یەکێتی لەگەل تورکان بگەیەنێت. یەک لەو کەسانی لێی نزیکبووەوە سەید عەبدولقادر بوو، سەرۆکی ئەو جەمعیەتەی سەرەوە، دەوترێ کە نوورسی ئەم وەڵامەی داوەتەوە: " خوای گەورە لە قورئانی پیرۆز فەرموویەتی : خودا کەسانێک دەهێنێت کە خۆشیان دەوێت و ئەویش ئەوانی خۆش دەوێت. من هیوا لەسەر ئەم ئیلهامە خوداییە هەڵدەچنم و وا تێدەگەم کە ئاماژەیەکە بۆ نەتەوەی تورک کە بۆ هەزاران ساڵ وەک هەڵگری ئاڵای ئیسلام لەجیهاندا هەڵسوڕاون. ناتوانم دوای چەند کەسێکی کەم لە هەڵگری بیری رەگەزپەرەستی بکەوم. من دەبیت خزمەتی ئەم نەتەوە پاڵەوانەو هەروەها چوارسەد و پەنجا ملیۆن موسولمانی برای راستەقینەمان بکەم." وەرگرتنی چیرۆکێکی سەرنجڕاکیش لەهەمان سەرچاوەوە زیاتر ئەمە روون دەکاتەوە، ئەوەی لەلایەن کۆنسولدیجی عەساف بەگەوە، کە نووسەرێکی بەناوبانگە، گێڕدراوەتەوەو دەڵێت:

رۆژێک لەکاتێکدا لە ئۆفیسی چاپخانەکە دانیشتبووین، پیاوێک خۆی بە ژوورێدا کردو پۆشاکێکی سەیری لەبەردابوو، کڵاوێکی جۆری درێژیشی لەسەردابوو. مەولان زادە، هەر ئەوەندەی بینی هەستایە سەرپێ و ئاوڕی لێدامەوەو وتی :

کۆنسولدیجی عەساف، ئەمە پێشەنگی نووسەرەکانمانە.

ئەمە بەدیعوززەمان سەعید ئەفەندیە. یەکێکە لە زانا پێشەنگەکانمان.

لەو کاتەوە بەدوا، لەسەر ئەوە راهاتم ناوبەناو چاوم بە نوورسی بکەوێت، هەروەها بەراستی، زۆر سوودم لە گفتوگۆ پڕ زانیارییەکانی دەبینی. ئەو جاروبار سەردانی دەزگای چاپەمەنییەکەمانی دەکردو

پێکەوە قسەمان دەکرد، تەنانەت هەندێک جاریش دەچووینە دەرەوەو سەردانی دەوربەری شارەکەمان دەکرد.

نازانم چەندە پاش ئەمە درێژەی کێشا، سەعید نوورسی ئەستەمبوڵی جێهێشت. ناتوانم ئێستاکە بیرم بکەوێتەوە کە ئەو گەڕایەوە زێدی خۆی یان بۆ شوێنیکی دیکە چوو. بەهەرحاڵ، ئەڵمانەکان و هاوپەیمانەکانیان تووشی شکست و بەزین هاتن، وڵاتەکە دابەشکرا، و دەستیانکرد بەوەی لەهەر گۆشەیەکی وڵاتەکە دەوڵەتێکی نوێ دابمەزرێنن. ئەرمینیا، یەکێک بوو لەوانە. رۆژێک مەولان زادە ریفعەت بەگ پێی وتم : ئەوان دەوڵەتێکی ئەرمەنیی دادەمەزرێنن، لەکاتێکدا کە ئیمپراتۆرییەتەکە دادەڕمێت، ئێمەش دەبێت دەوڵەتێکی کوردیی دابمەزرێنین.

کاتێک من بەسەرسوڕمانەوە تەماشام کرد، ئەو پێی وتم: من ناپاک و خیانەتکار نیم، ئەوە من نەبووم کە ئیمپراتۆریی عەلیەی عوسمانییم هەڵوەشاند، نەفرەتی خودا لەوەی ئەوەی کرد، ئەوان کە هەموویان وەک جەردە هەڵاتن. بەدڵنیاییەوە هێزە نیشتیمانییەکان هەن، بەڵام ئەوان هیوایەکی زۆر پێشکەش ناکەن. ئێمە لەسەردەمی مۆجیزەکاندا ناژین. من بۆ بەدیعوززەمان سەبارەت بەم مەسەلەیە دەنووسم، چونکە ئەو خاوەن نفوزێکی زۆرەو داوای لێدەکەم پێمانەوە پەیوەست بێت.

مەولان زادە، نامەکەی نووسی و رەوانەی کرد، پاشان دوای دە رۆژ یان دوو هەفتە دواتر، ئێمە لە ئۆفیسی چاپخانەکە لەگەڵ هەندێک میوان دانیشتبووین، ئەوان جەکاڵی حەمید پاشا کە وەزیری بەحریە بوو لەو کاتەدا، هەروەها لەگەڵ سەرۆکی دادگای سەربازییش. ئێمە سەبارەت بەمەو بەوە قسەمان دەکرد، کاتێک پۆستەچییەک خۆی بەژووردا کردو نامەیەکی دانا. ریفعەت بەگ، کاتێک نامەکەی دەخوێندەوە رەش داگەڕا! دیاربوو کە ئەو تووڕەبوو، کاتێک نامەکەی خوێندەوە، فڕێیدایە بەردەمی من و وتی :

ئەمە بخوێنەوەو ببینە! بەدیعوززەمان پێشنیازەکەی منی ڕەتکردۆتەوەو وتویەتی کە پشتگیریی لە بیرۆکەکەم ناکات.

پێم جوان نەبوو نامەکە بۆخۆم بخوێنمەوە، هەربۆیە بەدەنگێکی بەرز دەستم بەخوێندنەوەی کرد. جەکاڵی حەمید بەگ و مستەفا پاشای سەرۆکی دادگای سەربازیی، گوێیان گرتبوو. بە دەقیقی بیرم نایەتەوە نامەکە چی وتبوو، نوورسی پێشنیاری مەولان زادەی بۆ دامەزراندنی [دەوڵەتی سەربەخۆ]ی کوردستان ڕەتکردبۆوە. هەروەها وتبووی : ریفعەت بەگ، با دەوڵەتی کوردستان دانەمەزرێنن، با ئیمپراتۆریی عوسمانیی ببوژێننەوە. ئەگەر تۆ پەسەندت کرد ئەم کارە بکەی، من خوازیارم تەنانەت گیانی خۆشم بۆ ئەمە بەختکەم."

پاش بیستنی ئەمە، مستەفا پاشا ئاوڕی لە ریفعەت بەگ دایەوەو وتی : ریفعەت بەگ تۆ هەڵەی ، بەدیعوززەمان ڕاستە. ئەوە کوردستان نییە کە دەبێت دابمەزرێت، بەڵکو ئەوە ئیمپراتۆریی عوسمانییە کە دەبێ چاکبکرێت و ببوژێنرێتەوە."[40]

---

[40] Shukran Vahida: Islam in Modern Turkey: An Intellectual Biography of Bediuzzaman Said Nursi, Albany: State University of New York press, 2005, p 146-147.

سەعید مولا کوڕی شێخولئیسلام نەجمەدین ئەفەندی ١٨٨٠ـ١٩٣٠

بەدیعولزەمان سەعید ئەفەندی ١٨٧٨ـ١٩٦٠

مستەفا پاشا یامولکی ١٨٦٦-١٩٣٢

مستەفا پاشا یامولکی ١٨٦٦-١٩٣٢

شایەنی باسە. ئەو سەرچاوە کوردییانەی کە لەقۆناغی پاش جەنگ باسی چالاکییە نەتەوایەتییەکان و دامەزراندنی ڕێکخراوە کوردییەکانیان لە ئەستەمبوڵ کردووە، کاتێک ئاماژەیان بە دامەزرێنەرانی جەمعییەتی تەعالی کوردستان لە ١٧ی دیسەمبەری ١٩١٨دا، بە ڕێبەریی سەید عەبدولقادر کردووە، ناوی مەولان زادەیان نەبردووە، کەچی کاتێک باس لە ناکۆکییەکانی ئەو ڕێکخراوەو پەرتبوونی دەکەن، ئاماژە بە مەولان زادە دەکەن وەک جیابۆوەیەک لە جەمعییەتی تەعالی کوردستان و دامەزرێنەرێکی جەمعییەتی تەشکیلاتی ئیجتیماعی کوردیی کە لایەنگریی سەربەخۆیی کوردستان بووە[41] بەدژی ئۆتۆنۆمی لە چوارچێوەی عوسمانییدا. بەگوێرەی بەڵگەیەکی بریتانیی کە "باربارا هێنینگ" پشتی پێ بەستووە، هەروەها لە بەدواداچوونی ڕووداوەکانی پاشتردا ئەوەمان بۆ ڕوون دەبێتەوە کە مەولان زادە نەک هەر ئەندامێکی ئاسایی ئەو جەمعییەتە بووە بەڵکو لە دانیشتنەکانیشدا قسەکەری سەرەکیی بووە. باربارا دەڵێت کە ڕۆژنامەی سەربەستی مەولان زادە لەم قۆناغەدا بۆتە زمانحاڵی جەمعییەتی تەعالی کوردستان.[42]

سەبارەت بە هەلومەرجی ئەو کاتە، ڕەفیق حیلمی، لەژێر ناونیشانی "مەسەلەی کورد لە ئەستەمووڵ" دەنووسێت :" کوردەکانی

---

[41] "حەقان ئۆزگیلو" مەولان زادە بە سەر بە باڵی جیاخوازی جوڵانەوەی نەتەوایەتیی کوردیی و ئەندامێکی کارای جەمعییەتی تەشکیلاتی ئیجتیماعی کوردیی دەزانێت. بڕوانە:
Hakan Özoglu: Kurdish Notables and the Ottoman State. Evolving Identities, Competing Loyalties, and Shifting Boundaries, State University of New York Press, Albany, 2004, p156.

[42] Barbara Henning: Narratives of the History of the OttomanKurdish Bedirhani Family in Imperial and Post-Imperial Contexts, p 396-397.
شایەنی باسە، پرۆفیسۆر دکتۆر تیمۆجین فایق ئەرتان لەو کتێبە دۆکیومێنتارییەی بەو دواییە سەبارەت مێژووی تورکیا نووسیویەتی، کاتێک باسی جەمعییەتی تەعالی کوردی کردووە، لەدوای سەید عەبدولقادرو ئەمین عالی، ناوی مەولان زادە ریفعەتی هێناوە.
Prof. Dr. Temuçin Faik Ertan: Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Ankara, 2011, S 88.

(تورکیا) و بەتایبەتی کۆمەڵەکانی سیاسی کورد لە (ئەستەموڵ) کەوتوبوونە تێ کۆشانێکی بێ ووچان و تەقەلایەکی بەتین. لەگەڵ بررانەوەی شەرر (موتارەکە) وە دەرچوونی گەورەکانی کۆمەڵەی (یەکیەتی و سەرکەوتن) لە (ئەستەموڵ) و راکردنیان بۆ دەرەوەی خاکی (عثمانی) ئەم کۆمەڵانە بە ئاشکراو بە بێ ترس هاتنە مەیدان و بە (رەسمی) دوای حقوقی کوردیان خستە پێشەوە. (ویلسن)ی سەرەک جمهوری ئەمەریکا لەو رۆژانەدا (١٤) بەندەکەی خۆی بڵاوکردەوە کە بەپێ ی ئەم (دەستوور) و بەڵگەیە ...هەموو قەومێک مافی داواکردنی سەربەخۆیی پێ درابوو. لەبەر ئەمە (سیاسی) یە گەورەکانی کوردیش یاڵیان دابوو بە (دەستوور)ەکەی (ویلسن)ەوەو داوای سەربەخۆیی کوردستان و ازادی قەومی کوردیان ئەکرد. بۆ ئەم داوایە زۆر تێ کۆشان و لەلای گەورەکانی سوێند خۆرەکان گەلێ تەقەلایان دا. حکومەتی ئەو رۆژەی (ئەستەموڵ) کەوتبوە ویستاویکی گرنگەوە و ئەنجامێکی سامناکی لە پێشەوە بوو. لەوە ئەترسا کە (کوردستان) و (ئەرمەنستان) ی لی جیابێتەوە و وا بەجارێ پوچ بێتەوەو هیچی بەدەستەوە نەمێنێ. ئاگاداری ئەوە بوو کە کۆمەڵەکانی سیاسی کورد پەرەی سەندوە و لە زۆربەی (ویلایەتەکانی خۆرئاوا/خۆرهەڵات سەردەشتی) و شارە گەورەکانی کورددا بڵاو بۆتەوە. بۆیەکە ویستی بە سیاسەت و بە هێمنی لەگەل کوردەکاندا بجووڵێتەوە و یا بیانخڵافێنێ! هەر لەم سەرودەمەدا "کلیمانسۆ"ی سەرەک جمهوری فرەنسە (بەیانێک = ووتار) ی بڵاوکردەوە. ئەمە بەتەواوی تورکەکانی پەشۆکاند و بناغەی دەولەتی بەچەشنی (بوومە لەرزە) هێنایە لەرینەوە. لەم ووتارەدا (کلیمانسۆ) بەناوی دەوڵەتە سوێندخۆرەکانی ئەوروپاوە ئەیوت : " حکومەتی تورک (دەوڵەتی عوسمانی) ئەوەی لەبارانیە کە بتوانێت میللەتێک بەڕێوە بەرێت. لەبەر ئەوە متمانەی پی ناکرێت و نابێ قەومێک کە تورک نەبێ و تا ئیمڕۆ لەژێر جەوری تورک و ستەمی تورکا ژیاوە دووبارە بخرێتەوە ژێر حوکمی". لەبەر ئەمە حکومەتی ئەستەموڵ کەوتە ترسێکی گەورەو ویستی لە کوردەکان نزیک بکەوێتەوە و ماوەیان نەدا کە

دووی ئەم واتانەو یا (دەستوور)ەکەی ویلسن بکەون. و بۆئەوەی لەگەورەکانی سوێندخۆرەکان دووریان بخاتەوەو هەلیان لەکیس بدا بە پەلە (لێژنەیێکی وزاری) دامەزراند کە لەگەڵ کوردەکان بکەوێتە باسی مەسەلەی کوردەوە. ئەم لێژنەیە کۆڵینەوەی مەسەلەی کوردی پێ سپێررا. ئەبوو لەو شتانە بگەرێت کە بووە بەهۆی نارەزایی قەومی کورد. بیر لەوە بکاتەوە – کە بەو شەرتە لەناو یەکیەتی عثمانیدا بمێنێتەوە – چەشنە ئیدارەییک بخاتە بەرچاوی حکومەت کە ئەبێتە هۆی رەزامەندی کورد. لەگەل نوێنەرەکانی کۆمەلەکانی سیاسی کورد باسی ئەوە بکەن کە بۆ کوردو کوردستان چی بە باش و بەکەڵکە بکرێت. بۆ ئەوە تێکۆشن کە کوردو تورک یەک خەنەوەو بۆ ئەو هۆیانە بگەررێن کە بناغەی ئەم یەکیەتی یە دامەزرێننەوەو بەهێزی بکەن. لەلایەکی تریشەوە چە حکومەتی تورک و چە غەزەتەکانی ئەو رۆژەی (ئەستەموڵ) بە پێ ی سورشتی رۆژی رەش کەوتبوونە باسی یەکیەتی ئەم دوو قەومە. یەکیەتی تورک لەگەڵ (برا!) کوردەکانیان. لە چاکی و قازانجی یەکیەتی ئەم دوو برا (موسڵمان) ە . باسی شەریکایەتی کوردو تورکیان ئەکرد و خاکی عثمانیان بە هی ئەم دوو برایە دائەنا. دوژمنی ئەم وولاتەیان بە دوژمنی هەردوولا ئەژمارد. لە پاراستنی ئەم خاکە پیرۆزەدا کوردیش وەکو تورک بەشداربوو. دینی ئیسلام و شەرەفی ناوی خۆشەویستی عثمانی – کە لەم دوو قەومە واتە لەکوردو تورک هاتوەتە ناو- وەکو تورک ئەکەوتە سەر شانی کوردیش!.."

شکی تیا نیە کە ئەم پرۆپاگەندەیە و ئەم هەول و تەقەلایە لەلایەن حکومەت و غەزەتەکانەوە گەلی کەڵکی بۆ تورک بوو و کارێکی باشی ئەکردە سەر زۆربەی کوردەکان. بەڵام نیشتیمان پەروەرەکانی کورد و کۆمەڵەکانی سیاسی لەوانە نەبوون کە بەم واتانە تەفرەبخۆن و لەرێ ی ئازادی کورددا لە تەقەلاکەیان دووا بکەون. ئەمانە

چاوەروانی ئەنجامی کۆبوونەوەو گفت و گۆکانی (لیژنە وزاری) یەکەیان ئەکرد." [43]

بلەچ شیرکوە، لەکتێبەکەی خۆیدا، دەقی ئەو بانگێشتەی بڵاوکردۆتەوە، کە لەلایەن ئیبراهیم ئەفەندی حەیدەریزادەو بە نوێنەری سەدری ئەعزەم لەرۆژی ١ی حوزەیرانی ١٣٣٥ بەرامبەر بە ١٤ی حوزەیرانی ١٩١٩، بۆ یەکێک لە ئەندامانی لێژنە کوردییەکەی ناردووە کە ئەمین عالی بەدرخان بووەو تێدا هاتووە کە بەرژەوەندیی دەخوازێت جەنابیان لەو لیژنە وزارییە ئامادەبن کە بڕیارە رۆژی سێ شەممەی داهاتوو کاتژمێر دووی پاش نیوەڕۆ لە بابی عالی کۆبێتەوە. شایەنی باسە، ئەم نووسەرە کە بۆخۆی ئەحمەد سورەیا بەدرخانە، ناوی ئەندامە کوردەکانی نوێنەری جەمعیەتی تەعالی کوردستانی نووسیوەو جگە لە ئەمین عالی، ناوی سەید عەبدولقادر ئەفەندی و موراد بەدرخانیشی داناوەو دەڵێت کە هەر دوولا لەسەر ئەوە رێکەوتوون کە ئۆتۆنۆمی یان سەربەخۆیی نێوخۆیی بدرێتە کوردان بەو مەرجەی کورد لەنێو یەکێتی عوسمانیی بمێنێتەوەو هەروەها ئەم ئۆتۆنۆمییەش دەستبەجێ رابگەیەندرێت و کار بۆ جێبەجێکردنی بکرێت.[44]

وەدیع جوەیدە، لەنامەی دکتۆراکەیدا لەوبارەیەوە نوسیوویەتی : "بڵاوکراوەیەکی بەریتانیی سەرنجێکی جیاواز سەبارەت بەم رووداوانە پێشکەش دەکات، ئەو دەڵێت تورکان هیچ داوایەکیان لە کۆمەڵەی تەعالی نەکردووە نوێنەری خۆی بۆ وتووێژکردن سەبارەت بە کێشەی کورد بنێرێت، بەڵکو زیاتر بانگکردنێک بووە بۆئەوەی روونیبکەنەوە کە لەسەر بنەمای چ دەسەڵاتێک لەگەڵ بەریتانییەکان لە ئەستەمبوڵ دانوساندنیان سەبارەت بە چەند بابەتێکی تایبەت بە کورد کردووە. بە گوێرەی ئەم راپۆرتە، کارمەندانی عوسمانیی ئاماژەیان

---

[43] رفیق حلمی : یادداشت ، بەرگی یەکەم، بەشی دووەم ، بەغدا، ١٩٥٦، ل ٢٠٢-٢٠٥.
[44] الدکتور بلەچ شیرکوە، القضیة الکردیة. ماضی الکرد و حاَضرهم، مطبعة السعادة، مصر، ١٩٣٠، ص ٦٦-٦٧.

بەوە داوە کە بابەتگەلێکی لەم شێوەیە پێشبڕکێیەکە لەگەڵ دەروازەی باڵادا/ بابی عالی، ئەوەی وەک ئەوان جەختیان لەسەر دەکردەوە لەئاستیکی وادایە کە ئۆتۆنۆمییەکی بەرفراوان بۆ کوردان دەستەبەربکات.

دەگوترێت ریفعەت بەگ، قسەکەری شێخ عەبدولقادر، کە بۆخۆی لەگفتوگۆو دیدەنییەکەدا نەبووە، وەڵامی ئەوە بووە کە کورد بەپێی بنەماکانی (ویدرۆ ویلسن) کاری کردووە، ئەو بنامایانەی مافی داوە بەهەموو نەتەوەکان لەپێناو رزگارکردنی خۆیاندا تێبکۆشن. ئەو گوتی، کوردان لەو باوەڕەدان کە تەنیا بەریتانیا دەتوانێت ئازادیی و ئاسایش بۆ کوردستان مسۆگەر بکات، بۆ ئەو مەبەستەش ئەوان دەستیان بە گفتوگۆ و دانوساندن لەگەڵ بەریتانییەکاندا کردووە. رەفعەت بەگ گومانی خۆی لەوە دەبڕی کە تورکان بتوانن ئۆتۆنۆمی بە کورد بدەن و لەو دیدوە کە ئایندەی خۆیان بەتەواویی روون نیە. سەبارەت بەم خاڵە دەگوترێت کە عەبوک پاشا بە توڕەییەوە لە قسەکەرەکەی کوردان هەستاوەتەوە سەرپێ و و پێیگوتووە کە حکومەتی عوسمانیی لە هەموو کاتێکی دیکە بەهێزترەو بڕیاریداوە دەست لە بستە زەمینێک لەخاکی خۆی بۆ کەس هەڵنەگرێت. هەروەها فەمانیداوە بە سوپای قەفقاسی تورکیی کە دژی هەموو سوپایەکی بێگانە راوەستێت هەروەها رێگەنەدرێت پەنابەرە ئەرمەنییەکان بگەڕێنەوە شوێنەکانی خۆیان لە دەوڵەتی عوسمانییدا. لەم کاتەدا دەگوترێت عەونی پاشا توڕەبوون و هەڵچوونەکەی عەبوک پاشای هێورکردۆتەوە."[45]

---

[45] پرۆفیسۆر. دکتۆر وەدیع جوەیدە: جوڵانەوەی نەتەوەیی کورد. بنەماو پەرەسەندنی، لە ئینگلیزییەوە : ی. پرۆفیسۆر. د. یاسین سەردەشتیی، چاپی یەکەم، سلێمانی، ٢٠٠٨، ل ٢٨٩-٢٩٠. هەروەها " د. احمد عثمان ابوبکر" یش بەپشتبەستن بە نووسەری ئینگلیزی (ج درایڤەر) و بەڵگەنامە ئینگلیزییەکان لەژێر ناونیشانی "کێشە کوردییەکان و وەزارەت" ئەم باسەی تۆمارکردووە. بڕوانە: کردستان فی عهد السلام، رابطة کاوا للثقافة الکردیة، اربیل، ٢٠٠٢، ص ٥٢-٥٣.

مەسعود یەگان، لە کتێبەکەیدا کە کۆمەڵێک بەڵگەنامەی بریتانیی سەبارەت بەکوردستان وەرگێڕاوە، یەکێک لەو بەڵگانەی داناوە کە باسی لەم کۆبوونەوەیەی نوێنەرانی کوردو بەرپرسانی حکومەتی عوسمانییە. بەگوێرەی بەڵگەنامەکە، کۆمیساری باڵای ئینگلیزیی لە ئەستەمبوڵ لەرۆژی ٢٣ی جوڵای ١٩١٩دا، پوختەی وەرگێڕانی راپۆرتێکی نافەرمی سەبارەت بەگفتوگۆی نێوان ئەندامانی لێژنە کوردییەکەی جەمعیەتی تەعالی کوردستان و حکومەتی تورکیی لەئەستەمبول لە ١٠ی جوڵایدا، بەرزکردۆتەوە، ئەو گفتوگۆیەی لەسەر بانگێشتی "حەیدەریزادە ئیبراهیم ئەفەندی، شێخولئیسلامی پێشوو و ئەندامی ئەنجومەنی ئەو کاتی کابینەکەی داماد فەرید پاشای سەدری ئەعزەم، بوو. ئەوانەشی لەو کۆبوونەوەیەدا ئامادەبوون بریتیبوون لە : سەید عەبدولقادری گەیلانیزادە، ئەمین عالی بەدرخان، مەولان زادە ریفعەت، موقەدەم ئەمین بەگ، رائد عەونی بەگ، کۆبوونەوەکە کاژمیر ٤ی بەیانی بەکاتی ئەستەمبوڵ لەرۆژی پێنجشەممەی رێکەوتی ١٠ی جوڵای لە وەزارەت بەڕێوەچوو، وەزیر عەبوک پاشاو عەونی پاشای وەزیری بەحریەش پێوەی پەیوەست بوون.

سەرەتای گفتوگۆکە لەلایەن حەیدەری زادە دەستپێکردو وتی کە گوایە لەلایەن والییەکانی کوردستانەوە، تەلەگرافی ئەوتۆ سەبارەت بە لقەکانی جەمعیەتە کوردییەکە هاتووە کە بانگەشە بۆ سەربەخۆیی کوردستان دەکەن، ئەو رووی کردە سەید عەبدولقادرو وتی : " پیمان باشە لەم رووەوە روونکردنەوە بزانین و ئەگەر بتوانی داواکارییەکانی خۆت بە نووسین پێشکەش بە ئەنجومەنی وەزیران بکەیت." لێرەدا ئەمین بەگ دەڵێت : " هیچ فەرمانێکی فەرمییمان بە لقەکانمان نەداوەو ئەو تەلەگرافانەی کە لەوالی ویلایەتەکانەوە گەیشتوون بەتەواویی راست نین. ئەگەر کۆپییەکانت پێیە پێشانی بدەن با وەڵامی پێویستی بدەمەوە."

حەیدەریزادە : پێویستە بڕوام پێبکەیت، هەروەک دەزانم کوردان نایانەوێت دەوڵەتی عوسمانیی جێبهێلن، بەڵام لەوانەیە هەڵخەڵەتابن. ئینگلتەرا کە سلێمانی داگیرکردووە، هەوڵدەدات کوردستانی مەزن دروست بکات و پارێزگاکانی رۆژهەڵاتی (مەبەستی پارێزگا کوردییەکانی باکووری کوردستانە/ سەردەشتی) بخاتەسەر. ئەمە ئەو رێگایەیە کە دەیبینین.

مەولان زادە ریفعەت: ئەگەر کارەکە بەم جۆرە بێت، ئەوا ئینگلتەرا بوونی کوردستان و دەوڵەتی عوسمانیی باشتر لە فەرید پاشا دەپارێزێت! چونکە کوردستانی مەزن زیاتر لە ئەرمینیای مەزن زیاتر بەرژەوەندییەکانی دەوڵەتی عوسمانیی دەپارێزێت و لانیکەم دەوڵەتەکە بەتەواویی وەک دەوڵەتێکی موسوڵمان دەمێنێتەوە.

حەیدەریزادە: بەتەواویی تێناگەم مەبەستت چییە؟

مەولان زادە ریفعەت: وەک دەزانی، سەدری ئەعزەم لەوتارەکەیدا لەکۆنگرەی پاریس بەوە رازی بووە کە ئۆتۆنۆمییەکەی فراوان بداتە ئەرمەن، ئەوەش بەسروشتی حاڵ وایکردووە نەتەوەی کورد موتەئەسیربێت.

عەونی پاشا: ئەم ئۆتۆنۆمییە فراوانە بە زەوییەکانی ئێمەوە پەیوەست نییە و بەکۆماری ئەرمینیاوە لە قەفقاس، پەیوەستە.

مەولان زادە ریفعەت: تێناگەم چۆن سەدری ئەعزەم دەتوانێت بە زەوییەکەوە پابەندبێت کە هی ئێمە نییە!!

عەبوک پاشا: (بە بێزارییەوە) کەواتە فەرمانمان دەرکردووە و تەواوی رێوشوێنە پێویستەکانمان گرتۆتەبەر بۆ پاراستنی سنورەکانمان، نیگەران مەبە.

رائید عەونی بەگ: کەواتە فەرمانی تەواومان بدەنێ بۆ گرتنەبەری رێوشوێنی پێویست لە کوردستان.

ئەمین بەدرخان : کەواتە بۆ گلەیی و شکایەت دەکەن و پەلامارمان دەدەی؟!

حەیدەریزادە : ئێمە شکایەت ناکەین، ئێمە لە لایەنگری کوردان دڵنیاین، بەلام دەمانەوێت داواکاری جەمعیەتەکە بزانین.

سەید عەبدولقادر : راگەیەندراوەکەی سەدری ئەعزەم زۆر روونە، ئەو دەیەوێت قوربانی بە کوردستان بدات لەپێناوی ئەرمەندا.

حەیدەریزادە: قسەکانی فەردید پاشامان لەرووی پرەنسیپەوە پی خراپ بوو، تەنانەت بڕیارماندا راستیشی بکەینەوە.

مەولان زادە : ئەگەر شتەکە بەم شێوەیەیە، بۆچی تا ئێستا بۆ خەڵکتان رانەگەیاندووە؟!

حەیدەریزادە: چاوەڕیی لێبوونەوەی سەدری ئەعزەمەکەمان دەکەین.

عەونی پاشا : با راشکاوانە قسە بکەین، ئەمڕۆ چارەنووسیمان تاڕادەیەک چەسپاو نییە، پێویستە بۆ ئامانجێکی هاوبەش کاربکەین. لە حاڵی ئێستادا، ئێمە چاوەڕیی هاوکاریی و گویڕایەڵی ئێوەین. کەی گەیشتە کاتێک بەو چەشنە بیرتان لێدەکەینەوەو ئەوساکە پێتان رادەگەیەنین. تا ئەو کاتە بڕۆن بایەخ بە کاروباری خۆتان بدەن.!

مەولان زادە: بەڵام لە پاش ئەوە ئایا کات بەتەواوەتی تێناپەرێت بۆئەوەی بایەخ بە کاری خۆمان بدەین؟! ئێستاکە خەریکە چارەنووسی هەمووان لە کۆنگرەی پاریسدا دیاری دەکرێت. لەسەر هەموو حکومەت و نەتەوەیەک پێویستە رێز لەو بڕیارانە بگرێت کە لەوێ دەردەچێت. هەربۆیە کۆمەڵگاکەمان هەوڵدەدات کە ئاشتی و ئارامیی لەکوردستان بپارێزێت لە پێناو نەتەوەی کورددا.

ئەمین عالی بەدرخان : ئایا حکومەتی عوسمانی دەتوانێت لێرەبەدوا گرێنتی بوونی کوردستان بکات؟! ئایا بە بوونی حکومەتێکی سەربەخۆ رازی دەبێت؟!

عەونی پاشا : ئەگەر ئەو کارە بەدەستی من بێت، بەڵی پەسەندی دەکەم. حکومەت لێرە بەدواوە ناتوانێت ئەم شێوازو نموونەیە بپارێزێت (مەبەستی ناوەندگەراییە/سەردەشتی) من لەگەڵ ئەو هێزانەدا بووم کە لەکاتی راپەڕینی ئیمام یەحیا رەوانەی یەمەن کران، تەنانەت ئەو کاتەش لەگەڵ ئیمام یەحیا گەیشتینە رێکەوتنێکی مام ناوەندی. من ئەو کاتە ئاماژەم بە پێویستی پێدانی ئەو دەسەڵاتە دا، بەڵام هاوڕێکانم گوێیان لی نەگرتم و وتیان تۆ هەڵەیت، بەڵام دواتر هەر کارەکەیان بەو شێوەیە بەڕێکرد کە من پێم وتبوون. بەوەش کارێکی باشیان کرد، چونکە بەگرتنەبەری ئەم رێوشوێنانە، لەکاتی جەنگەکە ئیمام یەحیا بەرهەڵستی نەکردین.

ئەمین بەدرخان : ئەگەر دەتەوێت جیاوگ بدەیتە کوردستان، باشتر نییە لە واقیعدا فەرمانڕەوایەکی کوردو بەرپرسانی کورد رەوانەی کوردستان بکرێت؟!

عەونی پاشا : بۆچی نا ؟! پێمان بڵی کێ بە شایستە دەزانی؟

سەید عەبدولقادر : تۆ دەزانی کە لەسەر پێداگریی من، لەماوەی پێشوودا دوو والی کوردم بۆ دیاربەکرو مەعمورەتولعەزیز (ئیلازیک) دەستنیشانکرد، لەگەڵ ئەوەش، بۆ رۆژی دواتر، فەرید پاشا دانی بەم بڕیارەدا نەناو ئەو هەمیشە دژی کوردانە.

عەونی پاشا : دڵنیات دەکەمەوە ئەوە فەرید پاشا نەبوو کە دانی بە بڕیارەکەدا نەنا!

سەید عەبدولقادر : ئەی کێ بوو؟!

عەونی پاشا : ناتوانم ئێستاکە ئەوە بڵێم!

گفتوگۆو گەنگەشەکە سەبارەت بەم بابەتە بۆ ماوەیەک درێژەی کێشاو بەڵێنی دامەزراندنی والییەکی کوردو چەند بەرپرسێکی کورد بۆ کوردستان درا."[46]

هەر بە پشتبەستن بە نامەیەکی میستەر هۆهلەر لە ئەستەمبوڵەوە بۆ میستەر تیلەر لە لەندەن، حەقان ئۆزگیلو، نوسیویەتی کە مەولان زادە لە وەڵامی ئەو پرسیارەی کە بۆچی جەمعیەتی تەعالی کورد بێ مۆڵەتی حکومەت دیداری لەگەڵ بریتانییەکان ئەنجامداوە، وتویەتی:

" بەگوێرەی بنەماکانی ویلسۆن، هەموو نەتەوەیەک مافی یەوەی هەیە کە بۆ خۆشگوزەرانیی و سەرپێکەوتنی خۆی تێبکۆشێت...کورد هاتۆتەسەر ئەو باوەڕەی تەنیا هێزێک کە ئازادیی و ئاسایشیان مسۆگەر بکات، بەریتانیای مەزنە. هەربۆیە بە شیاویان زانیوە کە لە دەسەڵاتدارانی بریتانی نزیک بنەوە. مەولان زادە ریفعەت، پرسیاری کرد کە چۆن حکومەتی تورکیی دەتوانێت هەر مافێکی ئۆتۆنۆمی بۆ کورد مسۆگەر بکات لەکاتێکدا ئایندەی خۆی نادیارە" [47]

خوێندنەوەیەکی سەرپێی ئەم گفتوگۆیە بەسە بۆئەوەی درک بەو راستییە بکرێت کە دەسەڵاتدارانی تورکی خۆ بەلیبراڵزانی عوسمانیی لەئەستەمبوڵ، ئەوانەی خۆیان لە لایەنگرانی حیزبی حوریەت و ئیئتلافدا بەرێبەری داماد فەرید پاشای زاوای سوڵتان وەحیدەدیندا دەبینیەوە، هەروەک ئیتحادییە کۆنەکان و نەتەوەییخوازەکانی شوێنکەوتووی مستەفا کەمال، داوای هاوکاریی و گوێڕایەڵییان لەکوردان و رێبەرانیان و پاراستنی ئارامیی و ئاسایشی کوردستان دەکرد، بۆئەوەی رەوشی ناجێگیریی ئیمپراتۆریی عوسمانیی لەقۆناغی پاش شکستی جەنگەکە تێپەڕێنن و مەسەلەی مافی کوردو ئایندەی کوردستانیان بە داهاتوویەکی نادیار سپاردبوو. ئەم گفتوگۆیە

---

46 Mesut Yegen : İngiliz belgelerinde .Kürdistan 1918-1958 , Ankara, 2012, p 85-88.

47 Hakan Özoglu: Kurdish Notables and the Ottoman State. Evolving Identities, Competing Loyalties, and Shifting Boundaries,s 83.

دەرخەری ئەوەیە کە دەسەڵاتدارانی ئەستەمبوڵ و شەخسی فەرید پاشای سەدری ئەعزەم بەراستیی نە دۆستی کورد بوون و نە خواستوشیانە، وەک هەندێک بەهەڵە پێیان وایە[48]، مافی کورد بسەلمێنن، بەڵکو ئامادەبوون لەپێناو مانەوەی خۆیاندا فشاری رۆژئاوا سەبارەت بە مافەکانی ئەرمەن لەسەر حیسابی کورد، بسەلمێنن و کورد بکەنە پارسەنگ و مەترسیی خۆشیان سەبارەت بە خەونی کورد بۆ سەربەخۆیی و ئەگەری دەستێوەردانی ئینگلیزەکان لەو مەسەلەیە نەشاردۆتەوەو ویستوویانە بەتوندیش رووبەڕووی ببنەوەو ئەمەش بە ئاشکرا لەقسەکانی حەیدەریبیزادەوە دەردەکەوێ، بەڵکو ویستویانە گەر زۆر ناچاربکرێن بە پێدانی بەڵێنی دانانی والییەکی کوردو چەند بەرپرسێک کێشەی پەرەسەندووی دیارییکردنی چارەنووسی نەتەوەیی کورد لەپاش جەنگەکەو لەگەرمەی کۆنفرانسی پاریسدا لەکۆ خۆیان بکەنەوەو تەنانەت هەوڵیانداوە ئەو بەڵێنەش پشتگوێبخەن و جێبەجێی نەکەن. ئەوەی دواتریش لە رێکەوتننامەی سیڤەر بۆ کورد چەسپێنرا زادەی هەوڵەکانی شەریف پاشا و پشتگیریی دەستەبژێریی کورد بوو لەو داوایانەو بەشێکی چەسپاویش بوو لە تاکتیکی ئینگلیزەکان بۆئەوەی لەئاییندەدا سەبارەت بە گۆڕانکارییەکان بیکەنە فاکتەری فشار بۆ سەر دەسەڵاتدارانی ئەستەمبوڵ و هەڵقوڵاوی خواست و ئیرادەو باوەڕی فەرید پاشا و سوڵتان نەبوو، کە نوێنەرانیان لەسەرەتادا ئامادە نەبوون رێکەوتننامەکە واژۆ بکەن ودواتر بەسەریاندا سەپاندن.

قسەکانی مەولان زادە کە بۆخۆی لەم کۆبوونەوەیەدا بووەو ئەندامێکی نوێنەرایەتییە کوردییەکە بووە، زۆر جێگەی بایەخن و دەردەکەوێت کە ئەو بەردەوام پرسیار لەو دووڕوویی و سیاسەتی خافڵاندن و دژبەکوردەی حکومەتەکەی داماد فەرید پاشا دەکات و رەخنەی دەکات. هەر وەها پێی وایە چاوەڕێکردن و متمانەکردنی بێبنەما بە بەڵێنە بێوادەکانی دەسەڵاتدارانی ئەستەمبوڵ دەبێتە هۆی

48 بڕوانە : مەسعود عەبدولخالق : نەوەی یەکەمی عەلمانییەتی کورد. ریشەی ئیلحاد لە کوردستان، وەرگێڕانی : سەرهەنگ عەبدولواحید، کتێبی خاڵ [٣٠]، ٢٠١٨، ل ١٥٨

لەدەستچوونی دەرفەتێکی گەورە لەدەست کوردو لەدۆخێکی هەستیاری بەو شێوەیەدا کە تیایدا چارەنووسی ئیمپراتۆرییەکەو نەتەوەکانی دیارییدەکرێت، ناکرێت مەسەلەی کوردستان و مافەکانی کورد بە قەزاوقەدەر و خانەی چاوەڕوانیی بسپێردرێت و داو دەکات ئەگەر حکومەتی ئەستەمبوڵ بەراستیی خەمخۆریی مانەوەی ئیمپراتۆرییەکەیە بە یەککگرتوویی دیدی ڕاشکاوانەی خۆی سەبارەت بەمافی کوردو کوردستان ڕابگەیەنێت و سیاسەتی دووڕوویی بنێتەلاوەو قومار بە چارەنووسی کوردەوە نەکات.

لەراستییدا، کەسانی وەک مەولان زادە ریفعەت و ئەندامانی هۆشیاری ڕێکخراویی جەمعیەتی تەعالی کوردستان لەم قۆناغەدا ناحەقیان نەبوو لە ئایندەی کوردستان نیگەران بن، چونکە نە حکومەتەکەی فەرید پاشا و سوڵتان لەئەستەمبوڵ لەسەر ئەرزی واقیع هیچیان دیار بوو، وەک بلەچ شیرکویش دەڵێت :" هەفتە لەپاش هەفتە و مانگ لەدوای مانگ تێپەڕی فەرید پاشای سەدری ئەعزەم هیچ یەک لەبڕیارەکانی ئەو لێژنەیەی جێبەجێنەدەکردو وادەی بێ جێو ڕێی دادەنا، ئەوەی نیشتمانپەروەرە کوردەکانی بێزارکردو وای لێکردن هەوڵی نوێ بۆ دواکانیانی لەنێو بازنە سیاسییەکانی ئەورووپاو وڵاتانی دیکە بدەن."[49] لەولاشەوە مستەفا کەمال کە حکومەت خۆی وەک پشکنەر ڕەوانەی ئەنەدۆڵی کردبوو، لەکوردستان خەریکی خۆکۆکردنەوەو ڕێکخستنی هێزەکان بوو تاوەکو لەئایندەیەکی نزیکدا بۆ بەرژەوەندیی نەتەوەیی تورک بەکاریان بهێنێت و هەر ١٣ ڕۆژ پاش ئەم کۆبوونەوەیەش لە ئەرزڕۆم یەکەمین کۆنگرەی خۆی بەست. لەلایەکی تریشەوە، ئەمریکییەکان هاوشێوەی کۆمسیۆنی "کینگ کراین" کۆمسیۆنێکیان بەناوی " هاربۆرد" ڕەوانەی ئەنەدۆڵ کردو پێشنیاری ماندێتییەکی ئەمریکییان لەناوچەکە دەکرد بەقازانجی ئەرمەنییەکان.[50] هەموو ئەمانە نیگەرانیی و دڵەراوکێی کوردانی

---

[49] دکتور بلەچ شیرکوە، هەمان سەرچاوە، ل ٦٧.

[50] ئێریک جەی زوچەر، سەرچاوەی پێشوو، ل ٢٢٤.

ئەستەمبوڵی توندتر دەکردو دەترسان لەئاینده هەروەک رووویدا سەریان بێ کڵاو بمێنێتەوە.

سەید عەبدولقادری نەهری ١٨٥١-١٩٢٥

İngiliz Yüksek Komiserliği, İstanbul

23 Temmuz 1919

Lordum,

10 Temmuz'da Kürt Komitesi üyeleriyle Türk hükümeti arasında gerçekleşen görüşmelere ilişkin olarak gayri-resmi yollardan elime geçen bir raporun tercümesini Lordlarının bilgisine sunmaktan şeref duyarım.

Lordlarının sadık hizmetkarları
olmaktan şeref duyarım, efendim.
Yüksek Komiser

Eski Şeyhülislam ve şimdiki kabine üyesi Haydari Zade'nin daveti üzerine, Seyid Abdülkadir, Emin Ali Bedirhan, Mevlanzade Rıfat, Yarbay Emin Bey ve Binbaşı Avni, 10 Temmuz Perşembe günü saat 4'te Haydari Zade tarafından -kısa bir süre sonra eski Savaş Bakanı Abuk Paşa ve Denizcilik Bakanı Avni Paşa'nın da kendilerine katıldığı- Sadarette kabul edildiler. Toplantıda aşağıdaki görüşme gerçekleşmiştir:

Haydari Zade: Kürt Yüksek Komitesi'nin şubelerine ilişkin olarak valilerden alınan telgraflardan, Kürdistan'da bağımsızlık

yanlısı ve hükümeti tanımayı reddeden çok sayıda örgüt kurduğunuz anlaşılmaktadır. Sizi davet etmek ve taleplerinizin tam olarak ne olduğunu anlamak üzere hükümet tarafından görevlendirilmiş bulunmaktayız. Dolayısıyla, isteklerinizi yazılı olarak kabineye iletir misiniz?

Yarbay Emin Bey: Şubelerimize yasal olmayan hiçbir emir vermedik. Valilerden aldığınız telgraflardaki iddialar tümüyle gerçek dışıdır. Eğer lütfedip telgrafların bir kopyasını bize gösterirseniz, o zaman size gerekli yanıtları veririz.

Haydari Zade: Bana inanmalısınız. Kürtlerin Osmanlı devletinden ayrılmayı istemediklerini ben de biliyorum; ancak aldatılmış olmaları mümkündür. Süleymaniye'yi işgal eden İngiltere büyük bir Kürdistan kurmaya çalışmakta ve doğu illerini de bu Kürdistan'a ilhak etmek istemektedir. Biz böyle görüyoruz.

Mevlanzade Rıfat: Eğer böyleyse, demek ki İngiltere Kürdistan'ın ve dolayısıyla Osmanlı devletinin varlığını Sadrazam Ferit Paşa'dan daha iyi korumaktadır. Çünkü, büyük bir Ermenistan'dansa büyük bir Kürdistan, Osmanlı çıkarları açısından daha yeğdir; böylece hiç olmazsa tümüyle Müslüman olan bir ülke kalır.

Haydarı Zade: Tam olarak ne demek istediğinizi anlamadım.

Mevlanzade Rıfat: Bildiğiniz üzere Sadrazam, yayımlamış bulunan Paris Konferansı'ndaki konuşmalarında, Hükümet'in Ermenilere geniş bir özerklik vereceğini kabul etmiş olduğunu belirtti; bu doğal olarak Kürt ulusunu oldukça müteessir etti.

Avni Paşa: Bu geniş özerklik bizim topraklarımıza ilişkin değildir. Kafkaslardaki Ermeni Cumhuriyeti'yle alakalıdır.

Mevlanzade: Sadrazamın bize ait olmayan topraklara ilişkin olarak nasıl taahhütte bulunabileceğini anlayamıyorum.

Abuk Paşa: (Sinirlenerek) Biz karış karış tüm sınırlarımızı korumaları için kumandanlarımıza emir vermiş ve gerekli tüm önlemleri almış bulunmaktayız. Hiç endişelenmeyin.

حەیدەریزادە ئیبراهیم ئەفەندی ١٨٦٦-١٨٣١

داماد فەرید پاشای سەدری ئەعزەم ١٨٥٣-١٩٢٣

دیارە بەگوێرەی سەرچاوە مێژووییەکان، هەر لە یەنایەری ١٩١٩ەوە، سەید عەبدولقادر دەستەیەکی لە ئەندامانی جەمعییەتەکەی پێکهێنا بە ناوی "دەستەی کوردە دیموکراتەکان" بۆ چاوپێکەوتنی نوێنەرانی هاوپەیمانان بەمەبەستی گفتوگۆکردن سەبارەت بە مافە نەتەوایەتییەکانی کوردو دیاریکردنی چارەنووسی کوردستان و ئەو دەستەیە چاویان بە دیپلۆماتی ئینگلیزو شارەزای کاروباری تورکیی (ئەندرۆ ریان) کەوت، ئەوان نیگەرانی خۆیان سەبارەت بە پشتگوێخستنی داواکارییە نەتەوایەتییەکان پێشانداو داوای پشتگیریی بریتانییان کرد بۆ سەربەخۆیی کوردستان.[51] پێدەچێت مەولان زادە ئەندامێکی ئەو دەستەیە بووبێت چونکە پاشان ئەندرۆ ریان تانەی لە هەڵوێستی پێداگرانەی سەربەخۆییخوازیی و نەتەوایەتیی ناوبراو داوەو دەڵێت کە ئەو هەلپەرستێکی سیاسییەو بادانەوەی توندی بەرەو ناسیونالیزمی کوردیی، بەشێکی بچووکی بۆ ئەو هاندەرە دەگەڕێتەوە کە دەست بەسەر زەوی بنەماڵەکەیدا لە باکووری میسۆپۆتامیا بگرێتەوە!![52]

مەولان زادە، وەک ئەندامێکی چالاکی جەمعییەتی تەعالی کوردستان و جێمتمانەی سەید عەبدولقادر، لە هاوینی ١٩١٩دا، چاویان بە ئەفسەری بریتانی مێجۆر ئێدوارد نۆێل کەوت. نۆێل بەو پێیەی دەبوو بچێتە کوردستان، بڕیار بوو سەرەتا لەگەڵ مەولان زادەو سەید عەبدولقادر بڕوات، بەڵام ئەمە سەری نەگرت و دواتر مەولان زادە پێی وابوو کە نابێت نۆئێل بە تەنیا بڕواتە کوردستان. هەر بۆیە داوای لە جەلادەت و کامەران بەدرخان کرد کە لە رۆژنامەی سەربەستییدا بەرپرسیار بوون، لەگەڵی بچن. دەوترێت خودی مەولان زادە لەگەڵ ئەم گروپەدا هەتاوەکو مەڵاتییە رۆیشتووە. شایەنی باسە، خودی مستەفا کەمال و بەگوێرەی بەڵگەکانی ژمارە ٦٣و ٦٥ کە

---

[51] قادر سليم شمو : موقف الكورد من حرب الاستقلال التركية ١٩١٩-١٩٢٢، دهوک، ٢٠٠٨ ، ص ١٤٩-١٥٠.

[52] Andrew Ryan, The Last of the Dragomans (London: Geoffrey Bles, 1951), pp. 155-156.

جفرەن و بۆ فەرماندەکانی لەشکری ١٥و ٢٠و ١٢ی ناردووە لە ئەرزڕۆم و ئەنکەرەو ماڵاتیە، دانی بە هاوەڵیی مەولان زادەدا لەگەڵ مێجۆر نۆئیل ناوەو ئامانجی ئەم سەردانە، پەیوەندییکردن بوو بە عەلی غالب بەگی والی ئاڵازیز و خەلیل بەگی موتەسەریفی ماڵاتیەو پرۆپاگەندە بۆ دامەزراندنی کوردستانێکی سەربەخۆو ڕێگریی لە بەهێزبوونی تورکە نەتەوەییەکان.[53]

---

[53] Mustafa COŞKUN: MEVLANZADE RIFAT BEY'İN GAZETECİLİK HAYATI VE SİYASİ FAALİYETLERİ , S 125; Mustafa, Kemal, Atatürk: Nutuk, TORK DEVRiM TARIHi ENSTITUSU, Cilt : III, Istanbul, 1969S 61-62.

سێر ئەندرۆ ریان ١٨٧٦-١٩٤٩

Major Edward William Charles Noel

مێجۆر ئێدوارد ولییەم چارلس نۆئێل ١٨٨٦-١٩٧٤

Kemal Bey daha mutemet bulunduğu ve bu vasıta ile muhabere buyurulması maruzdur. Şifre kalemi numara 365.

K. O. 13 Kumandan Vekili

Cevdet

Vesika, 62.

Şifre
Adet
23

Sıvas, 9.9.1919

Erzurumda On Beşinci Kolordu Kumandanlığına
Ankara Yirminci Kolordu Kumandanlığına

Müstakil Kürdistan teşkili propagandası yapmakta olan İngiliz Binbaşısı Mister Nowil, yanında Mevlanzâde Rifat Bedirhanilerden Kâmran, Celadet ve Cemil Paşazade Ekrem Beyler namındaki zevat ile Malatyaya gelerek Elâziz Valisi Ali Galip Bey de kendilerine iltihak ile Bedirhanilerden olan mutasarrıfı liva Halil Beyle müştereken millet ve vatan aleyhinde icraata tevessül eyledikleri ve gûya postayı vuranları takip eylemek maksadiyle etraftan Ekrat celbine kalkıştıkları istihbar edildiğinden Harputtan 15 inci Alay Kumandanı makinelitüfekle mücehhez bir müfrezei askeriye, Aziziyeden iki süvari bölüğü, Siverekten Malatyadaki Süvari On İkinci Alaya mensup bölük Malatya üzerine tahrik edilerek mumaileyhimin tevkifleri esbabına tevessül edilmiştir. Netice ayrıca arzolunacaktır.

Mustafa Kemal

Vesika, 63.

Şifre
Adet
21

Sıvas, 9.9.1919

Diyarbekir On Üçüncü Kolordu
Erkânıharbiye Riyasetine

Malatyada içtima eden millet hainlerinin bu defa da gûya postayı vuranları takip maksadiyle etraftan Ekrat celbine tevessül eyledikleri mesmu oldu. Aziziyeden hareket eden Üçüncü Kolordu süvari bölüklerine en kısa yoldan

Malatyaya hareket emredildi. Binaenaleyh posta hırsızlarını takip etmek için uzaklaştırılmış olan On İkinci Süvari Alay bölüğünün de hemen Malatyaya tahriki pek lâzımdır. Müstaceliyeti maslahata binaen alay Kumandanına bu husus tavsiye edilmiştir. Kolordudan da doğruca emir verilmesi rica olunur. Bugün ayrıca otomobil ile Malatyaya zabitan da gönderilmiştir.

Mustafa Kemal

Vesika, 64.

Şifre
Adet
18

Sıvas, 9.9.1919

Malatayda On İkinci Süvari Alay Kumandanlığına

Harput valisi ile Malatya mutasarrıfının İngilizlerin âleti olarak vatan ve millet aleyhinde icraata tevessül eyledikleri ve elyevm Malatyada müstakil Kürdistan teşkili propagandası yapmak üzere gelmiş olan İngiliz Binbaşısı Mister **Nowill** ve hempaları Kâmran, Celâdet ve Ekrem ve Mevlânzade Rifat Beylerle birleşerek, gûya postayı vuranları takip eylemek üzere mutasarrıfın civardan müsellâh Ekrat talep eylediği anlaşıldı bu hususta tarafı âlinizden de malûmata intizar ediyorduk. Doğrudan doğruya millet ve ordu aleyhinde bir hareketi hainane teşkil eden bu teşebbüse karşı alayınız ne tertibat almıştır. Sürati iş'arına muntazırım. Hısnımansurdaki bölüğünüzün takipten sarfınazar ettirilirek hemen Malatyaya celbi lâzımdır.

Mustafa Kemal

Vesika, 65.

Kemahta Meb'usu Sabık Sağırzadelerden
Halet Beyefendiye

İngiliz himayesinde müstakil bir Kürdistan teşkili maksadiyle propoganda yapmakta olan İngiliz Binbaşılarından Mister **Nowill**'in din ve milletlerini satmış Kürt Beylerinden Ekrem, Kâmran Âli, Celâdetle Malatyaya geldiği ve hükûmeti merkeziyenin mürevvici efkârı yani millet ve vatan haini olan Harput valisinin de bunlara iltihak eylediği ve

لە سەروبەندی توندبوونەوەی ململانێی تورکە کەمالییەکان لەگەڵ یۆنانییەکان و بایەخپێدانی بریتانییەکان بە مەسەلەی کوردستان، ئەفسەرێکی ئاسایشی یۆنانیی، لە مایۆی ١٩٢١دا، گەیشتە باڵیۆزخانەی یۆنانی لە ئەستەمبوڵ و خوازیار بوو چاوی بە مەولان زادە بکەوێت. لە چاوپێکەوتنەکەدا،[54] ئەو روونیکردەوە کە دەوڵەتی یۆنانیی دەیەوێت لەدژی کەمالیستەکان پشتگیریی کورد بکات. ئەو وتی کە یۆنان ئامادەیە هاوکاریی مادیی و چەکداریی کورد بکات و لە بەغداوە چەکیان رادەست بکات گەر بیانەوێت پێکەوە کار بکەن و بریتانییەکانیش لەم بارەیەوە ئاگادارن. مەولان زادە، پاش شەنوکەوکردنی بابەتەکە لەگەڵ هاوڕێکانی لە جەمعییەتی تەشکیلاتی ئیجتیماعی لە ئەستەمبوڵ، لەسەر بەستنی ئەو پەیوەندییە رێکەوتن بە مەرجێک لەگەڵ کەسایەتییە سیاسییە باڵاکانی دەوڵەتی یۆنانییدا رێکەوتن بکەن. هەر بۆیە لە ١٣ی جوڵای ١٩٢١دا، شەش نوێنەری کورد کە یەکێکیان مەولان زادە بوو، ئەوانی تر: مستەفا پاشا، خەلیل بەدرخان، حەمزە ئەفەندی، فەوزی ئەفەندی و حەمدی پاشا بووک، لە ئەستەمبوڵەوە بەرێکەوتن بەرەو ئەزمیرو لەوێ چاویان بە سەرۆک وەزیران وەزیری دادی یۆنانیی "دیمیترۆیس گۆناریس" کەوت و لەم کۆبوونەوەیەدا رێکەوتن لەبەرامبەر دامەزراندنی دەوڵەتێکی سەربەخۆی کوردستاندا کە پایتەختەکەی شاری موسڵ بێت و پاڵپشتیی مادیی و چەکداریی یۆنان، دژی کەمالیستەکان بجەنگن.[55]

---

[54] وا دیارە ئەمین عالی بەدرخان و جەلادەتی کوڕی لەگەڵ مەولان زادەدا بوون و دیدارەکە لە ٢٥ی مایۆدا بووە، چونکە لەکاتی چاوپێکەوتنێکی ئەمین عالی و سێر ئەندرۆ رایان، ئەمین عالی هەواڵی ئەم چاوپێکەوتنەی خۆیان و ئەو نوێنەرە یۆنانییەی پێ راگەیاندووە سەبارەت بە پێشنیاری هاوکاریی و هاوپەیمانیی یۆنان و نەتەوەییخوازانی کورد لە دژی تورکە کەمالیستەکان. بڕوانە:
Dr. SALAH- R. SONYEL: THE ATTITUDE OF BRITISH HIGH COMMISSIONER SIR HORACE RUMBOL TOWARDS THE TURKISH NATIONAL MOVEMENT, 1 920- I 923 , Belltin C LVIII, 14, s 191-192.

[55] Mustafa COŞKUN: MEVLANZADE RIFAT BEY’İN GAZETECİLİK HAYATI VE SİYASİ FAALİYETLERİ , S 125-126.

هەرچەندە، ئەو شەش نوێنەرە کوردە بەسواری کەشتی هەوڵیاندا بچنە یۆنان، بەڵام لەراستییدا بریتانییەکان بڕیاری خۆیان دابوو سەبارەت بە بەستنەوەی باشوری کوردستان بە ولایەتی بەغداو بەسرەوەو لەمپەریان خستە بەردەم رێکەوتنەکە. یۆنانییەکایش، پاش ئەوەی لە ئەیلولی ١٩٢١دا، لەسەر دەستی کەمالییەکان توشی شکستی سەربازیی گەورە بوونەوە، جگە لە پاشەکشە هیچ بژارەیەکی دیکەیان لە بەردەمدا نەمایەوە، هەر بۆیە مەسەلەی کوردو کوردستان و رێکەوتنیان پشتگوێخست.[56]

نوێنەرانی کورد پاش ماوەیەک دەچنە بەغدا بۆ تێگەیشتن لە هەڵوێستی ئنگلیزەکان و لەوێوە دەچنە باشووری کوردستان. وەک "موراد ئیسی" بە پشتبەستن بە بەڵگەنامە فەرەنسییەکان نووسیویەتی، نوێنەران لە سلێمانی چاویان بە سمکۆی شکاک دەکەوێت، بڕیار دەدەن کە مەولان زادە بنێرنەوە بۆ ئەستەمبوڵ بۆ ئەوەی بە گشتیی دۆخەکە بۆ هاوڕێیان روون بکاتەوە. مەولان زادە لە رێگەی بەیروتەوە دەچێتەوە بۆ ئەسیناو لەوێوە بۆ ئەستەمبوڵ، لەبەیروت بەهۆی "قەشە مارتن"وە چاوی بە کۆمیساری باڵای فرەنسیی دەکەوێت[57] و بۆی روون دەکاتەوە کە بریتانییەکان بایەخی جیددیی بە مەسەلەی کوردستان نادەن و ئەگەر فرەنسییەکان پشتگیریی دامەزراندنی دەوڵەتێکی سەربەخۆ بکەن، ئەوا مەولان زادە بە ناوی هەموو رێکخراوە کوردییەکانی ئەستەمبوڵ و تەواوی خانەوادەکانی باکوورو باشووری کوردستان بە بەدرخانییەکان و بابانییەکانیشەوە،

[56] Murat Issı, “Mevlanzade Rıf’at Bey ve Kürdistan”, Kürt Tarihi Dergisi, Ağustos- Eylül 2013, s.58.

[57] لەوە دەچێت هەر لەم چاوپێکەوتنەدا بێت کە مەولان زادە بە فرنسییەکانی وتبێت کە پێشتر لەلایەن ئینگلیزەکانەوە راسپێردراوە کە بچێتە ئەنەدۆڵ و راپەڕینێکی کوردیی سەرتاسەریی هەڵبگیرسێنێت لەپێناو کەمکردنەوەی فشار لەسەر یۆنانییەکان لە بەرەکانی جەنگدا لەبەرامبەر کەمالییەکان. بڕوانە:

Barbara Henning: Narratives of the History of the OttomanKurdish Bedirhani Family in Imperial and Post-Imperial Contexts, p 433.

بەڵێن دەدات کاربکەن بۆ دژایەتیی هەر هەوڵێکی کەمالیستەکان بۆ پەلامارو دەستبەسەرداگرتنەوەی خاکی سوریا. لێرەشەوە فرەنسییەکان کۆمەڵەی گەلانیان لەوە ئاگادارکردەوە کە دەبێت کوردستان لەژێر ماندێتی فرەنسییەکاندا بێت و نفوزی بریتانییەکان لە ناوچە عەرەبنشینەکانی میسۆپۆتامیا تێنەپەڕێت. شارەکانی : ئەرزڕۆم ، وان، بدلیس، دیاربەکر، سێواس و خارپوت لە باکوورەوە هەتا سلێمانی لە باشوور لە چوارچێوەی ئەو دەوڵەتەدا بێت بە مەرجی پێدانی ئۆتۆنۆمی بە (ئەرمەن و ئاسووری و کلدانەکان). مەولان زادە، پێی وابوو کە ئەگەر ئەم بۆچوونە سەربگرێت، کورد ئیشی بە ئینگلیزەکان نابێت و بوونی کەمالیستەکانیش لە ئەنەدۆڵ نابێتە ڕێگر، چونکە دەتوانرێت باکوورو باشووری کوردستان لەرێگەی رۆژئاواو سوریاوە بە دەریاو دەرەوە ببەسترێتەوە. مەولان زادە، پاش ئەمە بەیروتی بەرەو یۆنان جێهێشت و لەوێ چاوی بە وەزیری دەرەوەو وەزیری جەنگی یۆنان کەوتووە.[58]

سەرکەوتنی یەکجارەکی جوڵانەوەی کەمالیستەکان لەئۆگۆستۆس و سێپتەمبەری ١٩٢٢دا، بەسەر یۆنانییەکاندا، زەمینەی بۆ چەسپاندنی دەسەڵاتی مستەفا کەمال و شکستی حکومەتەکەی داماد فەرید پاشا لە ئەستەمبوڵ و هەڵاتنی ئەندامەکانی رەخساند.[59] بەوەش هیچ ئومێدێک بۆ جێبەجێکردنی رێکەوتننامەی سیڤەرو بەدیهاتنی مافە نەتەوەییەکانی کورد بە ئاشتیی نەمایەوە.

ئەم گۆڕانکارییانەی لە دۆخە سیاسی و چەکدارییەکەدا هاتەپێش، کاریگەریی نەرێنی لەسەر ژیان و چالاکیی کوردە نەتەوەییەکانی ئەستەمبوڵیش هەبوو. یەک لەوانەش مەولان زادە بوو، کە بە یەکێک لە دوژمنە سەرسەختەکانی تورکە کەمالیستەکان و شەخسی مستەفا کەمال دادەنرێت. وەک مستەفا جۆشکون دەڵێت، مەولان زادە ریفعەت جوڵانەوەکەی ئەنەدۆڵی بە سێبەری کۆمیتەی ئیتحادو تەرەقی دەزانی

[58] هەمان سەرچاوە، ل ٥٩.

[59] بڕوانە: ئێریک جەی زوچەر، سەرچاوەی پێشوو، ل ٢٣٧-٢٣٨.

و بە هەراکەی یان ئۆپەراسیۆنەکەی ئەنەدۆڵی ناودەبرد. تەنانەت پێش ئەوەش کە مستەفا کەمال لە ئەستەمبوڵەوە بڕواتە ئەنەدۆڵ، مەولان زادە لە رۆژنامەنەکەی "حقوق بشر" سەرکردەکانی سوپای بە دزیی و گەندەڵیی تۆمەتبارکردبوو، مستەفا کەمالیش لە ٢٥ی مارتی ١٩١٩دا، لە رۆژنامەی "ینی گون / رۆژی نویٚ"وە، هێرشێکی توندی کردبووە سەر مەولان زادەو دواتر ناوبراو ئەم بابەتەی لە دادگا کردە دۆسییەک لەدژی مستەفا کەمال. مستەفا کەمال پێش ئەوەی لە دادگا رووبەرووی مەولان زادە بێتەوە ئەستەمبوڵی بەجێهێشت.[60] هەروەها دواتر لە ساڵی ١٩٢٠دا، حکومەتەکەی ئەنکەرە، بەپێی مادەی ٢ لە یاسای "خیانت وطنیا قانونو / یاسای ناپاکیی لە نیشتیمان " مەولان زادەی بەغیابی بە تاوانی خیانەت سزادابوو، کە دەبوو بگیرێت و ئیعدام بکرێت. دواتریش کە حکومەتی کەمالیستەکان بڕیاری لێخۆشبوونی بۆ نەیاران و پیاوانی رژێمەکەی پێشوو راگەیاندبوو، ناوی مەولان زادە ریفعەت ژمارە ٩٧ بوو لە لیستی ئەو ١٥٠ ناوەی کە لێخۆشبوون نەیدەگرتنەوەو قەدەغەبوو پێ بخەنە نێو خاکی تورکیاوە.

هەربۆیە مەولان زادە ناچاربوو لە نۆڤەمبەری ١٩٢٢دا، ئەستەمبوڵ جێبهێڵێت و سێیەمین و کۆتا قۆناغی دەربەدەریی تەی بکات. ئەو لەرێگەی دەریاوە خۆی گەیاندە باشووری رۆژهەڵاتی رۆمانیاو لە "هۆتێل بولیڤارد"ی شاری "کۆستانتا" جێگیر بوو. وێڕای ئەوەی مەولان زادە لەم قۆناغەدا لە دۆخێکی مادیی و گوزەرانێکی خراپدا بوو، بەڵام وەک کوردێکی نەتەوەیی ئازادیخوازو دوژمنێکی سەرسەختی کەمالیزم و مستەفا کەمال، لە هەموو جوڵانەوەو چالاکەییەک بەشدار بووە کە هەتاوەکو ساڵی ١٩٣٠ کە ساڵی

---

[60] Mustafa COŞKUN: MEVLANZADE RIFAT BEY'İN GAZETECİLİK HAYATI VE SİYASİ FAALİYETLERİ , S 122-123.

هەروەها "زەکەریا تورکومان"یش لەو کتێبەیدا کە لەسەر مستەفا کەمال نووسیویەتی، ئاماژەی بەم پەلامارەی مەولان زادە بۆ سەر مستەفا کەمال و سوپا داوەو باسی وەڵامدانەوە مستەفا کەمالیشی کردووەو دەڵێت دەبوو کە مستەفا کەمال بێتە وەڵام و ئەم سوکایەتییە قبوڵ نەکات. بڕوانە:

Zekeriya Türkmen : Mütarekeden Milli Mücadeleye - Mustafa Kemal Paşa 1918-1919, 2010, S136.

مردنەکەیەتی، لە دەرەوەو ناو تورکیا دژی دەوڵەتی تورکیای کەمالیست، ئەنجامدراوە.

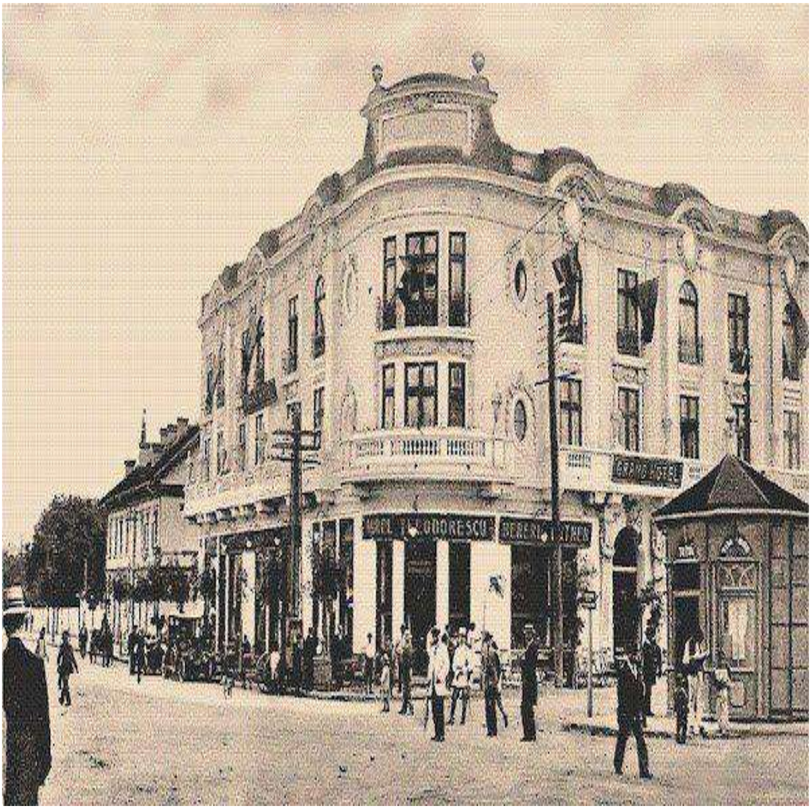

هۆتێل بۆلیڤارد لە کۆنستانتا

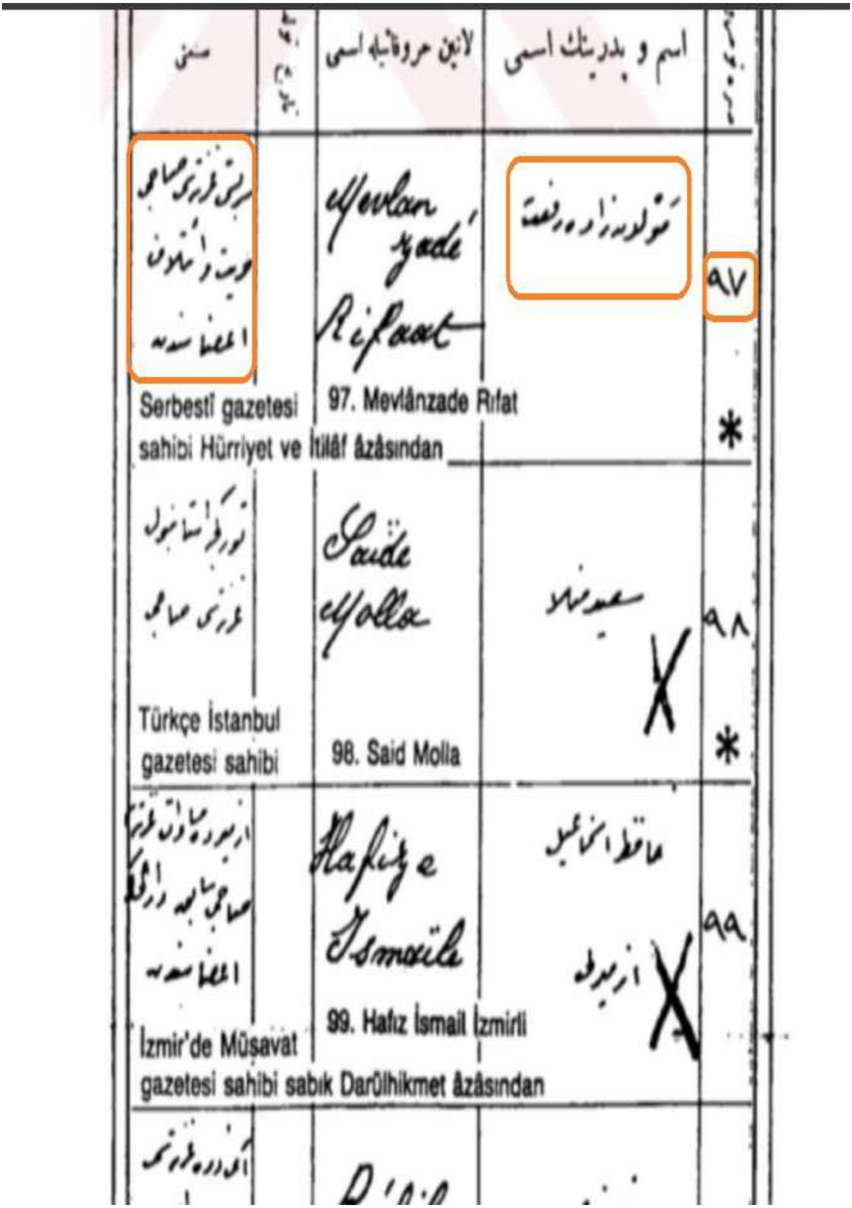

مسلکی		لاتین حروفاتیله اسمی	اسم و پدرینك اسمی	
		Mevlan zade Rifaat	مولانزاده رفعت	٩٧
Serbestî gazetesi sahibi Hürriyet ve İtilâf âzâsından		97. Mevlânzade Rıfat		*
		Saide Molla	سعید ملا	٩٨
Türkçe İstanbul gazetesi sahibi		98. Said Molla		*
		Hafize Ismaile	حافظ اسماعیل ازمیرلی	٩٩
İzmir'de Müsavat gazetesi sahibi sabık Darülhikmet âzâsından		99. Hafız İsmail İzmirli		

بەگوێرەی راپۆرتێکی کۆنسولی سۆفیا لە رۆژی ٢٦ی ئۆگۆستۆسی ١٩٢٣دا، مەولان زادە لەگەڵ کەسانێکی وەک : داماد سالّح پاشا، محەمەد عەلی وەزیری ناوخۆی پێشوو، سەمسۆن ئەریزۆنی، سەلیم و سەعید مەولادا، لە سۆفیا کۆمەڵەیەکیان بەناوی "کۆمەڵەی هاونیشتیمانان" پێکهێناوە و لە رێگەی لقەکانیانەوە لە روسە و ڤارناو بوخارست و کەناری دانوبەوە، ناوی فیدائیانی ئەرمەنیی تۆمار دەکەن و خەریکی کارو چالاکیین دژی تورکیا.[61]

رۆژنامەی "STAMBOUL" کە لە رۆژی شەممەی رێکەوتی ١٩ی یەنایەری ١٩٢٤دا، چاپ و بڵاوکراوەتەوە، لەژێر ناونیشانی "رژێمە کۆنەکە" نووسیویەتی:

"حیکمەت بەگی کەشتیوان کە بەو زووانە لە سەمیرنای کۆستانتنا گەڕاوەتەوە، هەندێک زانیاریی بۆ رۆژنامە خۆماڵییەکان سەبارەت بە بوونی چەرکەس ئیدهەم و هاوبەشەکانی لە رۆمانیا پێشکەش کردووە.

چەرکەس ئیدهەمیش مانگێکە گەیشتووەتە رۆمانیا، پاش ئەوەی کە ماوەیەک لە یۆنان نیشتەجێبوو. پاشان ئەو لەگەڵ هاورێکانی لە کۆستانتنا پەیوەندیی گرت. لەم شارەدا بەرهەڵستکارانی ئەم رژێمە نوێیە کۆبوونەوەکانی خۆیان دەبەستن.

کیرزا حەمدی پاشا، کە یارمەتیدەری دەستەڕاستی سوڵتان وەحیدەدینە، هەروەها عەونی پاشای وەزیری بەحرییە لە حکومەتەکەی داماد فەرید پاشا، ریفعەت بەگ مەولان زادە، موقەدەم ئیسام بەگ، خواجە حەلی بەگ سەرکردەی ئیمامی،خواجە سەفوەت، خواجە یوسف قازیی پێشوو،هەموو لەوێ دەبن.

دەوترێت کە مەولان زادە کتێبێکی بە ناوی " زایۆنیستانی تورکیا" بڵاوکردۆتەوە، باسی جولەکەی تێدا کردووەو بەرگریی لە ئەرمەن و

[61] هەمان سەرچاوە، ل ١٢٧.

یۆنانییەکان دەکات و هێرش دەکاتە سەر تورکیا. حکومەتی رۆمانیا ئەم کتێبەی قەدەغە کردووەو کۆپییەکانی دەست بەسەرداگرتووە. ئیسماعیل بەگیش کە ئێستا لە بوخارستە، لە رۆژنامەکانی رۆمانیاوە دژایەتی بیروراکانی مەولان زادە دەکات بە قازانجی جولەکە."

شایەنی باسە، مەولان زادە کتێبەکەی بە ناونیشانی "دولت عثمانیە و سیونستلر ترکیایە یقان یهودیلر / دەوڵەتی عوسمانی و زایۆنییەکان وێرانکردنی تورکیا لەلایەن جولەکەکانەوە" لە شاری کۆستانتنا بە تورکیی بڵاوکردەوەو بەزوویش کرا بە فەرەنسیی. ئەم کتێبە لەنێو عەرەبیشدا دەنگدانەوەیەکی گەورەی لێکەوتەوە. وەک پێشتر لە ساڵی ١٩١٠و لە گۆڤاری "الجامعة" لە میسر بینیمان، رۆشنبیرانی عەرەب ئامادە نەبوون گوێ لە مەولان زادە بگرن و پەلاماریان دەدا، بەڵام پاش ئەو نەهامەتییانەی لەژێر دەستی ئیتحادو تەرەقی بەسەریان هات، لەم قۆناغەدا کەوتنە بڵاوکردنەوەی بۆچوونەکانی و پیاهەڵدانی.

ئەوەتا رۆژنامەی "الفلاح"کە لە مەکەوە چاپ و بڵاودەکرایەوە، لە ژمارە ١١ی خۆیدا لە رۆژی ٣ی نۆڤەمبەری ١٩٢٣دا، لاپەڕەی سێیەم و چوارەمی بۆ وەرگێڕانی بۆچوون و کتێبەکەی مەولان زادە تەرخان کردووە. ئەو لەژێر ناونیشانی " نداء من عاصمة العثمانیین /بانگەوازێک لە پایتەختی عوسمانییەکانەوە"باسی ئەوە دەکات کە چۆن "یەکێک لە پیاوە شکۆمەندەکانی تورک مەولان زادە ریفعەت بەگ" نهێنی دەسەڵاتدارێتی وێرانکەری ئیتحادو تەرەقی لە کتێبەکەیدا هەڵماڵیوە، کە چۆن بە پاڵپشتیی مادیی و مەعنەویی زایۆنیزم و ماسۆنییەتی جیهانیی و لە رێگەی جولەکەکانی دۆنمەوە زەمینەی دەسەڵات گرتنەدەست و حوکمی رەهایان بۆ رەخساو بە پیلان و هاوکاریی ئەوان ئیمپراتۆرییەکەیان لەبەریەکهەڵوەشاندو بە دروشمبازیی درۆیینە و چەواشەکاریی و کۆنترۆڵکردنی بواری چاپەمنیی و رۆژنامەکان و خۆدەوڵەمەندکردن و گرتنەبەری سیاسەتی تۆرانیزمەوە وڵاتیان وێرانکردو بەو رەشەکوژییانەی لە سوریاو ناوچەکانی دیکە کردوویانە، ستەمێکی گەورەیان دژی گەلانی

ئیمپراتۆرییەکەو جوڵانەوەی سەربەخۆخوازیی عەرەب کردو ئێستاکەش هەر ئەوانەی پێشوو لە ئەنکەرەوە بە درۆو بە هاوکاریی زایۆنیزم و لەپێناو ئامانجەکانی ئەواندا کە چنگخستنی فەلەستینەو دەیانەوێت وەک ئامرازێک گەورەترین گورز لە جیهانی ئیسلآمی بدەن و سەڵتەنەت هەڵوەشێننەوەو بنەماڵەی ئالی عوسمان ریشەکێش بکەن و سیستمێکی کۆماریی لادینیی رابگەیەنن. بەمەش مەولان زادە، لە یەکەمینی ئەو نووسەرە سیاسییانەیە کە کودەتای ١٩٠٨و دەسەڵاتدارێتیی ئیتحادییەکانی بەگوێرەی بیردۆزی پیلانگێڕیی و هاوکاریی زایۆنیزم شرۆڤە کردبێت و پێشبینی هەڵوەشاندنەوەی سەڵتەنەت و خەلافەت و دامەزاندنی سیستمێکی کۆماریی لە تورکیا کردبێت. هەر لێرەشەوەیە مەولان زادە بۆتە جێبایەخی عەرەب.[62]

بەگوێرەی سەرچاوەکان، مەولان زادە لەم ماوەیەدا بەلقانی جێهێشتووەو چۆتە یۆنان، هەروەها دوو جاریش سەردانی شاری سان ریمۆی کردووە لە ئیتالیا بە مەبەستی بینینی "وەحیدەددین"سوڵتانی دەرکراوی عوسمانیی و لەوێ خۆی وەک "شۆڕشگێڕێکی کورد" پێ ناساندووە،[63] بابەتی کێشەی کوردو پێشنیاری هاوکاریی هەردوولای پێشکەش کردووە، هەروەها لەپێناوی گەڵاڵەکردن و ئامادەکاریی بۆ جوڵانەوەیەکی سەرتاسەریی لە کوردستان و تورکیا، چۆتە بەیروت و حەلەب و بەغداو بە پاسپۆرتی ساختە بە تورکیاشدا تێپەڕیوە.[64]

---

[62] کریستۆف هێرزۆگ لە لێکۆڵینەوەیەکی تایبەتدا بەناونیشانی "مەولان زادەو جیهانی جولەکە" سەبارەت بەم دیدو نووسینانەی مەولان زادە، ناوبراو بە" دژە سامییبوون " تۆمەتباردەکات بەوەی کە جیاوازیی لەنێوان جوڵانەوەی زایۆنیزم و گەلی جولەکەدا نەکردووە. بڕوانە:
Christoph Herzog: Mevlānzāde Rıfʿat und die jüdische Weltverschwörung, Bamberg : opus.

[63] Yakup KAYA: Siyasi ve İdeolojik Kimliğiyle Mevlanzade Rıfat Bey, İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ, Cilt / Vol: 6, Sayı/Issue: 3, 2017, s1991.

[64] Murat Issı, „Hürriyet Âşığı Bir Osmanlı-Kürt Aydını. Mevlanzâde Rıfʿat Bey“, in: Toplumsal Tarih 196 (Nisan 2010),S 76-77; Murat Issı, “Mevlanzade Rıf’at Bey ve Kürdistan”, Kürt Tarihi Dergisi, Ağustos- Eylül 2013, s.60.

سوڵتان وەحیدەدین (محەمەدی شەشەم) ١٨٦١-١٩٢٦

priétaire, l'autre celui du véhicule.

Des plaques ont été préparées et distribuées aux différents cercles municipaux.

Les numéros de 1 à 300, chiffres rouges sur fond blanc, sont destinés aux automobiles de maître ; les numéros de 300 à 800, chiffres blancs et fond rouge, sont pour les véhicules de place ; et les numéros de 800 à 999, chiffres blancs sur fond café, sont affectés aux camions.

L'opération a déjà commencé. Elle durerait un mois, après quoi on pourrait être fixé sur le nombre des autos circulant en notre ville.

Les « ancien régime »

Un commandant de navire Hikmet bey rentré récemment à Smyrne de Constantza, a fourni aux journaux locaux quelques renseignements sur l'existence qui mènent en Roumanie Tcheskess Edhem et ses comparses.

Tcherkess Edhem a débarqué en Roumanie il y a un mois, après avoir séjourné en Grèce. Il est entré en contact avec ses compères à Constantza. C'est dans cette ville que les adversaires du régime actuel tiendraient leurs réunions.

Kiraz Hamdi pacha, premier aide-de-camp de Vahdeddine, Avni pacha, ministre de la marine sous le cabinet Damad Férid, Rifaat Mevlanzadé le lieutenant-colonel Edhem bey, Hodja Halim, chef-imam, Hodja Safvet, Hodja Vasfi, ancien ministre de la justice seraient tous là.

Mevlanzadé aurait publié un ouvrage intitulé les « Sionistes de Turquie » où il parle des Juifs et défend les Arméniens et les Grecs, s'attaquant à la Turquie. Le gouvernement roumain a interdit la vente de cette brochure dont les exemplaires ont été saisis.

Ismaïl bey de Gumuldjina qui se trouve à Bucarest, combat dans les journaux roumains les idées de Mevlanzadé favorablement aux Juifs.

Messageries Maritimes

Le paquebot *Lamartine*, des Messageries Maritimes, arrivé dans notre port le jeudi, 17 courant, inaugure un nouvel itinéraire appelé à donner pleine satisfaction à la clientèle de Constantinople.

Les paquebots des Messageries Maritimes ne toucheront plus Smyrne, avant Constantinople, en venant de France, ni après Constinople, au voyage de retour ; cette escale se trouve désormais intercalée entre Constantinople et Beyrouth et vice versa.

Smyrne offre d'ailleurs actuellement moins d'intérêt pour les touristes à cause des difficultés qu'ils rencontrent à obtenir l'autorisation de descendre à terre pour visiter la ville.

L'itinéraire direct adopté permet d'accomplir le voyage Marseille-Constantinople et vice-versa en *moins* de *7 Jours*, tout en procurant aux passagers l'agrément de visiter les curiosités du Pirée, de Malte et de Naples.

Les passagers quittant Constantinople le *Jeudi matin*, arriveront à Marseille le *Jeudi suivant*, à l'aube.

Société française des membres de l'enseignement

En vue de resserrer les liens de solidarité entre ses membres et pour leur permettre de s'entretenir des questions qui les intéressent, le Comité a décidé de convier à un thé amical, tous les troisièmes dimanches du mois, les membres de la Société et leurs familles. La première de ces réunions aura lieu di-

(ولكن أوجب من صميم القلب تلك الاعترافات الجديدة التي جرت على ألسنة أخواننا — المتدلين — هذه الحقيقة القديمة) ومما جاء في مقال الشرق بعنوان: (دار الامارة الحديدة التركية وأخرى من الحكومة الاسلامية) قولها:

(أما سلو العالم فلم يستحسنوا تلك القسمة بل وجدوها مثار فتنة لا تكف عن الضجة... هذا التقسيم ليس مما يستحسنه الشعور وقد أتى عليه، لعله على أن ذلك تقسيم ينبغي أن ينظر فيه مرة أخرى، ثم جاءت على ذكر ما فعله الترك بالعرب ثم بعثوا وحدهما وأت على شيء من شرح لمعاهدة الموصل وكيفيتها والنهضة العربية وأسبابها ثم قالت في هذا الصدد:

(فالعرب أصلح بما حق الملك ولا يلزم كمالة هذا التخويض على مسألتي الهند ومصر، أما الامر الأهم فنحن نعنى بذلك ونقول بلا خلاف ولا تردد: إنه لولا كان ساعد الشريف العظيم بريطانيا في زمن الحرب العظيم للتحقق بالحجاز والعرب ... الحاقية اليمنية لأن الدول المتحدة كانت تدري أن لم تخرج الاتراك من كل جانب ومارضت حجاج العالم صعوبات ومراق لمقر الخليج لأنت في زمان الحاربة لم يتيسر وصول المراكب البحرية إلا من أن تجد ... وبعد أن أخرجوا تلك الفئة العديدة المتدلين الزاهدين؛

«ولقد كنت في زمان وقعة طرابلس الغرب أن السلطنة التركية ينبغي لها أن تصلح أحوال العرب ولا تمالهم مساعدة العبيد لان العرب ما نظرت العبودية قط في الماضي فلا يمكن أن يكونوا عبيدًا في الآن يستحق العرب أن يكون له الحكومة العربية ويكون مختارًا من كل وجه، ثم سجل على زعماء الحركة الطورانية تعاليم الشباب العامدة المركزية؛ وأنه ما كانا غرض وبحث من الحجاز وسائر العرب لأن كلا منهما كان عليها زحمة وعناء وما استفادت منها قط شيئًا وما لتنا منهما وجاه، وشعبها بقوته ونكبة تلك تحت التركية الجديدة من تلك البلاد، وأما أن يقال إن أكان التركية الجديدة لا حظوا مسارات الاسلامية وأجازوا أن العرب أيضا يستحقون الحرية ويكونوا أحرارًا كالعصبت بأننا، ومثل هذا القول يقرب من قول الجامعة في الصفحة الرابعة تحت عنوان (الجور الظاهر) حيث قالت:

«لقد ضمنت معاهدة الصلح بفرساي جميع تلك المقاصد والمطالب — الا استقلال جزيرة العرب — التي كانت الهند وتركيا تطلبانها باسم العدل والحق) إلى آخره، ولكن ليس عندها شيء نجود به باسم الحق والعدل، وقال في الصفحة السادسة تحت عنوان «جزيرة العرب»: إن حرية جزيرة العرب لا تهم الهند لأنه منوط بها أكبر المقاصد الاسلامية فحسب، بل تهمها أيضا نظرًا لحريتها نفسها واستقلالها وأن الوضع الجغرافي والطبيعي للهند ومصر وبلاد العرب قد ربط المستقبل السياسي لجميع هذه الاقطار بسلسلة واحدة، والهند فيها بمنزلة الحلقة الأولى من السلسلة، ومبدأ لكل مصيبة جديدة لجارتها، فلقد كانت عبودية الهند هي التي عملت على قناة السويس أن تبقى في قبضة بريطانيا ولولا هي عبودية الهند التي يقضي على مستقبلها استقلال العرب) من أقوال وأفكار تليه لعمر الحق من غرائب أسبابها والناطقين بها من لهم حتى الذي كانت عنجهية مضمر أشبه القليل لا المتدلين أمثال الذين تكوا ابتداء في الجرائد وأمثالهم أرباب الكتابين على اليوم والى هنا ضرورة الصادر في ٢١ قعدة سنة ١٣٣٩ المقال في بعض مواده (لخلافة الكبرى لقيام الاسلامي والخطر الحاصل وما سيحل بتركيا) حيث قالوا: (ماذا حل بتركيا قبل الهدنة؟) ولم يذكروا قط بأن المقصود من القول ما (حل وما سيحل) الذي قيل من ذلك الوقت انما هو فيما يتعلق بالاسلام والاسلامية.

وها هي الحالة الحاضرة مؤيدة لهذه الحقيقة المرة قبل وبعد ما حل بتركيا من الانقلاب من حكومة اسلامية الى جمهورية لادينية ما يبطل جميع ما يدعيه ذلك الفريق والتهكم من بعض الوجوه، فرضي بعضهم ايضا بحكومتها بدعوى أنها منعت بعض حجاج الصين من دفع المال الصيني في عرفات في ذلك الموقف الذي يقف فيه المسلمون حاسرى الرؤوس بين يدي رب العزة مظهرين ذلهم وخضوعهم، ذلك الموقف الذي لم يكن فيه لوطني أو اشارة غيرما يسترشد به الحجاج الى المستقر أو الى دائرة الامن من الحاجة اليها، فهل رأى الناس أبلغ من مخافة المتطفلين الرفع من أجنبي في مثل هذا الموقف الرهيب؟ أقول هذا على سبيل المثال وان كنا قد صرنا نرى أمثال هذه الحالات في حينا من السكرام، ونحن لا نقصد بذكره الامور بما تقدمه من الامثلة التعريض لأحد وانما ذكرناه على سبيل التمثيل والطور الفرق بين ما يشاع ومطبوع الوقائع ومعنى الحال اليوم فيما يتراءى للناس لعلة الرجوع الى الحق صرحين بشيء والعز الصا مسلمي الهند ونحوهم من الحقيقة الذي هو أحق أن يتبع (وقل جاء الحق وزهق الباطل ان الباطل كان زهوقا).

مراسلات

مما جاء في رسالة متأخرة لمراسلنا الفاضل في العراق تحت عنوان:

حول خطاب المندوب السامي في العراق

لا يد قرأتم في الصحف خطاب المندوب السامي في العراق وما وجهه من الانتقاد نحو الحكومة العراقية كنا نتمنى أن لا يضطر لخطاب؛ القول: وهب لنا ما قاله صحيحا أفلا يحسن به أن لا يجابه الحكومة بهذه اللهجة من الانتقاد ولا تطلق مقدرة حكومتك — التي نقلت على الباجيك أربعين مليون جنيها، والتي موقفها اليوم معلوم لدى الجميع — على مقدرة حكومة العراق الفتية التي تقدمها الآن.

نداء من عاصمة العثمانيين

[بقلم العلامة الفاضل صاحب التوقيع]

ـ الى من أم عاصمة العرب والمسلمين والى كل من فيه قطرة من عاطفة الرأفة والحنان على الشرق والشرقيين.

[أرسله لصاحب الفلاح الموقر ليدلي باعلانه ومفاداته في هذا السبيل السوي الذي أوقع سر كلها لب الدعوة اليه]

يا أبناء العرب بل يا أبناء الشرق عامة:

أرشيكم الحالة الحاضرة وتطوراتها عاطفين أرجو لكم أن تشاهدوا بلادكم على بساط القضاء ومات وكل ما تتبعه مشهودة للعالم وشاهد كم يقول:

و لا يقيم على ضيم يراد به الا الاذلان عير الحي والوتد

فهل شكر عليكم فحتكم للمكاوث، ومن في قلوبهم مرض، وتناسوا ما لحق بأمة آل عثمان من الكماليين وتجاهلوا أن حكومتهم في محنة عصيبة تمر فيها الموت الاقراض وصحة أخذت على عاتقها أسس تنفيذ ما قررته الهيئة الجمعية في ملاتيك بتاريخ تشرين أول سنة ١٣٣٥ المؤلفة من بعض الزعماء الماسونيين حتى اليوم على تصفية تركيا من مسلمين من أن جميع اليهوديين والماسونيين الاحباب تلك الجلسة التي قضت أسرارها مولانا زاده رفعت بك وأعضاء الترك وصرحت بهم في كتابه (الدولة الشامانية والصهيونيين) سلطان البيكماله وزوجه، والقى منه يتضح لكم ولكن من خفيت منه أمثال هذه الحقائق أن ما توصلت اليه العصبة الثابتة على زمام الحكم اليوم هو نتيجة ما قرروه منذ ستة عشر سنة في تلك الجلسة السرية من المواد الاربع الآتية:

١ — أن يكسر بعد الآن في تركيا قوة الدين وقوته.
٢ — أن تقسم المناطق العالية والاقتصادية تركيا بين الاصدقاء.
٣ — أن تجرد السلطة الدينية من السلطة وتؤول للضعف.
٤ — أن تعلن الجمهورية حين الامكان ويقضى على آل عثمان

وعلى هذه المواد مشى اللاعبون في مقدرات الأمة الشامانية وعلى هذه الشروط ساعدهم الصهيونيون في أوربا وفي داخلية المملكة والممالك المجاورة لها سواء بإذاعة الاخبار أو باستخدام بعض رجال السياسة وتسخير الفياوزرات لوجوه أخرى، يجل الادب من ذكرها.

أيها سائر العرب بخصوصا وأهل الشرق عموما إليكم لا الى غيركم أوجه ندائي داعيا للتضامن والاتحاد والوقوف جبها في وجه هذه الحركة الغادرة قبل أن نجرف سيولها للمالك الشرقية أجمعها وتدمر ما لكن فيها ما تصل اليه السنة لهيبها فلا تدع أخضر ولا يابسا لتنضب منابع الثروة — كما هي سائرة نحو التصوب الآن — وتخرب البلاد بالمطاحن والمنايات — كما هي تطاحن اليوم بتأثيرها في يشمو بيلاروس ساه مثارها من ضروب المساوئ وأنواع الفتن تلك الدسائس التي ترتب في قطر الملا مقلا يشير بها أحد الا بعد تأثير سمو هاود ودع مايابح حيا من الاواهي الدهاء.

(الاستانة) (انتشار جنة) الداعي
في ٢ ربيع الاول سنة ٤٢ ع.د

الدولة العثمانية والصهيونيون [1]

— اليهود الذين خربوا تركيا —

[هذه ترجمة الكتاب الاول الذي وضعه مولانا زاده رفيق بك احد فضلاء الترك الثوريين]

لقد شوهد ان الاضطرابات التي اعترت منذ عصور ادارة الدولة العثمانية في الداخل والخارج كانت متتابعة و[illegible] ولكنه لا [illegible] التحكم العسكري الذي دام نحو اربعة عشر عاما فاضطر الدولة مؤخراً الى الدمار الحقيق. وطبيعي ان لهذه الاضطرابات عوامل وايدي عاملة ممن يستفيدون من هذه الاحوال: فمن هم هؤلاء يا ترى؟

هنا سؤال اذا استطعت الاجابة عليه بجواب كاف وشاف اكون قد شخصت العلة من اصلها ووصلت اسباب علاجها.

أجل. ان الاضطرابات التي شوهدت في الادارة الداخلية والخارجية للدولة العثمانية، ادت في بعض الاحايين الى اختلال غريب، بيد ان الذين كانوا في مقام السلطة السامية تمكنوا في تلك الازمنة من تخليص المملكة والدولة من ايدي اهل الفتن والمفسدين بشهامتهم وشجاعتهم وما اتخذه اهل التدبير من الاجراءات القطعية لتسكين تلك الفتن وازالتها.

والآن اهم هذه الوقائع: ثورة الشيخ بدر الدين السيماوي التي قامت في زمن السلطان محمد الاول، ولان هدف هذه الثورة كان موجها نحو تغيير الدين الاسلامي ونحو هدم السلطنة العثمانية، واقامة حكومة دينية لبني اسرائيل. فلو امعن النظر وليست الجهود العظمى المبذولة وقتئذ في سبيل التبديلات الدينية والادارية لطالب ابطال العقيدة اساسا للثورة [illegible] ذلك اليوم من المساعي المقصد ذاته فلا بد ان نرى الرموز التي تتعلق ببعض الاشياء والتعمق في هذه الوقائع وعللها.

نحن اذا نظرنا نظرة سطحية الى هذه الوقعة وثورة الشيخ بدر الدين السيماوي، نرى في الوسط ان صاحب الخروج شيخ، وان الانطباع الذي يحصل في الذهن بتأثير اوصاف هذا الشيخ هو انه كان قاضيا للعسكر، فلكثرة خاطره من السلطان، فاستفاد من حرمة الناس له ومن ذكائه [illegible] فاعتمد على ذلك وقام بثورته.

بيد انا لو نظرنا نظرة عميقة الى المسألة نجد ان الذين دفعوا الشيخ للثورة والذين ادوروه واضطروه للخروج على الدين والخروج على السلطان رجلان يهوديان هما «طورلاق كمال» و «آرام سورسا»، فهذان اليهوديان هما اللذان [illegible] الطريقة البدعية [illegible] التجديد، [illegible] المعتقدات بقوة [illegible] يد خلوها في دائرة الطريقة فيها وان كانا قد تمكنا بقوة ثلاثة الالوف من الثوريين ان يجعلا الولايات القريبة من الاناضول والروملي مائلة الى الاعتداء [illegible] الناس، وان يحسرا الدولة بمكافحة ما [illegible] من القوى بدا يظهر مؤخراً ان الطريقة التي ابتدعها الشيخ هي عبارة عن شيوعية [illegible] والعاملين فيها هم اليهود، فزحف عليهم [illegible] شهزاده مراد وخلص الدولة والملك من الشيخ واليهود الذين دفعوه لارتكاب هذه الفظائع ولاقى الجميع جزاء اعمالهم.

ألم يصرح التاريخ لنا بان (الاجنبين) الذين تمكنوا مدة سنوات في (الفرقة) [illegible] ليسوا سوى آلة امسكتها اليهود؟

ألم ينقل لنا التاريخ ويفصل ما كان من أمر «[illegible]» [illegible] السلطان «سليم» الثاني واخته [illegible] في حرم السلطان [illegible] وما حلا من الادوار لحساب اليهود، وما اكتسباه من الملايين وما امتلكاه من الاملاك في ارض فلسطين؟

ألم يدهشنا ما نقرأه بدقة من مدى اختلال الانكشاريين في وقائع السلطان سليم الثالث، وفي تلك الايام الدموية في عهد السلطان مصطفى ثم [illegible] اليهود «جلبون» و «[illegible]» و «[illegible]» من الادوار بواسطة «[illegible]» دل على عهد السلطان عبد المجيد؟

فالذين [illegible] خلع السلطان «عبد العزيز» وما تلاه من خلع السلطان «مراد» وما جرى في عهدهما ومن الاسباب الوجيهة لتوالي الخلع. لاريب انهم يعلمون كيف ان الاصابع اليهودية لعبت دورها وكيف [illegible] لاسيما ما كان منها بواسطة «[illegible]» والدة السلطان التي اجتذبوها لجانبهم وما [illegible] من الالاعيب الشيطانية ايضا بواسطة «[illegible]» التي اشتهرت باسم [illegible] ...

والذين [illegible] عهد السلطان عبد الحميد الثاني يذكرون ما كان من امر اليهود الذين [illegible] السلطان لاجل [illegible] فلسطين [illegible] الرشوة بكل صراحة في قصر «[illegible]» في ٢٧ ابريل سنة ١٣١٥ بدلالة احد [illegible] عارف بك والكاتب حبيب افندي، فلا جرم يذكرون ذلك اليهودي [illegible] وما كان لهم من الشأن، ثم يذكرون: ما هي الحكمة التي جعلت ذات هؤلاء الاشخاص هم الآمرين لتبليغ الخلع الخليفة ذاته ايضا؟

فهل يبقى ريب بعد ان يتأمل فيما سردناه من الوقائع والاسرار الحركة فيها، بكون نغمة الحرية والعدالة والمساواة الكاذبة التي تمت بواسطة «الاتحاد والترقي» [illegible] خراب الملك وأنقاض القصر [illegible] العثماني [illegible] لمقاربة بعضهم بعضا، هل يبقى ريب بكونها ضحية لخدمة آمال اليهود لا لاجل مشروطية الادارة؟

ولئن النظر فيمن [illegible] ايدي اليهود الخفية [illegible] من بين الاحشاء [illegible] وارسالهم الى [illegible] والترقي بصفة ممولين؛

ألم يكونوا هم نفس الاشخاص الذين [illegible] اليها منذ اربعة عشر عاما وتراهم في كل دور ماثلين امامنا دائما؟

ألم تشاهدوا كيف يسهل اليهود الصهيونيون الوصول الى مآربهم التي يسوقون اليها، اذ هدموا الامبراطورية العثمانية الجامعة للسلطنتين منذ [illegible] سنة — في حين ان تعديلها واصلاحها حسب مقتضيات المدنية الحديثة كان ممكنا — وبنوا على انقاضها «الشورى العسكرية» (1) التي يسمونها الآن حكومة المجلس الوطني الكبير.

[البقية تأتي]

[1] الفلاح: هذه القطعة الاولى من ترجمة الرسالة التي وردتنا على الندا الذي [illegible] الفاضل (مولانا زاده رفيق بك) أصلها في اللغتين التركية والافرنسية وطبعها حديثا في كوستنجة فاستقطفناها لما هي تؤيد بالبراهين التاريخية والوثائق الصحيحة الواقعية كل ما [illegible] الريب في بلاد [illegible] اسبابها، مستوفية بذلك كل ما يجري من الاضطرابات الداخلية والاختلالات الثورية والانقلابات الحكومية في الدولة العثمانية من عهد السلطان محمد الاول حتى هذه الساعة، كلها كانت من صنع اليهود الصهيونيين الذي [illegible] ثورة (الشيخ بدر الدين السيماوي) في عهد محمد الاول وثورات الانكشارية [illegible] في الحرم السلطاني المتوسطات لطلب الاموال وتمثيل تلك الادوار المبيحة التي حدثت في تلك الازمنة وما اشبه ذلك من الادوار التي دام تمثيلها في أيام السلاطين العثمانيين (سليم الثاني او الثالث، او محمود، بن عبد المجيد وعبد العزيز ومراد وعبد الحميد الثاني) ومن بلاء [illegible] والتي لا تزال ادوارها تمثل خلف الستار [illegible] حل باخواننا الذين هم عرضة لاعمال تلك الفئة الباغية، والتي لا [illegible] في الوطن [illegible] البائسين [illegible] تحاول الدسيسة [illegible] الاصلية وهي الاستيلاء على فلسطين وما جاورها بتأليف حكومة دينية اسرائيلية، التي شتتها الله [illegible] بلاد العرب [illegible] الصهيونية القاهرة [illegible] بريطانيا [illegible] باليهود واعطاء بلادنا [illegible] اليهود؟ حقا ان في الرسالة لاعظم عبرة لقوم لا يزالون غافلين عما يدبره لهم اخبث الصهيونيين، وكفانا الله شرهم [illegible]

اخبار خارجية

اعلان الجمهورية وانتخاب رئيسها

الاستانة في ٢٩ اكتوبر — [illegible] المجلس الحكومة جمهورية وانتخب بالاتفاق مصطفى باشا كمال رئيسا و [illegible] القرارات مصطفى باشا كمال باعلان الجمهورية وبانتخاب [illegible] سلطة تعيين الوزير الاول.

[illegible] في خطر

لندن في ٢٩ منه — [illegible] في [illegible] خطرة.

[illegible]

لندن في ٣٠ منه — [illegible]

ثورة اليونان

أثينا في ٢٩ منه — لقد وصلت [illegible] من جنود الحكومة اليونانية [illegible] في الحال [illegible] وقد [illegible] القبض على كثير من ضباطهم وقد [illegible] الحركات الجزئية.

مسألة التعويضات

لندن في ٢٩ منه — لقد [illegible] الوزارة هذا المساء في جواب [illegible] مؤتمر التعويضات [illegible] مع الولايات المتحدة [illegible] التي تريد [illegible] الاشتراك فيها لاعادة [illegible] الى اوربا ونظراً للتهديدات التي [illegible] مؤتمر [illegible] ان [illegible] الاختصاصيين المقترح [illegible] نجاح ولكن الناس [illegible] يعتبرون انه [illegible] زيادة تبادل الاراء مع [illegible]

(1) ان الذين [illegible] ٢٧٢ [illegible] عسكريين.

هەروەها مورات ئیسی، لە ژێر ناونیشانی "یاخیبوونەکەی شێخ سەعیدو مەولان زادە"داو بە پشتبەستن بە بەڵگەنامەیەکی هێزی ئاسمانیی بریتانی، جەخت لەوە دەکات کە مەولان زادە ریفعەت و چەرکەس ئیدهەم لە حەڵەبەوە پەیوەندییان بە راپەڕینەکەی شێخ سەعیدەوە هەبووەو لەکاتی راپەڕینەکەشدا چوونەتە کوردستان و پلانیان هەبووە بۆ ئەوەی بەنهێنیی چاویان بە شێخ سەعید بکەوێت و لەو کۆبوونەوەیەدا نامیلکەیەکی پرۆپاگەندەیی پێبدەن کە لەسەر بەرگەکە نووسراوە "لیژنەی یەکێتی موسوڵمانان لە دیمەشق" کە مستەفا بەگ ئەترەش لە ساڵی ١٩٢٤ لە بەغدا چاپیکردووە. هەروەها پاش شکستی راپەڕینەکەو لەسێدارەدانی شێخ سەعید، مەولان زادە ریفعەت و چەرکەس ئیدهەم لە سەر سنووری تورکیا-عێراقەوە، پەیوەندییان بەو راپەڕینانەوە هەبووە کە لە ناوچەکانی دیکەی باکووری کوردستانەوە وەک هەکاریی لەدژی تورکیای کەمالیست بەردەوام بوون.[65]

لەم بارەیەوە، رۆژنامەی "STAMBOUL" کە لەرۆژی سێشەممەی رێکەوتی ٢٢ی دیسەمبەری ١٩٢٥ دا، چاپ و بڵاوکراوەتەوە، لە لاپەڕەی دووەم و لەژێر ناونیشانی "جوڵانەوە گومانلێکراوەکان" نووسیویەتی :

"مەولان زادە ریفعەت کە ناوی لەنێو لیستی ئەو ١٥٠ کەسەدایە کە لێخۆشبوون نایانگرێتەوە، لە بەغداوە بۆ ئەسینا سەفەری کردووەو لەویشەوە بۆ بوخارست. ئەو لەگەڵ رەشیدی براکەی ئیدهەم چەرکەسی لەپەیوەندییدایە. ئێمە گومانی ئەوە دەکەین کە ئەم کەسانە خەریکن لەپێناو هەندێک جوڵانەوەی ورووژێنەرانە لەم وڵاتە تێدەکۆشن"

دکتۆر وەلید حەمدی، لە کتێبە بەڵگەنامەییەکەیدا، دەڵێت کە لەماوەی پێشوودا، کاتێک ریفعەت بەگ مەولان زادە لە ساڵی ١٩٢٥

---

[65] هەما سەرچاوە ل ٦٠.

له بەغدا گەڕاوەتەوە، سەردانی ئیسماعیل حەقی نوێنەری لیژنەی پاشایەتیی تورکیی کردووەو هەوڵیداوە ئەو لێژنەیە هانبدات بەوە رازیبین لە تورکیادا راپەڕین ئەنجامبدەن بۆ ئەوەی سوپای تورکیی پەرتەوازە بێت و فشار لەسەر ناوچە کوردییە راپەڕیوەکان کەمبێتەوە.[66]

هەروەها ئەم نووسەرە کاتێک باس لەو کەسایەتییانە کوردیی و ئەرمەنییانە دەکات کە لەماوەی ساڵانی ١٩٢٦-١٩٢٨ لە یانەو کۆمەڵە سیاسییەکاندا هەڵسوڕاون، ناوی ریفعەت بەگ مەولان زادە دەهێنێت و لە پەنایدا نووسیویەتی : 'رۆژنامەنوسێکی پێشوو لە کوردانی سلێمانی و ئەندامێکی دیاری کۆمەڵەکە کە پەیوەندیەکی پتەوی بە لێژنەی پاشایەتیی تورکییەوە هەبوو."[67] سەبارەت بە ئیدهەم چەرکەس بەگیش نووسیویەتی : "لە ساڵی ١٩٢٥ لەگەڵ ریفعەت بەگ مەولان زادە سەردانی بەغدایان کردووە، رێگەی پێنەدرا سەردانی رەواندوز بکات، بەبێ رەزامەندیی لە بەغدا رۆیشت و لە نزیک رەواندزەوە کاتێک دەیویست لە رێگەی نایاساییەوە بڕوات، دەستگیر کرا" [68]

لەراستییدا، ئیدهەم چەرکەسی پێشتر لە جوڵانەوەی نەتەوەییەکان لە ئەنەدۆڵ و لەشەڕی یۆنانییەکاندا رۆڵی گرنگی هەبوو، بەڵام دواتر بەهۆی ناکۆکییەکانی لەگەڵ عیسمەت ئینەنۆو هەروەها مستەفا کەمال، لێیان هەڵگەڕایەوەو بووە دوژمنێکی هەرە سەختی مستەفا کەمال و حکومەتی تورکیا. "چنار ئیلباشی" لەو کتێبەیدا کە سەبارەت بە چەرکەسەکانی تورکیا نووسویەتی، باس لە ئیدهەم چەرکەس دەکات و دەڵێت کە هەرچەندە رێکەوتننامەی لۆزان لە ١٩٢٤دا واژۆکرا، بەڵام جەنگی ساردی نێوان یۆنان و حکومەتی کەمالیی، هەتاوەکو ساڵی ١٩٢٨بەردەوامبوو. هەربۆیە یۆنان پشتگیریی ئەو دژەکەمالیستانەی

[66] د. وليد حمدي : الكرد و كردستان في الوثائق البريطانية. دراسة تاريخية وثائقية ، ١٩٩٢ ، ص ٢١٣.

[67] هەما سەرچاوە ل ٢١٦.

[68] هەما سەرچاوە ل ٢١٧.

دەکرد کە لە کاتی جەنگەکەو دواتریش ئەو ١٥٠ کەسەشی بە دژەکەمالیست ناسرابوون. یۆنا سەنتەری چالاکیی ئەوانە بوو. لە یۆنان چوار گروپی دژەکەمالیست هەبوون...یەک لەو گروپانە گروپی ئیدهەم چەرکەس بوو کە لە : رەشید، تۆفیق، ماژۆر کورد عەبدوڵڵا، نەقیب کەمال، کازم چەرکەس و کاپتن ئیدهەم پێکدەهاتن. چەرکەس ئیدهەم لە یۆنان بێدەنگ و دەست لەسەر ئەژنۆ نەمایەوە چاوەڕێی لێخۆشبوونی کەمالیستەکان بکات، بەڵکو بەپێچەوانەوە هەموو هەوڵێکیدا تاوەکو تۆڵە لە مستەفا کەمال بکاتەوە. ئەو لە ٤ی ئەبریلی ١٩٢٥دا، لەگەڵ مەولان زادە، بە پاسپۆرتی یۆنانیی چوونە بەغدا تاوەکو چاویان بە شێخ تاهیر بکەوێت کە لەوێ شێخێکی لۆکاڵی بوو. بەگوێرەی راپۆرتەکانی پۆلیس، چەرکەس ئیدهەم لە مانگەکانی جون و جولای ١٩٢٥دا، لە بەیروت و سوریا، لەگەڵ مەولان زادە بووە. [69]

وادیارە ئەوە هەر تورکە کەمالیستەکان نەبوون کە ناوی مەولان زادەیان خستبووە لیستی قەدەغەکراوانەوەو رێگەی چوونە تورکیاو باکووری کوردستانیان لێگرتبێت، بەڵکو بریتانییەکانییش، کە کەمالیستەکان مەولان زادەیان بە سیخوڕی ئەوان ناوزەد دەکرد، ناوی مەولان زادەیان خستبووە ناو ئەو لیستەوە کە دواتر لە فێبرایەری ١٩٢٩دا، رەوانەی لایەنە پەیوەندییدارەکانی خۆیان لە عێراق کردبوو، ئەوەی ناوی ٣٢ کەس لە سەرکردە سیاسی و چالاکوانە نەتەوەییە شۆڕشگێڕەکانی کوردو ئەرمەنی لە سوریا تێدایە، ئەوانەی خەریکبوون لە رێگەی پێکهێنانی لێژنەیەکی هاوبەشەوە ئامادەکارییان دەکرد بۆ دامەزراندنی حیزبێکی یەکگرتووی کوردستانیی کە زەمینەی راپەڕینێکی سەرتاسەریی بۆ سەربەخۆیی کوردستان خۆشبکات. بەگوێرەی ئەم لیستە، ئەو ٣٢ کەسە رێگەیان پێ نەدرێت لە سوریاوە پێ بنێنە خاکی عێراقەوە. شایەنی باسە، ناوەکان بە جەلادەت و مەمدوح سەلیم و سورەیاو کامیل و کامەران بەدرخان و

[69] Caner Yelbasi: the circassians of turkey war violence and nationalism from the ottomans to atatürk, I.B. Tauris , 2021, S2001.

خەلیل رامی دەستپێدەکات و بە حاجۆ ئاغاو جاسم ئاغاو بەدرەدین ئاغاو ئەمین پەری خان و محەمەد تۆفیق موڵکی و شەفیق عەلی و ئیحسان نوری بەگ و دکتۆر کراچیم موورادیان و دکتۆر ئەحمەد سەبری و ئیدهەم چەرکەسی کۆتایی دێت. ناوی ریفعەت بەگ مەولان زادە لە لیستەکەدا ژمارە ١٠ یە.

لە راستییدا، بریتانییەکان بەو هۆیەی کە لەم قۆناغەدا خەریکبوون کێشەی ولایەتی موسڵ و باشووری کوردستانیان لەگەڵ حکومەتی تورکیادا بەقازانجی خۆیان یەکلا دەکردەوەو پاش هەوڵ و ماندووبونێکی زۆر راپەڕینەکانی کوردیان لە سلێمانی سەرکوت کردبوو، کاریان بۆ بەستنەوەی باشووری کوردستان دەکرد بە حکومەتەکەی فەیسڵەوە لە بەغداو دابینکردنی ئاسایش و ئارامیی بۆ وڵاتی تازەداتاشراوی عێراق دەکرد، لەبەر ئەوە حەزیان نەدەکرد هیچ جموجۆڵێکی کوردیی بۆ وروژان و راپەڕینی نوێ، بەتایبەت لە کوردستاندا، ببینن.

دانانی ناوی مەولان زادە لەم لیستەدا، بێگومان بۆ ئەو چالاکییە نەتەوەییانە دەگەڕێتەوە کە ناوبراو لە دوای یەکەمین جەنگی جیهانییەوە لەپێناوی کێشەی نەتەوایەتیی کورددا، لە ئەورووپاو رۆژهەڵاتی ناوەڕاست، ئەنجامیدەدا. ئەو جگە لەوەی دەیویست کوردانی بەشەکانی کوردستان پێکەوە گرێبدات، لە هەوڵی بەردەوامیشدا بوو هەتاوەکو پەیوەندییەکانی کوردو ئەرمەن و تورکە نەیارەکانی کەمالییزم، هەروەها پشتگیریی دەرەکیی یۆنانییەکان و فرەنسییەکان و پێشتریش ئینگلیزەکان بۆ سەربەخۆیی کوردستان بەدەست بێنێت.

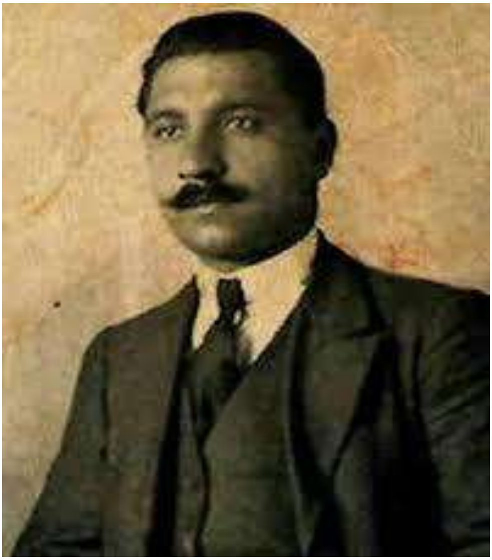

جەلادەت بەدرخان ١٨٩٣ـ١٩٥١

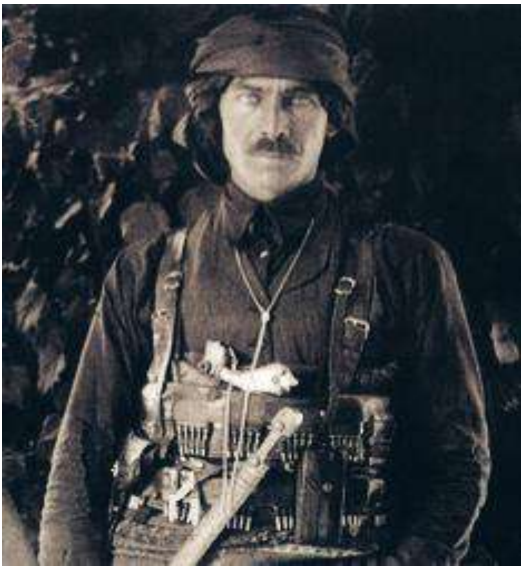

ئیدهەم چەرکەس ١٨٨٦ـ١٩٤٨

شێخ سەعیدی پیران ١٨٥٦ـ١٩٢٥

été vaccinées 370 personnes contre la petite vérole et 252 contre le typhus.

Déplacements suspects

ANGORA, 21.—Mévlanzadé Rifaat, dont le nom figure sur la liste des 150 non-amnistiables, s'est rendu de Bagdad à Athènes et de là à Bucareste après s'être mis en rapport avec Réchid, frère de Tcherkess Edhem. On suppose que ces individus se démènent pour provoquer quelque mouvement dans le pays. A.A.

Jours fériés

Les jeudis 24 et 31 déembre, ne seront ouverts que jusqu'à 1 heure de l'après-midi les bureaux à Galata, Péra et Stam-

Passport Control Department,
Foreign Office,
February 6, 1929.

For official use only.

Visas for Iraq.

The following is a list of names of Kurdo-Armenian Nationalists whose presence in Iraq is undesirable and applications for visas for Iraq, which you may receive from any of the individuals mentioned, should be refused:—

Serial No.	Name.	Nationality.	Whereabouts in October 1928.	Remarks.
1	Jaladat Ali Beg Badr Khan	Syrian ..	Persia.	
2	Mamduh Jamil Beg Salim	" ..	Aleppo ..	Is the son of No. 16.
3	Soraya (Thuraya) Beg Badr Khan	?	Cairo.	
4	Kamil Beg Badr Khan	?	Tiflis.	
5	Kamaran Beg Badr Khan	?	Syria.	
6	Amir Khan Badr Khan	?	"	
7	Khalil Rami Beg Badr Khan	?	Aleppo.	
8	Awni Beg Badr Khan	?	Cairo.	
9	Kenan Ali Badr Khan	?	Aleppo.	
10	Rif'at Beg Mawlen Zada	?	"	

To His Majesty's Consular and
Passport Control Officers.

(V/5/1929)

4704—12 1828—31 [P.T.O.

2

Serial No.	Name.	Nationality.	Whereabouts in October 1928.	Remarks.
11	Vahan Papazian ..	Armenian	Beirut ..	Editor of "Wasf" newspaper. Most active Armenian member of Kurdo-Armenian nationalist movement.
12	Dr. Tutunjian ..	Armenian	Beirut.	
13	Ismail Haqqi Gumuljina	Turk ..	Paris.	
14	Radi Beg	?	"	
15	Ardasher	Armenian	Erivan.	
16	Jamil Beg Baban ..	?	Damascus.	
17	Artinian	Armenian	Egypt.	
18	Mustafa Shahin Beg	?	Syria.	
19	Bozan Shahin Beg ..	?	"	
20	Nizameddin Mustafa	?	Aleppo.	
21	Hajo, Chief of Hadidi tribe	?	"	
22	Hashem, Chief of Shidian tribe	?	"	
23	Hajo Agha, of Haverki tribe	?	Syria.	
24	Jasim Agha, Chief of Shahdadan tribe	?	Jarablus.	
25	Badreddin Agha, Chief of Jabrini tribe	?	?	
26	Amin Peri Khan, of Diarbekr	?	Syria.	
27	Muhammad Taufiq Mulki Hajji	Syrian ..	"	
28	Shaikh Ali Rid'ha, son of Shaikh Sa'id	Turk ..	Turkey ..	His brothers, Salah-al-Din (in Bagdad) and Ghiyath-al-Din (in Turkey).
20	Ihsan Nuri Beg ..	Turk. ..	Turkey (or possibly Tabriz).	
30	Dr. Krachia Mouradian	Syrian ..	Basra.	
31	Dr. Ahmad Sabri ..	Turk ..	Lunatic Asylum, Bagdad.	
32	Alham Beg Charkas	" ..	Bagdad.	

شایەنی باسە، مەولان زادە ریفعەت بەگ لە ساڵی ١٩٢٧دا، رەگەزنامەی لوبنانیی وەرگرت، هەر لەم ساڵەشدا عولوويیە مەولانی هاوسەریی لە ئەستەمبوڵ لە دادگا داوای جیابوونەوەی کردو دادگاش داواکەی پەسندکرد. ئەو لەم ماوەیەدا بە زمانی تورکیی لە ڕۆژنامەی "الجمهور العربي"دا کە لە حەلەب دەردەچوو، بابەتی بڵاودەکردەوە.[70] هەروەها لەم ساڵەدا مەولان زادە لە چاپخانەی "وەقت"حەلەب، کتێبێکی بە تورکیی نووسی بە ناونیشانی " ترکیایه انقلابن ایچ یوزو / رووی ناوەوەی شۆڕشی تورکیی"،[71] ئەم کتێبە خوێندنەوەیەکی رووداوەکانی قۆناغی کۆتایی دەوڵەتی عوسمانییە لە ساڵی ١٩٠٨ەوە هەتاوەکو هاتنەسەرکاری کەمالیستەکان و زۆر باس و لێکدانەوەی سیاسی گرنگی لە خۆگرتووە، کە هەندێکیان، بەتایبەت پاڵپشتیی زایۆنیزم و ماسۆنییەتی جیهانی بۆ ئیتحادییەکان، پێشتر قسەی لێوەکردبوون و هێندێکیشی یەکەم جاربوون بە روونیی ئاماژەیان بۆ بکات. ئەو وەک ئاگادارێکی رووداوەکان و وەک کەسێکی بایەخدارو نزیک لە سیاسەتکارانی ئۆپۆزسیۆنی عوسمانیی و رێکخراوە ئەرمەنییەکان و کۆنسوڵە بیانیەکان، زۆر بە وردیی هۆکارەکانی پشتی پەردەی رووداوەکانی ئەو قۆناغەی شرۆڤەکردووەو رووی راستەقینەی پیاوانی ئیتحادو تەرەقی و دواتر کەمالیستەکانی دەرخستووە. مەولان زادە لە بەشی ٧و ٨و ٩و ١٠ی ئەم کتێبەیدا، بە وردیی شرۆڤەی تاوانی جینۆسایدو رەشەکوژیی ئەرمەنەکانی نێو ئیمپراتۆریی عوسمانیی دەکات، کە لەلایەن دەسەڵاتدارانی تۆرانیی ئیتحادو تەرەقیەوە ئەنجامدران. ئەو باس لەو بەرنامەیە دەکات کە هەر

---

[70] ئەم رۆژنامەیە لە ساڵی ١٩٢٨ لە لایەن "محەمەد تاهیر کوڕی مستەفا سەماقیە" لە حەلەب دەردەچوو، جگە لە مەولان زادە، کەسانی وەک : ئەلقادر حەفار، مونیر مودەوەر، فیکتور کالوس، فوئاد رەفاعی، توفیق هارون و نەزیر فەنسە بابەتیان تێدا بڵاو دەکردەوە. بڕوانە:
دکتور سهيل الملاذي: الطباعة والصحافة في حلب ، دار يعرب للدراسات والنشر والتوزيع،١٩٩٦،ص١٢٩.

[71] القاضي سعد زغلول الكواكبي: عبدالرحمن الكواكبي . السيرة الذاتية، الطبعة الاولى، ١٩٩٨،ص ٨٥.
شایەنی باسە، ئەم کتێبەی مەولان زادە لە ساڵی ١٩٩٢ لەلایەن "دکتۆر توفیق برو" کراوە بە عەرەبیی.

لە سەرەتای جەنگەکەوە بۆ کۆمەڵکوژیی ئەرمەن و قەڵاچۆکردنیان دانرابوو، لەو بارەیەوە تەواوی قسەکانی دکتۆر بەهادین شاکیرو دکتۆر نازم و شوکری بەگی، کە لیژنەیەکی سێ کەسیی جێبەجێکار بوون بۆ ئەنجامدانی ئەو تاوانە بە پاڵپشتی تەشکیلاتی مەخسوسەو شەخسی تەلعەت پاشا، لە فێبرایەری ١٩١٥دا، راگواستووە. پاشان لە بەشی دوازدەیەمدا، تاوانەکانی تورکە تۆرانییەکانی ئیتحادو تەرەقی دژ بە عەرەب باسکردووە، ئەوەی بەدەستی جەمال پاشا و بەمەبەستی پاکتاوکردنی عەرەب لە شام و بۆ قازانجی جولەکە ئەنجامدراون. لە راستییدا، ئەم کتیبەو زانیارییەکانی ناوی بوونەتە سەرچاوەیەکی گرنگ و رەسەن و بنەڕەتیی لە لایەن ئەرمەنەکانەوەو هەر کۆڵەرێک لەسەر ئەو قۆناغەو کێشەو جینۆسایدی ئەرمەن کاری کردبێت.[72]

شایەنی باسە، وردیی و هەستیاریی زانیارییەکانی ئەم کتێبە ، بەتایبەت سەبارەت بە جینۆسایدی ئەرمەن، وایکردووە کە هەندێک نووسەر لەکاتی پشتبەستن بەم کتێبە، مەولان زادە بە یەکێک لە ئەندامە دیارو باڵاکانی کۆمیتەی ئیتحادو تەرەقی لەقەڵەم بدەن کە لە دانیشتنە نهێنییەکاندا بەشداریی کردووە،[73] لەکاتێکدا مەولان زادە هەموو ژیان و کارو چالاکییەکانی دژی ئەوان بووە. دیارە یەک لەو مێژوونووسە دیارانەشی ئەم هەڵەیەی بەسەردا تێپەڕیوەو دووبارەی کردۆتەوە رەوانشاد دکتۆر کەمال مەزهەر بووە.[74]

---

[72] Arthur Beylerian: Les grandes puissances, l'Empire ottoman et les Arméniens dans les archives françaises : 1914-1918 , Université de Paris I (Paris), 1983,p31-32.

[73] Florence Mazian: Why genocide ?: the Armenian and Jewish experiences in perspective, Ames : Iowa State University Press,1990, p61; Guenter Lewy: The Armenian Massacres in Ottoman Turkey:a disputed genocide, The University Of Utan Press,2005,p 47.

[74] د. كمال مظهر احمد: كردستان في سنوات الحرب العالمية الأولى، ترجمة: محمد الملا كريم، دار الفارابي ، آراس، ٢٠١٣، ص ٢٨٧.

تورکیه انقلابنڭ ایچ یوزی
برنجی فصل
ایکنجی فصل
محرری : مولانزاده رفعت
۱۹۲۹

آلتنه آله بیلملیدر ، كه موفقیتمز یوزده یوز تأمین ایدیله‌بیلمش اولسون . ایشته بن ....

شكری — (بهاء الدینك سوزینی كسه‌رك) رجا ایده‌رم بها ؛ رؤسامز نفس نفیسلرینی
محافظه ایچون فدائیلریمزی عسكرلكدن استثنا ایتمشلردی . بونلری مراد ایدییور ایسه‌ك
وبونلره كوره‌نه‌رك فعالیته كچمه‌یی توصیه ایتمك ایسته‌یور ایسه‌ك ، شمدیدن آچیق اوله‌رق
سویله‌یه‌یم . بندن یاصو !..

بهاء الدین شاكر — (حدتله) رجا ایده‌رم شكری . نه قادار صبرسزسك . اعتراض ،
مطالعه ، مناقشه حتی مجادله و مضاربه‌یه قالقه‌جق ایسه‌ك صو كره‌یه براق. شمدی بنی دقتله
دیكله . بزم درعهده ایتمش اولدیغمز وظیفه نه‌در ؟.. ارمنیلری بلا استثنا چولوق چوجق،
قادین قیزان ، اختیار علیل دیمكسزین صوك فردینه قادار قتل وامحا ایتمك دكلیدر ؟..
بنده‌سندن صورارم شكری : بو هر كسك قولایلقله یاپابیله‌جكی علی العاده بر ایشمیدر؟..
هر ایشده اولدیغی كبی ، بو ایشده دخی ، بو ایشلرله توغول ایتمش ، اختصاص حاصل
ایتمش اولانلری آرامق ، وبولدقدن صوكره بر تشكیلاته ربطایله انتظام دائره‌سنده ایشی
كوردیرمه‌یه چالیشمق لازمدر . تكرار ایده‌رم . بو ایشی عسكره ، ژاندارمه‌یه و اهالی‌یه
كوردیرمه‌مز . بو ایش اونلرك كوره‌بیله‌جكی ایشلردن دكلدر . عسكرك ، ژاندارمه‌نك
اختصاصی باشقه‌در . فی الواقع عسكره ، ژاندارمه‌یه آدم اولدیرمك ، تخریبات یاپمق
اصوللری تعلیم ایتدیریلمكده‌در . بو دوغریدر. فقط بو اولدیرمك ، تخریب ایتمك حربده،
وطن ایچون ، سلامت مملكت ایچون آچیلاجق حربده تطبیق اولونابیلیر . وینه ظن
ایده‌رم ، كه حرب ایله عادی جنایتلر آراسنده بیوك بر فرق اولدیغنی تسلیم ایدرسك !
بزم اجرا ایتدیره‌جكمز ایش ألی باغلی ارمنیلری ، چولوق وچوجقلری ، علیل واختیا
رلری ایله صوك فردینه قادار اولدیرتمكدر . بوكا حرب شكلی ویره‌بیله‌من بو عادی، وحشی
بر جنایتدر . بر عسكر عهده بولونان بر چوجغی آناسنك قوجاغندن قاپارق والده‌سنك
كوزی اوكنده قفاسنی قوپاروب آتاماز ، آتماز . بلكه والده‌یی‌ده قورتارمایه چالیشیر ،
ویریلن امری ، شرف عسكری‌یه مغایر بولور ، عصیان ایدر . كذلك بر عسكر علیل ،
عاجز ، ألنه كلیجه اورولمش بر اختیارك كوكسنه سونكوسنی صاپلاماز . اسیره حرمتك
وجوبنی دوشونور . بو فجیعه‌لكی ، قهرمانلق اولمق اوزره تأویل ایله‌یه‌مز . او حالده ؛
تسلیم ایتمك لازمدر ، كه عسكر ، ژاندارمه ؛ بزم یاپدیرمق ایسته‌دیكمز امحا عملیه‌سنده
ایشیمزه یارآماز ؟ ... بونی بویله قبول ایدنجه ، بزه یارار قوتی ، اشخاصی نره‌ده بولابیله-
جكز ؟.. ایشته مسئله‌نك روحی بو نقطه‌ده تمركز ایدر . بن ، بزه یارایه‌جق اشخاصی،

قوماندانلرینی امریمزله بو قوت طوتوب تولدیره‌بیلملیدر . بز اوجلر اجرا قومیته‌سی یالکز حکومت مرکزیه‌یی طانیر ، قوه اجرائیه‌نك قطعی دیمك اولان هیئت وکلا ایله استشاره ایدر ، آکلاشیر ، ترتیبات لازمه آلدقدن صوکره اجرا حقی بزه انحصار ایلر . مرکزه تابع والی ، متصرف ، قائممقام و عسکری قوماندانلری ؛ هیئت وکلا امرینه تابع بیکلره‌قاملنده اولدقلرندن آنلرله یاپیله‌جق معامله مخابره منسوبی اولدقلری نظارتك ناظرینه براقیلیر . بوکا بز مداخله ایتمه‌ملی‌یز ؛ خلاصه بزم تشکیل ایدوب امریمزه حصر ایده‌جکمز قوته بزدن باشقه کیمسه تصاحب ایده‌مه‌ملیدر . ایشته هر شیدن اول محتاجی اولدیغمز تشکیلات بودر . بونك خطوط اساسیه‌سنی بن بو قادار دوشوندم وچیزدم . سز نه دوشونیرسکز ؟

شکری — عسکردن ؛ ژاندارمه‌دن و اهالیدن ؛ تشکیل واحیا عملیه‌سنده استعمال ایتمیه‌جك ایسه‌ك شمدیدن سوره‌بیلیرمی‌یم ارمنیلری قادین اختیار ، قیز قیزان دیمکسزین هانکی شیطانلره قتل ایتدیروب احیا ایده‌بیله‌جکز ؟ عسکرمز ، ژاندارمه‌مز بو ایشك کوریله‌بیله‌جکنه نه عقلم ایرمییور .

دوقتور ناظم — بهاء الدین شاکرك داهیانه بر ایجادی اولمسه ایدی بو قادار اوزون بر مقدمه سردینه حاجت کورمز ، بزی دیکله‌مکله اکتفا ایدردی . بر آز صبر ایت مطالعه‌سنی اکمال اتسین .

بهاء الدین شاکر — محترم قرداشلر ؛ بوکی آلته کیردیکمز ایش آغیردر . تخمینك فوقنده عظیمدر . ترتیبات آلمقسزین ایشه باشلارسه‌ك موفقیت مشکوکدر . بن بو خصوصی جوقدن بریدر دوشونیوردم . ارمنیلرك بر فردینی بر اقسامق صورتیله امر اجرائینك تأمینی وسائطنی آرایه‌رم . وطن ایدرم ، که بولدم . بن بو جهتلری دوشونورکن ، درین درین دوشونورکن بر جوق کیجه‌لری اویقوسز کچیردم . بن دائماً وضعیتك احوال روحیه‌یه تماس ایدن جهتلرینی آرار وبونلرك اینجه نقطه‌لرندن اعظمی استفاده‌یی بولوردم . بوکون عمومی سفر برلك وار . حرب وار . هرکس ، هر الی سلاح طوتان عسکر . بو وضعیت وشکلدن بزم اعظمی استفاده‌مز نره‌ده بولونابیلیر ؟ آرادیغمز قوتی نره‌دن الده ایده‌بیلیرز ؟ ایشته بونی تعیینه مقتدر اولدیغمز آنده مسئله‌یه حل ایدلمش نظریله باقیله‌بیلیر ! .. آدم اولدیرمك نه‌و یاقمق ، عرضه تعرض ایتمك ایشلرنده اختصاص صاحبی اوله‌رق عسکرلکدن استثنا ایدلمش قوتلر یوقیدر ؟ ایشته بونلری بولملی وبونلری امر

باربارا هێنینگ، لەژێر ناونیشانی "کۆلۆنیالیزمی پاتێرنالستیکی فەرەنسیی لەگەڵ نوێنەرە کوردییەکاندا یەکانگیر دەبێتەوە" باس لەوە دەکات کە لە بیستەکانی سەدەی بیستەمدا، فەرەنسییەکان لەسوریاو لەپێناو کۆنترۆڵکردنی زیاتری سنورەکانی ناوچەی ماندێتییەکەیان، کاریگەریان لەسەر قەوارەگرتنی کۆمەڵگەی کوردیی لە رووی سیاسییەوە هەبووەو ویستوویانە هەروەک باکووری ئەفریقا، سیاسەتی کۆلۆنیالیزمی پاتریارکی جێبەجێبکەن. لەو رووەشەوە، ئەندامانی بنەماڵەی بەدرخانیان وەک نێوانگرێکی خۆیان و خەڵکی کورد بینیوەتەوە. چونکە ئەوان باشتر دەیانتوانی بەرژەوەندیی کۆمەڵگای کوردیی لەگەڵ بەرژوەندییەکانی سیاسەتی فەرەنسیی لەو وڵاتە بگونجێنن.

باربارا، بە پشتبەستن بە راپۆرتێکی فەرەنسی کە لە ٤ی یەنایەری ١١٩٩٢٨دا نووسراوە، دەڵێت :" ئیدارەی فەرەنسیی جەلادەت و کەمەران بەدرخانیان لە سەرکردەکانی دیکەی کوردستانی هاوشێوەی مەولان زادە ریفعەت و نەوەکانی شێخ سەعید لەلا لەپێشتر بوو کە هەڵوێستی زیاتر بەرهەڵستکارانەیان لەهەمبەر رژێمی ماندێت دەنواند."[75]

ئەمەش دوو خاڵی گرنگ روون دەکاتەوە، یەکەمیان ئەوەیە کە مەولان زادە ریفعەت خاوەنی راو هەڵوێستی تایبەت و سەربەخۆی خۆی بووە، بەپێچەوانەی ئەوەی نەیارەکانی لە تورک و ئینگلیزەکان لەم قۆناغەدا بۆیان بڵاودەکردەوە کە گوایە پیاوی فەرەنسییەکانە. دووەمیش کەسایەتیی چالاک و لێهاتووی مەولان زادەیە کە کوڕانی بەدرخانییش نەیاندەتوانی لە کاری قەوارەگرتنی ئەو کۆمەڵگا کوردییە لە سوریاو هەر چالاکییەکی سیاسییدا پشتگوێی بخەن. بۆ نموونە هەر خودی باربارا هێنینگ، کاتێک باس لە رۆڵی بەدرخانییەکان لە یەکخستنی کۆمەڵگەی کوردیی لە سوریا دەکات، ئاماژە بەوە دەکات

[75] Barbara Henning: Narratives of the History of the OttomanKurdish Bedirhani Family in Imperial and Post-Imperial Contexts, p564.

که جەلادەت بەدرخان لە پێکهێنانی رێکخراوی" خۆیبوون " دا، بەهۆی پەیوەندیی و هاوکاریی مەولان زادە ریفعەت بەگەوە توانیویەتی هاوکاریی توندوتۆڵ لەگەڵ غەیرە کوردو غەیرە موسوڵمانەکان و هەروەها پاڵپشتی گەورەی بزووتنەوەی ئەرمەنیی بەدەستبهێنێت و گوتاری خۆیبوون سەبارەت بە شوناسی کوردیی بگۆڕێت، بەتایبەت رەتکردنەوەی جەختکردنەوە لە رووە ئاینییەکەی.[76]

لەراستییدا، دامەزراندنی خۆیبوون لە پێناوی یەکخستنی سەرجەم رێکخراو و هەوڵ و تێکۆشانی تەواوی سەرکردە نەتەوەییەکانی کورددا بوو بەمەبەستی هەڵگیرساندنی راپەڕینێکی گشتی لە باکووری کوردستان دژی داگیرکەرانی تورک و پاکردنەوەی لەهەر سیمبولێکی داگیرکاریی هەتا دەرکرنی دوا سەربازی تورکیی و بۆ دامەزراندنی دەوڵەتی سەربەخۆی کوردستان. وەک 'جۆردی تێجێل" لە ژێرناونیشانی "چالاکییەکانی خۆیبوون لەسایەی نفوزی داشناق"دا دەڵێت کە کرۆکی دامەزراندنی خۆیبوون لە کۆتایی ساڵی ١٩٢٧دا، چەند سەرکردەیەکی کورد بوون کە یەکێکیان مەولان زادە ریفعەتە.[77]

لەم بارەیەوە، "میشێل گونتەر" دەڵێت کە لەم قۆناغەدا مەولان زادە ریفعەت وەک رایەڵەو هۆکارێکی پەیوەندیی لە نێوان کوردەکانی نێو خۆیبوون و ئەرمەنییەکان کاریکردووە. ئەم کەسایەتەییە ئەو نووسەرە کوردەیە کە وەک پرۆپاگەندیستێکی دژەتورک ئەو کۆبوونەوەیەی ئیتحادو تەرەقی گێڕابۆوە کە ساڵی ١٩١٥ بۆ بڕیاڕدان لە قڕکردنی ئەرمەن ئەنجامیاندابوو. وا دەخەمڵێنرێت کە ئەم "ئاشکراکردنە" ئاسانکاریی بە هاوپەیمانیی کوردو ئەرمەن کردبێت. دکتۆر توتنچیانی

---

[76] هەمان سەرچاوە، ل ٧١١.

[77] Jordi Tejel: The Last Ottoman Rogues: The Kurdish–Armenian Alliance in Syria and the New State System in the Interwar Middle East, in: Age of Rogues: Edited by Ramazan Hakkı Öztan, Alp Yenen, 2021, p366.

سەرۆکی کۆمیتەی ناوەندیی داشناق لە سوریا، خزمەتی ئامانجی پێکەوە کارکردن و هاوبەشییەکەی ریفعەتی کرد.[78]

خۆیبوون لە بەهاری ساڵی ١٩٣٠، بە رێبەری ئیحسان نوری پاشا، ئاگری راپەڕینێکی گەورەی نەتەوەیی لە باکووری کوردستان هەڵگیرساند کە ناوەندەکەی چیای ئاگری بوو. ئەم راپەڕینە بەخێرایی ناوچەیەکی فراوانی لە باکووری کوردستان گرتەوەو سەرکەوتنی گەورەی بەسەر سوپای تورکدا بەدەستهێنا. وێڕای هەموو هەوڵەکانی دەسەڵاتدارانی تورکیای کەمالیی لە راگەیاندنی دۆخی ئاوارتەو کۆکردنەوەی ١٠٠هەزار سەربازو بەکارهێنانی چەکی قورس لە تۆپ و تانک و فڕۆکەی جەنگیی، هێشتا لە جولای ١٩٣٠دا، هێزەکانی لە بەرەکانی شەڕدا تێکدەشکان و پاشەکشەیان دەکرد. هەتاوەکو تورکیا لە رێگەی هەوڵی دپلۆماسییەوە توانی ئێران بکێشێتە نێو جەنگەکەوەو رێکەوتنی لەگەڵدا ببەستێت، هەروەها توانی فەرنسیەکان لە سوریاو ئینگلیزییش لە عێراق رازیی بکەن کە رێگە لە گەیشتنی یارمەتی بە شۆڕشگێڕانی ئارارات بگرن و لە هەموو لایەکەوە گەمارۆیان بخەنەسەر، ئەوەی رۆڵی کاریگەریی لە پاشەکشەو دواتر شکستی شۆڕشەکەدا هەبوو لە سەرەتای مانگی ئەیلولدا، ئەو مانگەی کە جگە لەو نسکۆ نەتەوەییە، مەرگی مەولان زادە ریفعەت بەگیشی بەخۆەبینی و ناوبراو لە تەمەنی ٦١ ساڵییداو پاش زیاتر لە ٣٥ ساڵ تێکۆشان دژی ستەمکاریی حەمیدیی و حوکمی فاشیستی ئیتحادو تەرەقی و مستەفا کەمال ئەتاتورک و خەبات بۆ ئازادیی و سەربەخۆیی کوردستان، بۆ هەمیشە لە شاری حەلەب لەناکاو دڵی لە لێدان کەوت .

[78] Michael M . Gunter: The Kurds in Turkey:a political dilemma, Boulder, Westview Press, 1990, p 114.

بەشێک لە دامەزرێنەرانی خۆیبوون

شۆڕشگێڕانی ئاگری